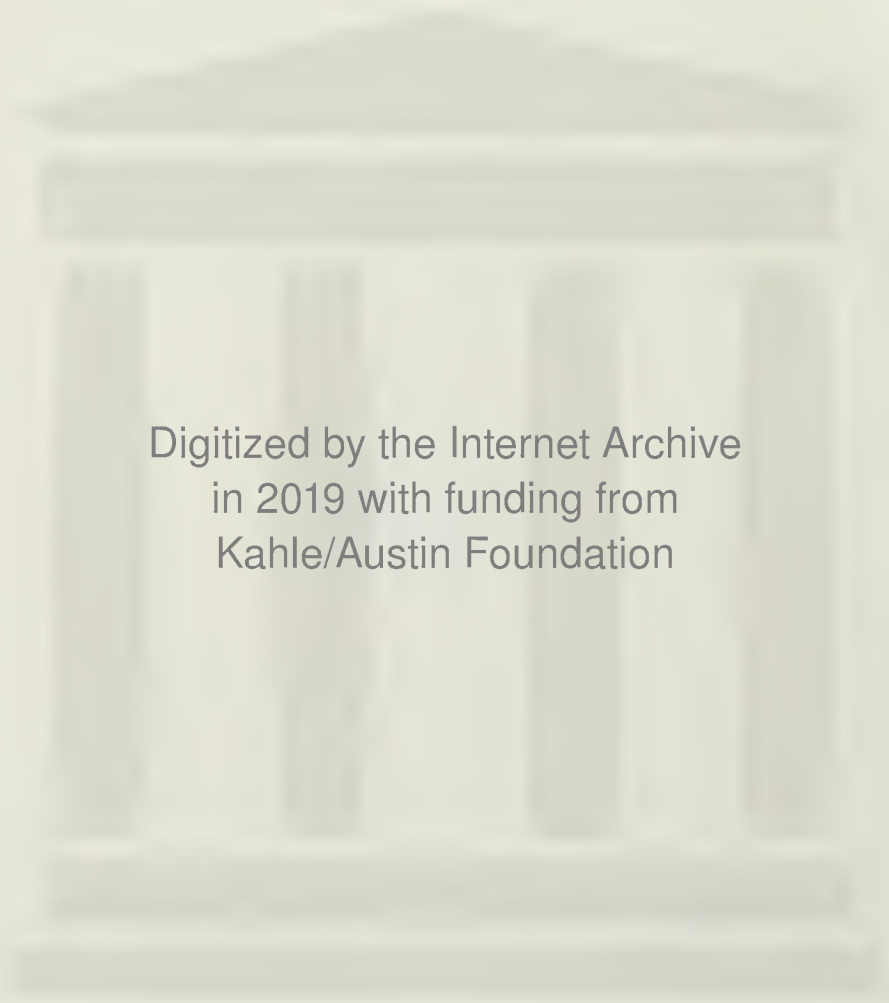

NUNC COGNOSCO EX PARTE

THOMAS J. BATA LIBRARY
TRENT UNIVERSITY

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM
VOL. LXXXIX

LR BR60 .C6 v.89

**CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM**

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARVM AVSTRIACAE

VOL. LXXXIX

**SANCTI AVRELI AVGVSTINI
OPERA**

SECT. I PARS IV

SOLILOQVIORVM LIBRI DVO
DE INMORTALITATE ANIMAE
DE QVANTITATE ANIMAE

RECENSVIT

WOLFGANGVS HÖRMANN

VINDOBONAE
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY
MCMLXXXVI

SANCTI AVRELI AVGVSTINI OPERA

SECT. I PARS IV

SOLILOQVIORVM LIBRI DVO
DE IMMORTALITATE ANIMAE
DE QVANTITATE ANIMAE

RECENSUIT
WOLFGANGVS HÖRMANN

VINDOBONAE
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY
MCMLXXXVI

OMNIA IVRA RESERVATA
© HÖLDER-PICHLER-TEMPSKY KG., WIEN 1986

ISBN 3-209-00641-5

VINDOBONAE
Ex officina typographica Ernesti Beevar

INDEX

Ad lectorem	VII
-----------------------	-----

Praefatio

I. De origine librorum	IX
II. De codicibus	XI
III. Quae ratio inter codices intercedat	XXV
IV. De rebus orthographicis	XXVIII
V. De Soliloquiorum versione Anglosaxo- nica	XXIX
VI. De editionibus	XXIX
VII. De textu constituendo	XXX

Soliloquiorum libri duo	1
Soliloquiorum liber primus	3
Soliloquiorum liber secundus	45

De immortalitate animae	99
-----------------------------------	----

De quantitate animae	129
--------------------------------	-----

Indices

Index locorum e sacra scriptura adhibitorum	232
Index locorum ex aliis scriptis adhibitorum	232
Index nominum	233
Index verborum	234

AD LECTOREM

Soliloquiorum libros anno 386 compositos 1600 annis post eum De immortalitate et De quantitate animae libris primum librorum manuscriptorum auctoritate editos in lucem prodire gaudeo. Cum editor morbo gravi affectus ultimam linam adhibere non potuerit, maximas gratias ago et Michaelae Zelzer, quae textum apparatusque ipsa editoris manu scriptos in discos qui dicuntur electronice inscribendos transtulit plagulisque correctis in paginas distribuit indicesque composuit, et Iohanni Divjak, qui ad indices redigendos singula textuum verba calculatoris electronici ope in ordinem alphabeticum distribuit.

Herbertus Hunger

PRAEFATIO

I. De origine librorum

Augustinus postquam morbo coactus anno 386 Mediolani professioni rhetoricae renuntiavit, feriis vindemialibus peractis in villam Verecundi grammatici in agro Cassiciaco prope Mediolanum sitam cum matre propinquis familiaribus reficiendae valetudinis causa secessit. Ibi composuit adhuc catechumenus dialogos Contra Academicos, De beata vita, De ordine et duos Soliloquiorum libros, ut ipse Deo confitetur (Conf. 9,4,7, CSEL 33 p.201,20–23): *Ubi quid egerim in litteris iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae scholam tamquam in pausatione anhelantibus testantur libri disputati cum praesentibus et cum ipso me solo coram te*. Fusius de Soliloquiorum indole atque ratione disseruit Retract. 1,4,1 (CSEL 36 p.22, 6–16): *Iuter haec scripsi etiam duo volumina secundum studium meum et amorem ratione indagandae veritatis de his rebus, quae maxime scire cupiebam, me interrogans mihi que respondens, tamquam duo essemus ratio et ego, cum solus essem. Unde hoc opus Soliloquia nominavi. Sed imperfectum remansit, ita tamen, ut in primo libro quaereretur et utcumque appareret, qualis esse debeat qui vult percipere sapientiam, quae utique non sensu corporis, sed mente percipitur, et quadam ratiocinatione in libri fine colligitur ea quae vere sunt esse immortalia; in secundo autem de immortalitate animae diu res agitur et non peragitur. Ut iam e Soliloquiis (2,7,14; p. 63,8sq.) clare elucet, Augustinus istas sermocinationes Soliloquia vocari et inscribi voluit novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neque melius*

quaeri veritas possit quam interrogando et respondendo et vix quisquam inreniatur, quem non pudeat convinci disputantem, eoque paene semper eveniat, ut rem bene inductam ad discutendum inconditus perrivaciae clamor explodat ... pacatissime, ut opinor, et commodissime placuit a me ipso interrogatum mihi respondentem deo adiuvante verum quaerere.

In codicibus titulus *Soliloquia* praevalet, rarius *Soliloquium* occurrit. Quamvis Augustinum, ut erat antiquitatis mos, interlocutorum nomina omisisse et novis lineis tantum vel paragraphis in margine adscriptis vel spatio vacuo relicto dialogi vices significavisse verisimile sit, tamen in codicibus adhuc exstantibus disserentium partes modo *R*(ationi) et *A*(ugustino), modo *R*(ationi) et *H*(omini) assignantur. At non desunt libri manuscripti omni tali distinctione primitus carentes, in quibus collocutorum nomina vel sigla posterius ex aliis exemplaribus suppleta sunt.

Augustinus *Soliloquia* non ad finem, quem sibi proposuerat, perduxit. Agro Cassiciaco relicto Mediolani a.387 composuit libellum *De immortalitate animae*, quem sibi commonitorium esse voluerat propter *Soliloquia* terminanda. De opusculi fortuna non cotidiana et obscuritate singulari lectorem certiore fecit *Retract.* 1,5,1 (CSEL 36 p.25, 12–16): *Nescio quo modo me invito exiit (sc. liber) in manus hominum et inter mea opuscula nominatur. Qui primo ratiocinationum contortione atque brevitate sic obscurus est, ut fatiget cum legitur etiam intentionem meam vixque intellegatur a me ipso.*

Anno 388 Augustinus quaestionibus de anima adhuc occupatus et agitatus Romae dialogum *De quantitate animae* scripsit, *in quo*, ut ipse declarat *Retract.* 1,7,1 (CSEL 36 p.34, 10–17) *de anima multa quaeruntur ac disseruntur, id est unde sit, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit. Sed quoniam quanta sit diligentissime ac subtilissime disputatum est, ut eam, si possemus, ostenderemus corporalis quantitatis*

non esse et tamen magnum aliquid esse, ex hac una inquisitione totus liber nomen accepit, ut appellaretur De animae quantitate.

In dialogo Augustinus praeceptoris munere fungitur Enodio adolescente et municipali discipuli partem sustinente. Enodii nomen in libris manuscriptis non apparet, qui vices dialogi modo *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) *carналiter sibi filio*, ut soli addunt inter codices vetustiores libri italicæ originis, modo, ut in Soliloquiis, *R*(ationi) et *A*(ugustino) discipuli locum obtinenti vel *R*(ationi) et *H*(omini) (Paris. lat. 2697, s. XI), modo libri intentionem recte interpretantes *M*(agistro) et *D*(iscipulo) assignant. Exstant etiam codices qui interlocutorum sigla prorsus omittunt vel, ut in libris inde a saeculo X in Gallia septentrionali exaratis accidit, quorum vetustissimus est Duacensis (Douai) 275, *A*(ugustino) magistri, *R*(enato) discipuli partem tribuunt, ad quem Augustinus librum primum tractatus De anima et eius origine direxit. Siglorum varietatem et inconstantiam consideranti dubium esse non potest quin Augustinus ipse interlocutorum nomina ut iam in Soliloquiis (cf. supra p. X) omiserit. Enodii nomen Maurini restituerunt primi Augustini epistula adscita anno 415 ad Enodium iam ad episcopatum provectum missa, ubi legitur (ep. 162, 2; CSEL 44 p. 513, 4-6): *ea fortasse oblitus es, quæ te conferente mecum ac sermocinante conscripsi sive de animæ quantitate sive de libero arbitrio.*

II. De codicibus

Augustini opuscula, quæ hoc volumine continentur, per totum medium ævum lectitata et descripta esse magno codicum adhuc exstantium numero comprobatur. Quibus indagandis cum Academia Scientiarum Austriaca multum

impenderit laboris et opus susceptum paene absolverit¹, omnes codices adhuc notos enumerare supersedeo et antiquiores tantum, quibus haec editio nititur, adferre satis habeo. Quamvis nostra opuscula originis tempore et rerum quas tractant affinitate sociata sint, tribus tantum codicibus antiquioribus (TCK) unita traduntur. Semel (W) Soliloquia cum opusculo De immortalitate animae coniuncta apparent, bis (DJ) cum dialogo De quantitate animae, qui in duobus codicibus (SL) cum libello De immortalitate animae conexus legitur. Sed maior antiquiorum codicum pars haec opuscula seorsum tradit, ita tamen, ut plerumque cum aliis Augustini libris copulata sint.

A. Soliloquia

B Codicum qui hunc dialogum tradunt antiquissimus est Londiniensis bibliothecae Britannicae Add. 43460, olim Philippicus Cheltenhamensis 12261, a. 1924 ab A. Chester Beatty comparatus. Praeter quaedam Augustini et Hieronymi scripta unicum carminis apologetici Commodiani poetae exemplar exhibet. Undecim huius codicis opuscula H. Schenkl enarrat², accuratiorem descriptionem E.G. Millar praebet³.

De origine codicis et forma scripturae E.A. Lowe disseruit⁴. Chrysostomi homiliis latinis saeculo VII exeunte litteris uncialibus exaratis alia opuscula sub finem saeculi VIII in monasterio Nonantulano scriptura priore paene deleta

¹ Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus, Vol. 1–5, Wien 1969–1979.

² Bibliotheca Patrum Latinorum Britannica V, No. 1885 (Wien 1892).

³ The Library of A. Chester Beatty. A Descriptive Catalogue of the Western Manuscripts, Vol. I (Oxford 1927), pp.18–25.

⁴ CLA II (1935) No. 180.181.

superimposita sunt. Recentiorum litterarum forma est ea, qua illo tempore librarii in Italia septentrionali utebantur. Codicem iam in catalogo bibliothecae Nonantulanae a. 1331 confecto commemoratum⁵ I. B. Pitra, cum Commodiani carmen ederet, primus excussit, postea patrum latinorum editores identidem adhibuerunt.

Soliloquiorum dialogum inter *R*(ationem) et *H*(ominem) divisum ff.97r–135v praebent; ff.95v–96v *Prologus* praecedit, id est Retractationum capitulum 1,4 ad Soliloquia spectans, cuius in fine legitur: INCIPIT LIBER TERTIUS DE SOLILOQUIORUM. Secundi libri initium miserrime mutilatum est. Subscriptio (f. 135v) haec est: EXPL DE SOLILOQUIORUM LIBROS DUOS. Textus non nimis diligenter scriptus correctorem eiusdem fere aetatis (*m*2) passus est, qui inter lineas vel in margine singula verba vel integras sententias supplevit et interlocutorum sigla saepius omissa addidit. Alter corrector coaevus (*m*3) adnotationes hic illic apposuit.

T Italiae quoque originis est codex hodie in bibliotheca municipali Trevirensi sub numero 149 asservatus, olim S. Maximini extra muros Treverorum et iam in vetustissimo illius monasterii catalogo s.XI ex. vel s.XII in. confecto commemoratus⁶. In Italia septentrionali, ut B. Bischoff suspicatur, medio saeculo nono exaratus inter alia Cassiodori libellum *De anima*, Gregorii Magni *Dialogos* et compluria Augustini opuscula continet. Soliloquia praemissa Retractatione (1,4) ff.1r–22v, dialogus *De quantitate animae* ff.22v–48r, libellus *De immortalitate animae* praecedente Retractatione (1,5) ff.53r–60r leguntur.

Soliloquiorum et dialogi *De quantitate animae* textus uni ut videtur librario debetur; alter scriba coaevus opuscu-

⁵ Gli antichi cataloghi e i codici della abbazia di Nonantola, *Studi e Testi* 281, I (1955) p.107.

⁶ Cf. G. Becker, *Catalogi bibliothecarum antiqui*, Bonn 1885, No. 76, p. 179.

lum De immortalitate animae exaravit. Amannensis eiusdem aetatis (*m2*) paucas lacunas explevit nec non correcturas addidit. Atramento pallido et hodie saepe evanido s.X² notae marginales copiosae Soliloquiis et libro de Quantitate animae, raras opusculo De immortalitate animae additae sunt, modo Augustini verba iterantes, modo simplici paraphrasi explicantur vel quaestioneulis textum ad faciliorem lectoris usum distinguentes. Vices dialogi in Soliloquiis *R*(ationi) et *A*(ugustino), in libro De quantitate animae *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) assignantur.

D Testis italicae traditionis et cum *T* artiore vinculo coniunctus est Monacensis lat. 15826 bibliothecae nationalis Bavaricae, olim bibliothecae cathedralis Salisburgensis et iam in elenchum librorum capituli Salisburgensis s.XII ex. confectum receptus⁷. Cassiodori libellum De anima et quinque Augustini opuscula quaestiones de anima tractantia complectitur. Ff.1r-44v formam minusculae carolingicae s.XI¹ usitatae exhibet; ff.45r-100v manus librarii coevi in scriptura quae dicitur beneventana versati apparet⁸. Dialogus De quantitate animae inter *A*(ugustinum) et *Ad*(eodatum) divisus ff.22v-55v legitur, Soliloquia Retractione adiuncta (I,4) ff.61v-83v sequuntur. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur. Soliloquiorum textus lacunis non caret, quas altera manus beneventana (*m3*) explevit.

C Inter Soliloquiorum codices in Germania exaratos aetate et textus praestantia codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, olim Fuldensis, eminet. Qui s.IX¹ scriptus originem Fuldensem prae se fert etiam in eo quod, ut in celeberrimo illo Germaniae scriptorio haud semel accidit, litterarum formam partim anglosaxoniceam (ff.1r-15v;

⁷ Cf. *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, Vol. IV (1966) p.19, ll. 32-34.

⁸ Cf. E.A. Lowe, *The Beneventan Script*, Oxford 1914, p.91 n. 2, p.205 n. 2, p.262.

43v–56v), partim carolingicam (ff.16r–43r) exhibet. Nostra opuscula continet, quae etiam in codd. T et K, alio sane ordine coniuncta, apparent. Soliloquia ff.1r–16r leguntur, libellus De immortalitate animae et dialogus De quantitate animae praemissis Retractationum capitulis (1,5. 1,7) ff.17r–56r sequuntur. Corrector coevus (*m2*) litteris anglosaxonice usus lacunas explevit et interlocutorum sigla in archetypo ut videtur omissa addidit; librarius carolingicus eiusdem aetatis (*m3*) varias lectiones vel coniecturas sub siglis *al* et *l* supra lineas et in margine adscripsit. Partes dialogi in Soliloquiis *R*(ationi) et *A*(ugustino), in libro De quantitate animae *M*(agistro) et *D*(iscipulo) tribuuntur.

H Codex bibliothecae universitatis Herbipolitanae M.p.th.f.49, olim cathedralis S. Kyliani, ante annum 838 episcopo Humberto regnante exaratus Bedae martyrologium et ff.35r–73v Augustini Soliloquia praecedente *prologo* (Retract. 1,4) praebet. Soliloquiorum textus una manu scriptus ss. IX et XII correctores (*m2*, *m3*) expertus est. Variae lectiones ff.40r et 50v sub siglo *al* in margine notantur. *R*(atio) et *H*(omo) dialogi partes tenent. Amplius de hoc codice B. Bischoff et J. Hofmann tractaverunt⁹.

K Eiusdem fere aetatis est codex in monasterio Augiensi scriptus et hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis sub siglo Aug. perg. CCXXXVI asservatus. Praeter Ambrosii librum De bono mortis ff.33r–51r Augustini opusculum De immortalitate animae, ff.51v–109r dialogum De quantitate animae continet, Soliloquia Retractatione addita (1,4) ff.111r–147v sequuntur. Codicem iam in catalogo bibliothecae Augiensis s.IX² confecto commemoratum¹⁰ ante mediam eiusdem saeculi partem complures librarii Augienses exaraverunt, inter quos etiam ma-

⁹ Libri Sancti Kyliani, Würzburg 1952, pp.34.35.124.125.

¹⁰ Cf. Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz I (1918) p.264, l. 22.

nus Reginberti illustris bibliothecarii et scriptoris deprehenditur (ff.86v-88v, 90v – 109r). Soliloquiorum textus uni debetur librario. Cuius socordia vel vitio exemplaris, quod descripsit, factum est, ut verba (*inter*)posito *relamento* (1,13,22; p. 34,3) usque ad verba *videri quic(quam)* (2,4.5: p.53,8) post verba *cum te rogassem* (1,4,10; p.18,1) transposita legantur. Soliloquia vix correctiones subierunt, at librarii negligentia mendis abundant, quorum maximam partem ab apparatu seclusi, quoniam ad rem criticam nihil conferunt. *R*(atio) et *H*(omo) colloquuntur. Libellum de immortalitate animae unus librarius scripsit, cuius manus etiam in prima parte dialogi De quantitate animae apparet. Scriptor coevus (*m2*) paucas correcturas sub siglo *b* addidit; ipse dialogum De quantitate animae retractavit, cui scribendo tres ut videtur amanuenses operam navaverunt. Sigla interlocutorum desiderantur.

F Codex bibliothecae universitatis Lugduni Bavorum Voss. lat. Q.75 ante medium saeculum nonum in Germania occidentali, fortasse in scriptorio Augiae divitis, ut B. Bischoff censet, exaratus est. Praeter alia Cassiodori libellum De anima, Augustini Soliloquia, opusculum De disciplina christiana, epistulam ad Hieronymum de origine animae directam (ep.166) amplectitur. Soliloquiorum textum unus librarius ff.62r-87v diligenter exaravit et correxerit. *R*(atio) et *H*(omo) sermonem inter se dividunt. Post Alexandrum Petavium hunc codicem Isaac Vossius et Gerardus Vossius possederunt.

Q Inter codices Soliloquiorum in Gallia scriptos aetate primum locum tenet Valencianus 247 (237), olim monasterii S. Amandi, hodie in bibliotheca municipali oppidi Valenciennes asservatus. Primo vicennio s.IX exaratus praeter alia Ambrosii de fide l. III-V et ff.71r-125r Augustini Soliloquia continet. F. 70r/v *Prolocus* (sic) *ex libro Retractationum* ... (1,4) praecedit ab amanuensi s.XII (*m2*) scriptus, qui textum mendosum, sed cum codice H perspi-

cua affinitate coniunctum aliis libris adhibitis correxit. F. 125r haec legitur subscriptio litteris uncialibus exarata: DEO PROTEGENTE ET REMIGIO ABBA IUBENTE AIGLULFUS NIMIUM PECCATOR FECIT HUNC LIBELLUM...¹¹. Ut B. Bischoff me certiore fecit, neque abbatis neque librarii nomen ad monasterium ullum adhuc notum referri potest, sed dubium non est quin hic codex in Gallia scriptus sit. Disputatio inter *R*(ationem) et *H*(ominem) dividitur.

N Codex miscellaneus bibliothecae medicae Montepessulanae (Montpellier, Ecole de Médecine) 137, olim oratorii Trecensis (Troyes, Fonds de Pithou)¹², varia Augustini opuscula et excerpta ss. IX–XII exarata continet. Pars, quae ff.147v–166v Soliloquia Retractatione adiuncta (1,4) exhibet, in scriptorio Suessionensi (Soissons), ut B. Bischoff suspicatur, ante s.IX med. scripta est. Soliloquiorum textus nullis fere mendis deformatus nitidisque litteris clarus uni debetur librario. *R*(atio) et *A*(ugustinus) disputant.

J Codex olim monasterii Augiensis, hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis numero Aug. perg. CXCIV signatus inter alia ff.2r–18r Augustini Soliloquia Retractatione accedente (1,4) continet. Ff.18r–37v *III lib. solilo. de quantitate animae* sequitur. Complures ut apparet librarii hibernici in regione Suessionensi (Soissons) vel Laudinensi (Laon) hunc codicem binis plerumque columnis, partim in foliis rescriptis ante s.IX med. exaraverunt. De codicis origine B. Bischoff disseruit¹³, I. Kirchner

¹¹ Cf. Colophons des Manuscrits occidentaux des Origines au XVIe Siècle T.I., Fribourg 1965, no. 317.

¹² Cf. Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements, Quarto Series I (1849) p.335.

¹³ Cf. Mittelalterliche Studien II, Stuttgart 1962, p.52; id. „Irische Schreiber im Karolingerreich“, Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 561, Paris 1977, pp.53. 54.

codicis specimen exhibet¹⁴. Augustini opuscula glossis hibernicis et latinis abundant, quae supra lineas vel in margine a scriptore coaevo (*m2*) adscriptae singula verba, rarius sententiarum sensum explicant. Glossarum maximam partem W. Stokes et J. Strachan publici iuris fecerunt¹⁵. Corrector eiusdem aetatis (*m3*) siglo *l* explanationes et varias lectiones aliunde desumptas, quas quidem saepe a coniecturis vix dignoscere possis, inter lineas addidit. Vices dialogi in Soliloquiis et in libro De quantitate animae *R*(ationi) et *A*(ugustino) assignantur.

W Codex Guelferbytanus Gud. lat. 184, 4°, olim consiliarii et philologi Marquard Gude (1635–1689), ff.2r–47r Augustini Soliloquia et ff.48r–60v opusculum De immortalitate animae complectitur, quod desinit mutile verbis *cogere ut corpus sit* (13,21; p.123,9). Ff. 1r–2r et 47r–48r capitula ex Retractationibus desumpta (1,4; 1,5) praecedunt. Liber humiditate valde attritus ex duobus ternionibus et sex quaternionibus romanis numeris in imo margine notatis – ternio primus numero caret – compositus est. Diligentia librarii, qui codicem binis columnis ante s.IX med. in Gallia septentrionali exaravit, vel ex eo apparet, quod in Soliloquiis dialogi vices semper nova linea distinxit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) interlocutores sunt.

O Codex bibliothecae municipalis Andomaropolitanae (Saint-Omer) 267, olim abbatae S. Bertini, s.X¹ in Gallia septentrionali exaratus inter alia ff.1v–27v Augustini Soliloquia *Prologo* praecedente (Retract. 1,4) praebet. Liber primus desinit mutile verbis *sunt igitur res mortales* (sic) *nihil* (1,15,29; p.43,12). Soliloquiorum textum unus librarius scripsit et paucis locis correxit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur.

¹⁴ Scriptura latina libraria, ²Monachii 1970, tab. 17.

¹⁵ Thesaurus palaeohibernicus II, Cambridge 1903, pp.IX, 1–9.

G Codex bibliothecae universitatis Lugduni Bavorum Voss. lat. Q. 129, olim monasterii S. Maximini Miciacensis (Micy apud Orléans) tria Augustini scripta amplectitur: De opere monachorum, Soliloquium, De natura et origine animae. Tres librarii Soliloquiorum textum Retrattatione adiuncta s.IX^{ex.}, ut K.A. De Meyier quidem censet¹⁶, s.X in., ut B. Bischoff me monet, in Gallia septentrionali ad orientem vergente ff.29r–61v exaraverunt. Duo correctores (*m2, m3*), quorum manus vix distingui possunt, librum paucis locis retractaverunt. Partes dialogi *R*(ationi) et *A*(ugustino) assignantur. Post Alexandrum Petavium hunc codicem Isaac Vossius et Gerardus Vossius possederunt.

Rouen 469 Codex bibliothecae municipalis Rotomagensis 469, olim monasterii Fiscannensis (Fécamp), s.XI scriptus praeter alia quinque Augustini opuscula continet. Soliloquia ab uno librario exarata ff.42^v–62^v leguntur. Vices dialogi *R*(ationi) et *A*(ugustino) tribuuntur. Codicis Rotomagensis testimonium hic illic attuli, quod saepe lectiones exhibet, quas Maurini recentioribus plerumque manuscriptis usi in suam editionem receperunt.

Denique ad codices vetustiores in Hispania scriptos convertamur.

R Codex Rivipulensis 106 archivii Coronae Aragonensis (Barcelonae), olim abbatae Rivipulensis (Ripoll). Amplam huius codicis descriptionem R. Beer et Z. Garcia¹⁷ praebent. Soliloquia s.IX² in Catalonia paucis lineis exceptis ab una ut apparet manu exarata ff.27v–50r leguntur. Librarius litteris minusculis carolingicis utitur, quae modo crassiorem, modo tenuiorem ductum exhibent, sed compen-

¹⁶ Codices Vossiani latini II, Leiden 1975, p.280.

¹⁷ R. Beer, Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll I, Wien 1907, pp.54, 59–67; Z. Garcia, Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis II, Wien 1915, pp.56–58.

diorum forma est ea, quae in manuscriptis visigothicis deprehenditur. Textum mendosum corrector eiusdem fere aetatis (*m2*) retractavit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur.

E Codex Escorialensis S.III.32 e collectione librorum, quos s.XVII Comes-Dux de Olivares possedit, in vetustiore parte s.IX scripta ff.143r-158v (de folio 143 nihil nisi misera lacinia servata est) Soliloquia praebet. Codex scriptura continua et litteris visigothicis exaratus f.144r a verbis *per menses Incrementis* (1,1,4; p.8,4) incipit, inter ff.149 et 150 maiore lacuna deformatus est, verbis *temere aliquid conces(sisse)* (2,3,4; p.51,17) mutile desinit. Dialogus inter *R*(ationem) et *H*(ominem) dividitur.

Non est mirandum quod oratio magna libri primi Soliloquiorum (1, 2-6; inc.: *Deus universitatis conditor*), eximium specimen Augustini pietatis et artis, etiam extra totius operis contextum saepius traditur. Vetustiora exempla sunt haec:

Bibl. Brit. Royal 2 A XX Londiniensis bibliothecae Britannicae Royal 2 A XX inter alias preces orationis excerptum ff.23r-24r servavit. Textus orationis lacunosus s.VIII ex., ut E.A. Lowe censet¹⁸, litteris anglosaxonicis scriptus non prorsus negligendus est, quia hic illic genuinas tradit et fulcit lectiones.

Laon 113 Integram orationem capitulo primo libri primi praecedente (PRAEFATIO ORATIONIS SOLILOQUIORUM SANCTI AUGUSTINI EPISCOPI) tradit codex bibliothecae municipalis Laudunensis 113, olim cathedralis S. Mariae virginis, ante s. IX med. in Gallia septentrionali ad orientem vergente exaratus.

Monacensis lat. 6407 Vetustioribus Soliloquiorum fragmentis denique brevissimum excerptum e libro secundo adnumerandum est (2,2,2; p.48,1-22; inc. *Si manebit semper*

¹⁸ CLA II (1935) No. 215.

mundus, expl. *occidit veritas*), quod codex Monacensis lat. 6407 bibliothecae nationalis Bavaricae, olim cathedralis S. Mariae Frisingensis, s.IX in. in scriptorio Veronensi exaratus¹⁹ ff.103v–104r exhibet. Quamquam ad rem criticam nihil novi adfert, tamen fragmentum omittere nolui, quia interlocutorum siglis caret.

B. De immortalitate animae

S Codex Sessorianus XVI (2101) bibliothecae nationalis Romanae, olim monasterii S. Crucis in Hierosolymis, Augustini opuscula De quantitate animae (ff.3r–44r) et De immortalitate animae (ff.45r–57v) continet. Capitula ex Retractationibus sumpta (1,7; 1,5; f.2v et ff.44r–45r) praecedunt. Codicem in catalogo bibliothecae Nonantulanae a. 1166 scripto iam commemoratum²⁰ ante s.IX med. unus librarius in scriptorio illius monasterii exaravit, alter eiusdem fere aetatis (*m2*) nigriore atramento usus correxit. Dialogus De quantitate animae inter *Aug*(ustinum) et *Ad*(eodatum) divisus est.

T Codex Trevirensis bibliothecae municipalis 149 s.IX med. Vide supra p. XIII.

M Codex Ambrosianus M 1 sup.membr. 8, olim monasterii S. Columbani Bobiensis inter alia exhibet Augustini opuscula De decem chordis (serm. 9) et ff.31v–45r De immortalitate animae Retractatione praemissa (1,5). Unus librarius post s.IX med. in Italia septentrionali ut videtur codicem scripsit et correxit.

C Codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX¹ scriptus. Vide supra p. XIV.

¹⁹ Cf. B. Bischoff, Die südostdeutschen Schreibschulen I (1940) p.149.

²⁰ Cf. G. Gulotta, Gli antichi cataloghi e i codici della abbazia di Nonantola, Studi e Testi 281, 1 (1955) pp.40. 41.

K Codex Augiensis perg. CCXXXVI bibliothecae publicae Badensis ante s.IX med. exaratus. Vide supra p. XV.

L Codex Augiensis perg. XCV, hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis asservatus varia Augustini opuscula complectitur. Libellus De immortalitate animae ff.71v–78v apparet; dialogum De quantitate animae interlocutorum siglis carentem et maiore lacuna deformatum (14,24–21,36; pp. 161,4–175,10) ff.78v–100r exhibent. Textus medio fere s.IX in scriptorio Augiensi scriptus uni debetur librario et ab altero (*m2*) eiusdem fere aetatis correctus est.

P Codex Parisinus lat. 2718 bibliothecae nationalis. olim Colbertinus 1593 (4593), deinde Regius 4223, inter alia Augustini libros In epistolam Iohannis ad Parthos, De gratia et libero arbitrio, De correptione et gratia praebet. Opusculum De immortalitate animae Retractatione praemissa (1,5) ff.115v–124r legitur. Codicem formae singularis, cuius latitudo (240 mm) altitudinem (155 mm) superat, in scriptorio palatii, ut B. Bischoff suspicatur, secundo vicennio s.IX librarius scripturae carolingicae Turonensis peritus exaravit et corrector coaevus (*m2*) hic illic retractavit.

A Codex Parisinus lat. 17349 bibliothecae nationalis, olim monasterii S. Cornelii oppidi Compiègne, ille „Corneliensis pervetustus“ Maurinorum est. Medio fere saeculo IX in scriptorio Corbeiensi (Corbie) scriptus Cypriani litteras et opuscula, eiusdem sancti passionem et Orosii librum apologeticum continet. Augustini libellus De immortalitate animae ab uno librario exaratus Retractatione praemissa ff.149r–164v legitur; mutile desinit verbis *a se distare convincitur* (16,25; p.128,21).

W Codex Guelferbytanus Gud. lat. 184. 4°, s.IX med. Vide supra p. XVIII.

U Codex Parisinus lat. 13361 bibliothecae nationalis, olim S. Germani a Pratis, ille „Germanensis“ est, quem

Maurini adhibuerunt, cum Augustini libros De libero arbitrio ederent²¹. Libellus De immortalitate animae ab una manu s.XI diligenter scriptus Retractatione adiuncta (1,5) ff.64r–76v legitur.

C. De quantitate animae

S Codex Sessorianus XVI (2101) bibliothecae nationalis Romanae ante s. IX medium scriptus. Vide supra p. XXI.

T Codex Trevirensis bibliothecae municipalis 149 s.IX med. Vide supra p. XIII.

D Codex Monacensis lat. 15826 bibliothecae nationalis Bavaricae s.XI in. Vide supra p. XIV.

C Codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX¹ scriptus. Vide supra p. XIV.

K Codex Augiensis perg. CCXXXVI bibliothecae publicae Badensis ante s.IX med. exaratus. Vide supra p. XV.

L Codex Augiensis perg. XCV bibliothecae publicae Badensis s.IX med. scriptus. Vide supra p. XXII.

V Ms. 896 bibliothecae publicae Darmstadtensis, olim cathedralis Constanciensis, deinde monasterii Weingartensis, in vetustiore parte ff.219v–241v dialogum De quantitate animae continet. Textum s.IX² litteris carolingicis alemannicis a quattuor librariis exaratum Wolferad clericius Constanciensis (*m. post.*) quarto vicennio s.XI revisit et notis marginalibus variisque lectionibus instruxit; Retractationum capitulum (1,7) f.219r addidit. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur, quorum locum in libri fine hic illic *R.* et *Q.* tenent. J. Autenrieth de hoc eodice disseruit²².

²¹ Cf. CSEL 74, p.IX.

²² Die Domschule von Konstanz zur Zeit des Investiturstreites, Stuttgart 1956, p.82.

X Codicum in Gallia scriptorum vetustissimus est Parisinus lat. 13369 bibliothecae nationalis, olim S. Petri Corbeiensis, postea in bibliothecam S. Germani a Pratis transvectus et a Maurinis in eorum editione adornanda adhibitus. Primo vicennio s.IX in scriptorio Corbeiensi a compluribus librariis exaratus inter alia Augustini opera dialogum De quantitate animae Retractatione praecedente (1,7) ff.144r–185v praebet. Corrector coevus (*m2*) textum revisit et interlocutorum sigla plerumque omissa supplevit. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur.

J Codex Augiensis perg. CXCXV bibliothecae publicae Badensis ante medium saeculum IX scriptus. Vide supra p. XVII.

Laon 55 Codex bibliothecae municipalis Laudunensis 55 duobus foliis interiori involueri parti adglutinatis duo fragmenta dialogi De quantitate animae servavit: 14,24–17,30 (p.160,3–p.167,7: inc. *non abhorret*, expl. *sed ad vim*) et 36, 80.81 (p. 230,15–p.231,16: inc. *tibi potius*, expl. *observabo*). Quae folia reliquiae sunt codicis cuiusdam medio fere s.IX in regione Laudunensi (Laon) vel Suessionensi (Soissons) hibernicis litteris exarati, qui eum codice *J* eiusdem scriptorii artiore necessitudine conectitur. De foliorum origine B. Bischoff disseruit²³. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur.

Y Codex Harleianus 3012 bibliothecae Britannicae, olim monasterii S. Martini Wiblingensis ff.1r–32v Augustini dialogum De quantitate animae Retractatione praemissa (1,7) continet, quem Sedulii pasehale opus oratione soluta conscriptum et Hieronymi in Apocalypsin explanatio sequuntur. Codex ante s.IX med. in scriptorio Turonensi exaratus ex exemplari insulari descriptus esse videtur, cu-

²³ Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 561, Paris 1977, pp.56. 109. 110.

ius abbreviationes vix umquam recte solutae sunt. Corrector coevus (*m2*) textum retractavit et saepius verba omissa supplevit. Dialogus inter *R*(ationem) et *A*(ugustinum) dividitur, cuius partem paucis locis *Ad*(eodatus) assumit.

Z Codex Valencianus 163 (155), olim monasterii S. Amandi, hodie in bibliotheca municipali oppidi Valencienae asservatus inter alia Augustini opuscula quaestiones de anima tractantia ff.4r–58r librum De quantitate animae praebet. Textum ante s.IX med. in scriptorio S. Dionysii, ut B. Bischoff censet, exaratum corrector (*m. post.*) s.XII retractavit. Idem est qui dialogum viginti et duobus capitulis vel quaestionibus distinxit, quorum tabula (ff.2r–3r; inc. *propositio sex questionum*) etiam in aliis codicibus in Gallia septentrionali inde a saeculo XII scriptis apparet. Vices dialogi *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) assignantur.

III. Quae ratio inter codices intercedat

A.

Soliloquiorum codices vetustiores nec ab uno fonte derivari nec in familias clare distinctas dividi possunt. Immo vero textum mixtum et contaminatum exhibent. Quod non est cur mireris, cum Augustini opera iam auctore vivo in publicum prodierint et variis viis oberratis in bibliothecas aetatis posterioris migraverint. Librariis plures codices ad manus fuisse variis probatur lectionibus, quas inter lineas vel in margine hic illie siglo *al* et *l* notatas adscripserunt. Quamquam libri antiquiores certis familiis assignari nequeunt, non desunt testes pluribus locis velut factio quaedam contra ceteros conspirantes, ita tamen, ut plerumque sibi non constant et ad adversarios transfugiant.

Artiore vinculo Qm1H et testes italicae originis TD conectuntur. Inter codices in Gallia exaratos concordant contra ceteros WG, WO, WGO, JWGO, quorum partem hic illic K sustinet. Contra HK certis locis CF stant, cum quibus NR adversus reliquos societatem ineunt. Quae res his exemplis selectis illustrentur:

Q¹H: p.4,15 *sunt* (*est* cet.); p.6,18 *absolbetur* Q¹ *absolvitur* H (*absorbetur* cet.); p.11,2 *illos* (*illud* cet.); p.37,4 *amplius* (*plus* cet.); p.61,14 *nominamus* (*deprehendimus* cet.)

Q¹HG: p.10,9 *fidem auge* (om.cet.)

TD: p.3,12 *agas* (*agis* cet.); p.78,8 *questione* (*cautione* cet.); p.92,7 *perpetuitate* (*perpetua vita* cet.); p.94,11 *revocari* (*recordare* K, *recordari* cet.)

WG: p.15,16 *autem* (*enim* cet.); p.18,16 *quia nec* (*quia* cet.); p.31,13 *habeo* (*habebo* cet.); p.67,21 *alieque* (*ceteraque* Q, *ceteramque* K, *ceteraeque* cet.)

WO: p.21,18 *tum* (*iam* cet.); p.68,19 *voluntate ut* (*volunt aut* cet.); p.91,11 *libentissime recordor* (*recordor* om. cet.)

WGO: p.11,20 *monstretur* WG, *demonstretur* O (*demonstrari potest* K, *demonstrari debeat* cet.); p.41,9 *enim* WGO (*etiam* cet.); p.75,10 *alia similia* (*alia* cet.); p.91,11 *commemorasti* (*commemoras* cet.)

JWGO: p.38,18 *at si* (*nt* cet.)

KJG: p.94,6 *opinamur* (*operamur* cet.)

KJWG: p.16,4 *ad haec* (*haec* cet.); p.73,11 *superius* (*supra* cet.); p.90,2 *per se* (*penitus* cet.)

KJWGO: p.14,5 *nosse* (*cognoscere* E, *noscere* cet.)

CFN: p.34,4 *electis* (*electissimis* cet.); p.45,4 *librum secundum* om.

CFR: p.14,23 *similibus* (*simili* Cae.m2 cet.); p.66,1 *iudicatur* (*iure dicatur* cet.); p.97,4 *imaginari ac* (*imaginaria* cet.)

CFNR: p.4,9 *perimit* (*prodit* G, *perdit* Cpc. cet.); p.42,13 *exposco* (*exspecto* cet.); p. 80,18 *scripturis* (*scriptis* cet.)

FR: p.69,4 *omnis (hominis cet.)*; p.89,1 *concedis desidero (concedis cet.)*

B.

Libelli De immortalitate animae codices vetustiores perinde ac Soliloquiorum memoria textum mixtum et contaminatum praebent. Mendis et omissionibus CK concordant, quorum testimonium hic illic L fuleit. Communibus erroribus codices STAW coniunguntur, semel (p.102,13) A solus lectionem genuinam servat. Duobus locis (pp.120,10 et 126,16) codices aetate carolingica scripti lacunis laborant, quae auxilio quod adfert U (s.XI) expleri possunt. Quomodo codices inter se coniuncti sint, haec exempla monstrent:

CK: p.104,14 *peragi possit (peragi cet.)*; p.109,2 *arescat (durescat cet.)*; p.109,3 *frigescat C, frigescatque K (rigescatque cet.)*; p.117,13 *concessit (concesso cet.)*; p. 122,3 *fortasse (legi P, forte cet.)*; p.123,13 *vis (ius cet.)*

CKL: p.105,20 *fit (sit cet.)*; p.128,18 *coloris (candoris U, doloris cet.)*

C.

Inter codices antiquiores dialogi De quantitate animae artiore affinitate STD coniuncti sunt. Horum testimonium hic illic YZ confirmant, qui plerumque contra VXJ stant. Communibus mendis et omissionibus CK deformantur, quorum partes certis locis L tenet. Quomodo codices inter se cohaereant, haec exempla monstrent:

STD: p.180,11 *parvo (pari cet.)*; p.185,18 *ibi esse (ubi es cet.)*

STDYZ: p.137,23 *quam si (quamquam si hoc cet.)*; p.146,26 *constituis (constituisti cet.)*; p.226,2 *aeternitatem (principium cet.)*; *veritatem (sapientiam cet.)*; p.228,12 *timore (amore cet.)*

YZ: p.167,8 *existimanda* (*aestimanda* cet.); p.170,24 *exspectant* (*spectant* cet.); p.171,12 *didicit* (*discit* cet.); p.178,14 *acuta febris* (*acutae febres* cet.); p.189,8 *facile est* (*facias* CV, *facies* cet.)

VXJ: p.175,18 *animae* (*homini* cet.); p.181,3 *sublimiter* (*subtiliter* cet.); p.210,6 *tanta* (*tota* Vpc. cet.); p.210,10 *cor* (*cursum* cet.); p.211,23 *valeam* (*valeamus* cet.)

CKL: p.156,4 *palpae* CL, *valvae* K (*ianuae* cet.)

IV. De rebus orthographicis

Libri manuscripti, qui huic editioni fundamentum praebent, recentiores sunt quam ut orthographiae norma, quam Augustinus ipse secutus est, certe erui firmeque restitui possit. Huc accedit quod codices in usu orthographico valde inter se differunt et librarii ut videtur exemplarium quae descripserunt differentiam servaverunt vel propriae incuriae indulgentes saepe a via quam ingressi sunt aberraverunt. Ita e.g. in eodem codice haud raro vocalium inconstantia deprehenditur; praepositiones *ad*, *in*, *ob* in verbis compositis modo assimilantur, modo sine assimilatione leguntur.

Orthographiae inconstantia quae in codicibus apparet perpensa Casselanum (C) sequi placuit, ducem satis bonum non solum in rebus, quae ad usum scribendi attinent. Ne is quidem semper sibi constat, sed minus quam ceteri orthographiae perturbatione laborat. Praepositiones in verbis compositis plerumque proprias formas retinent, quaedam voces tamen variantur, velut: *admonere*/*ammon*-; *adpetere*/*appet*-; *adtendere*/*attend*-; *inmutabilis*/*immut*-; *inprobis*/*improbare*. Semper assimilationem exhibent *appellare*; *aspicere*; *committere*; *commovere*; *commutare*; *complere*; *componere*.

V. De Soliloquiorum versione Anglosaxonica

Alfredus rex Anglosaxorum s.IX ex. cum alia opera latina tum Augustini Soliloquia in linguam vernaculam vertit vel verti iussit. Anglosaxonica interpretatio, quam codex bibliothecae Britannicae Vitellius A XV s.XII exaratus solus servavit, textum exhibet partim breviatum, partim libera paraphrasi variatum et amplis additionibus auctum. Alfredus rex in sua versione Soliloquiorum librum primum et initium libri secundi usque ad verba *ita est* (2,1,1; p.47,14) adhibuit codice latino usus, qui solus inter manuscripta vetustiora genuinam Augustini lectionem *animum* (p.14,8) servavisse videtur. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquantur²⁴.

VI. De editionibus

Opuscula in hoc volumine collecta inter alia Augustini scripta genuina et spuria anno 1491 Parmae per Angelum Ugoletum primum prelo commissa sunt (*p*)²⁵; cuius editionis maximam partem eodem anno Venetiis Pelegrinus de pasqualibus de Bononia repetivit²⁶. Omnia Augustini opera tunc temporis nota primus Johannes Amerbachius Basileae anno 1506 typis vulgavit (*a*); idem est qui textum in capitula romanis litteris signata divisit. Anno 1529 Basileae Desiderius Erasmus in Frobenii bibliopolae officina iterum omnia Augustini opera edenda curavit (*e*). Theologorum Lovanensium editio (*l*) anno 1576 apparuit; primum tomum operum Augustini anno 1679 Parisiis Maurini publicis iuris

²⁴ De versione Anglosaxonica cf. König Alfred des Großen Bearbeitung der Soliloquia des Augustinus, hrsg. von W. Endter, Hamburg 1922.

²⁵ Gesamtkatalog der Wiegendrucke III no. 2867.

²⁶ GKW III no. 2869.

fecerunt (*m*). De ratione editorum, qui ss. XVI et XVII recentioribus plerumque codicibus adhibitis suo munere fungebantur, copiose J. de Ghellinck disseruit²⁷. Maurinorum editionem in Patrologiam Latinam receptam iterum atque iterum docti adhibuerunt, qui ss. XIX et XX nostris opusculis studium et operam navaverunt. Post Maurinos Soliloquiorum et libelli De immortalitate animae textum primus in quantum scio Harald Fuchs criticis curis temptavit, versionem germanicam et explicationes Hanspeter Müller addidit, idem in dissertatione Basileensi²⁸ Soliloquia seorsum edidit et notis illustravit.

VII. De textu constituendo

Denique de ratione quam in hac editione secutus sum breviter disserendum est. G. Pasquali²⁹ iam ante multos annos animadvertit haud raro evenisse ut pauci codices a magna copia electi ad textum alicuius auctoris ecclesiastici constituendum sufficerent. Egregii viri consilium an sequendum sit dubito, immo vero non ab re mihi visum est vetustiorum librorum memoriam, quae terminis carolingicae aetatis includitur, quasi integram in quantum potui ante oculos ponere. Contuli – plerumque ex imaginibus photographiceis – omnes codices ss. VIII–X exaratos sive totos sive ex parte neque recentiorum testimonium neglexi. Sed, ut permultis codicibus ss. XI–XIV in Italia, Gallia, Britannia, Germania et Austria inspectis mihi pro certo adfirmare licet, recentiorum memoria novas vias non aperit et vix umquam auxilium difficultatibus quas praebent vetustiores (cf. p. XXVsq.) adfert.

²⁷ *Patristique et Moyen Age*, T. III, Gembloux 1948, pp.366–475.

²⁸ Aurelius Augustinus, *Selbstgespräche über Gott und die Unsterblichkeit der Seele*, Zürich 1954; id. *Diss. Bas.*, Bern–Bümpliz 1954.

²⁹ *Storia della Tradizione e Critica del Testo*², Firenze 1952, p.43.

Codices vetustiores qui nostra opuscula tradunt neque in familias dividi neque ab uno fonte derivari posse supra (p. XXV) monui. At ne ducem quidem ex eorum numero eligere potui. Codicum qui Soliloquia exhibent, antiquissimus est Nonantulanus (*B*), sed vix usquam lectionem genuinam vel dignam quae praeferatur exhibet, quam ceteri libri prorsus ignorent. Cum inter codices vetustiores nullus sit, cui sine exceptione palma deferri possit, nullus qui propriam utilitatem non habeat, et omnes praebeant textum mixtum, inter varias lectiones ratione discernendum erat, quam contextus orationis et usus scribendi poscere videntur.

Ne graviore sarcina apparatus criticus premeretur, non omnes varias lectiones, sed eas tantum adnotavi, quae alicuius pretii esse viderentur. Menda calami manifesta et orthographiae quisquiliis velut parvi momenti plerumque omisi, nisi aliqua lux ex his ad codicum cognationem illustrandam effulgere potuit. Neminem me ob hoc reprehensurum esse spero, immo vereor, ne cautior aequo talium nugarum nimis multum in apparatusum receperim.

Hactenus de huius editionis ratione. Restat, ut gratias agam quam maximas viris doctis, qui in labore arduo me consilio et opera adiuverunt. Quos omnes grata memoria recolo, paucos hic laudabo. H. Hunger, cuius cura Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum dirigitur, singulos huius operis gradus magna benevolentia prosecutus est, Michaela Zelzer ad hanc editionem adornandam et perficiendam auxilium pergratum praestitit. Maximo officio me B. Bischoff obstrinxit; huic viro doctissimo et rerum palaeographicarum unice perito quantum debeam, e descriptione codicum (Praef. cap. II) iterum atque iterum elucet. Denique gratum me semper fore profiteor W. Ehlers Monacensi et C. O. Brink Cantabrigiensi amicis nec non uxori carissimae, quae me per multos annos cum oculorum debilitate et morbo conflictantem et de absolvenda editione nonnumquam dubitantem hortatu et opera sustentavit.

SOLILOQVIORVM
LIBRI DVO

Conspectus siglorum

- B* = Londiniensis bibl. Brit. Add. 43460, s.VIII^{ex}.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s.IX^{med}.
D = Monacensis lat. 15826, s.XIⁱⁿ.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX¹
H = Herbipolitanus 49, s.IX¹
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s.IX¹
F = Leidensis Voss. lat. Q.75, s.IX¹
Q = Valencianus 247 (237), s.IXⁱⁿ.
J = Augiensis perg. CXCIV bibl. publ. Badensis, s.IX^{med}.
N = Montepessulanus bibl. medicae 137, s.IX^{med}.
W = Guelferbytanus Gud. lat. 184 4°, s.IX^{med}.
G = Leidensis Voss. lat. Q.129, s.Xⁱⁿ.
O = Audomaropolitanus 267, s.X¹
R = Rivipulensis 106^a Archivii Coronae Aragonensis, s.IX²
E = Escorialensis S.III.32, s.IX

Bibl. Brit. Royal 2 A XX, s.VIII (c. 1,2-6)
Laon 113, s.IX^{med}. (c. 1,1-6)
Rouen 469, s.XI (interdum adhibitus)

codd. = consensus codicum

p = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol. I. Testimonia (Göteborg 1967)

Soliloquiorum liber primus

I.1. Volventi mihi multa ac varia mecum diu ac per multos dies sedulo quaerenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali evitandum esset, ait mihi subito sive ego ipse sive alius quis, extrinsecus sive intrinsecus, nescio; nam hoc ipsum est quod magnopere scire molior, ait ergo mihi 5

R(atio:) Ecce, fac te invenisse aliquid; cui commenda- bis, ut pergas ad alia?

A(ugustinus:) Memoriae scilicet.

R. Tantane illa est, ut excogitata omnia bene servet? 10

A. Difficile est, immo non potest.

R. Ergo scribendum est. Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debent; nam solitudinem meram desiderant.

A. Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam. 15

R. Ora salutem et auxilium, quo ad concupita perve- nias, et hoc ipsum litteris manda, ut prole tua fias animo-

1 *Interlocutorum sigla in codicibus variant (cf. Praef. p. X):* R(atio) – H(omo) *BHKFQE*, R(atio) – A(ugustinus) *cet.* 2 A(ugustinus) Vol- venti *G* Volenti *Jac.* per *om.E* 3 multas *W* memetipse *R* 4 evitam dum *Cac.*, evitandum *T* 5 quis] *add. sive Dyroff* 6 magno perscire *Rac.m2* R(atio) ait *J* 7 R(atio) *om.QNO Laon 113* ecce *om.BHQJG* commendabis] *add. hec Rm2sl.* 9 *interlocutoris siglum om.R Laon 113* 10 R(atio)] H(omo) *HR, om.Laon 113* est illa *K* excogitata] *add. illa BCHQ Laon 113* servantur *H* 11 A(ug.)] R(atio) *RQm2sl., om.T Laon 113* R(atio) Immo *B* 12 R(atio)] H(omo) *B, om.CQac.m2W Laon 113* est *om.BTDHKNJ* R(atio) Sed *BCW*, H(omo) Sed *H* agas *TD* 13 R(atio) Nec ista *H* 15 A(ug.) *om.Qac.m2W Laon 113* prorsu *J* 16 R(atio) *Qm2sl., om.Laon 113* salutem] saltem *Qac.D, add. vel saltim et pete Csl.* quod *Rac.* 16sq. pervenias et] pervenisses *K* 17 prole] pro salute *GQm2pc.*

sior. Deinde quod invenis paucis conclusiunculis breviter conlige. Nec modo cures invitationem turbae legentium; paucis ista sat erunt civibus tuis.

A. Ita faciam.

- 5 2. Deus universitatis conditor, praesta mihi primum ut te bene rogem, deinde ut me agam dignum quem liberes, postremo ut liberes. Deus, per quem omnia, quae per se non essent, tendunt esse. Deus, qui ne id quidem, quod se invicem perdit, perire permittis. Deus, qui de nihilo mundum
10 istum creasti, quem omnium oculi sentiunt pulcherrimum. Deus, qui malum non facis et facis esse, ne pessimum fiat. Deus, qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus, per quem universitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus, a quo dissonantia usque in
15 extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Deus, quem amat omne quod potest amare, sive sciens sive nesciens. Deus, in quo sunt omnia, cui tamen universae creaturae nec turpitudine turpis est nec malitia nocet nec

1 breviter] *add. ea Laon 113* 2 legendum *H* 3 Ista adterunt *Qac.m2*, ista faceretur (*tur del.*) *R* satis *H* 4 A(ug.) *Qm2sl.* Ita faciam *H(omo) K* 5 oratio sancti augustini *Hmg.*, oratio *Qmg.Gmg.Omg.* 6 te *om.HJ*, *add.sl.Q*, bene te *J* liberes] exaudias *GQm2sl.pc. m* 7 Deus – p. 6,5 habere *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* per se] *add. eum K* 8 essent] vel sunt *OmIsl.* tenden//tes se *T* 9 perdit] prodit *G*, perimit *Cac.FNR edd. exc. p* perire] peccare *T* nilo *T* 10 istum *om.EO* quem omnium *Rouen 469 m*, omnium quem *BKQac.JRO ae*, omniumque *TDHFW* *Gac.m2 p*, omnium quae *C Laon 113 l*, *add. quem Cmg.* 11 et facis *om.B* 12 paucis – est] pandis aditum ad te vere *R* verum *Laon 113* ostendis – 13 esse *om.R* 13 esse] *add. id est substantiam non habere.* Omnia quae fecit deus quamvis per aliquem contrarietatem in deterius permutentur auctori tamen suo perfecta sunt cui eorum permanet admirabilis pulcritudo *K Paris.lat. 2697 (s.XI)* 15 est] sunt *IIQac.m2* deterioribus *N* meliora *N* 17 cui *GQpc.*, cuius *cet. p*

error errat. Deus, qui nisi mundos verum scire noluisti. Deus pater veritatis, pater sapientiae, pater verae summae-que vitae, pater beatitudinis, pater boni et pulchri, pater intellegibilis lucis, pater evigilationis atque inluminacionis nostrae, pater pignoris, quo admonemur redire ad te. 5

3. Te invoco, Deus veritas, in quo et a quo et per quem vera sunt, quae vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo et a quo et per quem sapiunt, quae sapiunt omnia. Deus vera et summa vita, in quo et a quo et per quem vivunt, quae vere summeque vivunt omnia. Deus beatitudo, in quo et a quo et per quem beata sunt, quae beata sunt omnia. Deus bonum et pulchrum, in quo et a quo et per quem bona et pulchra sunt, quae bona et pulchra sunt omnia. Deus intellegibilis lux, in quo et a quo et per quem intellegibiliter lucent, quae intellegibiliter lucent omnia. Deus, cuius regnum est totus mundus, quem sensus ignorat. Deus, de cuius regno lex etiam in ista regna describitur. Deus, a quo averti cadere, in quem converti resurgere, in quo manere consistere est. Deus, a quo exire emori, in quem redire revivi-

1 cf. *Retract.* 1,4,2 15sq. cf. *Retract.* 1,4,2

1 errat] erat *Rac.m2*, error est *D* Deus – noluisti *om.Laon 113* post noluisti (vol- *pc.*) *add.Qm1*: retractavit se (cf. *Retract.* 1,4,2) propterea qui (!) multi inmundi vera sciunt, licet definiendum sit quale verum non nisi mundi sciunt vel quid ipsum scire 2 pater verae *om.Laon 113* 5 quo] quod *O* 6 te invoco *ad 5 adiunxit Fuchs coll.1.64* veritatis *CHQNW Laon 113 RGac.O* 7 vera sunt quae vera sunt] viunt (!) quae vere summeque vera sunt (vivunt *m2sl.*). Que vera sunt *Rm1* (Deus in quo et a quo et per quem sunt *add.m2sl.*) omnia quae vera sunt *H sapientia*] -iae *HKNO*, patientia *Rac.m2* 8 sapiunt *pr.*] -ient *K* sapiunt *pr.* – 9 per quem *om.H* 10 vere summeque *om.R* omnia *Rm2sl.* 11 beata *pr.* – 12 quem *om.Bac.m2* quae] quaecunque *J* quae beata sunt *Gm2sl.* omnia quae beata sunt *K* 12 et *tert.om.R* 13 intellectibilis *R* 15 quae – omnia *om.R* 16 mundus] *add.* et *HQac.* 18 verti *K* maneret *K* 19 Deus – p. 6,1 vivere est *om.K* mori *JWG Laon 113* 19sq. vivere *BJ*, viviscere *QG*, reviviscere *FR Laon 113*, *add.* est *WO*

scere, in quo habitare vivere est. Deus, quem nemo amittit
nisi deceptus, quem nemo quaerit nisi admonitus, quem
nemo invenit nisi purgatus. Deus, quem relinquere hoc est
quod perire, quem adtendere hoc est quod amare, quem
5 videre hoc est quod habere. Deus, cui nos fides excitat, spes
erigit, caritas iungit, Deus, per quem vincimus inimicum, te
deprecor.

Deus, per quem accepimus, ne omnino periremus.
Deus, a quo admonemur, ut vigilemus. Deus, per quem a
10 malis bona separamus. Deus, per quem mala fugimus et
bona sequimur. Deus, per quem non cedimus adversitati-
bus. Deus, per quem bene servimus et bene dominamur.
Deus, per quem discimus aliena esse, quae aliquando no-
stra, et nostra esse, quae aliquando aliena putabamus.
15 Deus, per quem malorum escis atque inlecebris non haere-
mus. Deus, per quem nos res minutae non minuunt. Deus,
per quem melius nostrum deteriori subiectum non est.
Deus, per quem mors absorbetur in victoriam. Deus, qui
nos convertis. Deus, qui nos eo, quod non est, exuis et eo,

5sq. cf. ICor. 13,13 15 cf. Cic. Hort. frg. 74 BK (Hagendahl, Test. 188e) 18 cf. ICor. 15.54

4 quod alt. - 5 est *Tm2mg.* 5 cuius *JWac.D* 8 per *om.codd. exc.* *Bibl.Brit.Royal 2 A 21 XX HKJ, om.pae* accipimus *Bibl.Brit.Royal 2 A XX Cac.FJ Laon 113 p* pereamus *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* 9 vigilemus] visitemus *CFR*, evigilemus *Gm2pc.* Deus alt. - 10 separamus *Bm2mg.* 9sq. bona a malis *Bibl.Brit.Royal 2 A XX J* 10 separamus] speramus *Tac.Rac.m2* 10sq. bona sequimur et mala fugimus (*'* 11 sequimur] ceperamus (?) *O* (*corr.ex* separamus) 13 nostra] vestra *D* 14 esse *om.RO* aliquando *om.B* putamus *F*, putavimus *TD Bibl.Brit. Royal 2 A XX KJN Laon 113 O*, putabimus *Qac.G* 15 Deus = p. 9,3 agnoscit *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* adheremus *H* 16 minutae res *G* 18 absorbetur] absolbetur *Q*, absolvitur *H*, obsorb- *J* victoria *TFQpc.NW Laon 113 R* Deus alt. - 19 convertis *om.Laon 113* 19 nos alt.] add. ex *N Laon 113* et] add. ex *N*

quod est, induis. Deus, qui nos exaudibiles facis. Deus, qui
 nos unis. Deus, qui nos in omnem veritatem inducis. Deus,
 qui nobis omnia bona loqueris nec insanos facis nec a quo-
 quam fieri sinis. Deus, qui nos revocas in viam. Deus, qui
 nos deducis ad ianuam. Deus, qui facis, ut pulsantibus 5
 aperiatur. Deus, qui nobis das panem vitae. Deus, per quem
 sitimus potum, quo hausto numquam sitiamus. Deus, qui
 coarguis saeculum de peccato, de iustitia, de iudicio. Deus,
 per quem nos non movent, qui minime credunt. Deus, per
 quem improbamus eorum errorem, qui animarum merita 10
 nulla esse apud te putant. Deus, per quem non servimus
 infirmis et egenis elementis. Deus, qui nos purgas et ad
 divina praeparas praemia, adveni mihi propitius tu.

4. Quicquid a me dictum est, unus Deus tu, tu veni mihi
 in auxilium, una aeterna vera substantia, ubi nulla discre- 15
 pantia, nulla confusio, nulla transitio, nulla indigentia, nul-
 la mors, ubi summa concordia, summa evidentia, summa
 constantia, summa plenitudo, summa vita, ubi nihil deest,
 nihil redundat, ubi qui gignit et quem gignit unum est.
 Deus, cui serviunt quae serviunt omnia, cui obtemperat 20

2 cf. Ioh. 16,13 5sq. cf. Matth. 7,8 6 cf. Ioh. 6,35. 48 7 cf. Ioh.
 6,35 8 cf. Ioh. 16,8 11sq. cf. Gal. 4,9 18sq. cf. Retract. 1,4,3

1 est *om.K* Deus qui nos exaudibiles facis *post p. 6, 19* convertis
tr.FRO 1sq. Deus qui nos unis *om.pae* 2 unis] munis *CKFRO lm*, munis
 unies *W* veritatem] virtutem *Q* 3 e nobis *BTCHKFQW Laon 113 Gac.*
 6 panem vitae das *J* 7 sitiamus] sitimus *KG*, sitiemus *Cpc.D* 8
 coarguis] quo arguis *Rac.m2*, arguis (*Vulg.*) *HKNQpc.m2* saeculum]
 mundum (*Vulg.*) *O* iustitia] *add. et edd. exc.p* 10 quem] *add. nos G* 11
 putant] credunt *JWG* non] nos *R* 13 post propitius *distinx.*
CKFQR(spatium)GO 14 dictum] datum *D* tu *pr. om.O* veni veni
BCpc.sl.HKQJNWGO 15 et vera *Q Fuchs*, vera *cet.edd.* 19 unum est
Bm2sl. est] sunt *DKN Laon 113 O*, vel sunt *Cm3sl.Jsl.* 20 Deus
om.codd.exc.N obtemperet *Laon 113*

omnis bona anima. <Deus>, cuius legibus rotantur poli,
 cursus suos sidera peragunt, sol exercet diem, luna temper-
 rat noctem omnisque mundus per dies vicissitudine lucis et
 noctis, per menses incrementis decrementisque lunaribus,
 5 per annos veris, aestatis, autumnus et hiemis successione-
 bus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbis re-
 cursu in ortus suos siderum magnam rerum constantiam,
 quantum sensibilis materia patitur, temporum ordinibus
 replicationibusque custodit. Deus, cuius legibus in aevo
 10 stantibus motus instabilis rerum mutabilium perturbatus
 esse non sinitur frenisque circumeuntium saeculorum sem-
 per ad similitudinem stabilitatis revocatur. <Deus>, cuius
 legibus arbitrium animae liberum est bonisque praemia et
 malis poenae fixis per omnia necessitatibus distributae
 15 sunt. Deus, a quo manant usque ad nos omnia bona, a quo
 coercentur usque a nobis omnia mala. Deus, supra quem
 nihil, extra quem nihil, sine quo nihil est. Deus, sub quo

1-9 cf. Cic. Tusc. 1, 68 - 70 (Hagendahl, Test. 298)

1 Deus *suppl.Fuchs* 2 temperet *H* 3 diem *Qac.* vicissitudine]
 -nem *T Laon 113*, -nes *K*, -nis *Rac.m2* 4 noctis] *add. et J*, -tes *Rac.m2*
 incrementis *JEO pelm*, cremen-tes *B*, cremen-tis *cel. a* decrementisque
J (detrem- pc.) aelm, decrimen- *K*, detrimen-tisque *cel. p* 5 vernis *T* et
om.WGO, atque *Jsl.* 6 per lustratas *K* solaris] lunaris *Cac.* magnus
R orbis *HFQac.R* recursus *HFQac.R*, recursos *C* (vel u *sl.*), recurrit
E 7 ortos *Wac.* magnarum *HO*, *add. o s. a O*, magna *KWRE*
 constantia *HKNWOE*, concinentiam *CNmg.* (vel stan *sl.*), continentiam
F, continencia *R*, consequentiam *Laon 113* 8 quantam *R*, quam *K*
 temporis *G* 9 Deus *om.codd.exc.N* 10 motu *E* instabili *ED*
 motabilium *D* 11 situr *T* frenique *B* circueuntium *CJW* 12 Deus
add.Fuchs 14 poena *B*, pena *Laon 113 RE* effixis *B*, fixa *Laon 113*
 distributa *BDH* 15 Deus *om.codd.exc.N* manent *E* 15sq. quo
 hercentur *T* 16 usque *om.DNJWO* Deus *om.codd.exc.N* 17 extra
 quem nihil *om.Laon 113* nihil *alt.] add. ultra quem nihil, subter quem*
 nihil, circa quem nihil *J* quo *pr.] quod Laon 113* Deus *om.codd.exc.N*

totum, in quo totum, cum quo totum est. <Deus>, qui fecisti hominem ad imaginem et similitudinem tuam, quod qui se ipse novit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me, deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notissimo. 5

5. Iam te solum amo, te solum sequor, te solum quaero, tibi soli servire paratus sum, quia tu solus iuste dominaris; tui iuris esse cupio. Iube, quaeso, atque impera quicquid vis, sed sana et aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana et aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle a me insaniam, ut recognoscam te. Dic mihi qua adtendam, ut aspiciam te, et omnia me spero quae iusseris esse facturum. Recipe, oro, fugitivum tuum, domine clementissime. Iamiam satis poenas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, servierim, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia et isti me, quando a te fugiebam, acceperunt 10 15

Isq. cf. Gen. 1,26

1 totum *pr.*] *add.* est *elm*, *add.* esse a totum *alt.*] *add.* est *edd.exc.p*
 cum quo totum est *om.O* est *om.N* Deus *add.Fuchs* 3 exaudi *alt.*] *audi K* exaudi *tert.om.R* 4 dominus *O*, domine deus *Qac.* pater meus *om.Laon 113* spes mea *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* 5 res mea *post 6*
 vita mea *tr.R* honor – patria mea *om.R* salus] laus *Laon 113* 6 me] *add.* domine *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* tuo illo *Bibl.Brit.Royal 2 A XX HN* 8 Te solum quero Te solum sequor *E* 10 cupio *om.H* 11 vocem tuam *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* 12 tuos] tuque *Qac.m2*, tuus *R* expelle – p. 10,1 sentio *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* 13 et dic *E* qua] quo *Cpc.HFQNJWGOE* 14 tendam *B* ut] *add.* et *Laon 113* me *om.BF Laon 113* 15 rescipe (!) *K*, et recipe *T* et clementissime *K*, clementissime pater *edd.exc.p* 16 penas satis *K* 17 fuerim] fucro *RO*, fecerim *K* 18 ludibrium] *add.* occupatus *Laon 113* 19 et *om.Laon 113* isti *HKQG*, iste *R*, ista *cet.* ad te *Rac.* acciperit *Rm1* (acceperunt *m2pc.*)

alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio; pateat mihi pulsanti ianua tua; quomodo ad te perveniatur, doce me. Nihil aliud habeo quam voluntatem, nihil aliud scio nisi fluxa et caduca spernenda esse, certa et aeterna requirenda.

- 5 Hoc facio, pater, quia hoc solum novi; sed unde ad te perveniatur, ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum praebe. Si fide te inveniunt qui ad te refugiunt, fidem da, si virtute, virtutem, si scientia, scientiam. Auge in me fidem, auge spem, auge caritatem. O admiranda et singularis
10 bonitas tua!

6. Ad te ambio, et quibus rebus ad te ambiatur, a te rursum peto. Tu enim si deseris, peritur. Sed non deseris, quia tu es summum bonum, quod nemo recte quaesivit et minime invenit. Omnis autem recte quaesivit, quem tu
15 recte quaerere fecisti. Fac et me, pater, vindica me ab errore; quaerenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desidero quam te, inveniam te iam, quaeso, pater. Si autem est in me superflui alicuius adpetitio, tu ipse me munda et fac idoneum ad videndum te. Ceterum de salute

1sq. cf. Matth. 7,8 8sq. cf. ICor. 13,13

2 quomo *KR* a te *Qac.m2* 3 aliud *pr. om.D* habeo aliud *G* voluntate *R* 4 requirenda] querenda *E* 5 ad te *om.Laon 113* 5sq. perveniatur ad te *C* 7 fugiunt *H* 8 virtutem *Rm2sl.* 9 fidem auge *HQG m, om.cet. pael* auge spem in me *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* spem] speciem *p* auge in me caritatem *K* 11 ad te *alt.] a te BHac.* ambiatur ad te *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* ambiatur] ambio//rum *R* a] ad *R Bibl.Brit.Royal 2 A XX* 12 deseris *pr.] desieris Laon 113* peritur] *add. hic codd. (hic peritur N) pael, hic exp.QG, om.Rouen 469 m* 13 et – 14 quaesivit *Tm2* 14 autem] enim *Laon 113, add. te HQac.* 15 fac – p. 11,4 tantum *om. Bibl.Brit.Royal 2 A XX* et *om.JG m* et me] *add. querere Qm2mg. pater] add. quaerere te Om2sl.Gm2sl. Rouen 469 Im vindicare JD* me *alt. om.DJac.m2D* 16 quaerentem *Gpc.* mihi te *O* nihil mihi *Gpc.* pro] praeter *W* si] quia *Laon 113, om.KE* 17 te *pr.] add. ut Jm2sl.* quaeso] *add. te Jm2sl.* 18 superfluvia *K*

huius mortalis corporis mei, quamdiu nescio, quid mihi ex
 eo utile sit vel eis, quos diligo, tibi illud conmitto, pater
 sapientissime atque optime, et pro eo, quod ad tempus
 admonueris, deprecabor. Tantum oro excellentissimam cle-
 mentiam tuam, ut me penitus ad te convertas nihilque mihi 5
 repugnare facias tendenti ad te iubeasque me, dum hoc
 ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, ius-
 tum prudentemque esse perfectumque amatorem percep-
 toremque sapientiae tuae et dignum habitatione atque ha-
 bitatorem beatissimi regni tui. Amen, amen. 10

II.7. *A.* Ecce oravi deum.

R. Quid ergo scire vis?

A. Haec ipsa omnia quae oravi.

R. Breviter ea conlige.

A. Deum et animam scire cupio. 15

R. Nihilne plus?

A. Nihil omnino.

R. Ergo incipe quaerere. Sed prius explica, quomodo,
 tibi si demonstretur deus, possis dicere: 'sat est'.

A. Nescio, quomodo mihi demonstrari debeat, ut di- 20
 cam: 'sat est'. Non enim credo me scire aliquid sic, quomodo
 scire deum desidero.

1 corporis mei huius mortalis *WG* quamdiu nescio] quam divinae
 suo *Qm1*, quam diu vivo nescio *Qm.post.* 2 illos *HQac.m2* 3 atque
 optime *om.Laon 113* ad *om.H* 4 monueris *Laon 113* 5 penitus
Cm2mg., om.F, penitentem *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* nihilque] et nihil
J 6 repugnari *T* a te *Qac.m2* me dum] mecum *Cac.* 7 ago corpus
Bibl.Brit.Royal 2 A XX J agat *K* atque porto *om.H* 8 perfectumque]
add. esse Bibl.Brit.Royal 2 A XX praeceptorem *Rac.* 9 habitatione]
add. tua Fuchs habitatore *Cac.KFR*, cohabitarem (!) *D* 10 amen amen
CHWG m, om. Bibl.Brit.Royal 2 A XX, amen *cet. pael* 11 A(ug.) *om.N*
 13 ipsa *om.O* 16 nihil *R* 18 prius] plus *B* 19 tibi sede monstretur
K deus *om.R* dicere *Rm2sl.* satis *R* 20 demonstrare *Qac.*
 demonstrari debeat] monstretur *WG*, demonstretur *O*, demonstrari pot-
 est *K* dicamus *B* 21 satis *R* me scire] nescire *D*, scire me *CFNJRO*
 22 deum scire *K*

R. Quid ergo agimus? Nonne censes prius tibi esse sciendum, quomodo tibi deum scire satis sit, quo cum perveneris non amplius quaeras?

A. Censeo quidem, sed quo pacto fieri possit, non video.
5 *Q.* Quid enim deo simile umquam intellexi, ut possim dicere: 'quomodo hoc intellego, sic volo intellegere deum'?

R. Qui nondum deum nosti, unde nosti nihil te nosse deo simile?

A. Quia si aliquid deo simile scirem, sine dubio id
10 amarem. Nunc autem nihil aliud amo quam deum et animam, quorum neutrum scio.

R. Non igitur amas amicos tuos?

A. Quo pacto eos possum amans animam non amare?

R. Hoc modo ergo et pulices et cimices amas?

15 *A.* Animam me amare dixi, non animalia.

R. Aut homines non sunt amici tui aut eos non amas; omnis enim homo animal et animalia te non amare dixisti.

A. Et homines sunt et eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt, id est ex eo quod rationales
20 animas habent, quas amo etiam in latronibus. Licet enim mihi in quovis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male utitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene utuntur anima rationali, vel certe quantum desiderant ea bene uti.

2 quomo *G* deum] dominum *J* 4 non] nec cui *R* 5 enim *om. J*
deum *Cac. m2* 6 sic] si *Qac.* 7sq. deo nosse simile *KJWEG* 9 deo]
deum *F* 10 amare *D* autem] *add.* id *D* nihil *om. Om1, add.* non *post*
aliud *Om. post. sl.* 13 amore *K* 14 hoc ergo modo *J* ergo et] quo
Qm2sl. pc., ergo ut *WO* eymices *J* 15 me *om. J* 17 enim *om. B* est
animal *m* 18 eo *Bm2sl.* 19 rationabiles *Cac. JR* 20 quas] quos *KF*,
quod *R* enim] etiam *R* 21 illos *R* 22 magis *om. E* 23 rationabili
JE, rationale *R* 24 desiderans *B*

III. 8. *R.* Accipio istud. Sed tamen si quis tibi diceret: 'faciam te sic deum nosse, quomodo nosti Alypium', nonne ageres gratias et diceres: 'satis est'?

A. Agerem quidem gratias, sed sat esse non dicerem.

R. Cur, quaeso? 5

A. Quia deum ne sic quidem novi quomodo Alypium, et tamen Alypium non satis novi.

R. Vide ergo, ne impudenter velis satis deum nosse, qui Alypium non satis nosti.

A. Non sequitur. Nam in comparatione siderum quid 10
est cena mea vilius? et tamen cras quid sim cenaturus, ignoro; quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor.

R. Ergo vel ita deum nosse tibi satis est, ut nosti, quo 15
cras signo luna cursura sit?

A. Non est satis. Nam hoc sensibus adprobo. Ignoro autem, utrum vel deus vel aliqua naturae occulta causa subito lunae ordinem cursumque conmutet. Quod si acciderit, totum illud, quod praesumpseram, falsum erit.

R. Et credis hoc fieri posse? 20

A. Non credo. Sed ego, quid sciam, quaero, non quid credam. Omne autem, quod scimus, recte fortasse etiam credere dicimur, at non omne, quod credimus, etiam scire.

1 istuc *BCGO*, isthoc *J*, illud *W*, istud *cet.* tibi *om.K* 2 alypium, alipium, alipyum *codd.promiscue (sim.saepe)* non *Qac.m2* 3 gratias ageres *Rouen 469 edd.* dicere *R* sat *Cac.m2NO* 4 quidam *Q* satis *HJ lm* 5 cur, quur *codd.promiscue (et saepe)* 6 nec *Hsl.KQO* ne sic *om.F* 8 nec pudenter *D* satis *om.E* 9 nosti *Bm2mg.* 10 syderum *H* 11 cena] mensa *O*, mea cena *lm* quod *R* 12 signum *Cac.* 14 nosti *post 15* sit *tr.O* quo] quod *Bac.Tac.* 16 nam] non *K* 17 autem *om.E* vel *pr. exp.Q* 18 conmutet] commotet *JDac.*, committet *Nac.*, mutet *E*, *add.* et *TD* accederit *BR* 19 illum *R* praesumpseram] -erat *Dac.*, -sumserat *B*, sumseram *R*, *add.* iam *K* 21 non *pr. om.K* credis *N* quero *Cm2sl.* numquid *G* 22 etiam *om.D* 23 dicimus *Cac.m2O* at] an *KWO*, et *Dac.* scimus *TDCFR*

R. Respuis igitur in hac causa omne testimonium sensuum?

A. Prorsus respuo.

R. Quid? illum familiarem tuum, quem te adhuc ignore rare dixisti, sensu vis nosse an intellectu?

A. Sensu quidem quod in eo novi, si tamen sensu aliquid noscitur, et vile est et satis est. Illam vero partem, qua mihi amicus est, id est ipsum animum, intellectu adsequi cupio.

10 *R.* Potestne aliter nosci?

A. Nullo modo.

R. Amicum igitur tuum et vehementer familiarem audes tibi dicere esse ignotum?

15 *A.* Quidni audeam? Illam enim legem amicitiae iustissimam esse arbitror, qua praescribitur, ut <sicut> non minus ita nec plus quisque amicum quam seipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest a me adfieri contumelia, quem mihi esse dixero ignotum, cum praesertim, ut credo, ne ipse quidem se noverit?

20 *R.* Si ergo ista, quae scire vis, ex eo sunt genere, quae intellectus adsequitur, cum dicerem impudenter te velle deum scire, cum Alypium nescias, non debuisti mihi cenam tuam et lunam proferre pro simili, si haec, ut dixisti, ad sensum pertinent.

14–16 cf. Cic. Tusc. 3,73 (Hagendahl, Test. 313)

1 in exp.Q, om.O sensum R, sensus E 5 nosse KJWGO, cognoscere E, noscere cet. 7 est alt. om.KN 8 est alt. om.K animum pm, amicum codd. ael 10 potestne T edd., potest enim cet. 12 audes] aut es Cac. 13 esse dicere TD 14 quinni Q, quidne RE iustissimam] eius testissimam H (al. certissimam m.post.mg.) 15 perscribitur HFWGac. sicut lm, om.codd. pae 16 quisquam HEO 17 qua] quia D qua potestate me H 19 ne ipse] de ipso B 20 quae alt.] quod J 22sq. mihi cenam tuam H edd., cenam tuam mihi cet. 23 similibus Cpc.m2FR

IV. 9 Sed quid ad nos? Nunc illud responde: si ea, quae de deo dixerunt Plato et Plotinus, vera sunt, satisne tibi est ita deum scire, ut illi sciebant?

A. Non continuo, si ea, quae dixerunt, vera sunt, etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quae nesciunt, ut ego ipse omnia, quae oravi, me dixi scire cupere, quod non cuperem, si iam scirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim non quae intellectu comprehendere, sed quae undeunde conlecta memoriae mandavi et quibus adcommodavi quantam potui fidem. Scire autem aliud est. 5 10

R. Dic, quaeso, scisne saltem in geometrica disciplina quid sit linea?

A. Istud plane scio.

R. Nec in ista professione vereris Academicos? 15

A. Non omnino. Illi enim sapientem errare noluerunt, ego autem sapiens non sum. Itaque adhuc non vereor earum rerum quas novi scientiam profiteri. Quod si, ut cupio, pervenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit.

R. Nihil renuo. Sed, ut quaerere coeperam, ita ut lineam nosti, nosti etiam pilam, quam sphaeram nominant? 20

A. Novi.

15-17 cf. Cic. ac. 2,66 (Hagendahl, Test. 134b)

2 de deo om.JG dixerint G platinus BRac.m2 p, plotinius K, photinus H 5 scisse (add. r s. ss) J multi] nulli B 6 ipse] add. qui E dixi me CFR 9 undeunde BT, unde Cac.Hac.m3FWREGac.Oac., undeinde J, undique KN, undecumque Q, undecumque Rpc.m2 10 quantam] add. vel um Qsl. fide B R(atio) scire JWGac.OQm2 12 R(atio)] A(ug.) JWGac.OQm2pc. R(atio) scisne JWGac.OQm2 saltem, saltim codd.promiscue 14 istuc CBFQNJW 15 in om.F verearis JWG Academicos WO, acad-, achad- codd.promiscue 16 omnino non E enim] autem WG sapienter E 18 quid K si] add. et WGOQm2 ut om.F 20 caeperam R 21 spheram, speram codd.promiscue 22sq. A(ug.) novi aequae R(atio) utrumque WO, H(omo) novi eque R(atio) aequae K

R. Aequè utrumque nosti an aliud alio magis aut minus?

A. Aequè prorsus. Nam in utroque nihil fallor.

R. Quid? haec sensibusne percepisti an intellectu?

5 *A.* Immo sensus in hoc negotio quasi navim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quo tendebam pervexerint, ubi eos dimisi et iam velut in solo positus coepi cogitatione ista volvere, diu mihi vestigia titubarunt. Quare citius mihi videtur in terra posse navigari quam geometricam sensibus
10 percipi, quamvis primo discentes aliquantum adiuuvare videantur.

R. Ergo istarum rerum disciplinam, si qua tibi est, non dubitas vocare scientiam?

15 *A.* Non, si Stoici sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionem sane istorum me habere non nego, quam etiam stultitiae concedunt. Sed nec istos quicquam pertimesco. Prorsus haec, quae interrogasti, scientia teneo. Perge modo; videam, quorsum ista quaeris.

12–16 cf. Cic. ac. 2, 144.145 (Hagendahl, Test. 150)

1 R(atio) *om.TDJ* utrumque – 3 aequè *om.J* nosti – 3 aequè *om.TD* alio magis aut] alia maius aliud *E* 3 interlocutoris siglum *om.K* aequè *om.K* 4 ad haec *KJWGac.* 5 sensus] -um *HQac.m2JWO*, -u *TDFE* sensu. In hoc *interp.F* navi *D* 6 ipse *HQac.m2* 7 ubi] ibi *N* demisi *Qac.* salo *Qac.* caepi *C*, coepit *D* 7sq. cogitationem istam *H* 8 vestigia – mihi *Tmg.*, *om.D* quare] quur *B*, quasi *R* 9 terram *E* navigare *Qpc.WO* geometrica *D Fuchs*, geometria *G*, geometriam *Tac.QJ pl*, geometricam *Tpc. cet. aem* 10 aliquantulum *JWEO*, aliquam *R* videatur *WO*, videntur *J* 12 disciplina *CFO* 13 vocari *elm* 14 non si] nisi *H* (*corr.ex* non) 15 perceptione *Q*, praeceptionem *E* 16 stultitiam *B*, stulte *K* 17 haec] eorum *J* scientiam *J* 18 R(atio) perge *WGac.OQm2* videamus *J* quo sum *D*, quomodo sum *Cac.m2*. quorussum *B*, quorursum *R*

R. Ne propera, otiosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te studeo reddere de rebus, quibus nullum casum pertimescas, et, quasi parvum negotium sit, praecipitare iubes.

A. Ita deus faxit, ut dicis. Itaque arbitrio tuo rogato et
obiurgato gravius, si quicquam tale posthac. 5

10. *R.* Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse?

A. Manifestum.

R. Quid transversim? 10

A. Quid nisi infinite secari posse?

R. Quid? sphaeram ex una qualibet parte a medio ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet?

A. Pariter omnino.

R. Quid? linea et sphaera unumne aliquid tibi videntur
esse an quicquam inter se differunt? 15

A. Quis non videat differre plurimum?

R. At si aequae illud atque hoc nosti et tamen inter se, ut fateris, plurimum differunt, est ergo differentium rerum scientia indifferens? 20

A. Quis enim negavit?

1 R(atio)] A(ug.) *WGac.O*, H(omo) *Qpc.*, *om.B* ne *om.FR*
propterea *H*, propere *E* propera otiosi] properatiosi *BQac.m2*, prope-
rando otiosi *Qpc.m2* otiosi simus *HWQm2*, otiosissimus *Cac.RD*
R(atio) intentus *BWGOQpc.m2* intentius *E* tantum *om.O* 2 timere
Wac. 4 praecipitari *HQac.* 5 faxat *WO*, faciat *BTCKR* R(atio) itaque
JWGac.OQm2 tua *R* roga *TDCKFNR* et *om.K* 6 post haec
FQm1NR, post hoc *WOQm2pc.*, post hanc *E* 7 R(atio) *om.JWO*,
add.sl.G scindi *Bm1*, sindi (!) *Bm2pc.* 8 possem *E* 8sq. H(omo) nullo
modo possem manifestum *BHKQE*, A(ug.) n.m.p.m. *JWGO* 10 traver-
sim *TFWGEac.*, transversum *R*, traversum *K* 12 quod *E* spheram,
speram *codd.promiscue (sim.saepe)* ne] nonne *RE* 13 pares] partis *K*
posse *om.J* lucet] licet *JRE* 15 tibi aliquid *H* 15sq. esse tibi videntur
G 16 deferunt *J* 17 deferre *J* 18 ad *Qac.m2Rac.* 19 deferunt *J*
deferentium *J* 20 scientiam *B* indeferens *J* 21 enim *om.J* negabit
TNWRO, negat *H*

R. Tu paulo ante. Nam cum te rogassem, quomodo velles deum nosse, ut possis dicere: 'satis est', respondisti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum similiter atque deum cupis percipere; nihil enim te scire deo
5 simile. Quid ergo nunc? linea vel sphaera similes sunt deo?

A. Quis hoc dixerit?

R. Sed ego quaesiveram, non quid tale scires, sed quid scires sie, quomodo deum scire desideras. Sic enim nosti lineam ut nosti sphaeram, cum se non sic habeat linea ut se
10 habet sphaera. Quamobrem responde, utrum tibi satis sit sic deum nosse, ut pilam illam geometricam nosti, hoc est ita de deo nihil, ut de illa, dubitare.

V.11. *A.* Quaeso te, quamvis vehementer urgeas atque convincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum scire,
15 ut haec scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo, quia linea et pila tantum inter se differunt, ut tamen earum cognitionem una disciplina contineat. Nullus autem geometres deum se docere professus est. Deinde, si dei et istarum rerum scientia
20 par esset, tantum gauderem, quod ista novi, quantum me deo cognito gavisurum esse praesumo. Nunc autem permultum haec in illius comparatione contemno, ut nonnum-

1 te rogassem] interrogassem *FRO* quomodo – p. 34,3 nullo inter(posito) *falso loco post p. 53,9* videri quic(quam) *inseruit K* 2 velis *HNWG m* est *om. N* 3 preceptum *Rac. E* 4 deo] deum *N* 5 H(omo) quid ergo *HQac.* vel] et *O* simile *Qac. m2* deo *om. m* 6 A(ug.)] R(atio) *JQac. m2* 7 R(atio) *om. HQac. m2 J* quaesieram *H*, quessi veram *J* non quid] numquid *Gac.* quid *pr.*] qui *B*, quod *Qm2pc.* tales *Q* quid *alt.*] quod *Qm2pc.* 8 sic] si *N* enim] *add.* sic *N* 9 cum] cur *N* habet *Kac. JW* 10 habeat *E* satis tibi *JWG* 13 quesso *J* urgeas *Rpc. E* 14 deum me velle *E* vellere *W* 15 hoc *C* enim *om. E* ipsa sed *KQpc. JW*, ipsas sed *E*, ipsa *om. Qac.* 16 quia] *add.* nec *WG m* 17 eorum *Glm* 18 disciplina] *add.* non *Gsl. m* geometer *Qpc. m2*, geometricus *KJ*, geometrice *W* dicere *Eac.* 20 par esset] pares sit *Cac. m2*, pares set *TR* 21 cognitum *Qac.* presumino *RE*

quam videatur mihi, si illum intellexero et modo illo, quo videri potest, videro, haec omnia de mea notitia esse peritura; siquidem nunc prae illius amore iam vix mihi veniunt in mentem.

R. Esto plus te ac multo plus quam de istis deo cognito 5
gavisurum, rerum tamen, non intellectus dissimilitudine;
nisi forte alio visu terram, alio serenum caelum intueris,
cum tamen multo plus illius quam huius aspectus te per-
mulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interroga-
tum, utrum tam tibi certum sit terram te videre quam 10
caelum, tam tibi certum esse respondere debere, quamvis
non tam terrae quam caeli pulchritudine atque splendore
laeteris.

A. Movet me, fateor, haec similitudo adducorque ut
adsentiar quantum in suo genere a caelo terram, tantum ab 15
intellegibili dei maiestate spectamina illa disciplinarum
vera et certa differre.

VI. 12. *R.* Bene moveris. Promittit enim Ratio, quae
tecum loquitur, ita se demonstraturam deum tuae menti, ut
oculis sol demonstratur. Nam mentes quasi sui sunt sensus 20
animis; disciplinarum autem quaeque certissima talia sunt,
qualia illa quae sole inlustrantur, ut videri possint, veluti
terra est atque terrena omnia. Deus autem est ipse qui
inlustrat. Ego autem Ratio ita sum in mentibus, ut in oculis

1 illo (-um *m2pc.*) modo illo *R* 4 mente *R* 5 quam *Cm2mg.*
cognita *Cac.* 6 rerum] verum *E* 7 viso *Tac.* 8 tamen] tam *B* illius
om.H 9 mulceat *D* interrogaturum *KN* 13 letaris *D*, letari *G* 15
adsentior *Qac.* genera caelo *K* terra *E* 16 intellegibilis *E* magestate
K 17 defferre *J* 18 bene] ve ne *B* 19 demonstratura *R* 20
demonstretur *H* mentis *R Rouen 469 m* quasi sui sunt] quas vi//sunt
E suis sunt *JO*, sunt suis *H* sunt] *add. oculi Rm2sl. Rouen 469 m*
sensus pro oculo *Jmg.* sessus *G* (*add. vel oculi sl.*) 21 animis] vel
animabus *Jsl.*, animi *ENG p*, animae *Rouen 469 em*, hominis *Rm2pc.* 22
qualia] *add. sunt Wsl.* solem *F* 24 ego *om.N* ratio autem *N* sum]
est *N*

est aspectus. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere
aut item hoc est aspicere quod videre. Ergo animae tribus
quibusdam rebus opus est: ut oculos habeat, quibus iam
bene uti possit, ut aspiciat, ut videat. Oculi sani mens est ab
5 omni labe corporis pura, id est a cupiditatibus rerum mortali-
um iam remota atque purgata. Quod ei nihil aliud praestat
quam fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari non
potest vitiis inquinatae atque aegrotanti, quia videre ne-
quit nisi sana, si non credat aliter se non esse visuram, non
10 dat operam suae sanitati. Sed quid, si credat quidem ita se
rem habere, ut dicitur, atque ita se, si videre potuerit, esse
visuram, sanari tamen se posse desperet? Nonne se prorsus
abicit atque contemnit nec praeceptis medici obtemperat?

A. Omnino ita est, praesertim quia ea praecepta ne-
15 cessc est ut morbus dura sentiat.

R. Ergo fidei spes adicienda est.

A. Ita credo.

R. Quid, si et credat ita se habere omnia et se speret
posse sanari, ipsam tamen quae promittitur lucem non
20 amet, non desideret suisque tenebris, quac iam consuetu-

7-p. 23,12 cf. ICor. 13,13

2 aut item *om.H* item] iterum *CFNRO* hoc est aspicere *om.H*
animae tribus] anima et rebus *B* 4 oculi sani] oculi anime *B*, oculi sunt
anime *N*, oculus anime *TD pael*, oculus animi *Cm2pc.*, oculus enim *R*,
oculis anima *K*, oculis sane *Qac.* est *om.N* 5 corporis] *add.* ratio vel
intentio *K* 6 quid *JWO* ei] et *Qac.m2* 7 ei adhuc *Cpc.m2H*, ei *om.Cac.*
8 nequit] quit *R*, quid *E* 9 non *pr. om.K* visura *B* 10 sua *B* *H*(omo)
sed quid *K* 10sq. ita se rem ita *G* se rem] sermonem *HmI*, rem se
Hpc.m3W 11 ut - 12 posse *Rm2mg.* si *om.KQN* 12 sanari] sanitati
Cac.m2, R(atio) sana erit *K* tamen] *add.* si *KE*, *om.O* disperet
KJREac. se *alt. om.J* prursus *J* 13 abiecit *I*, subiecit *Qac.m2*
praecepta *E* 16 fidis *K* 18 quod *N* et *pr.*] hec *JG* 19 posset *B* 20
desideret] deseret *Rac.* iam] ita *G* consuetudinem *E*, in consuetudine
WG

dine iucundae sunt, se arbitretur debere interim esse contentam? Nonne medicum illum nihilominus respuit?

A. Prorsus ita est.

R. Ergo tertia caritas necessaria est.

A. Nihil omnino tam necessarium.

5

R. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, ut possit deum suum videre, id est intellegere.

13. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat?

A. Ut aspiciat.

R. Aspectus animae ratio est. Sed quia non sequitur ut
10
omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id
est, quem visio sequitur, virtus vocatur; est enim virtus vel
recta vel perfecta ratio. Sed et ipse aspectus quamvis iam
sanos oculos convertere in lucem non potest, nisi tria illa
permaneant: fides, qua credatur ita se rem habere, ad quam
15
convertendus aspectus est, ut visa faciat beatum; spes qua
cum bene aspexerit, se visurum esse praesumat; caritas, qua
videre perfruique desideret. Iam aspectum sequitur ipsa
visio dei, qui est finis aspectus, non quod iam non sit, sed
quod nihil amplius habeat, quo se intendat. Et haec est vere
20
perfecta virtus, ratio perveniens ad finem suum, quam
beata vita consequitur. Ipsa autem visio intellectus est ille,

1 iucundate *E* sese *RE* contemptam *KRO* 4 karitas *E* 5 *A*(ug.)
om.TD tam] tamen *K* 6 *R*(atio) *om.TD* igitur sine tribus istis *K*
sanatur] *add.* ratione *Qm2sl.* 8 *A*(ug.) cum ergo *C*, *H*(omo) eum ergo *KE*
habuerit sanos *BHQJWEG* 9 *A*(ug.)] *R*(atio) *CKE* 10 *R*(atio) *om.CKE*
11 id] is *Qpc.RO* 12 virtus] virtusque *QO*, qui virtus *FR* 13 recta]
rectus aspectus *K* iam *om.KJWG*, *add.Osl.* 14 luce *D* 15 creditur
E, credat *m* quam] *add.* rem *K* 16 aspectus est convertendus *Jac.*
qua] quae *G*, quam *FR* 17 visurum] -ram *EG*, virum *N* karitas *ED*
quae *G* 18 perfrui *HQac.m2J*, *add.* luce *J* desiderat *R* iam] tum *WO*,
vel tunc *Qm2sl.*, tamen *G* 19 quod] quo *BTDCHFRO* quod iam]
quoniam *J* 20 est *om.FNO* vera *HO* 22 autem] vero *J*

qui in anima est, qui conficitur ex intelligente et eo quod intellegitur, ut in oculis videre quod dicitur, ex ipso sensu constat atque sensibili, quorum detracto quolibet videri nihil potest.

- 5 VII.14. Ergo cum animae deum videre, hoc est deum intellegere contigerit, videamus, utrum adhuc ei tria illa sint necessaria. Fides quare sit necessaria, cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet. Caritati vero non solum nihil detrahatur, sed addetur etiam plurimum. Nam et illam
10 singularem veramque pulchritudinem cum viderit, plus amabit et, nisi ingenti amore oculum infixit nec ab aspiciendo uspiam declinaverit, manere in illa beatissima visione non poterit. Sed dum in hoc corpore est anima, etiamsi plenissime videat, hoc est intellegat deum, tamen, quia
15 etiam corporis sensus utuntur opere proprio nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente ad ambigendum, potest adhuc dici fides ea, qua his resistitur et illud potius verum esse creditur. Item quia in ista vita, quam-

18sq. cf. Retract. 1,4,3

1 conficitur] confit *TDQm1EG*, cum fit *BCm3HQpc.m2*, confidit *KJWO* ex intelligentia *J* (vel ex intelligente *m2sl.*) quod] qui *TD* 3 constet *E* detracta *D* 5 A(ug.) ergo *CJWGO*, H(omo) *Qm2sl.*, H(omo) potest ergo anima *K* 6 si contigerit *K* R(atio) videamus *K* ei] et *BR*, *om.E* 6sq. sint illa *R* 7 sunt *KJEG* R(atio) fides *CJWGOQm2sl.*, H(omo) fides quare sit necessaria *Rm2mg.E* quare] quo *N* sit] credit *B* 8 nihil omnis *Jac.* quia] qui *F*, cum *O* teneat *HW*, tenetur *G*, *add.* vel tur *Qm2sl.* karitati *ED* 9 detrahatur *KJN* additur *CKFNR* illa *D* 11 nisi] *add.* ingenti *Qm2mg.* Rouen 469 *lm* amor *Hpc.K* ab *om.HQac.m2* 13 H(omo) sed dum *K* dum] cum *II*, diu *Epc.* etiam *F* 14 quia] qui *BRac.EO* 15 quidem – 16 nihil *Tm2mg.* 15 nihil] si nihil *G*(si *sl.*) Rouen 469 *m* 16 valente] -em *BK*, -es *Qpc.*, valent Rouen 469 *m*, valent ea *G* ad fallendum] ac fallentem *B* agente] -es *Qpc.*, ad hagendum *Gm1*, ad non habendum *Gpc.m2* ad ambigendum Rouen 469. vel ambigendum vel abigendum *Gm2mg.*, ad non ambigendum *m*, *om.cet.* 17 potes *B*, et potest *G* ad hoc *N* quae *TRac.E* his] hic *O* 18 in *om.Cac.m2FNO* quamquam] quando *Cac.m2*, qua *F*

quam deo intellecto anima iam beata sit, tamen multas molestias corporis sustinet, sperandum est ei post mortem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes, dum in hac est vita, deserit animam. Sed cum post hanc vitam tota se in deum conlegerit, caritas restat, qua ibi teneatur. Nam neque dicenda est fidem habere, quod illa sint vera, quando nulla falsorum interpellatione sollicitatur, neque quicquam sperandum ei restat, cum totum secura possideat. Tria igitur ad animam pertinent, ut sana sit, ut aspiciat, ut videat. Alia vero tria, fides, spes, caritas, primo illorum trium et secundo semper sunt necessaria, tertio vero in hac vita omnia, post hanc vitam sola caritas.

VIII.15. Nunc accipe, quantum praesens tempus exposcit, ex illa similitudine sensibilibus etiam de deo aliquid nunc me docente. Intellegibilis nempe deus est, intellegibilia etiam illa disciplinarum spectamina; tamen plurimum differunt. Nam et terra visibilis et lux; sed terra nisi luce inlustrata videri non potest. Ergo et illa, quae in disciplinis traduntur, quae quisquis intellegit verissima esse nulla du-

1 deo *om.Cac.m2* intellectu *Cac.m3D* animo *B* iam] *add.* hoc reprehendit (*cf.* *Retract.* 1,4,3,) *Tac.D* tamen] *add.* quia *BDHKFQJG Rouen 469 m* 2 molestia *K* corporis *om.JWG* est] *add.* enim *N* ei] eius *B*, et *WGO* 3 non *om.O* defutura *Opc.* A(ug.) ergo *CJWGOQm2sl.* 4 est *om.W* animam deserit *edd.* sed] et *Cac.m2FO* cum *om.D* hanc *om.E* totam *QE*, totam tota *G* 5 karitas *DE* qua] quae *HR* teneatur] tenebitur *RO*, teneantur *K*, videatur *B* 6 quod] quo *D* vera sint *N* 7 interpellatione] interpolatione *Hpc.Qpc.m2* 8 ei] et *B* R(atio) tria *QJWO* 10 alia] illa *J* (alia *sl.*) spes et caritas *edd.* karitas *ED* primum *Rpc.* 11 secundo] -um *Rpc.*, secta (?) *D* sunt necessaria semper *N* tertio] -ia *DCac.Hac.m3Jac.*, tria *R* 12 hunc *K* karitas *ED* 13 nunc] *add.* autem *E* ad presens *Qac.m2* 15 docentem *codd.exc.DHWE* nimphe *J*, nemphe *Q* 16 spectamine *Cac.m2* 17 differtur *sed]* *add.* et *H* terra] *add.* est *H* 17sq. inlustrata nisi luce *K* 18 inlustrato *F* 19 trahuntur *Cac.m2* quae *om.R*

bitatione concedit, credendum est [ea] non posse intellegi, nisi ab alio quasi suo sole inlustrentur.

Ergo quomodo in hoc sole tria quaedam licet animadvertere: quod est, quod fulget, quod inluminat, ita in illo
5 secretissimo deo, quem vis intellegere, tria quaedam sunt: quod est, quod intellegitur, et quod cetera facit intellegi.

Haec duo, id est teipsum et deum, ut intellegas, docere te audeo. Sed responde, quomodo haec acceperis, ut probabilia an ut vera?

10 *A.* Plane ut probabilia; et in spem, quod fatendum est, maiorem surrexi; nam praeter illa duo de linea et pila nihil abs te dictum est, quod me scire audeam dicere.

R. Non est mirandum; non enim quicquam est adhuc ita expositum, ut abs te sit flagitanda perceptio.

15 *IX.16.* Sed quid moramur? Adgredienda via est. Videamus tamen, quod praecedit omnia, utrum sani simus.

A. Hoc tu videris, si vel in te vel in me aliquantum aspicere potes; ego quaerenti, si quid sentio, respondebo.

R. Amasne aliquid praeter tui deque scientiam?

20 *A.* Possem respondere nihil me amare amplius, pro eo sensu qui mihi nunc est, sed tutius respondeo nescire me. Nam saepe mihi usu evenit ut, cum alia nulla re me crederem commoveri, veniret tamen aliquid in mentem, quod me

1 (dubita)tione – p. 26,11 cupis *om.E*

1 est] esse *K* ea *del.Fuchs* 2 in suo sole *H* 4 fulgit *G* 5 quam *Cac.m2Rac.* 7 id est *om.Cac.m2FO* docere] ducere *Cac.FRO* 8 haec *om.H* accipis *J* 10 *A(ug.)*] *R(atio) K* in *om.Q* spe *Qpc.* 11 maiore *Q* surrexit *KR* pela *Hac.*, pyla *J* 12 me scire] nescire *B* 13 *R(atio)] H(omo) K* 15 adgrediendi *Cac.FNO* est via *edd.exc.p* 16 sanissimus *K* sumus *ND* 17 *A(ug.)*] *R(atio) K* aliquantulum *KJWGQpc.m2* 18 *R(atio) ego WG* ergo *J (add. vel ego m2sl.)* respondebo] *add. te R* 19 *R(atio)] H(omo) K, om.WGac. m.al.* 20 amplius amare *J* 21 tutus *H.* totius *Tac.Rac.*, potius *K* 22 usu] usque *B* evenit] venit *Bac.Tac. elm* credere *BD*

multo aliter atque praesumpseram pungeret. Item saepe, quamvis in cogitationem res aliqua incidens non me pervellerit, re vera tamen eveniens perturbavit plus quam putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus posse commoveri: metu amissionis eorum hominum quos diligo, 5 metu doloris, metu mortis.

R. Amas ergo et vitam tecum carissimorum tuorum et bonam valetudinem tuam et vitam ipsam tuam in hoc corpore; neque enim aliter amissionem horum metueres.

A. Fateor, ita est. 10

R. Modo ergo, quod non omnes tecum sunt amici tui et quod tua valetudo minus integra est, facit animo nonnullam aegritudinem; nam et id esse consequens video.

A. Recte vides; negare non possum.

R. Quid? si te repente salvo esse corpore sentias et 15 probes tecumque omnes quos diligis concorditer liberali otio frui videas, nonne aliquantum tibi etiam laetitia gestendum est?

A. Vere aliquantum; immo, si haec praesertim, ut dicis, repente provenerint, quando me capiam, quando id genus 20 gaudii vel dissimulare permittar?

deest E

1 multo *om.R* atque] ad quae *W*, adque *K*, qui *J* praesumpseram *TQW* punxerit *R* 1sq. quamvis sepe *Cac.* 2 cogitatione *H* incedens *HQac.* non me pervellerit] in me non pervenerit *R* pervellerit] prae-*J*, percellerit *W* 3 veniens *HFQO aelm*, et veniens *Gac.*, inveniens *p* perturbabit *Hac.*, perturbaverit *Wpc.*, plus turbavit *O* putabamus *KJ* 4 ex rebus *R* 5 hominum *om.m* 8 tuam ipsam *W edd.* 9 horum] eorum *H*, hominum *Cac.m2* metueris *H* 12 quod] quia *W* nullam *D* 13 H(omo) nam *F* 14 A(ug.)] Ratio *Dac.F* videns *B*, video *Qac.* H(omo) negare *F* 15 te *om.Cac.m2FO* derepente *R* salvo *pae*, salvum *K*, salva *Gm1*, sanum *Gm2 Rouen 469*, sano *Qm2pc. lm* 16 quos *om.N*, quod *Qac.* liberari *Hac.m3* 17 gestiendum] vel gaudendum *Jm2sl.* 18 est] vel sit *Gsl.* 19 vero *BHQac.JNNGO*, verum *Qpc.* aliquantum; immo vero *J* 21 gaudia *C*, gaudeam *N*

R. Omnibus igitur adhuc morbis animi et perturbatio-
nibus agitaris. Quaenam ergo talium oculorum impudentia
est, velle illum solem videre?

A. Ita conclusisti, quasi prorsus non sentiam, quantum
5 sanitas mea promoverit aut quid pestium recesserit quan-
tumque restiterit. Fac me istud concedere.

X.17. R. Nonne vides hos corporis oculos etiam sanos
luce solis istius saepe reperi et averti atque ad illa sua
obscura confugere? Tu autem quid promoveris cogitas, quid
10 velis videre non cogitas; et tamen tecum hoc ipsum discu-
tiam, quod profecisse nos putas. Divitias nullas cupis?

A. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta
tres annos agam, quattuordecim fere anni sunt, ex quo ista
cupere destiti. Nec aliud quicquam in his, si quo casu offer-
15 rentur, praeter necessarium victum liberalemque usum co-
gitavi. Prorsus unus mihi Ciceronis liber facillime persuasit
nullo modo adpetendas esse divitias, sed si provenerint,
sapientissime atque cautissime administrandas.

R. Quid honores?

20 *A.* Fateor, eos modo ac paene his diebus cupere destiti.

R. Quid uxor? Nonne te interdum delectat pulchra,
pudica, morigera, litterata, vel quae abs te facile possit

16 *Hortensium dicit*

1-11 *om. E*

1 morbis] moribus *R* 2 talium] malum *G* 4 A(ug.) *om. O* 5
pestitium *W* 6 fac me *BHF elm*, A(ug.) fac me *O*, R(atio) fac me *cel.*
pa istuc *B* 7 R(atio) *om. codd. exc. BGQm2 edd. exc. m* hos] hoc *B* 8
ipsius *W* percuti *HQac.m2* 9 obscure *N* 9sq. quid *alt.* — cogitas
Bm2mq. 10 H(omo) et tamen *H* 11 quid *BD edd.* nos] non *HKO*,
vel non *Qm2sl.* R(atio) divitias *HQ* nullis *K* 12 non *om. K* 12sq.
XXX·B, *XXX* tres *D*, *XXX* et tres *E*, *XXXIII CFRO*, triginta
quattuor *N* 14 quicquam] quamquam *R* offeruntur *H*, offertur
Cac.m2FNO 16 mihi unus *J edd.* ceceronis *R* liber *Qm2sl.*
perfacillime *Q* 17 esse adpetendas *E* provenirent *BCHQJ* 20 eos
om. H penes *E* 21 delectat interdum *edd.* pulchram *B* 22 pudicam
E morigera] -ram *E*, modice *K* abs te *om. K*

erudiri, adferens etiam dotis tantum, quoniam contemnis divitias, quantum eam prorsus nihilo faciat onerosam otio tuo, praesertim si speres certusque sis nihil ex ea te molestiae esse passurum?

A. Quantumlibet velis eam pingere atque cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quam concubitus esse decrevi. Nihil esse sentio, quod magis ex arce deiciat animum virilem, quam blandimenta feminea corporumque ille contactus, sine quo uxor haberi non potest. Itaque, si ad officium pertinet sapientis – quod nondum comperi – dare operam liberis, quisquis rei huius tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri potest, at vero imitandus nullo modo. Nam temptare hoc periculosius est quam posse felicius. Quamobrem satis, credo, iuste atque utiliter pro libertate animae meae mihi imperavi non cupere, non quaerere, non ducere uxorem.

R. Non ego nunc quaero quid decreveris, sed utrum adhuc lucteris an vero iam ipsam libidinem viceris. Agitur enim de sanitate oculorum tuorum.

A. Prorsus nihil huiusmodi quaero, nihil desidero; etiam cum horrore atque aspernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum in dies crescit. Nam quanto

1 quoniam *om.J* contemnimus *H* 2 quantum quantis *J* ea *D* nihil *BWE* faciat] officiat *E* 3 speres] spes *F* molestia *N* 5 quantumlibet velis *BQm1G m*, quantum licet (licuit *Hac.m2*) velis *TDCHKJWNE pa*, quantum velis licet *FORQm2mq. el*, eam velis *KJWG*, add. si *supra* velis *J* pingere] depingere *N*, ungere *R* 6 H(omo) nihil *H* 7 quod] quo *Bac.*, qui *D* arce] add. contemplationis *D* 8 quam] quem *W* feminae *JG* corporum *B* 11 rei] ei *E* huius tantum rei *Fuchs* 12 gratiae *W* at] aut *Cac.J* 13 nam] non *K* 14 felicius] facilius *Jm2E* 16 non quaerere *om.Cac.m3F* 17 ego quero nunc *K*, quero ego nunc *O* 18 lucteris] litteris *K* ipsa *D* agitur] laetor *Ri.r.* 20 quaero nihil *om.K* 21 cum *om.H* horrore] errore *Fac.R* 21sq. quodvis *Rac.* 22 in diem *Qac.m2* quantum *FQpc.R*

augetur spes videndae illius cui vehementer aestuo pulchritudinis, tanto ad illam totus amor voluntasque convertitur.

R. Quid ciborum iucunditas? quantae tibi curae est?

A. Ea, quae statui non edere, nihil me conmovent. His
 5 autem, quae non amputavi, delectari me praesentibus fa-
 teor, ita tamen ut sine ulla permotione animi vel visa vel
 gustata subtrahantur. Cum autem non adsunt prorsus, non
 audet hacc adpetitio se inserere ad impedimentum cogita-
 tionibus meis. Sed omnino sive de cibo et potu sive de
 10 balneis ceteraque corporis voluptate nihil interroges: tan-
 tum ab ea peto, quantum in valetudinis opem conferri
 potest.

XI.18. *R.* Multum profecisti. Ea tamen quae restant ad
 videndam illam lucem plurimum impediunt. Sed molior
 15 aliquid, quo mihi videtur facile ostendi aut nihil edoman-
 dum nobis remanere aut nihil nos omnino profecisse omni-
 umque illorum, quae reseeta credimus, tabem manere. Nam
 quaero abs te, si tibi persuadeatur aliter cum multis carissi-
 mis tuis te in studio sapientiae non posse vivere, nisi ampla
 20 res aliqua familiaris necessitates vestras sustinere possit,
 nonne desiderabis divitias et optabis?

A. Adsentior.

1 cuius *Qpc.RO*, qua *m* 2 tantus *B*, tantum *HKQJG* voluptasque
codd.exc.Cpc.m2WOQm2 (vel n *Qsl.*) 3 quanta et ibi *K* cura *KFRac.*
 4 me *D m.al.sl.* iis *lm* 5 praesentibus] querentibus *B*, sentibus *N* 6
 permotione *J* vel *alt.*] et *CFNR*, *add.* vel *Cm2sl.* 9 sive *pr. om.* *W*
 cybo *J* 10 voluptate] voluntate *JWRGO* 11 ab ea peto] habea peto
KD, ab eo pete *E*, habere appeto *m* quantum] quam *Rac.m2* in *om.J*
 valitudine *J* conferre *KFJQpc.m2* 12 potest *om.K* 14 molior] melior
E 15 quo] quod *Cac.F m* videtur] *add.* liquido *R* facile *om.E* 16
 omnium *Cac.m2* 17 reseeta] resecata *N*, rei seetae *WG*, vel recta *Qm2sl.*
 credidimus *THpc.KNG* tabem] te ben *B* 18 persuadetur *HK*,
 persuadatur *WE*, persuaderem *O* 18 kariss- *ED* 19 in *om.J*
 sapientiae] *add.* tuac *N* 20 familiares *BJ* vestros *B* 21 nonne] non
N

R. Quid? si etiam illud adpareat, et multis te persuasurum esse sapientiam, si tibi de honore auctoritas creverit, eosque ipsos familiares tuos non posse cupiditatibus suis modum imponere seque totos convertere ad quaerendum deum, nisi et ipsi fuerint honorati, idque nisi per tuos honores dignitatemque fieri non posse, nonne ista etiam desideranda erunt et ut proveniant magnopere instandum.

A. Ita est ut dicis.

R. Iam de uxore nihil disputo; fortasse enim non potest, ut ducatur, exsistere talis necessitas. Quamquam, si eius
10
amplo patrimonio certum sit sustentari posse omnes, quos tecum in uno loco vivere otiose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, praesertim si generis nobilitate tanta polleat, ut honores illos, quos esse posse necessarios iam dedisti, per
15
eam facile adipisci possis, nescio, utrum pertineat ad officium tuum ista contemnere.

A. Quando ego istud sperare audeam?

19. *R.* Ita istud dicis, quasi ego nunc requiram quid speres. Non quaero quid negatum non delectet, sed quid
20
delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet, quod a quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, ut male

21–p. 30,1 cf. Cic. Tusc. 4,54 (Hagendahl, Test. 321)

1 R(atio) *Qm2sl.* appareat *Rm2sl.* 2 si tibi] sive *B* 3 eosque] atque *K* 4 sequi *B* totas *D* 5 honorati] onerati *D* 6 dignitatem quae *B* 7 erant *Hac.WOQpc.m2* proveniat *TDac.* 9 enim *om.E* 10 ducatur] dicatur *WOQpc.m2* 11 sustentare *KO* 12 secum *B* uno in *DFQWRG* 13 id sinente] id sentiente *B*, insistente *KE*, adsinente *Kac.* praepolleat *Q* 14 honores] vel ribus *Qm2sl.* illi *TF*, illius *R* posse *om.edd.exc.p* dedistis *B* 17 interlocutoris siglum *om.H* ego] ergo *BCNRG* istuc *codd.exc.DHRE* audeam] videam *E* 18 R(atio) *om.H* ita] ista *NWRac.Gac.* istud *DTHJRE*, istuc *cet.* 19 quid *pr.*] quod *B* quid *alt. om.O* 20 enim est *J*, enim *Rm2sl.* exhausta *Hac.Jpc.WRE*, exausta *Jac.*, exaucta *O* 21 consopita] composita *Cac.m2F*, consumpta *E* doctis *om.O*

olere omne caenum. Non semper. Conmove, senties. Multum interest, utrum animi desperatione obruatur cupiditas an sanitate pellatur.

A. Quamquam tibi respondere non possim, numquam
5 tamen mihi persuadebis, ut hac adfectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitrer.

R. Credo propterea tibi hoc videri, quia, quamvis ista optare posses, non tamen propter seipsa, sed propter aliud expetenda viderentur.

10 *A.* Hoc est quod dicere eupiebam. Nam quando desideravi divitias, ideo desideravi, ut dives essem, honoresque ipsos, quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi, eorum nescio quo nitore delectatus volebam; nihilque aliud
15 in uxore semper adtendi, cum adtendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas; nunc ea omnia prorsus aspernor. Sed si ad illa quae cupio non nisi per haec mihi transitus datur, non amplectenda haec adpeto, sed subeo toleranda.

1 non semper] dum non semper *JWGmIO*, quod non semper *Qpc.m2Gpc.m2 Rouen 469 lm*, nam semper *p*, *A(ug.)* non semper *QmI*, *H(omo)* non semper *II* conmove] commovetur *B*, -ves *DJWO*, sed dum (sed dum *Qm2mg.Gm2mg.*) commoves *QG Rouen 469 lm*, commovero *R* (tum *m2sl.*), eommoveri *ae*, commode *N*, *R(atio)* commove *IIQac.* sentias *BQm2pc. Rouen 469 elm*, sentis *E*, centies *D*, sentiens *K*, senciens *R*, sentientes *p* **2** interesse *K* **4** quamquam] quamvis *Q* possem *B*, possum *plm* **5** fectione *D* quam *E* **7** *R(atio)*] *H(omo)* *Qac.m2* videri hoc *K* **8** optare] operare *Qac.m2* posses *BTDKJ*, possis *cet.* **9** expeetanda *D* **10** desideravi] -abam *R* **12** me *om.E* perspondi *B* **13** horum *E* **14** uxorem *Q* adtendi] erat tendi *GmI* (appetendum *Gm2sl.*) cum] quando *R*, quo *CF. add.* vel cum *Gm3sl.* qua *Jpc.OE* **15** efficeret] *add.* et *N* voluptatem] voluntatem *JRE* istorum erat *Cpc.m2sl.WGO*, erat *om.Cac.* **15sq.** in me] immo *O* **16** vera] bona *E* sed] et *CNQm2sl.* **17** illam *WRO* per *om.Cac.m3Fac.m.al.* **18** haec *om.WGm* hec appeto sed subeo tolleranda *Rm2mg.*

R. Optime omnino; nam nec ego ullarum rerum vocandam puto cupiditatem, quae propter aliud requiruntur.

XII. 20. Sed quaero abs te, cur eos homines, quos diligis, vel vivere vel tecum vivere cupias?

A. Ut animas nostras et deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile, cui priori contingit inventio, ceteros eo sine labore perducit. 5

R. Quid, si nolunt haec illi quaerere?

A. Persuadebo ut velint.

R. Quid, si non possis, vel quod se invenisse iam vel quod ista non posse inveniri arbitrantur vel quod aliarum rerum curis et desiderio praepediuntur? 10

A. Habebo eos, et ipsi me, sicut possumus.

R. Quid? si te ab inquirendo etiam impediat eorum praesentia, nonne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, non tecum esse potius quam sic esse? 15

A. Fateor, ita est ut dicis.

R. Non igitur eorum vel vitam vel praesentiam propter seipsam, sed propter inveniendam sapientiam cupis?

A. Prorsus adsentior. 20

R. Quid? ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendendam sapientiam, velles eam manere?

1 nam *om.codd.exc.CFNJR* illarum *B* vocanda *J* 3 ab *K* 4 diligit *D* vivere *pr.*] videre *B* vel tecum vivere *om.B* 5 *A*(*ug.*)] intellege et cave *add.R* simul] similiter *Gac.* inquiramus] requiramus *KJW* requiramus concorditer *G* 6 cui] vel ius *Hsl.* contigit *TDRac.* 8 nolint *HRE* 10 vel – iam *om.E* quo *K* iam] tam *B* 11 quod *pr.*] quia *W* ista] ita *Cac.F* inveniri non posse *KWG*, invenire non posse *J*, non posse invenire *RE* arbitrentur *Gpc.* aliorum *K* 12 prepediantur *R* 13 habeo *WG*, docebo *Fuchs* ipse *Qac.m2WO* possum *O* 14 etiam] *add.* tum *J* eorum impediat *E* 15 si *om.G* taliter *Jac.* 17 est *om.TD* esse ita *WO*, ita esse *KJGR* 21 esset] esse sit *W* impedimentum *Cac.m2O* 22 esse *Hsl.*, *om.Qac.m2* comprehendam *KF*, praehendendam *Cac.m3* velles eam] vellere an *F* 23 manere] movere *Rm1*, remove *Rm2*

A. Omnino eam fugerem.

R. Quid? si doceris tam te relicto isto corpore quam in ipso constitutum posse ad sapientiam pervenire, curares, utrum hic an in alia vita eo quod diligis fruereris?

5 *A.* Si nihil me peius excepturum intellegerem, quod retroageret ab eo, quo progressus sum, non curarem.

R. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo involvaris, quo tibi auferatur divina cognitio.

A. Non solum ne auferatur timeo, si quid forte percepi,
10 sed etiam ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quamvis quod iam teneo, mecum mansurum sit.

R. Non igitur et vitam istam propter seipsam, sed propter sapientiam vis manere.

15 *A.* Sic est.

21. *R.* Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua commovet.

A. Et ipsum non ob aliud vehementer formido nisi quia me impedit a quaerendo. Quamquam enim acerrimo his
20 diebus dentium dolore torquerer, non quidem sinebar animo volvere nisi ea, quae iam forte didiceram: a discendo autem penitus impediabar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat. Tamen mihi videbatur, si se ille mentibus

2 doceretis *K*, doceres *Hac.m3*, doceris *GQac.m2*, doceret *RE*
docere (- rem *Bpc.*) istam *BD* 3 ipso] istum *B* 4 an in alia] animalia
D, an malitia *Gac.* alia] illa *KRE* vita *om.TD* 5 *A*(*ug.*)] *R*(atio)
Hac.m3 exceptum *J* 6 retroageret *Rpc.*, retroagere *F* et ab eo *B*
quod *BJORE* 7 *R*(atio)] *H*(omo) *Hac.m.al.* ergo *om.H* 8 quod
Qac.WGO auferat *WGO*, offeratur *R* divinam cognitionem *Gpc.* 9
si] sed *F* percipis *E* 10 intercludatur *K* 12 sit] *om.WGmIO*, vel
putem *Qm2sl.*, putem *Gm2sl.* *Rouen 469 lm* 16 forte *O* vi] ut *B* 16sq.
visu] commovet *KT*, visu commovet *Qac.m2* 18 ipsum] rursum *N*
quia] quod *W* 19 impendit *D* impedita querendo *C* enim] *add.* eum
Fuchs 19sq. dolore dentium his diebus *WGO* 21 diceram *K* 23 se]
si *B*

meis veritatis fulgor aperiret, aut non me sensurum fuisse
illum dolorem aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia,
etsi nihil maius aliquando pertuli, tamen saepe cogito,
quanto graviores possint accidere, cogor interdum Cornelio
Celso adsentiri, qui ait summum bonum esse sapientiam, 5
summum autem malum dolorem corporis. Nec eius ratio
mihi videtur absurda. 'Nam quoniam duabus', inquit,
'partibus compositi sumus, ex animo scilicet et
corpore, quarum prior melior, deterius corpus
est, summum bonum est melioris partis opti-
10 mum, summum malum autem pessimum deterio-
ris. Est autem optimum in animo sapientia, est
in corpore pessimum dolor'. Summum igitur bonum
hominis sapere, summum malum dolere sine ulla, ut opinor,
falsitate concluditur. 15

R. Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis
ipsa, ad quam pervenire nitimur, sapientia persuadebit. Si
autem hoc esse verum ostenderit, hanc de summo bono et
summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

4-13 *Augustinum sententiam de summo bono et de summo malo ex opere philosophico hausisse, quod Cornelium Celsum Sextios secutum composuisse Quintilianus (inst. 10,1,124) asserit, K. Barwick suspicatur (Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft 3, 1943, 119sq.). Inter Celsi testimonia a F. Marxio in editione librorum de medicina (Lipsiae 1915) collecta non habetur. Hagendahl, Test. 43.*

1 me non CFNRO edd.exc.p 3 aliquando maius C cogitato Hac.Q, cogitans edd. 4 quando B accedere Cac.HQac.Rac. 7 videatur HQac. ex duabus corr.Fuchs inquit Qac.RGE 9 corpore] add. de anima et corpore K prior] add. pars est animus edd. melior Tm2sl. deterior CFNOQm2pc.RE 10 optimum J 11 autem malum edd. malum - 13 summum om.K 12 est pr.] est. Summum WO post est alt. dist.QO 13 dolore Bac.CKQac.m2GRac.m2 14 ut] aut R 17 persuadebis Bac.m2 18 esse Cm2sl. ostenderis B hanc] hec Bac.m2 et] add. de K

XIII.22. Nunc illud quaerimus, qualis sis amator sapientiae, quam castissimo conspectu atque complexu nullo interposito velamento quasi nudam videre ac tenere desideras, qualem se illa non sinit nisi paucissimis et electissimis
 5 amatoribus suis. An vero si alicuius pulchrae feminae amore flagrares, iure se tibi non daret, si aliud abs te quicquam praeter se amari comperisset, sapientiae se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris, demonstrabit?

A. Quid ergo adhuc suspensor infelix et cruciatu miserabili differor? Iam certe ostendi nihil aliud me amare, siquidem quod non propter se amatur, non amatur. Ego autem solam propter se amo sapientiam, cetera vero vel adesse mihi volo vel deesse timeo propter ipsam: vitam, quietem, amicos. Quem modum autem potest habere illius
 15 pulchritudinis amor, in qua non solum non invideo ceteris, sed etiam plurimos quaero, qui mecum adpetant, mecum inhient, mecum teneant mecumque perfruantur, tanto mihi amiciores futuri, quanto erit nobis amata communior.

1 sit *Qac.Wac.* 2 castissimo] sagacissimo *K* atque] *add.* castissimo *K* amplexu *edd.* 3 interposito] *add.* quo *Qm1* (aliquo *pc.m2*) quasi nudam] qua animam *Hac.m2*, si nudam *Qac.m2* 4 H(omo) qualem *FR* qualemque *H* illam *R* electis *CFN* 5 R(atio) an vero *FR* vero si] veros *K* si *om.G* pulcher *K* 6 flagraret *G* tibi non *FNR* *edd.exc.p.* non tibi *cet.* dare *O* aliud] aliquid *KG* 7 amare *R* sapientiae se tibi] sapientia esset ibi *Rac.*, sapientia ne tibi *TD*, sapientiae ne (*sl.*) se tibi *C* castissime *K* 8 ni *JWGO*, non nisi *H* asseris *BCac.m3*, amaveris *H*, amaberis *E* 9 et] hinc *R* miserabilis *KR* 10 ostendi *Hpc.Qpc.WO*, vel ostendi tibi *Csl.*, ostendisti *Hac.Qac.cet.* 11 quod *om.E*, quae *W* propter *FJO*, per *cet.* 13sq. vitam quietem amicos *del.Fuchs* 14 quietem] *add.* et *O*, quietam *N* quem modum] quem ammodum *Hac.*, quem admodum *T*, quae admodum *J* haberi *Hpc.Qpc.* 16 adpetant *om.F* mecum *alt.*] mecumque *FR* 17 perfruantur] perferant. Tum *R* 18 amiciores *TCac.Hac.FQWGO* quanta *C* communior] ammantior *R*, communio *DHac.E*

23. *R.* Prorsus tales esse amatores sapientiae decet. Tales quaerit illa cuius vere casta est et sine ulla contaminatione coniunctio. Sed non ad eam una via pervenitur. Quippe pro sua quisque sanitate ac firmitate comprehendit illud singulare ac verissimum bonum. Lux est quaedam ineffabilis et incomprehensibilis mentium. Lux ista vulgaris nos doceat, quantum potest, quomodo se illud habeat. Nam sunt nonnulli oculi tam sani et vegeti, qui se, mox ut aperti fuerint, in ipsum solem sine ulla trepidatione convertant. His quodammodo ipsa sanitas dux est nec doctore indigent, sed sola fortasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est. Alii vero ipso, quem videre vehementer desiderant, fulgore feriuntur et eo non viso saepe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculosum est, quamvis iam talibus ut sani recte dici possint, velle ostendere, quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercendi sunt prius et eorum amor utiliter differendus atque nutriendus est.

2sq. cf. *Retract.* 1,4,3 11 cf. *ICor.* 13,13

1 *R*(atio) *om.* *Qac.m2W* 2 vera *R* et *om.* *K* 3 ad eam] eadem *Rm1* (adeandem *pc.m2*) una] *add.* ac *R* pervenire *B* 4 pro] per *K* quisque] *add.* *Qm2sl.*, quippe *B* post comprehendit *interp.* *D* 6 incomprehensibilis] incomparabilis *BCFQac.m2RE* *pae*, comparabilis *N*, incorporalis *H* lux ista] *add.* retractavit se (cf. *Retract.* 1,4,3) quia una et vera via Christus est, per quem tamen solum ad sapientiam pervenitur, sed viarum nomine deversitatem bonorum operum intellegi voluit *Qm1* 7 nos] non *B* illum *Cac.m2* habeat] habitet *Qac.m2* 8 nonnullis *Bac.* et vegeti] eventi *K* vegeti] vigidi *BCm1FRm1*, vigeti *TD*, vidi *Qm1*, vividi *Rpc.m2*, rigidi *Cm2JWGOQm2pc.*, liquidi *H*, vel vigeti *Cm3mg.* 10 sanitas dux] sanitas lux *BHQac.m2RE*, lux sanitas *m* dux *om.* *KG* nec – 12 est *Gm2mg.* doctorem *Cac.FJRE*, ductore *Qpc. pael* 11 admonitione] commonitione *B*, ambitione *K*, admonitionem *E* crederes parare *Bac.m3* 12sq. desiderant vehementer *O* 13 fulgore] splendore *O* tenebris *HQac.m2* 14 dilectione *E* 15 possunt *Jac.* 17 eorum] eorum *K* nutriendum *D*

Primo enim quaedam illis demonstranda sunt, quae non per se lucent, sed per lucem videri possunt, ut vestis aut paries aut aliquid horum. Deinde quod non per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius effulget, ut argentum,
 5 aurum et similia, nec tamen ita radiatum, ut oculos laedat. Tunc fortasse terrenus iste ignis modeste demonstrandus est, deinde sidera, deinde luna, deinde aurorae fulgor et albescentis caeli nitor. In quibus seu citius seu tardius, sive per totum ordinem sive quibusdam contemptis, pro sua
 10 quisque valetudine adsuescens sine trepitatione et cum magna voluptate solem videbit. Tale aliquid sapientiae studiosissimis nec acute, iam tamen videntibus, magistri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam pervenire bonae disciplinae officium est, sine ordine autem vix credibilis
 15 felicitatis.

Sed hodie satis, ut puto, scripsimus; parcendum est valetudini.

XIV.24. Et alio die:

A. Da, quaeso, inquam, iam si potes, illum ordinem.
 20 Duc, age, qua vis, per quae vis, quomodo vis. Impera quae-

1 enim *om.K* 2 sed per lucem *om.K* possint *DRE lm* ut] *add.* est *WO*, *om.JG* 3 quod] quae *W* 4 lucem *om.KWGO* effulgit *C*, effulgeat *edd.* argentum] *add.* et *HQ* 4sq. aurum, argentum *edd.exc.p* 5 et *om.G* similia] his similia *WO*, *add.* sunt *J* ita] enitet *K* radiatum] radiat *E*, *add.* aurum *B* oculis *B* 6 monstrandus *K* 7 aurora *F*, aurora et *D* 8 sive] seu *JWGE* 9 contemptis] contentis *DE*, compendiis *K* 10 valitudoines *Q* suescens *Qac.m2* 11 voluptate] voluntate *DCJRE* aliquid] inquit *FR* 12 nec acute] necat ut *G* 13 eam] ea *GD* 14 incredibilis *K* 15 felicitas *HOQpc.m2* 16 sed] et *CF*, H(omo) Sed *B* ut puto satis *WGOE* scripsimus] iurgati simus (sumus *pc.*) *H* 17 valitudinem *Hac.*, valitudine *F* 18 et alio die *post* 19 si potes *tr.G* A(ug.) et in alio die *aelm*, R(atio) et alio die *p* 19 interlocutoris siglum *om.BC* quaeso] *add.* et *WO* inquam] in quantum *JGOQpc.m2*, *add.* ut *W* potest *Hac.K* ullum *R* 20 qua] quam *Fac.J* quae vis] quamvis *J*

vis dura, quaelibet ardua, quae tamen in mea potestate sint, per quae me, quo desidero, perventurum esse non dubitem.

R. Unum est quod tibi possum praecipere, nihil plus novi: penitus esse ista sensibilia fugienda cavendumque magnopere, dum hoc corpus agimus, ne quo eorum visco pennae nostrae impediuntur, quibus integris perfectisque opus est, ut ad illam lucem ab his tenebris evolemus, quae se ne ostendere quidem dignatur in hac cavea inclusis, nisi tales fuerint, ut ista vel effracta vel dissoluta possint in auras suas evadere. Itaque, quando fueris talis, ut nihil te prorsus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis.

A. Quando istud erit, oro te? non enim puto posse mihi haec in summum venire contemptum, nisi videro illud, in cuius comparatione ista sordescant.

25. *R.* Hoc modo posset et iste corporis oculus dicere: ‘tum tenebras non amabo, cum solem videro.’ Videtur enim quasi et hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat enim tenebras eo quod sanus non est; solem autem nisi sanus videre non potest. Et in eo saepe fallitur animus,

5 cf. *Retract.* 1,4,3

1 in *om.F* 2 quae] quem *Qac.E* quo] quod *R*, que *E* 4 R(atio)]
add. mirifice considera et emenda *R* unus *D* est] *add.* enim *B* quod]
quo *D*, *om.J* plus] amplius *HQ*, *add.* vel plus *Qm2sl.* 5 novi] nobis *N*
esse] *add.* quam *N* sensibilia] visibilia *RE* 6 magno opere *B* vis.ca
B, vesco *J* 7 pinnae *Qac.m2Eac.* integri *B* perfectique *Bpc.* 8
volemus *Cac.* 9 ne *om.B* cavea *Bac.E* 10 dissoluta *J* 12 prorsum
D eodem momento *om.B* eodem] eodemque *Qpc.m2* 14 istud
TDHKJR, istud *E*, istud *cet.* orate *K* 15 in summum haec *G*
contentum *Qac.m2E* viderem *B*, viderim *GO*, videre *W*, videor *D* 16
ista] *om.K*, istud *B* sordescat *B* 17 possit *N* et *om.KJ* et – 19 quasi
Dm3sl. et *mg.* ista *R* oculos *Qac.K* oculus corporis *edd.* 18 tunc
KNRE 19 et quasi hoc *W*, et hoc quasi *O* est] esse *K*, post est *interp.H*
cecus *H*, caecus *D* 20 in tenebras *K*

ut sanum se putet et sese iacet; et quia nondum videt,
 veluti iure conqueritur. Novit autem illa pulchritudo, quan-
 do se ostendat. Ipsa enim etiam medici fungitur munere
 meliusque intellegit, qui sint sani, quam iidem ipsi qui
 5 sanantur. Nos autem, quantum emersemus, videmur no-
 bis videre; quantum autem mersi eramus et quo progressi
 fueramus, nec cogitare nec sentire permittimur et in compa-
 ratione gravioris morbi sanos esse nos credimus. Nonne
 vides, quam veluti securi hesterno die pronuntiaveramus
 10 nulla nos iam peste detineri nihilque amare nisi sapientiam,
 cetera vero non nisi propter istam quaerere aut velle? Quam
 tibi sordidus, quam foedus, quam execrabilis, quam horri-
 bilis complexus femineus videbatur, quando inter nos de
 uxoris cupiditate quaesitum est. Certe ista nocte, vigilantes
 15 eum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti, quam te
 aliter quam praesumpseras, imaginatae illae blanditiae et
 amara suavitas titillaverit, longe quidem, longe minus
 quam solet, sed item longe aliter quam putaveras, ut tibi

1 se *KJGE* iacet *CHJWG*, iactat *Cac.cet.* quia] que *OQpc.m2*,
 quod *G* nondum] non *B* 2 velut *CKFJR* iure *om.K* conquaeritur
DQ, conquiritur *KFWOR*, queritur *E* 3 ostendit *I* enim *om.O* etiam
om.DKm funguitur *J*, funguntur *Cac.* 4 idem *codd.* 5 emersi erimus
F videbimur *Cpc.m2KJac.WGOQpc.m2Eac.* 5sq. nobis videre] Videre
 e nobis *E* 6 merseramus *T*, emersemus *Qm2mg.* quo] quod
Hac.Qac.m2 7 et] *add.* non *Wsl.* 8 nos] non *Qac.m2, om.H* 9 quam
CFR, quod *WOQm2*, quae *Qm1 cet.* hesterno] -na *K*, externa *WG*,
 histerna *J* pronuntiaveram *E*, praenuntiaveramus *WG* 10 iam nos *edd.*
 11 propter] vel praeter *Qm2sl.*, preter *O* ipsam *Q* 11sq. quam tibi] quati
Qac.m2 12 sordibus *K* execrabilis *C*, exsacr- *R*, execr- *cet.* 13
 videbitur *K* 13sq. de uxoris cupiditate inter nos *O* 14 est] esse *K* certa
K vigilanter *F* 15 quam] quid *I*, cum *FR* 16 praesumpseras *TKFQ.I*
 blanditiae et *Bm2sl.* 17 amara] vel amata *Nm.al.sl.* stillaverit *B*
H(omo) longe *K*, *A(ug.)* longe *N* 18 *R(atio)* sed *KN* item] idem
NJWGO, vel idem *Qm2sl.* ut] at si *JWGO*, ut sic *m*

secretissimus ille medicus utrumque monstraret, et unde cura eius evaseris et quid curandum remaneat.

26. *A.* Tace, obsecro, tace. Quid crucias? Quid tantum fodis alteque descendis? Iam flere non duro, iamiam nihil promitto, nihil praesumo, ne me de istis rebus interroges. 5 Certe dicis, quod ille ipse, quem videre ardeo, noverit quando sim sanus. Faciat quod placet; quando placet, sese ostendat; iam me totum eius clementiae curaeque committo. Semel de illo credidi, quod sic erga se adfectos sublevare non cesset. Ego nihil de mea sanitate, nisi cum illam pulchritu- 10 dinem videro, pronuntiabo.

R. Prorsus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te a lacrimis et stringe animum. Multum omnino flevisti et hoc omnino morbus iste pectoris tui graviter accipit.

A. Modum vis habere lacrimas meas, cum miseriae 15 meae modum non videam, aut valetudinem corporis considerare me iubes, cum ego ipse tabe confectus sim? Sed, quaeso te, si quid in me vales, ut me temptes per aliqua compendia ducere, ut vel vicinitate nonnulla lucis illius, quam, si quid profeci, tolerare iam possum, pigeat me ocu- 20

1 monstraret] *add.* quae videres *G*, demonstraret *FNR edd.exc.p*, monstret *E* et *om.K* 2 curam *BCFO* eius *om.G* evaseris et] *evasisset R* 3 interlocutoris siglum *om.B* quid *alt.*] quin *Tac.*, qui *D* 4 descendis *Nac.J* flere] fixe *J*, fortasse scribendum: non flere, cf. *Thes.l.l. V 1*, 2297 l.83sq. non duro *Bm2sl.* iam *BE* 5 nihil] nihilque *W*, nil *H* praesummo *R* H(omo) ne me *B* 7 placeat *J* se *JWG* 9 erga se] erat si *N* affectus *Tac.FE* 10 nisi *om.G* 12 cohibe te] quohibete *G*, cohibente *D* 14 accepit *QR* 15 miseria *K* 16 aut] ut *K* 17 sum *Jac.G* 18 quesso *J* 19 ducere – lucis *Bm2mg.* vicinitatem nonnullam *E* istius *J* 20 profoeci *K*, proficit *Hpc.m3*, *add.* al. profeci *Hm3mg.* iamiam *H*, iam non *J* possim *KE* me *om.Rouen 469 m*

los referre ad illas tenebras, quas reliqui, si tamen relictæ adhuc dicendæ sunt, quæ caecitati meae blandiri audent.

XV.27. *R.* Concludamus, si placet, hoc primum volumen, ut iam in secundo aliquam, quæ commoda occurrerit, 5 adgrediamur viam. Non enim huic adfectioni tuæ a moderata exercitatione cessandum est.

A. Non sinam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi modicum, quo intentus sim, de vicinia lucis aperueris.

R. Gerit tibi ille medicus morem. Nam nescio quis me, 10 quo te ducam, fulgor invitat et tangit. Itaque accipe intentus.

A. Duc, oro te, ac rape, quo vis.

R. Animam te certe dicis et deum velle cognoscere?

A. Hoc est totum negotium meum.

15 *R.* Nihilne amplius?

A. Nihil prorsus.

R. Quid? veritatem non vis comprehendere?

A. Quasi vero possim hæc nisi per illam cognoscere.

R. Ergo prius ipsa cognoscenda est, per quam possunt 20 illa cognosci.

A. Nihil abnuo.

1 quas reliqui *Bm2pc.KQpc.m2 Rouen 469 lm*, quæ reliqui *Bm1Cm1HFFQm1N.IWGOR*, *add.* si tamen reliqui, quarum reliquiae *J*, quæ reliquiis (*add.* suis *E*) *TE pae*, reliquiasque *DCpc.m3* relictæ *Rouen 469 lm*, reliquiae *cet.* 2 adhuc] et huc *Qac.m2*, adhuc *post* meae *tr.lm* quæ *om.Bac.TDCac.m3Hac.m2FQac.m2J p*, quam *N*, quæ se *R* 4 ut] et *E* iam] etiam *N* aliqua *WG* commodè *N* occurrerit] -rint *Bac.W*, est currere *K* 5 ammoderata *W*, amoderata *FNO* 6 exercita-
tione] affectione *R* 7 non] *add.* enim *K* 8 modicum] modum cum *B* 9 R(atio) *om.W* gerat *N* moram *WOQpc.m2*, mores *E* nam *om.B* 10 te *om.H* te ducam] deducam *Cac.Qac.m2*, *add.* iam *Qm2sl.*, te duce iam *W*, te duco iam *O* R(atio) itaque *W* 12 due *DQpc.Gpc.Epc.*, die *Qac.Gac.Eac.cet.* oro] rogo *J* accipe et rape *R* 13 certe te *H* 14 negotium meum totum *J* 16 prorsus nihil (*CFNO* 17 comprehendere] cognoscere *O* 18 quasi] quomodo *Hpc.sl.* possum *codd.exc.TDCJ* illa *RD* 19 ipsa] illa *RO* possum *E*

R. Primo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas et verum, utrum tibi etiam res duae istis verbis significari an una videatur.

A. Duae res videntur. Nam, ut aliud est castitas, aliud castum, et multa in hunc modum, ita credo aliud esse veritatem et aliud quod verum dicitur. 5

R. Quid horum putas esse praestantius?

A. Veritatem opinor. Non enim casto castitas, sed castitate fit castum; ita etiam, si quid verum est, veritate utique verum est. 10

28. *R.* Quid? cum castus aliquis moritur, censes mori etiam castitatem?

A. Nullo modo.

R. Ergo, cum interit aliquid, quod verum est, non interit veritas. 15

A. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim video.

R. Miror te istud quaerere. Nonne ante oculos nostros milia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quamvis enim non credas sensibus possisque respondere ignorare te prorsus, utrum arbor sit, tamen illud non negabis, ut opinor, veram esse arborem, si arbor est; non enim hoc sensu, sed intellegentia iudicatur. Si enim 20

2 res duae] residuae *Hac.Wac.*, res duo *R* 4 ut *om.H* 5sq. veritatem esse *H* 7 horum] *add. duorum TD edd.* 8 ut opinor *Qpc.m2* 9 castus *N* etiam] enim *WGO, add. enim Qm2sl.* si quid] sicut *N* 10 utique] itaque *B, om.J* 11 mori] morte *Cac.* 13 nullo modo] *add. censeo Jm2sl.* 14 aliquid – 16 autem *om.F* 16 non enim] nondum *B*, non *W* 18 istuc *BCm3FQGO*, istum *Cm1ac.m3* 20 aut *pr.]* haud *Qac.* aut esse arborem *Cm2mg.* 22 illud] aliud *J* (illud *sl.*) 24 hoc *om.D* sensus *B*, sensum *D*, sensus et *Qac.m3*

falsa arbor est, non est arbor; si autem arbor est, vera sit
necesse est.

A. Concedo istud.

R. Quid illud alterum? nonne concedis hoc genus rerum
5 esse arborem, quod nascatur et intereat?

A. Negare non possum.

R. Concluditur ergo aliquid, quod verum sit, interire.

A. Non contravenio.

R. Quid illud? nonne tibi videtur intereuntibus rebus
10 veris veritatem non interire, ut non mori casto mortuo
castitatem?

A. Iam et hoc concedo et magnopere, quid moliaris,
exspecto.

R. Ergo adtende.

15 *A.* Istic sum.

29. *R.* Verane tibi videtur ista sententia: 'quicquid est,
alicubi esse cogitur'?

A. Nihil me sic ducit ad consentiendum.

R. Fateris autem esse veritatem?

20 *A.* Fateor.

R. Ergo ubi sit, necesse est quaeramus; non enim est in
loco, nisi forte aut esse in loco aliquid aliud praeter corpus
aut veritatem corpus esse arbitraris.

A. Nihil horum puto.

16sq. cf. Cic. ac. 1.24 (Hagendahl, Test. 119a)

1 non -- est *tert.om.WG* arbor *alt. om.JO* autem] enim *R.*
om.cet.exc.TD arbor *tert.*] est vera *R* **3** istuc *BQWGO* **4** rerum] verum
Qac.m2, om.E **5** arborum *Bpc.m2* nascitur *B* et *om.F* **6** non negare
E **7** aliquid] aliud *J* (vel aliquid *m2sl.*) **9** quod *Cac.* non *BQ* tibi
non *JWGO* rebus *om.E* **12** magno opere *B* **13** exspecto] exposco
Cac.m3FNRR, *add. al. exspecto Rsl.* **15** istic] ita *R*, ista *K* sumus *G* **16**
vera *HQ* videtur] -entur *F*, detur *Cac.m3* **17** cogitur] cognoscitur *Rac.*,
cognitum *K* **18** sic ducit] saeducit *R* **19** est *K* **21** ubi sit ergo *Cac.*
est *pr.*] *add. ut Jsl.* quaeramus] *add. eam R* est enim *B edd.* **23**
arbitreris *TDE* **24** H(omo) nichil horum puto *Hm3mg.*

R. Ubinam igitur illam esse credis? Non enim nusquam est quam esse concedimus.

A. Si scirem ubi esset, nihil fortasse amplius quaerem.

R. Saltem ubi non sit, potes cognoscere? 5

A. Si conmemores, fortasse potero.

R. Non est certe in rebus mortalibus. Quicquid enim est, non potest manere, si non maneat illud in quo est; manere autem etiam rebus veris intereuntibus veritatem paulo ante concessum est. Non igitur est veritas in rebus mortalibus. Est autem veritas et non est nusquam. Sunt igitur res immortales. Nihil autem verum, in quo veritas non est. Conficitur non esse vera nisi quae sunt immortalia. Et omnis falsa arbor non est arbor, et falsum lignum non est lignum, et falsum argentum non est argentum, et omnino quicquid falsum est, non est. Omne autem, quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse nisi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter considera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est, 10 15

12 nihil des.O

1 ubi iam *R* esse illam *codd.exc.FNRO* 2 est] esse *Qac.*, *om.H*, *add. ergo JWO*, *add. ergo ubi G*, *post est interp. QJWGO* quam] *om.HQac.m2JG*, *add. ubi WQm2* esse *om.Qac.m2* 5 saltem *TDQ*, saltum *BR*, saltim *cet.* potest *Bac.E* cognoscere *KJWG*, agnoscere *cet.* 6 potuero *Jac.* 8 est *pr.*] *add. in aliquo Rouen 469 m* 9 in rebus *Bac.W* 10 consensum *K* 11 est *pr.*] *inest K* veritas autem *E* et non est] *inest R* numquam *Cac.m3*, usquam *JE* 12 mortales *RO* nihil *EXPL.* *O* non *Qm2sl.* 13 conficitur] *confitetur Hac.*, unde *confic- N*, *add. itaque edd. esse] est K* vere *Qac.m2* et *om.R* 14 non est arbor *om.BN* 15 et *pr. om.H* argentum *pr. et alt.*] argumentum *K* 16 falsum *post* 15 argentum *alt. tr. K* est, non est *Bm2* 17 recta *R* 19 tibi] *add. temere N* concidendum *J*

totum negotium paene confecimus; quod in alio fortasse libro melius adparebit.

30. *A.* Habeo gratiam et ista mecum atque adeo tecum, quando in silentio sumus, diligenter cauteque tractabo, si
5 nullae se tenebrae inmittant suamque etiam, quod vehementer formido, mihi faciant delectationem.

R. Constanter deo crede eique te totum committe quantum potes. Noli esse velle quasi proprius et in tua potestate, sed eius clementissimi et utilissimi domini te servum esse
10 profiteri. Ita enim te ad se sublevare non desinet nihilque tibi evenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiam si nescias.

A. Audio, credo et quantum possum obtempero plurimumque ipsum deprecor, ut plurimum possim, nisi quid forte amplius a me desideras.

15 *R.* Bene habet interim. Facies postea, quicquid iam visus ipse praeceperit.

deest O

1 totum] omne *KWG* poene *N* conficimus *Cac.J* 3 interlocutoris siglum *om.F* gratiam] vel gratum *Jm2sl.* et *om.R* istam *K*, iste *Tac.* 4 sum *R* 5 tenebrae se *HKQJWF* suamque] sciam quae *G*, suique *m* 7 R(atio) *om.F* constanter] hoc tantum *R* te *om.TKJWGR*, del *Q*, add.*sl.H* 8 potest *Bac.TK* 9 sed] add. et *Cm2sl.W* eius] add. et *G*, huius *Fuchs* clementissimi] add. domini *J* utilissimi] mitissimi *Fuchs* 10 desinit *RE* 11 permittit *CFQac.m2RE* 12 interlocutoris siglum *om.F* in quantum *R* plurimumque – 13 deprecor *om.Qm1*, plurimumque deprecor ipsum *Qm2mg.* ipsum- plurimum *om.Hm1*, ipsum ut plurimum *Hm3mg.* R(atio) nisi quod *K* 15 R(atio)] H(omo) *K*, *om.FR* habes *DW* facias *Qac.m2* 16 visus] vis *R*, vel visu *Qm3sl.* praeceperit] pere-
E, add. amen *B*

Soliloquiorum liber secundus

I.1. A. Satis intermissum est opus nostrum et impatiens est amor nec lacrimis modus fit, nisi amori detur quod amatur. Quare adgrediamur librum secundum.

R. Adgrediamur.

5

A. Credamus deum adfuturum.

R. Credamus sane, si vel hoc in potestate ⟨nostra⟩ est.

A. Potestas nostra ipse est.

R. Itaque ora brevissime ac perfectissime, quantum potes.

10

A. Deus semper idem, noverim me, noverim te. Oratum est.

R. Tu qui vis te nosse, scis esse te?

A. Scio.

R. Unde scis?

15

A. Nescio.

R. Simplicem te sentis anne multiplicem?

A. Nescio.

2 A(ug.)] Ratio *TDCH*, interlocutoris siglum *om.BQWGORe*, *exp.F* satis – 3 nec *om.B* 3 amor] animus *T*, *add.* noster *KE* lacrimis] criminis *B* fit] sit *J* amari *Jac.* 4 amatur] amictum *R* egrediamur *R* librum secundum *om.Cac.m2FN* 5 R(atio)] A(ug.) *JTD ae*, H(omo) *HQm2sl.*, *om.BKFNRE* adgrediamur *om.Cac.m2FNRE* 6 A(ug.)] Ratio *TDHQm2sl.NJ pae*, *om.BKFR* adfuturum *Bm2sl.*, futurum *G* 7 R(atio) *om.B*, A(ug.) *TDCNJ pae*, H(omo) *HKQm2sl.E* credamus *Bm2sl.* nostra *edd.* 8 A(ug.) *WGOQm2sl.*, interlocutoris siglum *om.BF*, R(atio) *Qm1 cet.* 9 R(atio) *WGOQm2sl.*, *om.Qm1 cet.* 10 potest *Cac.K* 11 Oratio Augustini brevissima *Hmg.* 13 esse *om.O* 15 R(atio) unde – 17 nescio *post* 17 multiplicem *tr.H* 17 R(atio) simplicem – 18 nescio *om.F* an *K* multiplicem] vel compositum *Cm3sl.*

- R.* Moveri te scis?
A. Nescio.
R. Cogitare te scis?
A. Scio.
5 *R.* Ergo verum est cogitare te.
A. Verum.
R. Immortalem te esse scis?
A. Nescio.
R. Horum omnium, quae te nescire dixisti, quid scire
10 prius mavis?
A. Utrum immortalis sim.
R. Vivere igitur amas?
A. Fateor.
R. Quid? cum te immortalem esse didiceris, satisne erit?
15 *A.* Erit id quidem magnum, sed mihi est parum.
R. Hoc tamen quod parum est quantum gaudebis?
A. Plurimum.
R. Nihil iam flebis?
A. Nihil omnino.
20 *R.* Quid? si vita ipsa talis esse inveniatur, ut in ea tibi nihil amplius quam nosti, nosse liceat, temperabis a lacrimis?
A. Immo tantum flebo, ut vita nulla sit.
R. Non igitur vivere propter ipsum vivere amas, sed
25 propter scire.
A. Cedo conclusioni.
R. Quid, si eadem ipsa rerum scientia miserum faciat?

1 movere *FGOR* **4** scio] nescio *K* **7** esse *om.H* **9** omnium *om.HQ* scire] *add. te GEsL.* **10** mavis] amabis *H*, malis *Tac.*, magis vis *Tm2mg.RE*, maius *G* **14** te] *add. ipsum H* immortalem te *J* esse *Cm2sl.* satis *codd.exc.N* **15** R(atio) id quidem *F* id] hic *ED* sed] est *F* mihi est] *om.codd.exc.N*, id mihi *aelm, om.p* **16** parum] parvum *CFNWGO*, parvum *J* **20** ipsa vita *TDR*, vita ista *G* in *om.R* **20sq.** nihil tibi *K* **23** tantum *eras.T* **27** quid] quod *KN* ipsa eadem *O* facit *HKQJWGO*

A. Nullo id quidem paeto fieri posse eredo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest; non enim nunc aliunde sum miser nisi rerum ignorantia. Quod si et rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est.

R. Iam video totum quod cupis. Nam, quoniam neminem scientia miserum esse credis, ex quo probabile est ut intelligentia efficiat beatum, beatus autem nemo nisi vivens et nemo vivit qui non est: esse vis, vivere et intellegere; sed esse ut vivas, vivere ut intellegas. Ergo esse te seis, vivere te scis, intellegere te seis. Sed utrum ista semper futura sint an nihil horum futurum sit an maneat aliquid semper et aliquid intereidat an minui et augeri haec possint, cum omnia mansura sint, nosse vis.

A. Ita est.

R. Si igitur probaverimus semper nos esse victuros, sequetur etiam semper futuros.

A. Sequetur.

R. Restabit quaerere de intellegendo.

II.2. A. Manifestissimum ordinem video atque brevissimum.

R. Hic ergo esto nunc, ut interroganti eaute firmeque respondeas.

A. Istic sum.

2 est *om.H* 3 ignorantia] *add.* miserum facit *K* et *exp.B* 4 faciat *B* 5 nam *om.K* quoniam] quia *WO* 6 quo] hoc *N* 7 vivens] videns *Rac.m2* 8 vis] *add.* et *Hsl.WO, om.E* 9 esse *pr.*] *add.* vis *Jsl.* ergo *om.JWGO, del.Q* esse *alt.*] *add.* ut intellegas esse *Bm2sl.TDCHKFQac. Rac.E* te *om.K* 10 te *pr. om.codd. exc.CFN* te *alt. om.codd. exc.FRE* ista] ita *RE* 11 an *pr.*] aut *G* mane ad *D*, mane ut *K* 12 intercidit *Jac.*, intercedat *Rac.* possint haec *O* 13 mansura] in (*add.m2*) mensura *R* 15 nos] non *Qac.m2* esse victuros esse *H* 16 sequitur *CFQac.m2R* 17 sequitur *CFQac.m2R* 19 interlocutoris siglum *om.B* brevissimum] beatissimum *J* 21 R(atio) *om.B* esto ergo *KWG* firmeque *om.D* 23 istic] ita *R*

R. Si manebit semper mundus iste, verum est mundum semper mansurum esse?

A. Quis hoc dubitet?

R. Quid? si non manebit, nonne ita verum est mundum
5 non esse mansurum?

A. Nihil resisto.

R. Quid? cum interierit, si interiturus est, nonne tunc id erit verum, mundum interisse? Nam quamdiu verum non est mundum occidis, non occidit. Repugnat igitur, ut
10 mundus occiderit et verum non sit mundum occidis.

A. Et hoc concedo.

R. Quid illud? videturne tibi verum aliquid esse posse, ut veritas non sit?

A. Nullo modo.

R. Erit igitur veritas, etiamsi mundus intreat.
15

A. Negare non possum.

R. Quid? si ipsa veritas occidat, nonne verum erit veritatem occidis?

A. Et istud quis negat?

R. Verum autem non potest esse, si veritas non sit.
20

A. Iam hoc paulo ante concessi.

R. Nullo modo igitur occidet veritas.

A. Perge, ut coepisti, nam ista conlectione nihil est verius.

2 esse mansurum *FQNGORE*, esse semper mansurum *K* 3 dubitat *H* 7 interitus *Cac.m2R*, interitu *K* est *om.K* est – 8 erit *om.G* 8 veram *B* interisse – 9 mundum *Tm.al.* nam – 9 occidis *Bm2* 9 haccidis *R* accidit *R* repugnat – 10 occideret (!) *Wm.al.mg.* 10 occidat *TD*, acciderit *R* et – occidis *Wm.al.mg.* accidis *R* 11 hoc concedo] non accedo *R* 12 esse aliquid verum *RO* 15 etiamsi] *add.* cum *K* 17 occidit *N*, accidat *R*, occiderit *HQ* nonne *exp.Q. om.O* 18 accidis *R* 19 istuc *BCFNWG*, ista *R* 20 potest] putas *G* 21 cessi *W* 22 igitur *om.O* occidit *CHFNE*, haccidit *R* 23 caepisti *BO*, cepisti *RE*

III.3. *R.* Nunc respondeas mihi velim, utrum tibi sentire anima videatur an corpus?

A. Anima videtur.

R. Quid? intellectus videtur tibi ad animam pertinere?

A. Prorsus videtur.

5

R. Ad solam an ad aliquid aliud?

A. Nihil aliud video praeter animam nisi deum, ubi intellectum esse credam.

R. Iam illud videamus. Si tibi quispiam istum parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares?

10

A. Aut eius sensum aut meum falli aut hoc nomine ab eo parietem vocari.

R. Quid? si et illi species arboris in eo adpareat et tibi parietis, nonne poterit utrumque verum esse?

A. Nullo modo, quia una eademque res et arbor et paries esse non potest. Quamvis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est unum nostrum imaginationem falsam pati.

15

R. Quid, si nec paries nec arbor est et ambo fallimini?

A. Potest id quidem.

20

R. Hoc ergo unum superius praetermiseras.

A. Fateor.

1 R(atio) om.B sentire tibi O sentisse R 2 videtur KG, add. de intellectu anime K 3 interlocutoris siglum om.B 6 solam] add. animam Rouen 469 m an etiam Fuchs ad alt.Qm2sl. aliud aliquid H 7 videtur Gac. praeter] pater K nisi] add. de intellectu animae W deo B 8 credamus C 9 parietem Tm.al.mg. 10 non esse om.T 11 interlocutoris siglum om.B 13 R(atio) om.B 14 parietes K nonne] nemo Qac.m2 15 quia] quod G et pr. om.JWGO 16 nobis] nominibus Rpc.m2 17 est] esse K unus JG 19 si] sic Hac. nec arbor nec paries O 21 – p. 50,1 interlocutoris siglum om.B

R. Quid? si agnoscatis aliud vobis videri quam est, numquidnam fallimini?

A. Non.

R. Potest igitur et falsum esse quod videtur, et non falli
5 cui videtur.

A. Potest.

R. Confitendum est <igitur> non eum falli, qui falsa videt, sed eum, qui adsentitur falsis.

A. Plane confitendum.

10 *R.* Quid? ipsum falsum quare falsum est?

A. Quod aliter sese habet quam videtur.

R. Si ergo non sint quibus videatur, nihil est falsum.

A. Sequitur.

R. Non igitur est in rebus falsitas, sed in sensu; non
15 autem fallitur, qui falsis non adsentitur. Conficitur ut aliud
simus nos, aliud sensus, siquidem, cum ipse fallitur, possumus
nos non falli.

A. Nihil habeo quod contradicam.

R. Sed numquid, cum anima fallitur, audes te dicere
20 non esse falsum?

A. Quo pacto istud audeo?

R. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu.

1 ignoscatis *Wac.* quam] *add.* quod *B* **2** numquidnam *Cac.*,
numquin nam *N*, numquid iam *D*, numquid non *K* fallimini *C* **3**
A(*ug.*)] *R*(*atio*) *BR* **4** *R*(*atio*) *om.BR* quid *Wac.* valli *K* **5** cui
videtur] qui videt *J*, cum videtur *Qpc.m2* **7** *interlocutoris siglum om.R*
igitur *aelm*, *om.codd.* *p* qui] quia *WG* **8** vidit *Cac.m3*, videtur *O* **10**
falsum *pr.*] confitendum *R* **11** quod] quia *K* sese] esse *K* **15** quare
conficitur *N* ut] et *C* (ut *Cm3sl.*) aliud] aliquid *E* **16** nos] non *Hac.E*
nos aliud sensus *om.K* aliud] alius *D* **17** nos *Cm3mg.KWG*, *om.Cm1*
cet. **19** aut est edicere *Cac.* **21** istuc *BCFNWG*, ista *R* audeam *elm*
22 *R*(*atio*) *om.K* at nullus] an ullus *K* nulla falsitas sine sensu *Cm2sl.*

Aut operatur igitur anima aut cooperatur falsitates.

A. Trahunt praecedentia consensionem.

4. *R.* Illud nunc responde, utrum tibi videatur posse fieri, ut aliquando falsitas non sit.

A. Quomodo mihi hoc videri potest, cum tanta sit 5
difficultas inveniendae veritatis, ut absurdius dicatur falsi-
tatem quam veritatem esse non posse?

R. Numquidnam arbitraris eum, qui non vivit, posse sentire?

A. Non potest fieri. 10

R. Confectum est animam semper vivere.

A. Nimis cito urges me in gaudia: pedetemptim, quaeso.

R. Atqui, si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video. 15

A. Nimis cito est, inquam. Itaque facilius adducor, ut me temere aliquid concessisse arbitrer quam ut iam securus de immortalitate animae fiam. Tamen evolve istam conclusionem et, quomodo id effectum sit, ostende.

R. Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse et eam 20
non esse non posse: semper igitur sensus. At nullus sensus

17 conces(sisse) *des.E*

1 cooperatur] quo (quod *Qpc.*) operatur *BQ*, eo operatur *J* (*add.* vel cooperatur *m2sl.*) falsitates] falsitas *DHpc.FRE*, falsitas est *Qpc.m1* (quidam liber falsitates cooperatur *m2mg.*), falsitati *TCm3mg.* (*Al ... cooperatur falsitati*) *edd.* 2 trahuntur *Cac.FRac.* consentionem *K*, consensione *WG*, ad consensionem *N* 5 hoc mihi *KJWGRe* cum tanta] quanta *E* sit] *add.* tarde sive difficiliter dubitat vel labor laboriose *R* 6 inveniendi *O* ut *Bm2sl.* 8 numquidnam *Cac.m3* 12 urges *KWORE* gaudio *Cac.*, gaudium *E* pedetentim *BT*, pedetemptim *E* 14 *R(atio) om.B* atque *E* recte] cuncta *E* de *om.G* 16 interlocutoris siglum *om.B* 17 temere] timere *K*, tenere *Rac.m2* concessisse *Bac.m2* 18 anima fiat *Qac.m2* 20 falsitatem] *add.* tamen *R* 21 igitur] *add.* est *lm at]* et *CG*

sine anima: anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire, nisi vivat: semper igitur anima vivit.

IV.5. *A.* 'O plumbeum pugionem!' Posses enim concludere hominem esse inmortalem, si tibi concessissem
5 numquam istum mundum esse posse sine homine eumque mundum esse sempiternum.

R. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum est, quod confecimus rerum naturam sine anima esse non posse, nisi forte in rerum natura falsitas aliquando non erit.

10 *A.* Istud quidem consequens esse confiteor. Sed iam amplius deliberandum censeo, utrum superius concessa non nutent. Non enim parvum gradum ad animae immortalitatem factum esse video.

R. Satisne considerasti, ne quid temere dederis?

15 *A.* Satis quidem, sed nihil video, quo me arguam temeritatis.

R. Ergo confectum est rerum naturam sine anima viva esse non posse.

20 *A.* Confectum hactenus, ut possint vicissim aliae nasci, aliae mori.

R. Quid? si de natura rerum falsitas auferatur, nonne fiet ut vera sint omnia?

A. Consequi video.

3 Cic. fin. 4,48 (Hagendahl, Test. 173a)

deest E

2 igitur *exp.Q, om.O* vivit *om.Cac.m3F* 3 possem *HQac.m2* 4 concessissem] conclusissem *Qm2mg.* 5 posse *om.G* 7 parum] parvum *Qpc.WGO*, parvum *J* 8 conficimus *CHQac.NJ* naturam] -ras *J*, *add.* videlicet *O* 9 naturam *W* 10 istuc *BCFNWG* siquidem *II* confiteor] vel video *Jm2sl.* iam *W, om.cet.* 11 non *exp.Q, eras.W, om.G* 11sq. nonnutent (non vetent *pc.*) *R* 14 R(atio) *Qm2sl.* satis *K* consideras *D* redideris *K* 15 quo *TD*, qui *K*, quod *Cac.cet.* 17 natura *JG* vivam *THFQO* 21 de] e *K*

R. Responde, unde tibi videatur paries iste verus esse.

A. Quia non eius fallor aspectu.

R. Ergo quia ita est ut videtur.

A. Etiam.

R. Si igitur inde aliquid falsum est, quod aliter videtur 5
atque est, inde verum, quod ita ut est videtur, ablato eo cui
videtur, nec falsum quicquam nec verum est. At si falsitas
in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quic-
quam nisi viventi animae potest. Manet igitur anima in
rerum natura, si auferri falsitas non potest; manet, si pot- 10
est.

A. Video robustius esse factum quidem quod iam con-
clusum erat, sed nihil hac adiectione promovimus. Nihilomi-
nus enim manet illud, quod me plurimum movet, nasci 15
animas et interire atque, ut non desint mundo, non earum
immortalitate, sed successione provenire.

6. *R.* Videnturne tibi quaeque corporea, id est sensibi-
lia, intellectu posse comprehendere?

A. Non videntur.

R. Quid illud? videtur tibi sensibus uti deus ad res 20
cognoscendas?

A. Nihil audeo de hac re temere adfirmare; sed quan-
tum conicere datur, nullo modo deus utitur sensibus.

deest E

1 respondes (-et *ac.*) *B* 2 eius non *edd.exc.p* 3 quia ergo *FOR* 4
A(ug.) – 5 videtur *Cm2mg.* interlocutoris siglum *om.B* 5 *R(atio)*
om.BWGO, eras.Q si igitur] sed si *O* aliquid inde *edd.* falsum aliquid
TD quo aliter *TW*, qualiter (quia aliter *pc.*) *B* 6 atque] a quo *H* quod]
quo *BT Dac.HQac.WO* cui] qui *TD* 7 videt *D* *R(atio)* at si
WGOQpc.m2 9 manet] non est *K* 10 potest *alt.*] potes *B* 12 quidem
esse factum *elm* 13 hac] hec *Bac., om.FR* promovemus *Cac.FR* 14
plurimum me *edd.* 15 animam *O* 16 mortalitate *K* successione]
suasione *Jac.* 17 vide ne *Oac.m.al.* 20 deum *codd.* 21 noscendas *B*,
recognoscendas *Cac.Rac.*

R. Ergo concludimus non sentire posse nisi animam.

A. Conclude interim quantum probabiliter licet.

R. Quid illud? dasne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem?

5 *A.* Nihil hoc facilius dederim.

R. Neque quicquam, si verum corpus non sit, corpus esse?

A. Tale etiam hoc est.

R. Ergo si nihil verum est, nisi ita sit ut videtur, nec
10 quicquam corporeum videri nisi sensibus potest nec sentire nisi anima nec, si verum corpus non sit, corpus esse, restat, ut corpus esse non possit, nisi anima fuerit.

A. Nimis urges, et quid resistam non habeo.

V.7. *R.* Adtende in ista diligentius.

15 *A.* En adsum.

R. Certe hic lapis et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur, et lapis non est, si verus non est, et non nisi sensibus videri potest.

A. Etiam.

20 *R.* Non sunt igitur lapides in abditissimo terrae gremio nec omnino, ubi non sunt qui sentiant; nec iste lapis esset, nisi eum videremus, nec lapis erit, cum discesserimus nemo-

deest E

1 concludamus *Bpc.* anima *DJ* 4 esse] est *K* 5 facilius hoc *H* facilius] *add.* si hic *deest R* 6 *R(atio) om. BTDR* nequicquam *R* corpus *pr. om. O* 8 *A(ug.)*] *R(atio) BTDR* 9 *R(atio) om. BTDR* ita *om. G* 10 videre *Qac.m2* 11 animam *DH* corpus *alt.] add.* non *K* 12 ni *G* 13 urges *KNWR* quid] qui *Cac.m3*, cui *JNWGOQpc.m2* resistat *Qac.*, restat *H* 14 ad ista *R* diligentius in ista *K* 16 lapis] *add.* est *edd.* verus] versus *K* 17 videtur] detur *Hac.m3* 18 potest videri *Cac.* 20 terrarum *J* 21 *A(ug.)* nec omnino *W*, *H(omo)* nec omnino *Wpc.m2*, *H(omo)* nego *K* ubi] *R(atio)* ibi *K* iste] *add.* ex se *O* lapides esse *K* 22 decesserimus (*desc- ac.*) *H*

que alius eum praesens videbit. Nec, si loculos bene claudas, quamvis multa in eis incluseris, aliquid habebunt nec prorsus ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quicquid in altitudine est corporis minime perlucen-
tis; quod non esse omnino cogitur. Etenim si esset, verum 5
esset; nec verum quicquam est, nisi quod ita est ut videtur; illud autem non videtur: non est igitur. Nisi quid habes ad haec quod respondeas.

A. De his quidem, quae concessi, hoc natum esse video; sed absurdum ita est, ut quicquid vis illorum facilius negem 10
quam hoc verum esse concedam.

R. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis: corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendum. 15

A. Istuc ipsum, oro te, ultimum videamus.

8. R. Defini ergo verum.

A. Verum est quod ita se habet, ut cognitori videtur, si velit possitque cognoscere.

R. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? 20
Deinde, si falsum est, quod aliter quam est videtur, quid, si

deest E

1 neque si O loculos Rouen 469 aelm, oculis WOQpc.m2, de loculis Qm1 cet. p claudas] laudes (?) J (vel includas m3sl.) 5 non] nunc CFRac., add. vel non Cm3sl. 6 est pr.] esset R 7 R(atio) non est KWQpc.m2 igitur] add. verum Q edd. 9 A(ug.)] R(atio) G, interlocutoris siglum om.KWO, del.Q 10 quicquid vis] vel quidvis Cm2sl. vis] vix K necem K 12 R(atio)] A(ug.) K (pro Homo usque ad p. 61,5)WGO, H(omo) Qm2pc. R(atio) vide Cac.KWQm2 13 nisi – sentire om.D sensibus – nisi om.T videre Cac.FOR an pr.] atque J (vel an sl.), at Qac.m2 an sentire] adsentire KG anima KGD an esse] an sentire B 16 istud TDHKJ, istut R 17 R(atio) om.KWGO, del.Qm2 18 A(ug.)] R(atio) KWGOQm2pc. est] esse K se ita CJ 20 R(atio)] A(ug.) KW, H(omo) Qm2pc. 21 R(atio) deinde G s. deinde add. sed non erit verum Qm.post. quam] add. falsum RO R(atio) quid si KFW Rac.Qm2

alteri videatur hic lapis lapis, alteri lignum, eadem res et falsa et vera erit?

A. Illud me magis superius movet, quomodo, si quid cognosci non potest, eo fiat, ut verum non sit. Nam quod
5 simul una res et vera et falsa est, non nimis curo. Etenim video unam rem diversis comparatam simul et maiorem et minorem esse. Sed ex eo istud contingit, quod nihil per se maius aut minus est; comparationis enim sunt ista nomina.

R. At si dicis nihil verum esse per se, non times ne sequatur, ut nihil sit per se? Unde enim lignum est hoc, inde
10 etiam verum lignum est. Nec fieri potest, ut per seipsum, id est sine cognitore, lignum sit et verum lignum non sit.

A. Ergo illud dico et sic definitio nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur, quod nimis brevis est; nam verum
15 mihi videtur esse id quod est.

R. Nihil ergo erit falsum, quia quicquid est, verum est.

A. In magnas angustias me coniecisti nec invenio prorsus quid respondeam. Ita fit, ut, cum aliter doceri nolim quam istis interrogationibus, verear iam tamen interrogari.

deest E

1 lapis *alt. om. BDHR* alteri *alt.]* alterum *K* 3 *A(ug.) om. D* illum *K* superius me magis *Fuchs* quomodo] comodi *B* 4 non potest – quod *Tm2mg.* eo] et *R* fit *TD* *R(atio)* nam *Wac.* 5 res] *add.* ut *K* falsa *Rm2sl.* est *om. R* 7 *R(atio)* sed *Hac. Qac. J* eo] *add.* et *FNK* istuc *BCWGO* quo *K* 8 enim *om. FO* ista sunt *O* 9 *R(atio)* *om. BHKQJNWGO* at *F*, aut *cel.* esse verum *WG edd. exc. p* non – 10 se *om. KG, add. Jsl.* ne] ut *ORQpc. m2* 10 sit *om. HQac. m2* hoc – 11 est *om. FCac. m3* 11 est lignum *R* semetipsum *J* 12 cognitione *J* (vel tore *m2sl.*) sit] et verum lignum sit *B* et] ut *J* 13 *A(ug.)*] Ratio *KWGOQm2sl., interlocutoris siglum om. BT DN, eras. II* verear *KG* 14 est *om. H* vero *Bac.* 16 *R(atio)* *om. TDKWGO, eras. II, del. Q* 18 fit] sit *K* docere *K Rac.* 19 interrogantibus *K* tamen *om. R*

VI.9. *R.* Deus, cui nos conmisimus, sine dubitatione fert opem et de his angustiis liberat nos, modo credamus et eum rogemus devotissime.

A. Nihil plane libentius hoc loco fecerim; nam nusquam tantam caliginem pertuli. 5

Deus, pater noster, qui ut oremus hortaris, qui et hoc quod rogaris praestas, siquidem, cum te rogamus, melius vivimus melioresque sumus, exaudi me palpitantem in his tenebris et mihi dexteram porrige. Praetende mihi lumen tuum, revoca me ab erroribus; te duce in me redeam et in te. Amen. 10

R. Hic esto, quantum potes, et vigilantissime adtende.

A. Dic, quaeso, si quid tibi suggestum est, ne pereamus.

R. Hic esto.

A. Ecce habes me nihil aliud agentem. 15

10. *R.* Prius, quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus.

A. Miror, si quicquam aliud erit quam quod non ita est ut videtur.

R. Adtende potius et ipsos sensus prius interrogemus. 20
Nam certe, quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Ut verbi causa homo, quem videmus in somnis, non est utique verus homo, sed

deest E

2 feret (-it *ac.*) *W* libera *DRac.* 3 rogamus *Qac.* 5 tanta caligine *KJ* pertullit *K* 6 *R(atio)* Deus *KG* qui *pr. om. J* et *om. J* 7 praestas quod rogaris *KJWG* 8 meliores quaesumus *KRD* 10 duce] *add.* ut (et *ac.*) *H* redeam – 12 vigilantissime *Jm2mg.* 12 *R(atio)* *om. KG* potest *K* adtende] ostende *K* 13 si quid] quicquid *D* suggestum] suggerendum *J* pereamus] pergamus *N* 14 *R(atio)* *om. HFQNR* hic *R(atio)* *KJ* esto *BTDC E, om. cet.* 15 *A(ug.)*] *interlocutoris siglum om. TNR, R(atio) HKQJWGO* me *om. HQac.m2* agentem] vel -e *Jsl.*, habentem *Cac.* 16 *R(atio) BFNR edd., om. cet.* quid] quam *HQac.m2, add.* quid *Hsl.* 19 videar *G* 21 oculis *Rac.* 22 ut *om. J*

falsus eo ipso, quod habet veri similitudinem. Quis enim canem videat et recte se dicat hominem somniasse? Ergo et ille falsus canis est ex eo, quod similis vero est.

A. Ita est ut dicis.

5 *R.* Quid? vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nonne eo fallitur, quod ei adparet aliqua hominis similitudo? Nam si nihil ei adpareat nisi equi species, non potest arbitrari se hominem videre.

A. Prorsus cedo.

10 *R.* Dicimus item falsam arborem, quam pictam videmus, et falsam faciem, quae de speculo redditur, et falsum turrium motum navigantibus falsamque infractionem remi nihil ob aliud, nisi quod verisimilia sunt.

A. Fateor.

15 *R.* Ita et in geminis fallimur, ita in ovis, ita in sigillis uno anulo impressis et <in> ceteris talibus.

A. Sequor omnino atque concedo.

R. Similitudo igitur rerum, quod ad oculos pertinet, mater est falsitatis.

20 *A.* Negare non possum.

11. *R.* Sed haec omnis silva, nisi me fallit, in duo genera dividi potest. Nam partim aequalibus in rebus, partim vero

deest E

1 quod habet *om.B* quo *FG* viri *KQJac.* 2 videat canem *N* 3 est *pr. aelm, om.codd.exc.Bm2* ex eo quod] ex quo *J* (vel ex eo quod *m2sl.*) 4 ita] cur *J* 5 si] se *B* viso equo] viso eo quo *BQac.*, viso aequo *H* 7 adpareat] -ret *K*, *add.* si nihil ei *H* 8 scse *lm* videre] -ri *G*, vel disse *Jm2sl.* 10 dicis *J* (vel dicimus *m2sl.*) pictura *H*, picta *D* 11 faciem] fac rem *K* 12 falsa] *K* remi] rem *K*, remis *R* (*add.* sed *m2*) 15 ita] *add.* est *K* et *om.O* geminis] geminis *W* ovis] nobis *BKG* sigillis] singillis *Bac.*, singulis (sigillis *m2mg.*) *Q*, singulis sigillis *Cac.F* *NOR aelm* 16 in *edd.* 18 quod] quae *Hpc.G edd.exc.p* 20 possumus *FNR* 21 R(atio) *om.QWGO* sed] et *FNR* silva nisi me] si vanissime *Qac.m2* nisi me] quae vanissime *B*

in deterioribus est. Aequalia sunt, quando tam hoc illi quam illud huic simile esse dicimus, ut de geminis dictum est vel de impressionibus anuli. In deterioribus autem, quando illud, quod deterius est, simile esse dicimus melioris. Quis enim in speculum adtendat et recte dicat se esse illius 5 imaginis similem ac non potius illam sibi? Hoc autem genus partim est in eo quod anima patitur, partim vero in his rebus quae videntur. Sed ipsum, quod anima patitur, aut in sensu patitur, ut turris motum, qui nullus est, aut apud seipsam ex eo quod accepit a sensibus, qualia sunt visa 10 somniantium et fortasse etiam furentium. Porro illa, quae in ipsis rebus quas videmus adparent, alia a natura, cetera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit: gignendo, cum parentibus similes nascuntur, resultando, ut de 15 speculis cuiuscemodi. Quamvis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quae redduntur imagines. Iam vero animantium opera sunt in picturis et huiuscemodi quibusque figmentis; in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quae daemones faciunt. 20 Umbrae autem corporum, quia non nimis ab re abest, ut corporibus similes et quasi falsa corpora dicantur, nec ad

deest E

1 est *Bm2* 2 geminis] gemmis *Cac.WO* 3 autem] aut *D* 4 dicimus esse *BCFNOR* meliori *H elm* qui *D* 5 speculam *W* recta *D* dicat recte *C* se *Qm2sl.* 5sq. illi imagini *elm* 6 ac] an *K* 7 partim *pr.*] pati *D* partim *alt.* – 8 patitur *om.K* 8 anima] *add.* mea *N* 10 quod] quo *B* accipit *NJWGOQpc.m2* sunt *om.J* 11 et – furentium *Tm2mg.* fortassis *T edd.*, fortasse *cet.* porro] pro *K*, pre *G* 12 ipsis] illis *H* apparet *Rac.m2* alia] *add.* sunt *R* a *om.FRG* cetera *Tm2sl.* 13 exprimentur *K* 13sq. a gignendo *H* 15 parentibus] partibus *J* (vel parientibus *m2sl.*) 16 huiuscemodi *Qac.* homines] omnes *Rac.* 17 faciunt *Wpc.* fingunt *J*, effinguntur *D* 18 opera sunt] operas.ut *B* 19 quibus *Qac.m2* concludi *R* 21 re] se *F*

oculorum iudicium pertinere negandae sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando a natura fit. Resultat enim omne corpus lumini obiectum et in contrariam partem umbram reddit. An tibi aliquid contradicendum videtur?

5 *A.* Mihi vero nihil. Sed quonam ista tendant, vehementer exspecto.

12. *R.* Atqui oportet patienter feramus, donec nobis ceteri sensus renuntient in veri similitudine habitare falsitatem. Nam et in ipso auditu totidem fere genera eveniunt
10 similitudinum: velut cum loquentis vocem, quem non videmus, audientes putamus alium quempiam, cui voce similis est; atque in deterioribus vel echo testis est vel tinnitus ille ipsarum aurium vel in horologiis merulae aut corvi quaedam imitatio vel quae sibi somniantes aut furentes videntur
15 audire. Falsae autem voculae, quae dicuntur a musicis, incredibile est quantum adtestantur veritati, quod post adparebit; tamen etiam ipsae, quod nunc sat est, non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris haec?

20 *A.* Et libentissime. Nam nihil laboro, ut intellegam.

deest E

1 oculos *Kac.* iudicia *R* 1sq. gere (!) ponitur. placet *K* 2 quod] q(ua)n(do) *J* (vel quod *m3sl.*) a *om.G* 3 luminibus *K* contraria parte *TDCHFNR* 4 umbra *K* aliquod *K* 5 mihi] *add.* videtur *K* quonam] quo *HKG* 7 R(atio) *om.B* atqui] at quia *BW*, at quin *D*, itaque *F* 8 et ceteri *QO* 9 in *om.QR* auditu] ambitu *B* genere *Tpc.KQac.* eveniunt] enuntiant *J*, veniunt *TDHKQac. edd.* 10 similitudinem *Cac.QJac.R* veluti *edd.* 11 audientis *KG* quempiam] *add.* loqui *Fuchs* voce] *om.O*, vocem *BQac.*, vox *R* 12 est atque] extat et *B*, est at et *KJG*, est at *TDCpc.QWO*, est et *H* vel echo] vel haec *B*, vel haec hoc *K*, veliccho *Hac.*, vel ex hoc *R* tinuitas *K* ille] vel *Qac.m2* 13 orolegiis *Cac.m3*, orelogiis *J*, ore legiis *K* merulac] munulae *K* corbi *KJ*, corbui *W* 14 quae] quo *B* 16 quanto *Bac.* veritatem *E* 17 apparuit *K* sat est] stat.et *B*, sat est nunc *edd.* 18 ab earum] aberunt *D* sequeris – 20 intellegam *Cm2mg.* 20 interlocutoris siglum *om.* *BTac.m2KN*

R. Ergo, ne moremur, videturne tibi aut lilium a lilio posse odore aut mel thyminum a melle thymino de diversis alveariis sapore aut mollitudo plumarum cyeni ab anseris tactu facile diiudicari?

A. Non videtur.

5

R. Quid? cum talia nos vel olfacere vel gustare vel tangere somniamus, nonne similitudine imaginum eo deteriore quo inaniore decipimur?

A. Verum dicis.

R. Ergo adparet nos in omnibus sensibus, sive aequalibus sive in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinante falli aut, etiamsi non fallimur suspendentes consensionem seu differentiam dinoscentes, tamen eas res falsas nominare, quas verisimiles deprehendimus.

A. Dubitare non possum.

VII.13. *R.* Nunc adtende, dum eadem rursum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostendere.

15

A. Ecce me, loquere quod velis. Nam ego circuitum

deest E

1 R(atio) *eras.B, om.TK* R(atio) videturne *Bpc.m2Tm2* a lilio] alio *BTDNac., om.K* 2 odorem *Hac.Cac.*, odorare *K*, odorari *W*, adorare *G* tyminum *BTDHQmING*, tymnium *K*, timinum *Qm2R*, tinminum *JW* tymino *BTDCHN*, tyminino *G*, tymnino *K*, thimino *Rac.O*, timino *Qm2*, timmino *JW*, timomino *Qm1* 3 sapore] sapere *Cac.*, saporari *Hpc.W*, soporari *O* mollitudo] multitudo *Cac.m3* cygni *BCHKQOR*, cigni *TDFWG*, cieni *J* 3sq. anserino actu *O* 4 diiudicare *R*, iudicari *HKJWGO* 5 A(ug.) *om.T* 6 R(atio) *om.T* qui *G* vel olfacere] veluti faecere (!) *B* 7 similitudinem *TKGac.* deteriore *Gac.* 8 inaniore] ore *K* 10 sive] quae *B* 11 in *om.CFNR* rebus *om.B* 12 fallimur *Jpc. edd.*, falletur *Jac. cet.* 13 seu] sive *J*, sed ut *K*, suae *Qac.m2* differentia *KG* 14 deprehendimus] nominamus *HQac.m2* 16 R(atio) *om.FR* nunc] nec *R* adtende dum] attendum *Hac.FRm1*, attendo dum *Rpc.m2* 18 interlocutoris siglum *om.TDCKFGR* ecce me *H, om.ael*, eccum me *QN p*, haec cum me *B*, et cum me *TDCKFWGOR*, mecum *J*, eccum *m* eloquere *ael* velis] vis *m* ego *om.K* circuitus *K*

istum semel statui tolerare neque in eo defetiscar spe tanta perveniendi, quo nos tendere sentio.

R. Bene facis. Sed adtende, utrum tibi videatur, cum ova similia videmus, aliquod eorum falsum esse recte nos
5 posse dicere.

A. Nullo modo videtur. Omnia enim, si ova sunt, vera ova sunt.

R. Quid? cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus?

10 *A.* Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se movetur, non vivit et ceteris innumerabilibus, quae prosequi longum est.

R. Video te nolle inmorari et properationi tuae mos gerendus est. Itaque, ne singula repetam, si et illi homines,
15 quos videmus in somnis, vivere, loqui, teneri a vigilantibus possent nihilque inter ipsos differret et eos, quos expergefacti ac sani adloquimur et videmus, numquidnam eos falsos diceremus?

A. Quo pacto istud recte diceretur?

20 *R.* Ergo si eo veri essent, quo veri simillimi adparerent, nihilque inter eos et veros omnino distaret, eoque falsi, quo

deest E

1 tolerare *om.BQ* 1sq. spectant apervenienda (!) *K* 2 perveniendo
R tendere] ostendere *Fac.* 3 *R(atio)] A(ug.) TDCG, H(omo) K*
R(atio) sed adtende *TDCK, A(ug.)* sed attende *WO* 3sq. cum ova]
comova *Cac.m3* 4 nos] non *DFWOR* 6 *A(ug.)] R(atio) WO* omnia]
omnino *Qpc.W* 8 *R(atio)] A(ug.) WO* resultare *om.KG* videmus
om.HQac.m2 9 falsum *NWO* 10 *A(ug.)] R(atio) WO, interlocutoris*
siglum om.BD 10sq. per se movetur] permovetur *K*, promovetur *G* 11
quae] quas *W* prosequi] persequi *CHKFGOR*, per se *N* 13 *R(atio)]*
A(ug.) D, om.BWO morari *JR* properatione tua *G* mos] mox *J* (vel
s m2sl.) 14 gerendum *DJac.* *R(atio)* itaque *D* singulare petam
QR repetantur *WO* 15 vivere] videre *B* 16 possint *FR* differre *D*,
differat *Rpc.m2* 17 loquimur *KG* 19 istuc *BTCTFQac.NWGO* 20 veri
alt.] veris *BCFR*, vero *Qpc.* apparent *KFQO* 21 eoque] eo quo *DK*

per illas vel alias differentias dissimiles convineerentur, nonne similitudinem veritatis matrem et dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est?

A. Non habeo, quod dieam, et pudet me tam temerariae eonsensionis meae superioris.

5

14. R. Ridieulum est, si te pudet, quasi non ob idipsum elegerimus huiusmodi sermocinationes; quae, quoniam eum solis nobis loquimur, Soliloquia vocari atque inscribi volo, novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neque melius quaeri veritas possit quam interrogando et respondendo et vix quisquam inveniatur, quem non pudeat convinei disputantem, eoque paene semper eveniat, ut rem bene inductam ad diseutiendum inconditus pervicaciae clamor explodat, etiam cum laceratione animarum plerumque dissimulata, interdum et aperta, paeatissime, ut opinor, et commodissime plaecit a meipso interrogatum mihiq[ue] respondentem deo adiuvante verum quaerere. Quare nihil est quod vereare, sicubi temere te inligasti, redire atque resolvere; aliter hinc enim evadi non potest.

10
15
20

VIII.15. A. Reete dieis; sed quid male concesserim, non plane video, nisi forte id reete diei falsum quod habeat

deest E

1 similes *HQac.m2* convicerentur *H* 2 non *HQac.m2* veritatis – dissimilitudinem *om.BK* matrem] *om.IIQac.m2*, matre *R* 4 A(ug.)] R(atio) *K* quid *FQpc.J* *edd.* 5 meae superioris *om.K* 7 elegeremus *J* 8 nobis solis *O* solilo quia *K*, solis loquia *Rac.* atque] et *m* scribi *BTDKJWG* 10 enim *om.K* 11 vix *om.R* quisquam *elm*, unusquisque *R*, quisque *cet.pa* 12 a disputante *W*, at disputantem *O* 13 poene *BWO* 14 explodat] explorat *H* 16 apertissime *K* pactissime *J*, paccatis sine *Rac.* paccatissime – commodissime *om.K* ut *Cm2mg.* commotissime *J* 17 interrogato *D* respondente *B*, respondentem *D* 18 quare *om.D* vereare] -earis *CFJ*, -ear *KG*, vere aris *R*, -ear et *TD* 19 sicuti *B* te temere *edd.* 20 hinc *om.R* 21 A(ug.)] R(atio) *K*, *om.I* quid *om.O* concesserim] consenserim *H*

aliquam veri similitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud
dignum falsi nomine occurrat. Et rursus tamen cogor fateri
eo falsa vocari quae vocantur, quo a veris differunt. Ex quo
conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsita-
5 tis. Itaque conturbor; non enim mihi facile quicquam venit
in mentem, quod contrariis causis gignatur.

R. Quid, si hoc unum est in rerum natura genus et
solum quod ita sit – an ignoras, cum per animalium innu-
merabilia genera cucurreris, solum crocodilum inveniri, qui
10 superiorem in mandendo partem moveat? –, praesertim
cum paene reperiri nihil queat ita cuique rei simile, ut non
in aliquo etiam dissimile sit?

A. Video quidem ista; sed cum considero illud, quod
falsum vocamus, et simile aliquid habere veri et dissimile,
15 ex qua potius parte meruerit falsi nomen, non valeo discer-
nere. Si enim ex eo, quod dissimile est, dixero, nihil erit,
quod non falsum dici possit; nihil enim est, quod non alicui
rei dissimile sit, quam veram esse concedimus. Item, si
dixero eo, quod simile est, falsum adpellandum, non solum
20 ova illa reclamabunt, quae vera eo ipso sunt quo simillima,

deest E

1 aliquam] aliquid *D* cum *om. J* 2 dignum] lignum *D* falsum
KG occurrit *BT D H K J G*, occurritur *W*, occurrerit *N*, occurrerat *FR*
cogor] ergo *R* 3 vocantur] *add.* dissimilia *H m 3 sl.* deferunt *J*, differtur
R m 1, differuntur *H R pc. m 2* 5 mihi *om. R*, tibi *K* 6 mentem] *add.* quod
quicquam venit in mentem *K* in contrariis *FNOR* gignantur *G* 7
quod *Rac.* 8 sit] est *B* 9 cucurreris genera *G* corcodilum *Q m 1*,
corcodillum *R m 1*, corcodrillum *DC F J W O Q pc. m 2*, crocodillum
B H K N J m 2 sl. G R pc. m 2 10 superiore *K* moveatur *W* 11 poene *BJ*
reperire *B* queas *B pc. m 2* ita] tale *Q*, itaque *B m 1*, ita quod *B pc. m 2*
12 sit] est *K* 13 *A* (ug.)] Ratio *Q ac. m 2 G* ista] ita *H* 14 similem *T*
haberi *BT* veri *om. B* 15 partem eruerit *Q* meruit *BK* valet *K* 16
dissimile] difficile *Cac.* 17 potest *TD* est *om. B* 18 concedimus]
contendimus *J G* 19 quo *C N O R ac. m 2* est] esse *K* 20 ova] ob *K* vere
T

sed etiam sic non effugiam eum qui me coegerit falsa esse
omnia confiteri, quod omnia sibi ex aliqua parte similia esse
negare non possum. Sed fac me non metuere illud respon-
dere, similitudinem ac dissimilitudinem simul efficere, ut
aliquid falsum recte nominetur. Quam mihi evadendi viam 5
dabis? Instabitur enim nihilominus, ut omnia falsa esse
renuntiem; quippe omnia sibimet, ut supra dictum est, et
similia quadam ex parte et dissimilia reperiuntur. Restaret,
ut nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet
atque videretur, ni vereretur illa tot monstra, quae me dudum 10
enavigasse arbitrabar. Nam eo rursus repellor vertigine
inopinata, ut verum id esse dicam, quod ita se habet ut
videtur. Ex quo confit sine cognitore nihil verum esse posse;
ubi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum
est, qui veri sunt, etiamsi nesciantur. Aut, si verum esse id 15
quod est dixero, falsum non esse uspiam concludetur quovis
repugnante. Itaque redeunt illi aestus nec quicquam tanta
patientia morarum tuarum processisse me video.

IX.16. *R.* Adtende potius; nam nullo modo in animum
inducam frustra nos auxilium divinum implorasse. Video 20
enim temptatis quantum potuimus omnibus rebus non re-

deest E

1 cogerit *K* 3 non *alt. om. B* 4 similitudine *WG* dissimilitudine
WG 5 *R(atio)* quam *FR* quas *B* vias *B* 7 renuntiem] nuntiem
Cac.m2FOR, enuntiem *N* 8 quadam – dissimilia *om.TD* *H(omo)*
restaret *F*, *R(atio)* restaret *R* restat *HN* 9 ut] et ut *H*, ut et *D* habere
N, abieret *R* 10 ni] non *H*, nisi *DF* vererem *H* (effugerem *m2.sl.*)
tot] tam *G* qua *G* me *om.G* 11 eo] quo *TD* veragine *H*, vertiginem
K 12 inopina *BTDKQJac.G* id esse verum *O* quod] quid *D* 13
confit] conficitur *Bpc.Tm2mg.FNJRpc.m2 edd.exc.m*, cum fit *Qpc.*, cum
sit *H* cognitore] conditore *R* posse – 15 verum esse *Rm2mg.* 15
esse] *add.* posse *J* 16 falsum non esse falsum *W*, falsum esse non falsum
O non *om.F* concluditur *FNR* 17 reddunt *J* (vel redeunt *m2sl.*),
credunt *K* nequicquam *G* tantam *BT* 18 patientiam orarum *BTac.*,
add. h s. o *B* 19 *R(atio)*] *H(omo)* *F*, *om.T* in animum *BmI*, vel in
vanum *Bm.post.sl.* 20 *R(atio)* video *T*

mansisse quod falsum iure dieatur, nisi quod aut se fingit
 esse quod non est, aut omnino esse tendit et non est. Sed
 illud superius falsi genus vel fallax etiam vel mendax est.
 Nam fallax id reete dieitur, quod habet quendam fallendi
 5 adpetitum; qui sine anima intellegi non potest, sed partim
 ratione fit, partim natura; ratione in animalibus rationali-
 bus, ut in homine; natura in bestiis, tamquam in vulpeeula.
 Illud autem, quod mendax voeo, a mentientibus fit. Qui hoc
 differunt a fallacibus, quod omnis fallax adpetit fallere; non
 10 autem omnis vult fallere, qui mentitur; nam et mini et
 eomoediae et multa poemata mendaciorum plena sunt de-
 leetandi potius quam fallendi voluntate et omnes fere, qui
 ioeantur, mentiuntur. Sed fallax vel fallens is reete dieitur,
 cuius negotium est, ut quisque fallatur. Illi autem, qui non
 15 id agunt ut decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel men-
 daces tantum vel si ne hoc quidem, mentientes tamen vo-
 eari nemo ambigit. Nisi quid habes adversus ista quod
 dieas.

17. A. Perge, quaeso; nunc enim fortasse de falsis non
 20 falsa docere coepisti. Sed iam genus illud exspecto, quale sit
 quod, <ut> dixisti, esse tendit et non est.

R. Quidni exspectes? Eadem illa sunt, quorum multa
 supra memoravimus. An non tibi videtur imago tua de

deest E

I iure dicatur] iudicatur *Cac.FR* quod *alt.*] quia *WO* aut] ad *G*
 finget *G* 2 tendit esse *B* 3 etiam] enim *D* mentax *J* est
om.WGORm2sl. 4 habet] ad *N* 5 qui] quod *Hpc.* 6 fit] sit *K* in
Rm2sl. animabus *Wac.* rationabilibus *FNG* 8 voco] vocatur *B*
 mentibus *Bac.m2* fit - 9 fallacibus *Bm2mg.* 9 differtur *Rac.* omnibus
K 13 is] iste *J*, his *Qac.R* 14 quisquis *B* fallitur *Bac.K* illa *Qm1*,
 illos *Qpc.m2*, illud *Cac.R* 15 ut *om.B* decipiare *BKQac.m2NG*,
 decipiaris *II* aliquid] aliud *J* (vel aliquid *m2sl.*) 17 adversum *KJRG*
 quod] quid *KG* 19 A(ug.) *om.T* enim] ergo *WGO* 20 caepisti *OR* illud
 genus *lm* 21 ut *add.Fuchs* 22 quinni *Cac.m3HNO*, quid me *J* (vel ne
m3sl.), quid nisi *K*

speculo quasi tu ipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est?

A. Valde hoc videtur.

R. Quid? omnis pictura vel cuiuscemodi simulacrum et id genus omnia opificum, nonne illud esse contendunt, ad cuius quidque similitudinem factum est? 5

A. Prorsus adducor.

R. Iam ea, quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis, ut opinor, in eo esse genere.

A. Et nulla magis; nam nulla magis tendunt talia esse, qualia vel vigilantes vel sani cernunt, et eo tamen falsa sunt, quo id, quo tendunt, esse non possunt. 10

R. Quid iam de turrium motu vel de merso remo vel de umbris corporum plura dicam? Planum est, ut arbitror, ex hac regula esse metienda. 15

A. Planissimum.

R. Taceo de ceteris sensibus; nam nemo considerans non hoc inveniet, falsum adpellari in rebus ipsis, quas sentimus, quod esse aliquid tendit et non est.

X.18. *A.* Recte dicis. Sed miror, cur ab hoc genere tibi secernenda illa poemata et ioca visa sunt ceteraeque fallaciae. 20

deest E

1 esse *pr.*] est *K* falsam *O* 3 *A*(*ug.*) valde – 6 est *Dm3mg.* 4 quod *Cac.HRac.* pietus *B* cuius comedi *Cac.m3* 5 omne *CFNOQpc.m2R*, vel omne *Jm2sl.* non *Qac.m2* 6 quodque *B*, quisque *Hac.WG* 8 *R*(*atio*) *om.B* ad ea *Bpc.* fallunt *O* 9 *R*(*atio*) concedis *Bac.* 10 interlocutoris siglum *om.BTN* nam nulla magis *om.BCac.* *m3FNO* tenduntur *G* 11 qualia] quia *Bm1* (quam quae *m2sl.*) cernuntur *G* 12 quo *pr.*] quod *BKQac.m2JG* quo *alt.*] quod *FQpc.m2R edd.*, qui *D* quo tendunt] contendunt *Cac.m3* possint *R* 13 *R*(*atio*) *om.BTN*, *A*(*ug.*) *G* motum *Bac.K* de demerso *J*, diverso *Cac.m2* 14 planum] plenum *H* e *B* 15 mentienda *HQac.G*, mentiendam *K* 16 *A*(*ug.*) *om.T* 17 *R*(*atio*) *om.T* nemo] bene *R*, ne me *O* 18 *H*(*omo*) ipsis *K* 20 *A*(*ug.*)] *R*(*atio*) *K* eur, quur *codd.promiscue (sim.saepe)* ab] ob *D* 21 ioca] loca *N*, ioci *Bpc.* visa *om.O* ceteraeque] alieque *WG*, ceteraque *Q*, ceteramque *K*

R. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaque ipsa opera hominum velut comoedias aut tragoedias aut mimos et id genus alia possumus operibus pictorum fictorumque coniungere. Tam enim verus esse
 5 pictus homo non potest, quamvis in speciem hominis tendat, quam illa, quae scripta sunt in libris comicorum. Neque enim falsa esse volunt aut ullo adpetitu suo falsa sunt, sed quadam necessitate, quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba
 10 erat, natura verus homo, sed illa voluntate etiam verus tragoedus eo videlicet, quo implebat institutum, falsus autem Priamus eo, quod Priamum adsimilabat, sed ipse non erat. Ex quo iam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit.

15 *A.* Quidnam id est?

R. Quid putas, nisi haec omnia inde esse in quibusdam vera, unde in quibusdam falsa sunt, et ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Unde ad id, quod esse aut volunt aut debent, nullo modo perveniunt, si
 20 falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste, quem commemoravi,

deest E

1 qua *G* 3 aut *pr.*] *add.* composita fabula sive causa *R* tragoedias *B*, tragoedias *J*, traguedias *K* aut *alt.*] atque *J* alia] aliis *Bpc.m2*, qualia *R* possumus] non possumus *J*, posuimus *Rpc.*, non possumus *H* 4 fimentorumque *D* tam – 5 homo *om.R* tam] tamen *BHac.WO* enim *om.WO* verum *D* 5 specie *HKJG*, -iae *Q* hominis] *add.* plus *Bm3sl.*, *add.* magis *Rm2sl.* 6 sunt scripta *codd.exc.TD* 7 illo *Hac.*, ulla *N* 8 fingentis] fugientis *B* 9 at] aut *TD* ruscus *K*, roscis *Jac.* haecuba *CKFNJGO*, haecuba *HQpc.m2* 9sq. Hecuba erat] hecuberat *BT*, haecuberat *Qac.m2* 11 implebant *Bac.* 12 quo *CQac.* adsimulabat *Qm1R*, *add.* vel i *Qm2sl.* 14 haberet *K* ambiget *Cpc.G* 15 A(ug.) *om.T* quinnam *Cac.* id est] idem *Qac.m2* 16 R(atio) *om.T* ni *K* quibusdam] quodam *B* 17 ad *om.DKRO* 18 quod] *add.* sunt *G* aliud *WGOQpc.m2*, alius *K*, alios *Qm1 cet.* 19 volunt aut] voluntate ut *WO* debent] vel tendunt *Jm2sl.* 20 fugiunt] fiunt *Bm1* (finguntur *pc.m3*) enim pacto *J*

verus tragoedus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromacha, falsus Hercules et alia innumera? aut unde vera pictura esset, si falsus equus non esset? unde in speculo vera hominis imago, si non falsus homo? Quare, si quibusdam, ut verum aliquid sint, prodest, ut sint aliquid falsum, 5 cur tantopere falsitates formidamus et pro magno bono adpetimus veritatem?

A. Nescio et multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignum video. Non enim tamquam histri- 10 ones aut de speculis quaeque relucencia aut tamquam 'Myronis bucula ex aere', ita etiam nos, ut in nostro quodam habitu veri simus, ad alienum habitum adumbrati atque adsimilati et ob hoc falsi esse debemus, sed illud verum quaerere, quod non quasi bifronte ratione sibi- 15 adversante, ut ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum est.

R. Magna et divina quaedam requiris. Quae tamen si invenerimus, nonne fatebimur his ipsam confici et quasi

11 Cic. Verr. 4,135 (Hagendahl, Test. 107)

deest E

1 tragoedus *K* esse falsus *Bm2mg.* haector *TDHQNWGO* 2 andromaca *K*, -ace *J* herculis *H*, ercules *R* innumerabilia *Jpc.* 3 aequus *W* 4 hominis] omnis *FR* 5 sint *pr. et alt.*] sit *G* 8 in] iam *R* 9 hystriones *B*, istriones *Rpc.*, striones *KJWO* 10 relucencia *D*, perlucencia *Cm1R*, vel re *Cm3sl.* 11 Myronis] mir- *BTNOGR*, minonis *D*, minores *J* (vel mironis vel mirionis *m2mg.*), in hyro (!) *H* (*praecedat ras. complurium litt.*) buculae *KJG m*, bacula *Nac.R*, buccila *O* 12 veri] viri *Cac.m2N*, aeris *T* sumus *HWGO* 13 assimulati *Bac.*, adsimulati *TKQ* (vel i *Qsl.*), similati *JR* et *om.G* 14 quod] qui *Hsl.* qua sibi fronte *BCKF*, qua sibi fronti *G*, quas ibi fronte *T* bifronte] fronte *HQm1WO*, bifronti *Qpc.m2* 15 adversanti *WGO* aliqua *pr. et alt.*] alia *BHKQJWGO* 16 est] sit *WGOQpc.m2 m* 18 inveniremus *B* fatebimur] fatemur *K*, *add.* si invenerimus *N* iis *R* et] ac (at *ac.*) *H*

conflari veritatem, a qua denominatur omne, quod verum quoquo modo nominatur?

A. Non invitus adsentior.

XI.19. *R.* Quid tibi ergo videtur? Disciplina disputandi
5 verane an falsa est?

A. Quis dubitet veram? Sed vera est etiam grammatica.

R. Itane ut illa?

A. Non video, quid sit vero verius.

10 *R.* Illud profecto, quod nihil falsi habet; quod intuens paulo ante offendebare his rebus quae nescio quomodo, nisi falsae essent, verae esse non possent. An ignoras omnia illa fabulosa et aperte falsa ad grammaticam pertinere?

A. Non ignoro istud quidem; sed, ut opinor, non per
15 grammaticam falsa sunt, sed per eam, qualiacumque sunt, demonstrantur; siquidem est fabula compositum ad utilitatem delectationemve mendacium. Est autem grammatica vocis articulatae eustos et moderatrix disciplina; cuius professionis necessitate cogitur humanae linguae omnia etiam
20 figmenta conligere, quae memoriae litterisque mandata sunt, non ea falsa faciens, sed de his veram quandam docens adserensque rationem.

deest E

1 veritate *K* verum] *add.* est *TDC* 2 quoque *K* 4 *R*(atio) *om.* *J*
ergo tibi *Jac.* videtur ergo *G* disciplinam *Qac.* *K* 5 est *om.* *G* 6
A(ug.)] *R*(atio) *G* dubitet] *add.* esse *H* *A*(ug.) sed *G*, *R*(atio) sed
DCKFWGOR 8 *R*(atio) *om.* *DCKFWGOR* ita *J* ut] tu *Qac.m2* 9
A(ug.) *om.* *T* vere *Hac.Qac.m2*, vera *G* verius] veritas *G* 10 *R*(atio)]
A(ug.) *D*, *om.* *J* quod *pr.*] quo *Rac.m2* habet falsi *G* 10sq. paulo ante
intuens *O* 11 offendebare *CFJpc.O*, offendebaris *R*, offendebar *Jac.cet.*
e his *B*, ex his *T*, in his *H* 12 falsa *DCHQJNG*, vel e *Jsl.* vera
BKFQJNWG *R*(atio) an ignoras *DJ* 13 et *om.* *R* 14 non istuc ignoro
C istud *HKQJR*, istuc *cet.* 15 ea *D* 16 *R*(atio) si quidem *T* 17
delectationem vel *K* 18 et] hac *R* disciplinae *WG* 18sq. necessitatem
profess- *W*, necessitate profess- *G* 19 cogetur *HQac.* etiam] enim *H*

R. Recte sane. Nihil nunc curo, utrum abs te ista bene definita atque distincta sint, sed illud quaero, utrum hoc ita esse ipsa grammatica an vero illa disciplina disputationis ostendat.

A. Non nego vim peritiamque definiendi, qua nunc ego 5
ista separare conatus sum, disputatoriae arti tribui.

20. *R.* Quid ipsa grammatica? nonne, si vera est, eo vera est, quo disciplina est? Disciplina enim a discendo dicta est; nemo autem, quae didicit ac tenet, nescire dici potest et nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. 10

A. Non video quidem, quid in ista ratiuncula temere concedatur. Movet me tamen, ne per istam cuipiam videatur etiam illas fabulas veras esse; nam et has discimus et tenemus.

R. Numquidnam magister noster nolebat nos credere, 15
quae docebat, et nosse?

A. Immo vehementer ut nossemus instabat.

R. Numquid aliquando institit, ut Daedalum volasse crederemus?

A. Hoc quidem numquam. Sed plane, nisi teneremus 20
fabulam, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat.

deest E

1 R(atio)] A(ug.) *T* curro *Q* ista] ita *BK* 2 definita, difinita (diff-) *codd.promiscue (sim.saepe)* sunt *Qac.Jpc.G* 3 vera *DR* 5 A(ug.) *om.T* non nego] non ego *Cac.m2FQac.GR*, nonne ego *KJac.O*, num ego *N* nego vim] negotium *TD* vim] iam *RmI* (artem *add.m2sl.*) qua] quia (que *ac.*) *B* 6 ista] ita *K* tribuo *R* 7 quod *Bac.* vera est *om.J* eo] et *R* 8 quod *BQac.R* 9 autem] enim *N* quae] quam *CFR*, vel quae *Cm3sl.* tenet ac didicit *O* nesciri *DK* 10 scit] sit *D* ergo omnis *CENR* 11 quod *Cac.* 12 tamen me *J* ista *W* quippiam *CmI* (cuipiam *m3sl.*) 12sq. videatur] *add. ratiuncula Wmg.* 13 fabulas *om.H*, *add.Qm2sl.* vera *J* didicimus (ded- *J*) *TDFJNR* et] vel *R*, *om.J* 15 R(atio) *om.BCKJWGO* 17 sigla interlocutorum *om.codd. exc.DNQac.* 18 R(atio) *om.THFR* numquid *Cpc.WO*, num *Cac.cet.* tedalium *K* 19 credemus *R* 20 A(ug.) *om.T* R(atio) sed plane *FRac.* plene *K*

R. Tu ergo negas verum esse, quod ista fabula sit et quod ita sit Daedalus diffamatus?

A. Hoc non nego verum esse.

R. Non negas ergo te didicisse verum, cum ista didiceris. Nam si volasse Daedalum verum esset et hoc pueri proficta fabula acciperent atque redderent, eo ipso falsa retinerent, quo vera essent illa, quae redderent. Hinc enim existit illud, quod superius mirabamur: de volatu Daedali veram fabulam esse non potuisse, nisi Daedalum volasse
10 falsum esset.

A. Iam teneo istud; sed quid ex eo proficiamus, exspecto.

R. Quid, nisi non esse falsam illam rationem, qua conlegimus disciplinam, nisi vera doceat, disciplinam esse non
15 posse?

A. Et hoc quid ad rem?

R. Quia volo dicas mihi, unde sit disciplina grammatica; inde enim vera est, unde disciplina est.

A. Nescio, quid tibi respondeam.

R. Nonne tibi videtur, si nihil in ea definitum esset, nihil in genera et partes distributum atque distinctum, eam
20 nullo modo disciplinam esse potuisse?

deest E

1 R(atio) om.TF 2 ita] ista B dedalis K defamatus J 4 te om.KR verum didicisse WG 5 dedalium KR esset] est lm. esse D, add. dedalium verum esse K et om.G 6 acciperent] add. per te R redderent] vel riderent Jm2sl. 7 reddiderunt Tm2mg.D, riderent Jpc. hic DHFQac.m2G existit TDCFNR 9 veram edd., libere B, vere cet. 10 esset – 11 pro(ficiamus) Rm2mg. 11 istuc O proficiamus] faciamus Rac.m2 13 esset K quam N colligimus BCac.FJNR 14 disciplinam – doceat om.HFQac.m2R nisi – disciplinam Cm2mg.inf. veram D, vero T esse] add. falsam Rm2sl. 17 sit] est B, add. vera Qm2sl. 18 inde] unde K 20 R(atio) om.F esset] add. et FNR edd. exc.p 21 distributum] definitum H distinctum] disiunctum H eam FNR aelm, om.cet.p 22 disciplina TDKJG

A. Iam intellego quid dicas; nec ulla mihi occurrit cuiusvis facies disciplinac, in qua non definitiones ac divisiones et ratiocinationes, dum quid quidque sit declaratur, dum sine confusione parti sua cuique redduntur, dum nihil praetermittitur proprium, nihil adnumeratur alienum, totum hoc ipsum, quo disciplina dicitur, egerint. 5

R. Ergo et totum ipsum, quo vera dicitur.

A. Video consequi.

21. R. Responde nunc, quae disciplina contineat definitionum, divisionum partitionumque rationes. 10

A. Iam superius dictum est hacc disputandi regulis contineri.

R. Grammatica igitur eadem arte creata est, ut disciplina et ut vera esset, quae est abs te superius a falsitate defensa. Quod non de una grammatica mihi licet concludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nam dixisti vereque dixisti nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi vis atque distribuendi id ipsum, ut disciplina sit, 15

deest E

1 interlocutoris siglum om.FR occurrit mihi WG 2 quo K ac] et H 2sq. ac divisiones om.G 3 ratiocinationes] add. sint Rm2sl., rationationes Tac., rationes Fac. quid quidque BC, quid quae H, quidquid R, quicquidque NJ, quicquid quae cet. sit] sic R 4 confessione Qac.m.al. parti sua cuique TDCFGR, parti suae cuique WO, partis suae vique H, partis sua cuique Qm1 p, partes suae cuique Qpc.m2, partis vacuique K, partis vacue que B, partium sua cuique N aelm redduentur B, reddentur Gac. 5 praetermittuntur Tac. adnumerat G alienum] add. donec N 5sq. totum om.FOR 6 quod BJW egerit TDRpc., vel fecerint Jm2sl. 7 R(atio) om.BTDFJR quo] quoque HQ, quod B 8 A(ug.)] R(atio) FR, interlocutoris siglum om.TDKJWGO 9 R(atio) om.TKFWGO qua G contigeat Rac.m2 definitionem TGac., definitione D 10 divisionumque B partitionumque om.B 11 A(ug.)] R(atio) T superius KJWG, supra cet. 12 continere R 13 grammatica R(atio) igitur D ad eandem artem R 14 et ut om.KJG qua BTDK, quam G 16 vera quae HQac. 17 in qua non] in quando (tum s. do) Qac.m2 18 vis] ius F edd.exc. p

fecerit. At, si eo verae sunt, quo sunt disciplinae, negabitne quispiam veritatem ipsam esse, per quam omnes verae sunt disciplinae?

A. Prope est omnino, ut adsentiar. Sed illud me movet,
5 quod etiam rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius esse existimo veritatem, qua et ista ipsa ratio vera est.

R. Optime ac vigilantissime. Sed non negas, ut opinor, eo veram esse, quo disciplina est.

10 *A.* Immo id ipsum est, quod me movet. Adverti enim etiam ipsam disciplinam esse et ob hoc veram dici.

R. Quid ergo? istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent et distributa?

A. Nihil aliud habeo quod dicam.

15 *R.* At, si ad eam pertinet hoc officium, per seipsam disciplina vera est. Quisquamne igitur mirum putabit, si ea, qua vera sunt omnia, per se ipsam et in seipsa vera sit veritas?

A. Nihil mihi obstat, quominus recta pergam in istam
20 sententiam.

deest E

1 quod *BDR* negavitne *BHKG* 2 ipsam] *add.* ipse *G* 4 esto *N*
6 quare] quae *TD* illa *D* existimo esse *TD edd.* 7 ista *om.D* 8
R(atio) om.B optime omnino *edd.* ac] et *Qpc.m2* sed *om.B* 9 quod
BKQac.GR est *om.K* 10 *A(ug.) om.T* movit *BHac.Qac.* adverti *D*
11 dicit *K* 12 *R(atio) om.T* *R(atio)* quid – esse *om.G* quod *J* (vel
quid *m2sl.*) 13 omnia nisi *K* in ea omnia *WG*, in ea *om.H* 14 habeo
aliud *WG* 15 *R(atio) om.BT* at] et *B* se ipsa *BTDFNG* 16 *R(atio)*
quisquamne *T*, *H(omo)* quisquamne *FR* miram *KG* putavit *BCac.HK*
17 qua] quae *KW*, quo *HQac.* per se ipsa *codd.*, per se ipsam *om.p* et
Qm2 in se ipsa *J*, *om.BHQM1*, in ipsa *KG*, ipsa *Qm2 cet.* 17sq. vera
veritas sit (veritas vera sit *ac.*) *J* 18 veritas *om.WO*, *exp.Q* 19 *A(ug.)*
R(atio) F, *om.T* obstat] optat *Qac.m2* rectam *D*, recte *Qpc.JG*

XII.22 *R.* Ergo adtende pauca quae restant.

A. Profer, si quid habes, modo tale sit, quod intellegam libenterque concedam.

R. Esse aliquid in aliquo, non nos fugit duobus modis dici: uno, quo ita est, ut etiam seiungi atque alibi esse 5 possit, ut hoc lignum in hoc loco, ut sol in oriente; altero autem, quo ita est aliquid in subiecto, ut ab eo nequeat separari, ut in hoc ligno forma et species quam videmus, ut in sole lux, ut in igne calor, ut in animo disciplina, et si qua sunt alia similia. An tibi aliter videtur? 10

A. Ista quidem vetustissima nobis sunt et ab ineunte adulescentia studiosissime percepta et cognita; quare non possum de his interrogatus quin ea sine ulla deliberatione concedam.

R. Quid illud? nonne concedis, quod in subiecto est 15 inseparabiliter, si subiectum ipsum non maneat, manere non posse?

A. Hoc quoque video necessarium. Nam manente subiecto posse id, quod in subiecto est, non manere, quisquis diligenter res advertit, intellegit. Siquidem huius corporis 20 color potest vel valetudinis ratione vel aetate inmutari, cum ipsum corpus necdum interierit. Et hoc non peraeque

deest E

1 R(atio) *om.* *TFR* 2 quod] quid *K* 3 libenterque] libenter quod *R* 4 R(atio) *post* aliquo *tr.* *KWGO* 5 se iungi *F* 6 lignum in hoc *om.* *FR* 7 quod *KG* ut *om.* *K* 9 ut *pr.*] et *D*, *om.* *B* in *alt.* *om.* *K* ut *alt.*] et *D* 10 alia] talia *CFR* similia *WGO*, *om.* *cet.* 11 sunt nobis *edd.* ineunte] iuventae *Jac.* (iniunte *pc.*) 12 adulesc-, adulisc-, adolesc- *codd.promiscue* (*sim.saepe*) 13 qui In *Bac.*, vel quine *Jm2mg.* ea] et *D* ulla] illa *H* (vel u *sl.*) 15 R(atio) *eras.* *T* concedes *N* est] *add.* et *H* 16 si] sibi *K* non ipsum *FG* 18 A(ug.)] R(atio) *T* 20 res *om.* *B* res diligenter *O* R(atio) siquidem *D* 21 calor *Jac.* valit- et valet- *codd.promiscue* rationem *Tac.* *DK* 22 A(ug.) et hoc *D* per ea quae *TJ*, pereque *Jsl.*, parae quae *Q*, perreque *D*

in omnibus valet, sed in his, in quibus non, ut sint ipsa subiecta, ea, quae in subiectis sunt, coexistunt. Non enim, ut sit iste paries paries, hoc colore fit, quem in eo videmus, cum etiam, si quo casu nigrescat aut albescat vel aliquem
 5 alium mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, ne ignis quidem erit nec nivem vocare nisi candidam possumus.

XIII.23. Illud vero quod interrogasti, quis non concesserit? aut cui posse fieri videatur, ut id, quod in subiecto est,
 10 maneat ipso intereunte subiecto? Monstruosum enim et a veritate alienissimum, ut id, quod non esset, nisi in ipso esset, etiam, cum ipsum non fuerit, possit esse.

R. Illud igitur, quod quaerebamus, inventum est.

A. Quid narras?

15 *R.* Id quod audis.

A. Iamne ergo liquido constat animum esse immortalem?

R. Si ea quae concessisti vera sunt, liquidissime; nisi forte animum dicis, etiamsi moriatur, animum esse.

deest E

1 sunt *Wac.OR* ipsa sint *WG* 2 ea *om.H*, add. *Jsl.Qm2sl.* coexistunt] eo exist- *Cac.m2FNWOR*, quo exist- *DHQac.m2* 3 ut *om.T* paries *alt.*] *Rm2sl.*, *om.D* fit] sit *K* 4 cum] quo *G* (quum *pc.*) etiam] eo *B* nigrescat] grescat *K* 4sq. alium aliquem *CFNWOR* 5 tamen *om.R* 6 at] aut *B*, ac *K* careat] aut *B*, caret *Q* ne] nec *Tpc.Opc.* 7 vocarem *B* 8 R(atio) illud *G* qui *B* non *CFNWOR*, *om.cet.* 9 in *Hm3sl.* est] sit *J* est - 10 subiecto *om.B* 10 monstruosum *BCFQac.NO-Rac.* 11 veritate] varietate *N* alienissimum] add. est *Qm2sl. edd.* 13 R(atio)] A(ug.) *CG*, H(omo) *K*, *om.BT* 14 A(ug.)] R(atio) *KG* 15 R(atio)] A(ug.) *G*, H(omo) *K* id] hoc *D* (hic *ac.*) 16 A(ug.)] R(atio) *KG*, *om.JW* iam nec *TD* liquido] aliquando *H*, a liquido *Qm1* (ad liquidum *pc.m2*) 18 R(atio) *om.BTDKJWGO* sint *Im* R(atio) liquidissime *DO*, A(ug.) liquid- *JW* R(atio) nisi *W* 19 animum *alt. om.R*

A. Numquam equidem hoc dixerim; sed eo ipso, quo interit, fieri ut animus non sit, dico. Nec me ab hac sententia revocat, quod a magnis philosophis dictum est, eam rem, quae, quocumque venerit, vitam praestat, mortem in se 5
admittere non posse. Quamvis enim lumen, quocumque intrare potuerit, faciat id lucere tenebrasque in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen exstinguitur locusque ille exstincto lumine tenebratur. Ita illud, quod tenebris resistebat, neque ullo modo in 10
se tenebras admisit et sic eis intereundo locum fecit, ut poterat etiam discedendo. Itaque timeo, ne mors ita contingat corpori ut tenebrae loco, aliquando discedente animo ut lumine, aliquando autem ibidem exstincto, ut iam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis 15
sit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur perducaturque ad locum, si est ullus talis locus, ubi non possit exstingui. Aut, si ne hoc quidem potest atque in ipso corpore anima quasi lumen accenditur nec alibi potest durare omnisque mors est exstinctio quaedam animae in corpore vel vitae, aliquod genus eligendum est, quantum homo 20
sinitur, quo id ipsum, quod vivitur, cum securitate ac tran-

3–5 cf. Plat. Phaed. 105d

deest E

1 A(ug.)] R(atio) BTJ quod DKJ 2 animum D ne KOac.
sentia T, semna R 3 philosophis Q ea B res Bpc. 4 quocumque]
quoque B 5 ammittere BD (sim.saepius), amittere KR 7 vim] vero R
(rationem pc.sl.) contrarium K 10 se om.G tenebris G sic] si Bpc.
facit H ut om.B 11 discedendo R, discendo Cac.m2Qac. itaque]
iamque O, vel iamque Qm2sl. continguat J 12 loco] luci N aliquando
– 13 lumine om.TD 13 autem exp.Q, om.N non iam B non om.WO
14 mortis] cordis B 15 sit om.CFN quod K animo H incolomis,
incolumis codd.promiscue 16 est] et B locus] add. sit Bm2 19 in
corpore animae O 20 eleg- H 21 quo idipsum elm, quod ipso R, quod
ipsum cet. pa ipsum – tranquillitate Gmg. quod lm, quo codd.pae

quillitate vivatur, quamquam nescio, quomodo istud possit, si anima moritur. O multum beatos, quibus, sive ab ipsis sive abs quolibet, non esse metuendam mortem, etiamsi anima intereat, persuasum est! At mihi misero nullae adhuc

5 rationes, nulli libri persuadere potuerunt.

24. *R.* Noli gemere, immortalis est animus humanus.

A. Unde hoc probas?

R. Ex his quae cum magna cautione, ut arbitror, superius concessisti.

10 *A.* Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi meminisse dedisse. Sed conlige iam ipsam summam, oro te; videamus, quo tantis ambagibus pervenerimus, nec me iam interrogares volo. Si enim ea breviter enumeraturus es, quae concessi, quonam rursus responsio mea desideratur? An ut
15 moras gaudiorum mihi frustra inferam, si quid boni forte confecimus?

R. Faciam quod te velle video, sed adtende diligentissime.

A. Loquere iam; quid enecas?

deest E

Isq. possit fieri *m* 2 si anima – quibus *Gmg.* *A(ug.)* o multum *TJ*, *H(omo)* o multum *B* 3 abs] a *Nac.*, absque *K* mortem] mentem *B* 4 est] constat *K* misero] *add.* quod *Bm2* 5 persuaderi *Q* 8 iis *lm* cautione] questione *TD* 10 *A(ug.) om.O* 11 oro te summam *T* *A(ug.)* oro te *O* te] *add.* ut *Bm2sl.* 12 *R(atio)* videamus *D* perveniremus *H* iam me *TDFNWGOR* 13 ea si enim *Jac.* enumeratus *H* 14 quonam] quoniam *BCKQGR*, quonam *Qm2mg.*, vel quonam *Cm3mg.*, quid *J* desiderantur *Q* (deseratur *m2mg.*) 15 inferas *Rac. lm* *R(atio)* si quid *B* forte boni *FR*, fortasse boni *O* 17 *R(atio)* *om.BD* 19 *A(ug.) om.D* iam] nam *Rouen 469*, *add.* quid sum *G*, hic sum *Rouen 469 m* qui *J* quid enecas *om.G Rouen 469* enecas] enegas *Cac.W*, negas *RmI pae*, necas *FRpc.m2*, enicas *BHac.Qac.Npc.*, encicas *J*, en hic dicas *K*, hinc *D*, enitar *p*

R. Omne, quod in subiecto est, si semper manet, ipsum etiam subiectum maneat semper necesse est. Et omnis in subiecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper animus maneat, si semper manet disciplina. Est autem disciplina veritas et semper, ut in initio libri huius ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet nec *<umquam>* animus mortuus dicitur. Inmortalem igitur animum solus non absurde negat, qui superiorum aliquid non recte concessum esse convincit.

XIV.25. *A.* Iam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquantum revocor causis. Nam primum me movet, quod circuitu tanto usi sumus, nescioquam rationum catenam sequentes, cum tam breviter totum, de quo agebatur, demonstrari potuerit quam nunc demonstratum est. Quare me sollicitum facit, quod tam diu quasi ad insidiandum obambulavit oratio. Deinde non video, quomodo in animo semper sit disciplina, praesertim disputandi, cum et tam pauci eius gnari sint et quisquis eam novit, tanto ab infania tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere aut imperitorum animos non esse animos aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum

deest E

1 R(atio) *om.D* si – 3 est *pr. om.D* 2 subiectum] *add. ut Bm2sl.*
 et – 3 igitur *om.HQac.m2* 3 igitur] *add. ut Bm2mg.* semper] *add. ut G m* 4 si semper manet *om.G* manet *edd.*, maneat *codd.* 5 semper] *add. et Bm2sl.Nsl.* in *om.THKJWG* 7 umquam *add.Fuchs* 8 aliquid – 10 sed *Qm2mg.* 9 concensum *B* 10 iam me] *iamne F* mittere] *dimitteres B, dimittere CF pae, demittere N, admittere R* 11 revoco *N* primum emovet *Bac.* me *om.J* 12 rationem *Cac.m2KN*, ratiocinationum *lm* catenatam *N* 13 demonstrare *Qac.* 14 potuerit *lm*, potuit *codd. pae* 15 facis *Cac.m3FNR* quid *Rpc.* insidiendum *J* 17 sit *om.K* et *om.C* et tam] *etiam B* 18 ignari *TQac.Rac.* eam *om.H* tanto] *vel toto Bmg.* 19 fuit inductus *B* docere *J* (vel dicere *m2sl.*) 20 non esse animos *Bm2sl.* eam *om.J* 21 nesciat *J*, nesciunt *Bpc.m2F* absurdum *KJOpc.*, absortum *Qac.m2*

est, restat, ut aut non semper <in animo> sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit.

26. *R.* Vides, quam non frustra tantos circuitus egerit nostra ratiocinatio. Quaerebamus enim, quid sit veritas,
 5 quod ne nunc quidem in hac silva rerum omnibus paene callibus oberratis video nos investigare potuisse. Sed quid facimus? an incepta omittimus et exspectamus, ecquid nobis librorum alienorum in manus incidat, quod huic quaestioni satisfaciat? Nam et multos ante nostram aetatem
 10 scriptos esse arbitror, quos non legimus, et nunc, ut nihil, quod nescimus, opinemur, manifestum habemus et carmine de hac re scribi et soluta oratione et ab his viris, quorum nec scripta latere nos possunt, et eorum ingenia talia novimus, ut nos in eorum litteris, quod volumus, inventuros despe-
 15 rare non possimus, praesertim cum hic ante oculos nostros sit ille, in quo ipsam eloquentiam, quam mortuam dolebamus, perfectam revixisse cognovimus. Illene nos sinet, cum scriptis suis vivendi modum docuerit, vivendi ignorare naturam?

deest E

1 in animo *lm*, *om.codd. pae* 3 quam] quia *B* circuitus *Q* 4 nostra] nos *Bac.m2* ratiocinatio *Fac.G* 5 hac] *add.* quidem *Rouen 469*, quadam *m* poene *QO* 6 callidus *D* aberratis *J* 7 facimus *WGOQpc.m2* incepta *CKF* amittimus *HQac.* exceptamus *Tm1* (expectamus *m2mg.*) ecquid] etquid *Bm1TDK*, ut quid *Bpc.m2*, haec (hic *Qpc.*) quid *HQWO*, quid *Cpc.NJ*, quod *G*, si aliquid *FR* 8 incedat *Cac.*, incedat *N* 10 scriptores *N* ut *om.W* 11 quod] quos *K* opinemur] obtinemur *D* 12 hoc *Bac.m2* scribi et] scriberet *B*, scripsi et *N*, describi et *TD* ratione *Hac.* nec] ne *DN* 13 rescripta *B* nos] non *Cac.m3Qac.N* eorum *del.Fuchs* 14 inventores *KG* 15 possim *BDHKJG*, possum *F*, possumus *Jpc.* 16 mortuam] more *B* debebamus *Qac.R* 17 vixisse *Qac.* ille *B* sine *B* 18 scripturis *CFNR* vivendi *alm*, cum vivendi *Cpc.NGR p*, vel cum *Hm3sl.*, convivendi *Cac.Hm1 cet.* *e* ignoraret *B*

A. Non arbitror equidem et multum inde spero, sed unum doleo, quod vel erga se vel erga sapientiam studium nostrum non ei, ut volumus, valemus aperire. Nam profecto ille miseraretur sitim nostram et exundaret multo citius quam nunc. Securus enim est, quod sibi iam totum de animae immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui huius ignorationis miseriam satis cognoverint et quibus praesertim rogantibus non subvenire crudele sit. Ille autem alius novit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest et ita nunc constituti sumus, ut vix ad eum vel epistolae mittendae facultas sit. Quem credo iam otio transalpino perfecisse carmen, quo mortis metus excantatus effugiat et antiqua glacie duratus animae stupor frigusque pellatur. Sed interim, dum ista proveniunt, quae in nostra potestate non sunt, nonne turpissimum est perire otium nostrum et totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum?

XV.27. Ubi est, quod deum et rogavimus et rogamus, ut nobis non divitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram sequi ipsum quaerentibus iter aperiat? Itane nos deseret aut a nobis deseretur?

deest E

1 *interlocutoris siglum om.BF* **2** vel erga se *om.B*, erga se vel *Rm2mg.* **3** ei] intellegit *J* (vel ei *m2sl.*) valemus *J* **4** miseretur *palm*, miseratur *e*, miseretur *Gac.* **5** totum] modum *D* **6** nec scis *B*, nescit *HJQac.JW* **7** cognoverunt *edd.exc. p* **9** alios *K* **10** nunc *om.B* ut] et *K* **11** epistolae *HQ* **11sq.** iam ocio credo *O* **12** iam otio] amocio *R* transalbino *K*, transalpina *Qpc.* **13** confugiat *B* animis *J* **14** frigorque *O* appellatur *Bac.FGR* sed] est *C* (vel sed *m3sl.*), Ratio esto *FR* ista] *add.* non *J* perveniant *WG* **16** animum] annum *Qm2mg.* ex *om.B* **17** delegatum *DG*, *add.* est *D* **18** R(atio) ubi est *T* **19** non *alt.*] et *Cac.m2* voluntates *KWGOR* non populares] *Jsl.*, *om.KG* **20** honores sed] honor esse *Hac.m2* **21** ipsam *Cac.m3G*, ipsumque *R* iter] ita *H* appareat *Rac.*, aperiatur *K* deserit *TD*, desereret *KW* **22** deseretur *Rouen 469 m*, deseratur *J*, deseritur *cet. pael*

R. Alienissimum quidem ab ipso est, ut eos, qui talia desiderant, deserat; unde a nobis quoque alienum esse debet ut tantum ducem deseramus. Quare, si placet, repetamus breviter, unde illa duo confecta sint, aut semper manere
 5 veritatem aut veritatem esse disputandi rationem. Haec enim vacillare dixisti, quo minus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quaeremus, quomodo esse possit in imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim conmotus videbare, ut de
 10 illis, quae concesseras, dubitare rursus necesse fuerit.

A. Immo discutiamus prius illa; deinde hoc, quale sit, videbimus. Ita enim nulla, ut opinor, controversia remanebit.

R. Ita fiat, sed adesto totus atque cautissimus. Scio
 15 enim, quid tibi eveniat adtendenti: dum nimis pendes in conclusionem et, ut iam iamque inferatur, exspectas, ea quae interrogantur non diligenter examinata concedis.

A. Verum fortasse dicis; sed enitar contra hoc genus morbi, quantum possum. Modo iam tu incipe quaerere, ne
 20 superfluis inmoremur.

28. *R.* Ex eo, quantum memini, veritatem non posse interire conclusimus, quod non solum, si totus mundus

deest E

1 R(atio) *om.TF* 2 deserat *Bm2sl.* a *om.Qac.m2* 3 quo re *Bac.m2* 4 illa *om.B* sint] sinit *K* semper *Bm2mg.* semper manere] permanere *K* 5 aut veritatem *om.B* esse *om.T* R(atio) hec enim *D* 6 vacillare *KW*, baccilare *Bac.*, baccillare *Qac.* A(ug.) quominus *D* 7 A(ug.) an potius *J* quaerimus *CFQNO* 8 in *Bm2sl.* 9 anima *C* hic *FR* videbar *BTDKJac.G*, videbas *N* 11 A(ug.)] R(atio) *DJ, om.TKNG* 12 R(atio) ita *TCac.WO* ut opinor, nulla *edd.* 14 R(atio)] A(ug.) *DJNWGO*, H(omo) *K* R(atio) sed *DKNJWGO* fiet *Rac.* castissimo *K* 15 quod *Cac.* tendenti *B* pendis *R*, pendens *DQac.* 16 conclusione *HFOac.R* inferantur *J* ea *om.R* 18 verbum *Hac.Qac.* 19 tu incipe] tunc ipse *Qac.m2* 21 R(atio) *om.WO* 22 si *om.R*

intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit et mundum et veritatem interisse. Nihil autem verum sine veritate; nullo modo igitur interit veritas.

A. Agnosco ista et multum miror, si falsa sunt.

R. Ergo illud alterum videamus.

5

A. Sine me paululum considerare, oro te, ne huc iterum turpiter redeam.

R. Ergone interisse veritatem verum non erit? Si non erit verum, non ergo interit. Si verum erit, unde post occasum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla est?

10

A. Nihil habeo, quid plus cogitem atque considerem; perge ad aliud. Certe faciemus, quantum possumus, ut docti atque prudentes viri legant haec et nostram, si qua est, corrigant temeritatem; nam me nec modo nec aliquando arbitror, quid contra hoc dicatur, posse invenire.

15

29. *R.* Numquidnam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quicquid verum est?

A. Nullo modo.

R. Numquidnam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum?

20

A. Hinc vero dubitare dementia est.

deest E

1 erit] enim *B* 2 R(atio) nihil *WO* A(ug.) nullo modo *WO* 3 R(atio) ergo igitur *WO* 6 A(ug.) *om.T* ne] vel non *Jm2sl.* 8 R(atio) *om.TN* ergone] *add.* te si *B* (si *m2mg.*) A(ug.) si non *JNWO*, H(omo) si non *K* si – 9 interit *om.B* 9 R(atio) Si verum *JW*, R(atio) id verum *O*, R(atio) sed verum *G* si] id *O*, sed *cet. exc.JW* unde – 10 erit *Bm2mg.* 11 A(ug.) *om.N* quod *J* 12 ad aliud] *add.* atque considera *J* R(atio) certe *TDCKFJWGORQm2sl.* 14 me *Cm2sl.*, *om.FN* aliquando] aliquod *Bac.* 15 arbitror – 17 verum est *Dm3mg.* quod *Dm3Cac.FQpc.R* inveniri *FNGac.* 16 R(atio)] *om.CKFJWGOR*, *eras.TQ*, A(ug.) *D* numquidnam] num quid ergo nam *Hac.* qua] quia *TDKNWG* 18 A(ug.)] R(atio) *D*, *eras.T* 19 R(atio)] A(ug.) *D* 21 A(ug.)] R(atio) *D* hic *Bac.m2* non dubitare *Q*

R. Num falsum non est, quod ad similitudinem alicuius adcommodatum est neque id tamen est, cuius simile adparet?

A. Nihil quidem aliud video, quod libentius falsum
5 vocem. Sed tamen solet falsum dici etiam, quod a veri similitudine longe abest.

R. Quis negat? sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem.

A. Quomodo? Non enim, cum dicitur iunctis alitibus
10 anguibus Medeam volasse, ulla ex parte res ista verum imitatur, quippe quae nulla sit nec imitari aliquid possit ea res, quae omnino non sit.

R. Recte dicis; sed non attendis eam rem, quae omnino nulla sit, ne falsum quidem posse dici. Si enim falsum est,
15 est: si non est, non est <falsum>.

A. Non ergo dicemus illud de Medea nescio quod monstrum falsum esse?

R. Non utique; nam si factum est, quomodo falsum est, si non est factum, quomodo monstrum est?

9-11 cf. Cic. inv. 1,27 (Hagendahl. Test. 335)

deest E

1 R(atio) om.D num] nam DFac., non Q (quod nonne sl.) quid Hpc. 4 interlocutoris siglum om.KG 5 vocem - falsum om.B R(atio) sed tamen T 6 similitudinem R 7 R(atio)] A(ug.) TG, H(omo) K 9 A(ug.)] R(atio) TKG R(atio) non enim BD, A(ug.) non enim T iunctos Q (iunctis m2mg.), adiunctis B 10 angibus Bac., anguinibus K, anguium H, angues (corr. ex sanguinis) Qm1 (anguibus m2mg.) mediam J re K 11 cum nec N A(ug.) nec imitari D 13 R(atio)] H(omo) BK 14 A(ug.) ne falsa D ne falsum] deus K falsam TCpc.m3FQOR, falsa BDCm1N dicis K si om.K 15 et si N si non est G Rouen 469, si est non cet. non est falsum edd., non est codd. 16 interlocutoris siglum om.BKW dicimus CW media J, medeo K monstrum] nostrum D 18 R(atio)] A(ug.) W factum - 19 factum] falsum est Rouen 469 m est pr. om.B 19 si non est Cm2sl., om.FR

A. Miram rem video. Itane tandem cum audio:
 ‘angues ingentes alites iuncti iugo’,
 non dico falsum?

R. Dicis plane. Est enim quod falsum esse dicas.

A. Quid, quaeso?

R. Illam scilicet sententiam, quae ipso versu enuntia-
 tur.

A. Et quam tandem habet ista imitationem veri?

R. Quia similiter enuntiaretur, etiamsi vere illud Medea
 fecisset. Imitatur ergo ipsa enuntiatione veras sententias 10
 falsa sententia. Quae si non creditur, eo solo imitatur veras,
 quod ita dicitur, estque tantum falsa, non etiam fallens. Si
 autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras.

A. Iam intellego multum interesse inter illa, quae dici-
 mus, et illa, de quibus dicimus aliquid; quare iam adsentior 15
 – nam hoc solo revocabar – quicquid falsum dicimus, non
 recte dici, nisi habeat veri alicuius imitationem. Quis enim
 lapidem falsum argentum esse dicens non iure rideatur?
 Tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus
 falsum eum dicere, id est falsam proferre sententiam. Stan- 20
 num autem vel plumbum non absurde, ut opinor, falsum

2 Pacuv. frg. 397 Ribb. *apud* Cic. inv. 1,27 (Hagendahl, Test. 492a)

deest E

1 A(ug.)] R(atio) W A(ug.) itane W cum audio *om. FR* 2 anges
J, angus *G* ingentes] ingens *KG*, *add.* dracones atque *J* aliter *F*,
 alitibus *R* iunctos *Qpc.m2Rouen 469 edd.exc. p* 4 discis *D* dicas] alites
J 6 verso *Bac.Rpc.* 8 A(ug.) *om. D* quantandem *T*, quantamdem *D*
 habetis tam *K* istam *G* 9 R(atio) *om. TD* quia] *add.* cum *WO* media
J Rac. 10 fecisset] *add.* malefica *J* 13 impetrat] imperat *FORQpc.m2*
 credita *R* veras *om. TD* 14 quae – 15 illa *om. RCac.m2* 15 dicimus]
 quaerimus *W* 16 revocabar *Bm2sl.* 17 imitationem] similitudinem
Cm1 (vel imitationem *m3sl.*) 18 dicens] dicis *R* irrideatur *Bpc.m2* 19
 dicat] dicamus *K* 20 dicere] dicimus *D* stagnum *BT DCHJWR*

argentum vocamus, quod id res ipsa velut imitatur; neque ex eo falsa est nostra sententia, sed illud ipsum, de quo enuntiatur.

XVI.30. *R.* Bene intellegis. Sed illud vide, utrum et
5 argentum falsi plumbi nomine congruenter adpellare possimus.

A. Non mihi placet.

R. Quid ita?

A. Nescio; nisi illud video vehementer contra voluntatem
10 meam dici.

R. Num forte propterea quod argentum melius est et quasi in contumeliam eius dicitur, plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur?

A. Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo iure
15 infames intestabilesque haberi, qui muliebri habitu se ostentant, quos nescio utrum falsas mulieres an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones verosque infames sine dubitatione possumus vocare aut, si latent nec infame quicquam nisi a turpi fama nominatur, veros nequam non
20 sine veritate dicimus, ut opinor.

deest E

1 id *om.B* vel *J* 2 nostra *Bm2sl.* sed *Bm.al.sl.* 3 enuntiabatur *B*, enuntietur *K*, enuntiat *D*, nunciatur *CR* 4 intelleges *C* 5 falsi] falso *W*, quasi *K* abbellare *K* possumus *JW* 8 *R(atio) om.T* quid] vel cur *Jm2sl.* 9 *A(ug.) om.T* 11 *R(atio) om.D* num] non *B*, nunc *D*, numquid *Jpc.* 12 contumelia *T* plumbum *Qpc.OR* quiddam *BQac.*, quidem *F* 13 honor est] honorem *Qac.m2* 14 *A(ug.)*] *R(atio) D* 15 in fame sint stabiles quae *Q* (infames instabilesque *pc.*) indetestabilesque *B*, vel de(testabilesque) *Jm2sl.* 16 ostentantur *G*, ostendant *KJ*, ostendunt *R* falsos] falso *D* 17 vocemus *D* veros] viros *BHQac.* hystriones *O*, striones *BTDKJ*, istri- *Bpc.*, vel striones *Cm2sl.* verosque] virosque *BHQac.m.al.* 18 possum *CFNOR* lateant *Q* 19 quicquam *R* a *FNOR, om.cet.* turpis *DRGac.* nominantur *Bpc.m2* viros *Bpc.m2* nequaquam *DHFQpc.m.al.O* 20sq. *R(atio)* ut opinor alius locus *T*

R. Alius locus nobis erit de istis rebus disserendi; multa enim fiunt, quae quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrantur. Et magna quaestio est, utrum patriae liberandae causa muliebri tunica indutus debeat hostem decipere, hoc ipso, quo mulier falsa sit, fortasse verior vir futurus, et utrum sapiens, qui aliquo modo certum habeat necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore quam femineis vestibibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, ut dictum est, alias videbimus. Profecto enim cernis, quantae inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autem, quod praesenti quaestioni satis est, iam puto adparere neque dubitari non esse falsum quicquam nisi veri aliqua imitatione.

XVII.31. *A.* Proficiscere ad reliqua; nam hoc mihi bene persuasum est.

R. Ergo illud quaero, utrum praeter disciplinas, quibus erudimur et quibus etiam ipsum studium sapientiae adnu-

3–5 cf. Quintil. decl. min. 282 (Hagendahl, Test. 530)

deest E

1 R(atio) *om.F* disserendum *K* 2 videntur] vel vitantur *Jm2sl.* aliquo] alio *KJWGO* 3 monstratur *Rac.m2* et] hinc *R* 4 utrum] verum *D*, *add.* quis *Fuchs* 5 H(omo) hoc *R* ipsum *Cac.FNOR* falsi *K* 6 sit] fit *KW* vereor *HWac.R* 8 malit emori] malite moveri *B*, malit mori *HWGac.O* 9 amictuiri *N*, amictiri *K*, amiciturus *R* R(atio) de hoc *R* (sed *om.*), A(ug.) sed *W* de *om.KJG* ut] quod *N* aliis *K* 10 R(atio) profecto *KG* 11 quatinus *BJ* ista] is *B*, ipsa *O* nec *R* 12 turpidines *J* praesente *G* 13 questione *GR* iam *om.KJG* neque] *add.* enim *N* dubitare *KWGOR* 14 esse] posse *KJG*, est *Cac.* nisi] sine *TDpc.FRQpc.m2*, sive *Dac.* aliquam imitationem *HQac.m2* 15 reliqua] enumerationem artium liberalium (*inc.* disciplinas dicit grammaticam ...) *add.Cm2mg.*, in textum receperunt *FR* 17 R(atio) eras.*T*, *om.D* illud ergo *B* 18 erudimur] veri dicimur *Qac.* studium ipsum *J* adnumerare *WG*

merari decet, possimus quicquam ita verum invenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, ut ex alia verum esse possit.

A. Mihi videntur multa inveniri. Non enim disciplinae
5 istum habent lapidem, nec tamen, ut verus sit lapis, imitatur aliquid, secundum quod falsus dicatur. Quo uno commemorato vides iam innumerabilibus supersedendum esse, quae sponte occurrant cogitantibus.

R. Video prorsus. Sed nonne tibi videntur uno corporis
10 nomine includi?

A. Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer aut etiam deum corpus aliquod esse crederem. Quae omnia, si sunt, ad nullius imitationem falsa et vera esse video.

R. In longum nos mittis, sed utar, quantum possum
15 compendio. Certe enim aliud est quod inane adpellas, aliud quod veritatem.

A. Longe aliud. Quid enim me inanius, si veritatem inane aliquid puto aut tantopere inane aliquid adpeto?
20 Quid enim aliud quam veritatem invenire desidero?

deest E

1 possumus *DJWG* 2 achillis *R* 3 alia] aliqua *C* (vel alia *m3sl*) *FNOQpc.m2* 4 A(ug.)] R(atio) *T*, *om.D* videtur *Cac.m2FOR* invenire *FWGR* 6 secundum] per *J* R(atio) quo uno *TD* quod *G* uno *om.G* commemorata *G*, incommemorato *K* 8 occurrunt *FR* cogitationibus *HQac.m3NG* 9 R(atio)] A(ug.) *TDN*, H(omo) *H* videor *H* R(atio) sed nonne *TDN* non *HJac.* ut uno *Q*, in uno *N* 10 concludi *WG* 11 interlocutoris siglum *om.HQm1*, R(atio) *Qm2sl*. videntur *K* esset *D* haberet *D*, habere *T* 13 crederemus *D* R(atio) quae omnia *D* 14 ad *OG m*, *om.N*, et *Qac.m3 cet. pael* imitationem *Qm3OG m*, imitatione *cet.pael* esse *om.H* 15 R(atio)] H(omo) *Qpc.m2* in] et *R* quanto *TDHQJG*, quando *W* 16 impendio *F* R(atio) certe *DQpc.m2* 17 veritate *D* 18 R(atio) quid enim *D* quid *om.R*, quod *G* me] *add.* aliud *B* 19 aliquid *pr.*] aliquot *K* tanto opere *D* inane *alt.*] inaniter *Cac.m2FR* aliquid inane *edd.* peto *R*

R. Ergo et illud fortasse concedis, nihil verum esse, quod non veritate fiat, ut verum sit.

A. Iam hoc olim manifestum est.

R. Num dubitas nihil esse inane praeter ipsum inane [aut certe corpus]? 5

A. Prorsus non dubito.

R. Opinor ergo, veritatem corpus esse aliquod credis.

A. Nullo modo.

R. Quid in corpore?

A. Nescio. 10

R. Nihil ad rem; arbitror enim vel illud te scire, si est inane, magis illud esse, ubi nullum sit corpus.

A. Hoc sane planum est.

R. Quid igitur inmoramur? An tibi aut veritas videtur fecisse inane aut aliquid verum esse, ubi veritas non sit? 15

A. Non videtur.

R. Non est ergo inane verum, quia neque ab eo, quod inane non est, inane fieri potest et, quod veritate caret, verum non esse manifestum est et omnino ipsum, quod inane dicitur, ex eo, quod nihil sit, dicitur. Quomodo igitur 20

deest E

1 R(atio) *om.D, cancell.O* illud et *R* concedis fortasse *W*, concessisti fortasse *G* concedis] *add. desidero FR, concedi Rpc.* nihil verum esse *om.FR* 2 quod – sit *post* 3 olim *tr.FR, add. H(omo) iam hoc olim manifestum est F* in veritate non *J* ut] et *Jac.* 4 num] non *KFWO*, nam *Rac.* inani *Cac.m2N*, inanem *T* 5 aut certe corpus *del.Fuchs* 6 non dubito prorsus *Cac.* 7 opinor *om.CKJWGO, exp.Q* ergo] ego *Cac.m2, add. quod N* veritatem *exp.Cm2 (add. inane sl.)* 9 R(atio) quid in corpore *om.O* 10 A(ug.) nescio *om.O* 11 R(atio) *om.DHKQWG m* nihil ad rem *om.O* R(atio) arbitror *DHKQWGO* 12 inane *om.WO* illud] ibi *Fuchs* 13 A(ug.)] R(atio) *m* planum] plenum *B, sanum K* 14 R(atio)] A(ug.) *m* R(atio) an tibi *m* videatur *J* 18 et *om.F* caret] cadit *G* 19 A(ug.) manifestum *D* 20 sit *om.K*

potest verum esse, quod non est, aut quomodo potest esse, quod penitus nihil est?

A. Age iam, inane tamquam inane deseramus.

XVIII.32. Quid de ceteris dicis?

5 *R.* Quid nisi id quod vides mihi plurimum suffragari?
 Restat enim animus et deus. Quae duo si propterea vera sunt, quod in his est veritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autem immortalis creditur, si veritas, quae
 10 interire non potest, etiam in illo esse probatur. Quare iam
 id illud ultimum videamus, utrum corpus non sit vere verum, id est non in eo sit veritas, sed quasi quaedam imago veritatis. Nam si et in corpore, quod satis certum est recipere
 interitum, tale verum invenerimus, quale est in disciplinis, non continuo erit disputandi disciplina veritas, qua omnes
 15 verae sunt disciplinae. Verum est enim et corpus, quod non videtur disputandi ratione esse formatum. Si vero et corpus imitatione aliqua verum est et ob hoc non liquidum verum, nihil erit fortasse, quod impediat disputandi rationem, quominus ipsa veritas esse doceatur.

20 *A.* Interim quaeramus de corpore; nam ne hoc quidem cum constiterit, video istam controversiam terminatam.

deest E

1 quod – potest esse *Tm2mg.* 2 penitus] per se *KJWG* 3 interlocutoris siglum *om.KJWGO* iam] nunc *aelm* deseramus] disser-
KWGO 4 R(atio) quid *B aelm*, quod *F* de ceteris quid *II* dicis] *add.*
A(ug.) quid *JG m*, *H(omo)* quid *K*, dicimus *TD p*, dicis *CFNR aelm*, dices
cet. 5 R(atio)] *A(ug.) W ael*, *H(omo) B, om.p* nisi *om.KJG m* id
om.KFJGR m video *Fuchs* 6 quae *om.B* si duo *B* 7 veritas est
J 8 credetur *TWpc.* 9 in illo] nullo *D* probabitur *BFWO* quare]
quaere *TJ* 10 illum *RO* corporis *R* 11 in eo] ideo *KJG*, vel in eo *Jm2sl.*
sit in eo *O* 12 et si *O* 13 tale] valet *KG*, valet tale *WO*, valere tale
J 14 disciplina ante non *tr.N* 15 verum] per deum *KG*, verum per deum
J 16 formatum *om.B* si vero] sive *H*, si vera *G* et] est *G* 17 ob]
ad *G* ad liquidum *Rouen 469 edd.* 18 rationem disputandi *WG* 20
A(ug.) om.T nam] non *D* 21 terminatam] nominatam *B*

R. Unde scis, quid velit deus? Itaque adtende. Nam ego puto corpus aliqua forma et specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset, si veram haberet, animus esset. An aliter putandum est?

A. Adsentior in parte, de cetero dubito. Nam, nisi 5
teneatur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quomodo autem, si eam veram haberet, animus esset, non satis intellego.

R. Nihilne tandem de primi libri exordio et de tua illa geometrica recordaris? 10

A. Bene commemorasti; recordor prorsus ac libentissime.

R. Talesne in corporibus figurae inveniuntur, quales illa disciplina demonstrat?

A. Immo incredibile est, quanto deteriores esse convin- 15
cuntur.

R. Quas ergo istarum veras putas?

A. Ne, quaeso, etiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam caecus est, qui non videat istas, quae in geometrica docentur, habitare in ipsa veritate aut in his 20
etiam veritatem, illas vero corporis figuras, siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis et ideo falsas esse? Iam enim totum illud, quod ostendere moliebaris, intellego.

deest E

1 R(atio) *om. Bac.T* 3 verum *WO* haberet *alt.*] habetur et *K* 4
est *om. FR*, esse *K* 5 in partem *CNR ael* 6 tencatur] te ne agatur *R*
7 haberet] *add.* et *R*, habere *Bac.T* non esset satis *G* 9 de *pr. om.D*
illa tua *edd.* 11 commemorasti *WGO m*, commemoras *cet. pael* 11sq.
libentissime] *add.* recordor *WO* 15 A(ug.)] R(atio) *W*, *om.T* quando
D convincantur *H*, convincitur *Tac.m2D* 17 R(atio)] A(ug.) *Tac.W*
18 A(ug.)] R(atio) *W* istud *DHKQJR* interrogante *D* 19 ista *N*, istos
G qua *G* 20 geometria *Dpc.Cac.m2J* aut] *add.* et *KJ* 21 veritate
K figuras *G lm*, *om.cet. pae* 23 falsa *DCac.m2*, falsos *KN* R(atio)
iam enim *F* iam – 24 intellego *om.D*

XIX.33. *R.* Quid ergo iam opus est, ut de disciplina
disputationis requiramus? Sive enim figurae geometricae in
veritate sive in eis veritas sit, anima nostra, id est intelle-
gentia nostra, contineri nemo ambigit ac per hoc in nostro
5 animo etiam veritas esse cogitur. Quod si quaelibet disci-
plina ita est in animo ut in subiecto inseparabiliter nec
interire veritas potest, quid, quaeso, de animi perpetua vita
nescio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel
quadratura vel rotunditas habent alia, quae imitentur, ut
10 vera sint?

A. Nullo modo id possum credere, nisi forte aliud sit
linea quam longitudo sine latitudine et aliud circulus quam
linea circumducta undique ad medium aequaliter vergens.

R. Quid ergo cunctamur? An ubi ista sunt, veritas non
15 est?

A. Avertat deus amentiam.

R. An disciplina non est in animo?

A. Quis hoc dixerit?

R. Sed forte potest intereunte subiecto id, quod in
20 subiecto est, permanere?

A. Quando mihi hoc persuadetur?

R. Restat, ut occidat veritas.

A. Unde fieri potest?

deest E

1 R(atio)] A(ug.) *D*, *om.F* ut de] unde *Q* (vide *ac.*) disciplinam
Q 2 geometriae *JW* 3 veritatem *R* sit] *add.* anima intellectualis *K*
animo nostro *J* nostra] *add.* eius *FR* 4 continere *OR* nemo] nomen
OR 5 cogitur esse *WG* A(ug.) quod si *T* qualibet *BKWG* 6 in *alt.*
om.F 7 quid *om.J*, quod *K* perpetua vita] perpetuitate *TD* 8 R(atio)
nescio qua *D* illa linea] illa in ea *B* 9 imitantur *BHKQac.WG* 11
id] hic *D* sit – 12 aliud *om.K* 12 longitudo *J* 16 interlocutoris *siglum*
om.TDH avertas *D* amentiam] *add.* hanc *Rm2sl.* 17 R(atio)
om.TDHQac.m2 19 R(atio) *om.WO* 21 A(ug.)] R(atio) *WO* 22
R(atio)] A(ug.) *WO* ut] at *Iiac.m2* 23 A(ug.)] R(atio) *Kac.WO* unde]
vide *D*

R. Immortalis est igitur anima. Iamiam crede rationibus tuis, crede veritati; clamat et in te sese habitare et immortalem esse nec suam sibi sedem quacumque corporis morte posse subduci. Avertere ab umbra tua, revertere in te; nullus est interitus tuus nisi oblitum esse, quod interire non possis. 5

A. Audio, resipisco, recolere incipio. Sed, quaeso, illa quae restant expedias, quomodo in animo imperito – non enim eum mortalem dicere possumus – disciplina et veritas esse intellegantur. 10

R. Aliud ista quaestio volumen desiderat, si eam vis tractari diligenter. Simul et illa, quae, ut potuimus, investigata sunt, recensenda tibi esse video, quia, si nihil eorum, quae concessa sunt, dubium est, multum nos egisse arbitror nec cum parva securitate cetera quaerere. 15

XX.34. *A.* Ita plane est, ut dicis, et obtempero tuis praeceptis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam terminum volumini statuas, ut quid intersit inter veram figuram, quae intellegentia continetur, et eam, quam sibi

deest E

1 R(atio)] A(ug.) *W*, *om.O* es *Cac.m2F* A(ug.) iamiam *DC* credere *H*, credo *D* 2 R(atio) crede *DC* 3 sibi suam *edd.* quaecumque *Bac.*, quaecumque *K* 4 avertere] a veritate *Qpc.* 5 interitus est *J* oblitum] *add. te Cm2sl.KQJWGO edd.*, oblitam *BmITCac.KFNJWGO*, oblitus *Bpc.m2* 6 non *om.KG* possit *R* 7 audire sipisco *R*, resispiscor *D* recolere *G aelm*, recolere me *cet.p* quero *T* 8 expediam *R* 9 eum *Cm2sl.* discipline *K* 10 intellegantur *Qpc.WO*, intellegat *K*, -atur *Qac.cet.* 11sq. vis tractare *T*, tractare vis *JWGO*, tractares vis *K* 13 sunt *om.FCac.m2, post* 12 quae *tr.R* quia si] quasi *TDK* nil *H* 14 nos] non *K* 15 cetera *om.TD* 16 plane *om.m* et] set *Cpc.m2* 16sq. praeceptis tuis *edd.exp.p* 17 saltim *CHFNac.WR* 18 voluminis *DHWO*, *add. istius Dac.* statues *WO*, statuis *Bac.TKQ*, facias *Tm2mg.* 19 figuram *om.R*

fingit cogitatio, quae graece sive phantasia sive phantasma dicitur, breviter exponas.

R. Hoc quaeris, quod videre nisi mundissimus non potest et ad cuius rei visionem parum es exercitatus; neque
 5 nunc per istos circuitus aliud quam exercitationem tuam, ut illud videre sis idoneus, operamur. Tamen interesse plurimum, quomodo possit doceri, fortasse breviter planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum aliosque te velle quasi in memoriam revocare. Dicunt ergo illi: 'numquidnam hoc
 10 est aut illud?' diversa velut similia proferentes. Tu vero nec illud vides, quod recordari cupis, et tamen vides non hoc esse quod dicitur. Numquidnam tibi, cum hoc evenit, omnimodo videtur oblivio? Nam ipsa discretio, qua non admittitur, quod falso admoneris, pars quaedam recordationis est.

15 *A.* Ita videtur.

R. Tales ergo nondum verum vident, falli tamen decipique non possunt et, quid quaerant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat te post paucos dies risisse quam natus es, non audes dicere falsum esse et si auctor sit, cui fides
 20 habenda est, non recordaturus, sed crediturus es; totum enim tempus illud validissima tibi oblivione sepultum est. An aliter putas?

A. Prorsus consentio.

deest E

1 fantasia *DHOR*, fantassia *J* sive phantasma *om.R* phantasma *DHKO*, phantasmata *Cac.* 2 exponam *K* 3 mundissimus] *add. oculus Qm2mg.O* non *om.FG* 4 potest *om.G* revisionem *K* neque – 5 circuitus *Cm2mg.*, *om.FR* 5 exercitationem] expectationem *J* 6 operamur] opinamur *KJG* 7 posset *B* 8 aliudque *N* 10 ne *ORF* 11 recordari] -are *K*, revocari *TD* 12 eveniet *K* 13 videt *K* oblivione *K* qua *om.KG* amittitur *Bac.HKG* 14 est *om.G* 16 vident] dicent *Cac.m3F*, dicunt *R* (diceret *ac.*) 17 norunt] non possunt *D* 18 quisquam *H* quam] quando *O* 19 auctoris *Bac.*, auctori *K* 21 enim] autem *G* tempus] item *B* oblivione tibi *edd.* tibi *om.F* 23 consencior *R*

R. Haec igitur ab illa oblivione plurimum differt, sed illa media est. Nam est alia recordationi revisendaeque veritati propior atque vicinior; cui simile est, quando videmus aliquid certoque recognoscimus id nos vidisse aliquando atque nosse adfirmamus, sed ubi aut quando aut quomodo aut apud quem nobis in notitiam venerit, satagimus repetere atque recolere. Ut si de homine nobis contigerit, etiam quaerimus, ubi eum noverimus; quod cum ille commemoraverit, repente tota res memoriae quasi lumen infunditur nihilque amplius, ut reminiscamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est aut obscurum? 5 10

A. Quid hoc planius? aut quid crebrius mihi accidere solet?

35. *R.* Tales sunt, qui bene disciplinis liberalibus eruditi, siquidem illas sine dubio in se oblivione obrutas eruunt discendo et quodam modo refodiunt; non tamen contenti sunt nec se tenent, donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis artibus splendor iam subrutilat, latissime 15

14–16 cf. *Retract.* 1,4,4

deest E

2 alia] illa *JWOQm2mg.* recordatione *K* revisendique *R* 2sq. revisendae veritati recordationique *O* 4 certeque *G*, certo quod *Bpc.m.al.*, certo *R* certo querere cognosc- *K* id nos *CFNOR aelm*, nos vidisse id *G*, nos id *cet.p* 5 sed] *add.* ut *D* aut quando *Qm2mg.* quomodo] modo *TD* 6 notitia *D* satis agimus *KJWGO* 7 contigerit] congerit *K* 8 etiam – 9 infunditur *om.R* quaeramus *Qpc.WG* eum] cum *B* 9 totas *W*, totum *K* infundit *K* 10 reminiscamus *HKG*, reminiscatur *BTDCFJN*, -antur *R* 12 quid *alt.*] qui *K* accedere *Cac.HNOR*, accideret *K* 14 *R(atio) Qm2sl.* discipline *K* 15 sic quidem *TD* illa *BC*, illam *K* obrutas eruunt] obruta servant *B*, obruta serviunt *DC*, obruta erunt *Qac.* 16 discendendo *Cac.*, dicendo *KJac.* et quodam modo refodiunt *om.R* modum *K* nec tamen *edd.exc.p* 17 se tenendo nec *HQac.* 18 splendor iam *edd.*, iam splendor *codd.* subrutulat *J*, subruit laetat *Qac.m2* latissime *m*, laetissime *codd. pael*

atque plenissime intueantur. Sed ex his quidam falsi colores
 atque formae velut in speculum cogitationis se fundunt
 falluntque inquirentes saepe ac decipiunt putantes illud
 totum esse, quod norunt vel quod inquirent. Ipsae sunt
 5 illae imaginationes magna cautione vitandae: quae depre-
 henduntur fallaces, cum cogitationis variato quasi speculo
 variantur, cum illa facies veritatis una et inmutabilis ma-
 neat. Tum enim alterius atque alterius magnitudinis qua-
 dratum sibi cogitatio depingit et quasi ante oculos praefert,
 10 sed mens interior, quae vult verum videre, ad illud se potius
 convertat, si potest, secundum quod iudicat illa omnia esse
 quadrata.

A. Quid, si nobis quispiam dicat secundum id eam
 iudicare, quod videre oculis solet?

15 R. Quare ergo iudicat, si tamen bene erudita est, quan-
 tamvis pilam veram vera planitie puncto tangi? Quid tale
 umquam oculus vidit aut videre potest, cum ipsa imagina-
 tione cogitationis fingi quicquam huiusmodi non potest? An
 non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imagi-

deest E

1 plenissime] amplissime J intueatur BKWG, intuentur J 2
 cogitationes Bpc.TD, -nibus K se fundunt] effundunt HKQJWGO, add.
 se Jsl. 3 putantes - 4 inquirent om.R 4 ipsa H 5 imaginationes
 om.KJG, imagines Jm3mg. quae] qua F, om.R deprehendunt G 6
 cogitationes CHpc.m3FWORQpc.m2 variato om.K 7 et inmutabilis]
 etiam mut- Cac.m2 8 tum N elm, quam BTDCm2mg.HKQm1G,
 quamvis J p, cum CFWORQm2sl. a atque alterius om.K 9 profert B,
 perfert G 11 convertit J omnia illa BHKQJWG 13 interlocutoris
 siglum om.BDFQac.m2R ideam TK 14 videri F oculus B (-os ac.)
 15 R(atio) om.BTDHFQac.m2R iudicat Wlm, iudicatur OQpc.m2, iurat
 Qm1 cet. pae bene tamen D 16 vera] veram WO, verae J planiciem
 WO, -cies R compuncto (u s. o pr.) R, puncti Cpc. tangit R qui
 Q talem D 17 oculus N, -lis cet. ipsa om.G, ipsam TD imaginationem
 T, maginationem D 18 fingi] add. tale N, add. quid tale Cac.FR potes
 K 19 etiam cum Jpc.

nando animo describimus et ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acu vix pungi possit, alias iam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, ut ad centrum sine ulla conmixtione perveniant, cum clamet ratio innumerabiles posse 5 duci nec sese in illis incredibilibus angustiis nisi centro posse contingere, ita ut in omni earum intervallo scribi etiam circulus possit. Hoc cum illa phantasia implere non possit magisque quam ipsi oculi deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est et multum eam differre a 10 veritate et illam, dum haec videtur, non videri.

36. Haec dicentur operosius atque subtilius, cum de intellegendo disserere coeperimus, quae nobis pars proposita est, cum de animae vita quicquid sollicitat, fuerit, quantum valemus, enucleatum atque discussum. Non enim 15 credo te parum formidare, ne mors humana, etiamsi non interficiat animam, rerum tamen omnium et ipsius, si qua comperta fuerit, veritatis oblivionem inferat.

deest E

1 describimus *HR* et ab eo] oblico *J* (vel et oboeo *m2sl.*) 2 nam – 3 possit *om.R* quas quasi] quasi *B* (quas *pc.*), has quasi *J* 3 pungi] pingi *J* posset *TD* 4 imaginaria] imaginari ac *Cac.FR* commixione *J*, comixione *R* 5 rationi numerabiles *KG* 6 nec sese] necesse *TCG*, nec esse se *FR*, se *del.F* angustiis] *add.* cui *Rm2* 7 omnes *K* intervallos *K* etiam] eam *K* 8 circuli *TD* fantasia *DHKJR* possint *TD* 9 qua *B* deficiat *BCpc.HQN*, deficiet *J*, deficient *Cac. cet.* 10 anima *BCac.* A(ug.) manifestum *DJWGac.O*, H(omo) manifestum *BKRm2* ea *Q* deferre *CJ* 11 illa *BDKWO* 12 R(atio) haec dicentur *BHKJOR* dicentur] videntur *TD* R(atio) operosius *D* de] deo *Qac.m2* 13 caeperimus *BOR* praeposita *B* 14 vita *om.K* sollicita *W*, sollicita *HQJpc.*, sollicitata *Jac.G*, sollicitatu (!) *K*, solita *O* fuerat *Q* 15 valuimus *Jpc.* enucleatum] *add.* est *KG* enim *om.J* 18 comperta] comparata *Qac.* fuerit] *add.* ut *KW*

A. Non potest satis dici, quantum hoc malum metuen-
dum sit. Qualis enim erit illa aeterna vita vel quae mors non
ei praeposenda est, si sic vivit anima, ut videmus eam
vivere in puero mox nato? ut de illa vita nihil dicam, quae
5 in utero agitur; non enim puto esse nullam.

R. Bono animo esto. Deus aderit, ut iam sentimus,
quaerentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc
corpus et veritatis plenissimum sine ullo mendacio pollice-
tur.

10 *A.* Fiat, ut speramus.

deest E

1 interlocutoris siglum om. *TQac.m2* 2 erit om. *OR* 3 videamus
Tac.D 4 nihil om. *W* dicat *D* 5 *A*(ug.) non enim *T* puto esse] putasse
Qac.m2 6 esto] est *B* (vel esto *m2mg.*), es *CFJWOR*, esse *K* 7 post]
pro *R* 8 planissimum *H* polliceatur *R* 10 interlocutoris siglum
om. *BHKQac.m2* sicut *T*

DE IMMORTALITATE ANIMAE
LIBER VNVS

Conspectus siglorum

- S* = Sessorianus XVI (2101) bibl. nationalis Romanae, s. IXmed.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s. IXmed.
M = Ambrosianus M 1 sup. membr. 8, s. IXmed.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s. IX¹
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s. IX¹
L = Augiensis perg. XCV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
P = Parisinus lat. 2718 bibl. nationalis, s. IX¹
A = Parisinus lat. 17349 bibl. nationalis, s. IXmed.
W = Guelferbytanus Gud. lat. 184 4°, s. IXmed.
U = Parisinus lat. 13361 bibl. nationalis, s. XI

codd. = consensus codicum

- p* = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol. I. Testimonia (Göteborg 1967)

De immortalitate animae

I.1. Si alicubi est disciplina nec esse nisi in eo quod vivit potest et semper est neque quicquam, in quo quid semper est, potest esse non semper, semper vivit, in quo est disciplina.

5

Si nos sumus qui ratioeinamur, id est animus noster, nec recte ratioeinari sine disciplina potest nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest, est in hominis animo disciplina.

Est autem alicubi disciplina; nam est et quicquid est, nusquam esse non potest. Item disciplina non potest esse nisi in eo quod vivit. Nihil enim, quod non vivit, aliquid discit nec esse in eo, quod nihil discit, disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est atque immutabile est, semper sit necesse est. Esse autem disciplinam nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, ut ducta per medium circulum linea non sit omnium, quae non per medium ducuntur, maxima, idque esse alicuius disciplinae, immutabilem disciplinam esse non negat.

15

Item nihil, in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim, quod semper est, patitur sibi subtrahi

20

10sq. cf. Cic. ac. 1,24 (Hagendahl, Test. 119b) 13 cf. Retract. 1,5,2

2 nec esse] necesse non enim *Lac.m2* (potest *add.sl.*) quod *W.r.* vivi *M* 3 et] neque *U* 4 semper *alt. om.TW* 6 et ante si *add.Lm2sl.* rationamur *Lac.m2Auc.* 7 rationaris *Lac.m2* 8 in quod *Spc.m2* est. non *ST* est *alt. exp.Tm2* (esse *add.mg.*) 9 hominibus *Lac.m2* animo] anima *AU* 11 non *pr. Pm2sl.* esse non potest *U* 13 nec = discit *Tm2mg.* 15 sit] est sit *K* 16 ductam *K* 20 potest – 21 est *om.L*

aliquando id, in quo semper est. Iamvero cum ratiocina-
mur, animus id agit. Non enim id agit nisi qui intellegit. Nec
corpus intellegit nec animus auxiliante corpore intellegit.
quia, cum intellegere vult, a corpore avertitur. Quod enim
5 intellegitur, eiusmodi est semper nihilque corporis eiusmodi
est semper. Non igitur potest adiuvere animum ad intellec-
tum nitentem, cui non impedire satis est.

Item nemo sine disciplina recte ratiocinatur. Est enim
recta ratiocinatio a certis ad incertorum indagationem ni-
10 tens cogitatio nihilque certum est in animo quod ignorat.
Omne autem, quod scit animus, in sese habet nec ullam rem
scientia complectitur, nisi quae ad aliquam pertineat disci-
plinam. Est enim disciplina quarumcunque rerum scientia.
Semper igitur humanus animus vivit.

15 II.2. Ratio profecto aut animus est aut in animo. Me-
lior autem ratio nostra quam corpus nostrum, et corpus
nostrum nonnulla substantia est et melius est esse substan-
tiam quam nihil. Non est igitur ratio nihil.

Rursum, quaecumque harmonia corporis est, in sub-
20 iecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quic-
quam in illa harmonia esse credatur, quod non aeque neces-

4sq. cf. *Retract.* 1,5,2 11–13 cf. *Retract.* 1,5,2 19–p. 103,10 cf.
Plat. Phaed. 85c – 86d

1 iamvero] id vero *M* cum] in quo *K* 2 id animus agit *U* non
enim id agit *om.L* nisi *exp.Lm2*, ipse *add.sl* 3 nec – intellegit *om.A*
4sq. quod enim intellegitur *Tm2mg.* 5 intellegit *edd.* eiusmodi]
huiusmodi *Pac.m2* nihilque 6 semper *om.M* 8 definitio ratiocinationis
add.ante item nemo *U*, post ratiocinatur *M* rationatur *Lac.m2P* 9
diffinitio ratiocinationis *Sm2mg.* quid ratiocinatio *Wm.al.mg.Amg.*
rationatio *T* 10 cogitatio] cognitio *U* 11 scit] sit *Tac.* se *M* 11sq.
ulla re scientiam *Cpc.* 13 disciplinae diffinitio *Sm2mg.* disciplinae (-na
M) definitio *ante* est enim *add.MU* quid sit disci (!) *Wm.al.mg.*
quarumcunque *A*, quaecumque *cel.* 14 animus humanus *edd.* 16 autem
om.A 19 armonia *codd.exe CK* 21 armonia *codd.exe CK* (item p. 103,1)
21sq. necessarium *WA*

sario sit in subiecto illo corpore, in quo ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum et inmutabilis ratio. Mutabile est enim omne, quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est ‘duo et quattuor sex’. Item semper eodem modo est, quod ‘quat- 5 tuor habent duo et duo; hoc autem non habent duo: duo igitur quattuor non sunt’. Est autem ista ratio; inmutabilis igitur ratio est. Nullo modo autem potest mutato subiecto id, quod in eo est inseparabiliter, non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nee mors potest accidere inmutabilibus rebus. Semper ergo humanus animus vivit, sive ipse ratio sit sive in eo ratio inseparabiliter. 10

III.3. Quaedam constantiae virtus est et omnis constantia inmutabilis est et omnis virtus potest aliquid agere nee, eum agit aliquid, virtus non est. Omnis porro actio 15 (aut) movetur aut movet. Aut igitur non omne, quod movetur, aut certe non omne, quod movet, mutabile est. At omne, quod ab alio movetur nec movet ipsum, aliquid mortale est. Neque mortale quiequam inmutabile. Quare de certo iam et sine ulla disiunctione concluditur non omne, 20 quod movet, mutari.

Nullus autem motus sine substantia; et omnis substantia aut vivit aut non vivit; atque omne, quod non vivit, exanime est, nec est ulla exanimis actio. Illud igitur, quod

1 in quo et *edd.* 1sq. non minus inseparabiliter *del. Fuchs* 2 mutabile – 3 ratio *om. T* 3 inmutabilium *Pac.* 5 est] quod est *add. STMPWAU edd.* 6 autem *om. T* 7 post inmutabilis *interp. STCA lm* inmutabilium *Pac.m2* 8 igitur] *add. inmutabilis Cm3sl.* 10 armonia *codd.exc.C* 10sq. inmutabilis *Pac.m2* 11 humanus *om. lm* 12 sit *tr. post* ratio *alt. CKL* 13 constantia *codd.exc.A m* est *om. K* 14 est *om. TC* 15 non agit *pel* 16 aut *add. Fuchs* 16sq. movetur] movet *STWA, add. movet Cm2mg.K* 17 movet] non movetur *S, movetur T, non movet WA at]* aut *TA, ut Cac.m2* 18 ab alio] ad alia *L* 19 mortale *alt.] -lem M* 20 ulla] illa *CK* 21 mutari] *add. potest Asl.* 22 et] aut *M* 23 atque] *add. i s. e C* 24 igitur] agitur *Lac.*

ita movet, ut non mutetur, non potest esse nisi viva substantia. Haec autem omnis per quoslibet gradus corpus movet. Non igitur omne, quod corpus movet, mutabile est.

Corpus autem non nisi secundum tempus movetur; ad
 5 hoc enim pertinet tardius et celerius moveri. Conficitur esse
 quiddam, quod tempore moveat nec tamen mutetur. Omne
 autem, quod tempore movetur corpus, tametsi ad unum
 finem tendat, tamen nec simul potest omnia facere nec
 potest non plura facere; neque enim valet, quavis ope aga-
 10 tur, aut perfecte unum esse, quod in partes secari potest,
 aut ullum est sine partibus corpus aut sine morarum inter-
 vallo tempus aut vero vel brevissima syllaba enuntietur,
 cuius non tunc finem audias, cum iam non audis initium.
 Porro, quod sic agitur, et expectatione opus est, ut peragi,
 15 et memoria, ut comprehendi queat, quantum potest. Et
 expectatio futurarum rerum est, praeteritarum vero me-
 moria. At intentio ad agendum praesentis est temporis, per
 quod futurum in praeteritum transit, nec coepti motus
 corporis expectari finis potest sine ulla memoria. Quomodo
 20 enim expectatur, ut desinat, quod aut coepisse excidit aut
 omnino motum esse? Rursus intentio peragendi, quae prae-
 sens est, sine expectatione finis, qui futurus est, non potest
 esse; nec est quicquam, quod aut nondum est aut iam non
 est. Potest igitur in agendo quiddam esse, quod ad ea, quae

1 mutetur] movetur *Lac.m2Pac.m2* 2 haec] at *CK* 3 non – movet
alt. om.codd.exc.CKL mutabile] et mutabile *WA*, quod mutabile *PU* 5
 conficitur – 6 mutetur *del.Fuchs* conficitur] confitetur *Pac.m2* 6
 quidam *T* mutetur] movetur *Pac.m2* 7 movetur *Fuchs*, movet
codd.edd. 8 potest] poterit *L* 9 quamvis *P* 11sq. intervalla *Cac.Kac.*
 12 sillaba *PW* enuntietur *Pm2sr.*, nuntietur *ML* 14 peragi] *add.* possit
CK 15 memoria ut] memorari aut *S* et *alt. om.L* 16 est futurarum
 rerum *U*, rerum futurarum est *A* 17 at] aut *A* at – 19 memoria *Pm2mg.*
 18 in futurum *Sac.* cepti *U* 20 aut] autem *M* cepisse *PU* 21
 peragenda *M* 23 quicquam] *add.* praesens *Fuchs* iam] etiam *L* 24
 quidam *T* ad *om.ST* quae] quod *T*

non sunt, pertineat. Possunt simul in agente plura esse, cum
 ea plura, quae aguntur, simul esse non possint. Possunt ergo
 etiam in movente, cum in eo, quod movetur, non possint. At
 quaecumque in tempore simul esse non possunt et tamen a
 futuro in praeteritum transmittuntur, mutabilia sint ne- 5
 cesse est.

4. Hinc iam conligimus posse esse quiddam, quod, cum
 movet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutetur
 moventis intentio perducendi ad finem, quem vult, corpus
 quod movet, illudque corpus, de quo aliquid fit, eodem 10
 motu per momenta mutetur atque illa intentio perficiendi,
 quam inmutatam manere manifestum est, et ipsa membra
 artificis et lignum aut lapidem artificis subiectum moveat,
 quis dubitet consequens esse quod dictum est?

Non igitur, si qua mutatio corporum movente animo 15
 fit, quamvis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari
 et ob hoc etiam mori arbitrandum est. Potest enim in hac
 intentione simul et memoriam praeteritorum et exspecta-
 tionem futurorum habere, quae omnia sine vita esse non
 possunt. Quamquam, etsi nullus interitus sine mutatione sit 20
 et nulla mutatio sine motu, non tamen omnis mutatio
 interitum omnisque motus mutationem operatur. Licet
 enim ipsum corpus nostrum et motum plerumque qualibet
 actione et mutatum certe vel aetate dicere, tamen nondum
 interisse, id est non esse sine vita. Liceat igitur et animum 25

1 non *codd.*, nondum *edd.exc.p* 2 plura] *add.* in eis *Fuchs* possint]
 possunt *A* 3 at] ad ea *S* 3sq. atque cumque *TLW* 4 et *Wm2* 7
 quidam *T* 8 mutatur] -etur *A*, -aetur *SW* cum enim non mutetur
om.LWac.m.al. mutetur *Fuchs*, -atur *codd.edd.* 9 intentio] sententia
C 10 de quo aliquid fit] quod movet *A* 12 et *om.L* 13 et lignum aut
 lapidem artificis *Cm2mg.* 14 consequens] constans *Pac.m2* 15 quam *T*
 corpore *Pac.m2* 16 eam] ea *K* 17 est *om.A* 18 spectationem *T* 20
 sit] fit *CKL* 22 omnisque] omnis *A* 23 motum] mutum *M* 24
 actionem *Cac.K* nondum] non *Pac.m2* 25 vita liceat igitur *P*

non continuo putare privari vita, quamquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla contingat.

IV.5. Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod sine vita esse non possit, animo etiam vita sempiterna
 5 maneat necesse est. Nam hoc prorsus ita se habet, ut, si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim, ut alia omittam, aut rationem numerorum mutabilem esse audeat dicere; aut artem quamlibet non ista ratione constare; aut artem non esse in artifice, etiam eum eam non
 10 exercet; aut eius esse nisi in animo; aut, ubi vita non sit, esse posse; aut quod immutabile est, aliquando esse non posse; aut aliud esse artem, aliud rationem?

Quamvis enim ars una multarum quasi quidam coetus rationum esse dicatur, tamen ars etiam una ratio dici veris
 15 sine atque intellegi potest. Sed sive hoc sive illud sit, non minus immutabilem artem esse conficitur. Artem autem non solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse nisi in animo manifestum est, idque inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur, aut erit praeter quam in animo aut
 20 nusquam erit aut de animo in animum continuo transibit. At ut sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione ulli nisi animae. Nusquam porro esse, quod est, vel, quod immutabile est, non esse aliquando qui potest? Si vero ars de animo in animum transit, in illo mansura, deserens istum.
 25 nemo artem docet nisi amittendo aut etiam non nisi docentis oblivione fit aliquis peritus sive morte. Quae si absurdis-

21sq. cf. *Retract.* 1.5.2

2 nulla *Pac.m2* 5 est} esse *T* 7 aut} ut *Pm2sl.* 10 eius} eam *L*
 nisi *Pm2sl.* 11 posse} non posse *A* aut – non posse *Um2mg., om.A* esse
om.A 13 coetus *M* 14 rationum} -ne *Pac.m2* 17 nusquam *U aelm.*
 numquam *cel.p* 17sq. in animo nisi *M* 19 praeter} *prtm (!)* *A* 20
 continuo *om.A, add.sl.Um2* 21 est sine vita *A* 22 ulli} nulli *C* nisi
om.T vel} aut *A* 23 qui} que *W, eras.S, non edd.exc.p* 25 non *om.L*
 nisi *alt. om.STC'KLW* 26 fit} sit *M* si} sic *S*

sima et falsissima sunt, sicuti sunt, immortalis est animus humanus.

6. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per oblivionem atque imperitiam satis notum est, nihil ad eius immortalitatem adfert argumenti huius 5
conexio, nisi negatur antecedens hoc modo: aut est aliquid in animo, quod in praesenti cogitatione non est, aut non est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat. Hoc autem falsum est; illud igitur verum.

Non autem quicquam se habere animus sentit, nisi 10
quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quamdiu sit, nihil interest. Namque si diutius fuerit in aliis animus occupatus quam ut intentionem suam in ante cogitata facile possit reflectere, oblivio vel imperitia nominatur. 15
Sed cum vel nos ipsi nobiscum ratiocinantes vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus ea, quae invenimus, non alibi quam in animo nostro invenimus – neque id est invenire, quod facere aut gignere; alioquin aeterna gigneret animus inventione temporali. Nam aeterna saepe 20
invenit. Quid enim tam aeternum quam circuli ratio vel si quid aliud in huiusmodi artibus? Nec non fuisse aliquando nec non fore comprehenditur –, manifestum est etiam inmortalem esse animum humanum et omnes veras rationes in secretis eius esse, quamvis eas sive ignorance sive obli- 25
vione aut non habere aut amisisse videatur.

1 et falsissima *om.A* 5 est] *om.T*, *add.* non *Fuchs* mortalitatem *L* post adfert *interp.AW* argumentum *AW* 6 conexio nisi] connexionis *SCKLAW*, *add.* si *Sm2sl.*, *add.* nisi vel si *Cm3sl.* negetur *edd.exc.p* post antecedens *interp.T* 8 coagitat *T* 9 igitur] dicitur *T* 10 autem *om.M* 11 cogitatione *MTPWU* venerit] invenerit *MP* 14 quam ut] quominus *U* (uel quam ut *mg.*) 18 in – 19 facere *om.A* venimus *Mac.m2* 19 id est] idem *S* inveniri *T* aut] quod *A* gigneretur *T* 20 inventionem] intentionem *T* 21sq. si quid] sicut *Pac.m2* 22 in *om.T*, *eras.S* 23 est etiam] est. et *CK*, etiam est *edd.*

V.7. Nunc quatenus accipienda sit animi mutatio, videamus.

Si enim subiectum est animus arte in subiecto existente neque subiectum inmutari potest quin id, quod in subiecto
 5 est, inmutetur, qui possumus obtinere inmutabilem esse artem atque rationem, si mutabilis animus, in quo illa sunt, esse convincitur? Quae autem maior quam in contraria solet esse mutatio? et quis negat animum, ut omittam cetera, stultum alias, alias vero esse sapientem?

10 Prius ergo, quot modis accipiat animae quae dicitur mutatio, videamus; qui, ut opinor, manifestiores dumtaxat clarioresque nobis duo sunt genere, specie vero plures inveniuntur. Namque aut secundum corporis passiones aut secundum suas anima dicitur inmutari: secundum corporis,
 15 ut per aetates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates, secundum suas autem, ut cupiendo, laetando, metuendo, aegrescendo, studendo, discendo.

8. Hae omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendae sunt per se
 20 ipsae separatim. Sed ne rationi nostrae adversentur, qua dictum est mutato subiecto omne, quod in subiecto est, necessario mutari, videndum est. Sed non adversantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur, per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera

1 nunc autem *m* quatinus *A* animutatio *Lac.m2* 3 subiectus *Spc.Pac.* de subiecto et in subiecto *Smg.* 4 quin et id *lm*, qui ne id *STW*, qui (quia *Cpc.*) nec id *CK* quod in subiecto] in quo subiecto *T* 5 est *om.CK* possumus *A* 9 alias *alt.Pm2sl.* 10 quot] quod *Lac.m2PW* animae accipiat *C* 10sq. quae dicitur animae mutatio *aelm* 11 ut *Pm2sl.* 12 genere] a *s.* e *ult.T* species *Spc.T*, speties *M* 14 *s.* anima *add.* quibus *Lm2* 15 per labores per offensiones *U* 17 aecrescendo *C* (*crese- pc.*) 18 hacc *TA* 19 sinunt *s.* sunt *pr.Lm2* mori *om.K* metuenda *M* 20 qua] quia *Sac.WA* 21 omne quod in subiecto est *Cm2mg.* 22 necessario *om.A* 23 subiectio *W* 24 cera *om.S*

nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est, et si ex quadrata rotundam formam sumat et ex molli durescat frigescatque ex calida. At ista in subiecto sunt et cera subiectum. Manet autem cera non magis minusve cera, cum illa mutantur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum, quae in subiecto sunt, cum ipsum tamen iuxta id, quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum, quae in subiecto sunt, tanta conmutatio fieret, ut illud, quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset – veluti cum calore ignis cera in auras discedit eamque mutationem patitur, ut recte intelligatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, et cera iam non est –, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quae in illo subiecto ideo erant, quia hoc erat, remanere putarentur.

9. Quamobrem, si anima subiectum est, ut supra diximus, in quo ratio inseparabiliter, ea necessitate qua quaeque in subiecto esse monstrantur, nec nisi viva anima potest esse anima nec in ea ratio potest esse sine vita et immortalis <est> ratio, immortalis est anima. Prorsus enim nullo pacto non existente subiecto suo inmutabilis ratio maneret. Quod eveniret, si tanta accideret animae mutatio, ut eam non animam faceret, id est mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quae sive per corpus sive per ipsam in anima

1 alicunde] aliunde *KA* 2 et *om.A* durescat] arescat *CK* 3 frigescatque *K elm*, frigescat *C*, rigescatque *cet. pa* calido *U* at] et *MUPsl.* 6sq. ac dicitur] acciditur *M*, aut dicitur *U* 7 at] ut *S* 10 eamque – patitur *om.A* 12 quicquam *W* 13 quia] qui *M* erant *SM* remanere] quae manere *SWA* 16 inseparabiliter] *add. est Fuchs* ea – 17 monstrantur *del.Fuchs adnotationem marginalem in textum receptam esse suspicans* 16sq. qua quaeque *SCm3sl.*, qua quae *Lpc.m2*, quoque quae *Cm1K Lm1A*, quo quaeque *WP*, quoque qua *U edd.*, quoque *MT* 17 monstratur *U edd.* 17sq. potest esse anima *Sm2sl.* 18 esse anima – potest *om.L* 19 est *pr.m, om.codd. pael* pacto] peccato *L* 20 manet *Tac.m2*, permaneret *edd.exc.p* 23 quae *Lpc.P*, quas *Lac. cet.* se ipsam *CK* in anima] animam *Spc.TPUpc.*

fiunt — quamvis, utrum aliquae per ipsam fiant, id est, quarum ipsa sit causa, non parva sit quaestio —, id agit, ut animam non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidandae sunt.

5 VI.10. Ergo incumbendum omnibus ratioecinandi viribus video, ut ratio quid sit et quoties definiri possit, sciatur, ut secundum omnes modos et de animae immortalitate constet.

Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per
10 corpus verum intuetur, aut ipsa veri contemplatio, non per corpus, aut ipsum verum, quod contemplatur.

Primum illud in animo esse nemo ambigit; de secundo et tertio quaeri potest; sed et secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quaestio est, utrum verum illud,
15 quod sine instrumento corporis animus intuetur, sit per seipsum et non sit in animo aut possitne esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne, quod contemplamur sive cogitatione capimus,
20 aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea, quae sensu capiuntur, extra nos etiam esse sentiuntur et locis continentur, unde ne percipi quidem posse adfirmantur. Ea vero, quae intelleguntur, non quasi alibi posita intelleguntur quam

2 ipsam *L* 3 animam *pr.*] anima *A* 5 racionandis (t. s.c.) *W*,
ratiotinandis *A* 6 quotiens *STCLA*, quociens *K* defini (!) *M*, definire
Tac. 7 et *Pm2sl.* 9 definitio rationis *Smg.*, diffinitio rationis *add. ante*
Ratio est *U* ipsum *M* 10sq. non per corpus *del. Fuchs* 11 aut *om. CK*
quod *om. CK* 13 quaeri — 14 potest *om. L* 15 sit] Si *C* (vel sit *m3sl.*),
sit nec *L* 16 se ipsam *Sac. W* possitne esse] possit necesse *MC*, non
possit esse *L* 17 possit *L* 19 nam] non *Pac.m2* contemplatur *Kac.*
cogitatione] cognitione *SMCKac. PU p, add. al. cogitatione Sm2sl.*, cogi-
tatione vel cognitione *L* capiamus *Lac.* 20 aut *pr.* — capimus *om. L* 21
nos etiam *P*, etiam nos *cet. edd.*, etiam *del. Fuchs* 22 ne] nec *CK Pac.m2*
23 quasi] quia si *CK, add. vel quasi Cm3sl.*

ipse qui intellegit animus; simul enim etiam intelleguntur non contineri loco.

11. Quare ista coniunctio intuentis animi et eius veri, quod intuetur, aut ita est, ut subiectum sit animus, verum autem illud in subiecto; aut contra subiectum verum et in subiecto animus; aut utraque substantia. Horum autem trium si primum est, tam est immortalis animus quam ratio, secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi vivo non potest. Eadem necessitas in secundo est. Nam si verum illud, quod ratio dicitur, nihil habet commutabile, sicut adparet, nihil commutari potest, quod in eo tamquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est et substantia rationi coniungitur, non absurde quis putaverit fieri posse, ut manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est, quamdiu animus a ratione non separatur eique cohaeret, necessario eum manere atque vivere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cuius et potentia infirmior et origo inferior et ordo separatio? Nullo modo. Animalis ergo? Sed etiam id quo modo? An alter animus potentior, quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separaverit? At

1 enim *om. Mac. A, del. Fuchs* 4 subiectus *K* 6 subiecto] *add.* quaecumque in contemplatione nostra sunt aut sensibilia sunt id est secundum corpus aut intellegibilia secundum animum. Et illa quae corporaliter sentiuntur aut in se ipso corpus habet aut extra se, in se ipso sicut aures et oculos et omnia quae corpus habet, extra se sicut caelum et terram et omnia quae sunt intrinsecus(!). Illa vero, quae intellegit animus non alibi sicut sensibilia sed in semet ipso habet *K Paris. lat. 2697 (s. XI)*. Videtur esse nota marginalis ad p. 110, 20sq. spectans, quae falso loco in textum inserta est utrumque *elm* 7 est *alt.*] et *Sac. m2T* 8 superiorem] priorem *Pac. m2* quod] quo *T* 9 secundum *Lac. m2* si *om. A* 10 commutabile – 11 nihil *om. M* 11 commutare *T* 12 subiecto] subdito *T* 13 et *om. A* substantia *alt.*] -iae *CK* rationi] ratio cui *Angers 284 m* 14 fieri *Pm2sl.* 16 separetur *T* 17 qua tandem vi] quo tandem ut *Cac. m3K* num] nunc *S* 18 et *tert. om. L* 19 id *codd.*, in *m* 20 an alter] in altero *ST* 21 ratione *MT*

neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, si omnes contemplentur, et cum nihil sit ipsa ratione potentius, quoniam nihil est inconmutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo, qui est coniunctus, potentior. Restat,
 5 ut aut ipsa ratio a se ipsum separet aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura invidentiae, quominus fruendam se animo praebeat. Deinde quo magis est, eo <magis> quicquid sibi coniungitur, facit, ut sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari
 10 a ratione non nimis absurde quis diceret, si ulla ab invicem separatio posset esse rerum, quas non continet locus. Quod quidem dici adversus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus.

Quid ergo? Iamne concludendum est animum esse in-
 15 mortalem? an, etiamsi separari non potest, extinguere potest? At si illa rationis vis ipsa sua coniunctione adficit animum – neque enim non adficere potest –, ita profecto adficit, ut ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, ubi summa etiam inconmutabilitas intellegitur. Ita quaecumque ex se
 20 adficit, cogit esse quodammodo. Non ergo extinguere animus potest nisi a ratione separatus; separari autem non potest, ut supra ratiocinati sumus. Non potest igitur interire.

1 cuiquam] cui *L* si] etiam si *Fuchs* contemplantur *L* 2 quoniam *CPm1*, quod *A*, qua *Angers* 284 *lm*, quo *Pm2* *cet. pae* 4 eo qui est coniunctus *Wm.al.*, *om.L* 5 separat *Lac.m2* 6 in (*sl.*) voluntate *P* 7 fruendum *CKL* animo] animis *STCKPWA*, animus *ML* quo] quod *Cac.KL* 8 magis *add.Fuchs* cui – 9 interitus *om.A* 9 autem *om.A* animus *U* 10 non nimis] nominis *A* quis] qui se *Cac.K* ulla] illa *Pac.* 11 possit *L* 13 posuimus contradictiones *S* 14 iam *Wac.m2* 15 an *U* an etiam] al. manet etiam *Sm2sl.* 16 si *om.A* coniunctionem *T* 17 adficere] efficere *M* 18 tribuatur *Pac.* 19 ita quaecumque] itaque eum quem *U m*, itaque quaecumque *ae*, itaque quocumque *p* 22 ratiocinati *Lac.m2U*, ratiocinati *Wac.m2*

VII.12. At enim aversio ipsa a ratione, per quam stultitia contingit animo, sine defectu eius fieri non potest. Si enim magis est ad rationem conversus eique inhaerens, ideo quod inhaeret incommutabili rei, quae est veritas, quae et maxime et primitus est, cum ab ea est aversus, id ipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum; et interitum nullum magis proprie oportet accipi quam cum id, quod aliquid erat, nihil fit. Quare tendere ad nihilum est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum, vix est dicere, in quem defectus cadit. 5 10

Dantur hic cetera, sed negatur esse consequens interire id, quod tendit ad nihilum, id est ad nihilum pervenire. Quod in corpore quoque animadverti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, et + + + ideo, quanto maius est locique plus occupat, tanto magis propinquat universo; quantoque id magis facit, tanto magis est. Magis enim est totum quam pars. Quare etiam minus sit, cum minuitur, necesse est. Defectum ergo patitur, cum minuitur. Porro autem minuitur, cum ex eo aliquid praecisione detrahitur. Ex quo conficitur, ut tali detractio- 15 20 dat ad nihilum. At nulla praecisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars, quae remanet, corpus est, et quicquid hoc

1 a om. WA 3 ad] a M ideo] in eo CKL 4 quae pr. aelm, quod codd.p 5 et Pm2sl. adversus SM 7 et – 9 nihilum om.S post interitum interp.MKLWA 8 fit] sit MA 9 cur, quur codd. promiscue (sim. saepe) 10 in alt.] ad Pac.m2 12 perveniret Cac.K 13 nam quoniam] namque Lpc.m2 14 post et lacunam statuit Fuchs excidisse fere pro magnitudine sua locum occupat suspicans et fortasse delendum est 15 maius] magis LW plus] prius CK, vel plus Cm3sl. magis aelm, om.codd.p 16 quantoque om.A, tantoque P id om.A magis pr.edd., om.codd. facit U edd., om.cet. tanto om.PA magis est om.A maius Tm2 s. magis alt. 17 maius Tm2 s. magis est enim A totus M etiam Pm2mg. 18 cum minuitur] comminuitur Pac., conminuitur U necesse – 19 minuitur pr. Cm2mg. 19 porro – 20 detrahitur om.A 21 at – nihilum om.A 22 et om.CK

- est, quantolibet spatio locum occupat. Neque id posset, nisi haberet partes, in quas identidem caederetur. Potest igitur infinite caedendo infinite minui et ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quamvis pervenire numquam queat.
- 5 Quod item de ipso spatio et quolibet intervallo dici atque intellegi potest. Nam [et] etiam de his terminatis dimidiam verbi gratia partem detrahendo et ex eo, quod restat, semper dimidiam minuitur intervallum atque ad finem progreditur, ad quem tamen nullo pervenitur modo. Quo minus
- 10 hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior et vivacior, a quo huic vita tribuitur.

- VIII.13. Quod si non id, quod est in mole corporis, sed id, quod in specie, facit corpus esse, quae sententia invictiore ratione adprobatur – tanto enim magis est corpus,
- 15 quanto speciosius est atque pulchrius, tantoque minus est, quanto foedius ac deformius, quae defectio non praecisione molis, de qua iam satis actum est, sed speciei privatione contingit –, quaerendum de hac re diligenter ac discutendum est, ne quis adfirmet animum tali defectu interire, ut,
- 20 quoniam specie aliqua sua privatur, dum stultus est, credatur in tantum augeri posse hanc privationem, ut omni modo specie spoliet animum et ea labe ad nihilum redigat cogat-

2 habere *Cac.m3* cederetur *S* 3 caedendo infinite *om.L* cedendo *S* patiat quae *K* 5 spatio *Sm2sl.*, *om.W* quolibet] libet *M*, quodlibet *WA* dici atque] dicat quae *W* 6 et *del.Fuchs* etiam de his *Fuchs*, et de his etiam *codd.edd.* interminatis *S* dimidia *A* 7 partem *om.A* 8 dimidia *SWA* progreditur] proceditur *TKLPac.m2* 9 tamen *Pm2sl.* 10sq. melior corpore *AWU* 11 huic] hic *Cac.* 12 est – 13 quod *om.L* 13 sententiae *K* in victore *CK* 14 magis] maius *MTpc.m2* 16 fedius *S* 17 qua] quo *MPpc.m2* iam *om.A* actum] iactum *L* est *om.A* privatione] probatione *T*, in probatione *S* (al. privatione *m2sl.*), putatione *el* 18 re *om.CKL* 19 defecto *P* 20 speciali qua *Lac.m2* credatur] privatur *K* 21 privatio *Lac.m2* omnimoda *TCKPac.m2* 22 species *K* spoliet] expoliet *U*

que interire. Quamobrem si potuerimus impetrare, ut ostendatur ne corpori quidem hoc posse accidere, ut etiam ea specie privetur, qua corpus est, iure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo, quo animus est, siquidem nemo se bene inspexit, qui non omni corpori qualemlibet 5 animum praeponendum esse fateatur.

14. Sit igitur nostrae ratiocinationis exordium, quod nulla res se facit aut gignit; alioquin erat antequam esset. Quod si falsum est, illud est verum.

Item, quod factum ortumve non est et tamen est, 10 sempiternum sit necesse est. Quam naturam et excellentiam quisquis dat ulli corpori, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus? Multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita, si corpus ullum est sempiternum, nullus animus non sempiternus est, quoniam quilibet animus cuilibet 15 corpori praeferendus est et omnia sempiterna non sempiternis.

At si, quod vere dicitur, factum est corpus, aliquo faciente factum est nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei, quod faceret, quicquid illud est, quod est 20 id, quod faciebat.

Sed ne pari quidem; oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum quam est id, quod facit. Nam de gignente non absurde dicitur hoc eum esse, quod est illud, quod ab eo gignitur. Universum igitur corpus ab 25 aliqua vi et natura potentiore atque meliore factum est, non

1 ut *om. U* 2 nec *U* 3 ea *om. U* 4 quo] quod *U* 5 qui non *AU*, quin *cet.* 8 faciat *U* gignat *U* 9 si] sit *Cac. K* 11 naturam et] nature *U* 12 ullo *A* ulli corpori dat *m*, u.c. tribuit *pacl* errat vehementer *m* 14 cogitur *Pac. U* ullum] nullum *L*, illum *M* 15 quoniam *om. A* quilibet animus *om. L* cuilibet] quilibet *Lac.* 16 praeferendum *MTac. Pac. m2* et – sempiternis *del. Fuchs* 18 factus *MTac. Cac.* 20 quod *pr.*] quam *M* quod *alt.*] quo *K* 21 faciebat] fiebat *U* 23 ad *Pm2sl.* 24 gignante *M* 25 ab eo] habeo *Cac.* 26 vi et] viget *K*

utique corporea. Nam si corpus a corpore factum est, non potuit universum fieri. Verissimum est enim, quod in exordio ratiocinationis huius posuimus, nullam rem a se posse fieri.

5 Haec autem vis et natura incorporea effectrix corporis universi praesente potentia tenet universum. Non enim fecit atque discessit effectumque deseruit. Ea quippe substantia, quae corpus non est neque, ut ita dicam, localiter movetur, ut ab ea substantia, quae locum obtinet, separari
10 queat, et illa effectoria vis vacare non potest quin id, quod ab ea factum est, tueatur et specie carere non sinat, qua est, in quantumcumque est. Quod enim per se non est, si destituitur ab eo, per quod est, profecto non erit; et non possumus dicere id accepisse corpus, cum factum est, ut seipso
15 iam contentum esse posset, etiamsi a conditore desereretur.

15. Quamquam si ita est, magis id habet animus, quem corpori praestare manifestum est. Atque ita de proximo immortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quicquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est ac per hoc inter-
20 ire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in promptu est, quod ipsius universi corporis universus motus satis indicat. Unde diligenter inspicientibus, quantum talis natura inspicere potest, ordinata mutabilitate id, quod inmutabile est, imitari reperitur. Quod autem per se

1 est *om.A* 3 huius ratiocinationis *A* 5 incorporea] in corpore *STLW* effectrix *Tac.CK* 6 praesente] *add.* potente *P* 7 effectum *Lac.m2* 8 quae] qua *L* 9 locus *P* 10 vis vacare] vi sua carere *Sac.P* qui in id *C* (vel quin id *m3sl.*) 11 sinant *M*, sinent *T* qua] quae *P* 12 quantumque *Cac.m3KP* destituitur *Sac.* 13 id quod *P* 14 seipso] ipso *M*, si ipso *P* 15 contentum *Cac.m3*, contemptum *K* possit *L* a *om.C* 16 est] esset *L* id habet] adhibeat *A* haberet *L*, habeat *A* 18 probatus *Cac.m3* 19 tale] telo *T* 21 inpromptum *STLac.* 23sq. id quod inmutabile *Cm2mg.* 24 inmutabile] vel mutabile *Tm2sl.*, mutabile *recc. codd. e.g. Paris.lat.1930 (s.XII), Paris lat. 16275 (s.XII) aelm* imitari] mutari *Tpc.m2Lpc.m2 aelm*

est, ne motu quidem opus habet ullo omni copia sibi seipso
existente, quia motus omnis ad aliud est, cuius indiget
quod movetur.

Adest igitur species universo corpori meliore natura
sufficiente atque obtinente, quae fecit; quare illa mutabili- 5
tas non adimit eorpori eorpus esse, sed de specie in speciem
transire facit motu ordinatissimo. Non enim quaequam eius
pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capessat vis illa
effectoria nec laborante nec deside potentia, dans, ut sit
omne, quod per illam est, in quantum est. 10

Quamobrem nemo tam devius a ratione debet esse, cui
aut non sit certum corpore animum esse meliorem aut qui
hoc concessio arbitretur corpori non accidere, ut corpus non
sit, animo accidere, ut animus non sit. Quod si non accidit
neque animus esse, nisi vivat, potest, numquam profeeto 15
animus moritur.

IX.16. Quod si quisquam non eum interitum dieit for-
midandum animo, quo effieitur, ut nihil sit, quod aliquid
fuit, sed eum, quo dicimus ea mortua, quae vita carent,
adtentat, quod nulla res seipsa earet. Est autem animus 20
vita quaedam, unde omne, quod animatum est, vivere,
omne autem inanime, quod animari potest, mortuum, id est
vita privatum intellegitur. Non ergo potest animus mori.
Nam si carere poterit vita, non animus, sed animatum
aliquid est. 25

1 ne motu quidem opus habet *m*, ne motum quidem opus habet
codd. (ne *om.P*), ne motum quidem habet *pacl* ullum *codd. pacl*, ullo *m*
in se ipso *corr. Fuchs* 2 ad] *om.P*, ab *M* 4 meliori *CK* 5 quae] quod
P 8 sinit *A* 9 effectiori *K* 13 concessio] -sit *CK* accideret *K* 14
animo – sit *alt. om.CK* 18 ut] quo *A* si nihil *T* sit] fit *A* quod]
quo *A* 19 fuit *CKU*, fit *cet.* 21 quidam *Mpc.* vivere] *add.* potest *U*
22 inanimatum *A*, in animo *P* 24 nam *om.LP* potuerit *Spc.m2TP*, potest
A 25 aliquod est *A*, aliquidem *Lac.m2*

Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus
timendum est animo, quod vitae certe non est timendum.
Nam prorsus, si tunc moritur animus, cum eum deserit vita,
illa ipsa vita, quae hunc deserit, multo melius intellegitur
5 animus, ut iam non sit animus, quicquid a vita deseritur,
sed ea ipsa vita, quae deserit. Quicquid enim <a> vita deser-
tum mortuum dicitur, id ab anima desertum intellegitur;
haec autem vita, quae deserit ea, quae moriuntur, quia ipsa
est animus et seipsam non deserit, non moritur animus.

10 X.17. Nisi forte vitam temperationem aliquam corpo-
ris, ut nonnulli opinati sunt, debemus credere. Quibus pro-
fecto numquam hoc visum esset, si ea, quae vere sunt et
incommutabilia permanent, eodem animo a corporum con-
suetudine alienato atque purgato videre valuissent. Quis
15 enim bene se inspiciens non expertus est tanto se aliquid
intellexisse sincerius, quanto remove atque subducere
intentionem mentis a corporis sensibus potuit? Quod si
temperatio corporis esset animus, non utique id posset
accidere. Non enim ea res, quae naturam propriam non
20 haberet neque substantia esset, sed in subiecto corpore
tamquam color et forma inseparabiliter inesset, ullo modo
se ab eodem corpore ad intellegibilia percipienda conaretur
avertere et, in quantum id posset, in tantum illa posset
intueri eaque visione melior et praestantior fieri. Nullo
25 quippe modo forma vel color vel ipsa etiam corporis tempe-
ratio, quae certa conmixtio est earum quattuor naturarum,

2 timendum] formidandum A vitae] vitet W 4 illi Cac.K 5 a
om.T 6 a suppl.Fuchs desertum – 7 anima om.K 8 ipse A 10
intemperationem A 11 a quibus C 12 hoc numquamquam A 13
permanente Cac.K corpore Kac. 14 alienate Cac.K videre] inspicere
U valuisset P 17 intentionem] inventionem W sensibus corporis L
sensibus – 18 corporis Km2mg. 19 accedere K enim om.L 21 formam
M 22 percipietur M 23 posset pr.] possit Lac.m2 in alt. – posset alt.
om.P posset illa et U 24 visionem Cac.K 26 certe P

quibus idem corpus subsistit, avertere se ab eo potest, in quo subiecto est inseparabiliter.

Ad hoc: ea, quae intellegit animus, cum se avertit a corpore, non sunt profecto corporea, et tamen sunt maximeque sunt; nam eodem modo semper sese habent nihilque absurdus dici potest quam ea esse, quae oculis videmus, ea non esse, quae intellegentia cernimus, cum dubitare dementis sit intellegentiam incomparabiliter oculis anteferri. Haec autem, quae intelleguntur eodem modo sese habentia, cum ea intuetur animus, satis ostendit se illis esse coniunctum, miro quodam eodemque incorporali modo, scilicet non localiter. Namque aut in illo sunt aut ipse in illis. Et utrumlibet horum sit, aut in subiecto alterum in altero est aut utrumque substantia est. Sed si illud primum est, non est in subiecto corpore animus, ut color et forma, quia vel ipse substantia est vel alteri substantiae, quae corpus non est, in subiecto inest. Si autem hoc secundum verum est, non est in subiecto corpore tamquam color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subiecto corpore est tamquam color: non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus; et se nulla res describit; et id moritur, quod vita deserit: non igitur animus mori potest.

XI.18. Rursus igitur, si quid metuendum est, id est metuendum, ne deficiendo animus intereat, id est dum ipsa

1 idem] id est *Lac.m2* non potest *A* 3 haec *U* *edd.* averterit *A* 4 profecto] pro peccato *CK*, *add.* vel profecto *Cm3sl.* corpora *P* et *om.P* 5 sese] esse *CL* nihilque] nam nihil *A* *edd.exc.p* 7 esse *om.C* 9 sese *Spc.m2MP*, esse *et.* 10 esset *K* 11 incorporali] incomparabili *M* modo incorporali *L* 12 aut *pr.et alt.*] ut *P* aut in illo] ut illo *C* (vel aut in illo *m3mg.*) et] aut *M* 14 si *om.codd.exc.KL* *edd.* primum] *add.* verum *LU* est *alt. om.pael* 15 ipsa *CA* 16 alterius *Spc.m2TL* quae] quam *L* est in *exp.Lm2*, *add.* enim *sl.* in] ut *Fuchs* 17 inest] est *P* 19 est *alt. om.P* 21 sed] et *MCKP* sed – animus *om.A* sed – 22 deserit *Um2mg.* sed – 22 potest *del.Fuchs* se] si *PA* se deserit *A* 23sq. id metuendum est *PA* 24 dum] de *Wac.*, natura *P*

exsistendi specie privatur. De qua re quamquam satis esse dictum arbitrer et, quam hoc fieri non possit, certa ratione monstratum sit, tamen etiam hoc adtendendum est, non esse aliam causam huius formidinis nisi quia fatendum est
 5 in defectu quodam esse animum stultum et in essentia certiore atque pleniore sapientem.

Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem, quae semper eodem modo est, intuetur eique immobilis inhaeret divino amore coniunctus
 10 et illa omnia, quae quoquo modo sunt, ab ea essentia sunt, quae summe maximeque est, aut ab illa est animus, in quantum est, aut per seipsum est. Sed si per seipsum est, quoniam ipse sibi causa exsistendi est et numquam se deserit, numquam interit, ut supra etiam disputavimus. Si vero
 15 ex illa, diligenter opus est quaerere, quae res ei possit esse contraria, quae animo auferat animum esse, quod illa praebeat. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed manifestum est atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit. Num enim amplius potest quam fallere?
 20 lere? At nisi qui vivit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animum potest. Quod si haec non potest, quae contraria veritati est, auferre animo animum esse, quod ei veritas dedit – ita enim est invictissima veritas –, quid aliud

1 quamquam] numquam *P* satis esse *om.A* 1sq. dictum esse *P*
 2 posset *Pac.* 3 sit *om.CKL* adtendendum] attendum *A* 4 est] est.
 Est *M* 5 in *om.K* 6 certatore *C* (vel certiore *m3sl.*) 7 nemini] memini
AW 10 illa – sunt *alt. om.S* illa omnia] in illa *P*, illa omnium *CK pael*,
 omnium illa *L* quae] quo *Lpc.m2* quoquo modo] quomodo *Tac.LP*
 sunt *pr. om.L* ab ea essentia sunt *U edd. exc.p, om.cet.* 11 quae *SA*
edd., om.cet. 12 seipsum *pr.] ipsum K* si *Lm2sl.* est *alt. om.codd. p*
 13 causam *Cac.K* 14 etiam] iam *A* 15 possit ei *U*, posset *M* 16 quae]
 quo *CK, add.* vel quae *Cm3sl.* auferat] auferri *P* praebeat *Pac.m2* 17
 est *om.A* sed] *add.* non *STMPAW pael* 18 situm *om.A* in quantum
A 19 animi *M* 23 est enim *U*

invenietur, quod auferat animo id, quod est animus? Nihil profecto; nam nihil est contrario valentius ad id auferendum, quod fit ab eius contrario.

XII.19. At si veritati contrarium ita quaeramus, non in quantum veritas est, sed in quantum summe maximeque est, quamquam in tantum est idipsum, in quantum est veritas – siquidem veritatem eam dicimus, qua vera sunt omnia, in quantumcumque sunt; in tantum autem sunt, in quantum vera sunt –, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi evidentius suffragatur. Nam si nulla essentia, in quantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia, quae dicitur veritas, in quantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium nisi non esse: unde nihil est essentiae contrarium. Nullo modo igitur res ulla esse potest contraria illi substantiae, quae maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus idipsum, quod est – non enim aliunde hoc habere potest, qui ex se non habet, nisi ab ea re, quae illo ipso est animo praestantior –, nulla res est, qua id amittat, quia nulla res ei rei est contraria, qua id habet; et propterea esse non desinit. Sapientiam vero quia conversione habet ad id, ex quo est, aversione illam potest amittere. Conversioni namque aversio contraria est. Illud vero,

1 quod *pr.*] quo *CKL* auferatur *STCKLWA* id quod est] id est *Lac.*, idem *Lpc.m2* **2** contraria *M* **4** at] ut *S* quaeremus *C* non] ut non *A* in] id *T* **5** quantum *pr.* – in *om.T* sed] *add.* si *CK* summe] brevissime *P* **8** in *pr. om.TMCLW* et in tantum *U* **9** quanta *K* effugerim *A* **11** aliquid *A* multo – **12** contrarium *om.P* minus *Sm2sl.* **14** enim *om.A* **16** potest esse *PA* **17sq.** ex qua si] et quasi *KA* **19** ea] illa *A edd., om.L* **21** admittat *U* ei est contraria rei *U* rei *om.CK* est *om.A* qua] quia *SMPWA* **22sq.** conversionem *ST'A* **23** habet] *add.* et *A* illa *TW*, illum *CK* **24** adversio *S*

quod ex eo habet, cui nulla res est contraria, non est, unde possit amittere. Non igitur potest interire.

XIII.20. Hic forte oboriatur nonnulla quaestio, utrum, sicut non interit animus, ita nec in deteriore commutetur
 5 essentiam. Videri enim cuiquam potest, neque iniuria, id effectum esse ratiocinatione hac, ut animus ad nihilum pervenire non possit, converti autem in corpus forsitan possit. Si enim, quod erat ante animus, corpus fuerit effectum, non utique omnino non erit. Sed hoc fieri non potest,
 10 nisi aut ipse id velit aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, sive ipse id adpetierit sive coactus fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur ut, si sit, velit aut cogatur. At illud non sequitur, ut, si velit aut cogatur, sit.

Numquam autem volet. Nam omnis eius adpetitus ad
 15 corpus, aut ut id possideat, est, aut ut vivificet, aut ut quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque ullum rei huius certius argumen-
 20 tum est quam cum seipsum hinc interrogat animus. Ita enim facile comperit adpetitum se non habere nisi agendi aliquid aut sciendi aut sentiendi aut tantummodo vivendi, in quantum sua illi potestas est.

1 est *pr. om. C* est *alt. om. T* 2 igitur] *add. enim P* 3 forte] *legi P*, fortasse *CK* aborietur *P* 4 non sicut *A* interit] *interimit A* 5 enim *om. W* quipiam *M* neque] *nonque LWA* iniuriam *Sac. Pac.* 6 nichil *U* 7 non possit pervenire *edd.* 8 effectum fuerit *U* 10 id] *idem Spc. m2T* alio] *illo M* post continuo *distinx. M* 13 cogitur *Cac. K* at] aut *K* 15 ut *alt.] add. id A, om. L* ut *tert. om. M* 16 quodlibet *Tac. Lac. P* ei pacto *P* 17 horum *om. P* at – 18 melior *Sm2mg.* 18 melior] *melius U* 19 corpus esse *AU aelm*, esse corpus *cel. p* rei *om. P* 20 seipsum] se *A* 22 aut *alt.] vel K*, aut vel *SMCLAU* tantummodo] *postmodum P* 23 illa *A*

21. Si autem cogitur corpus esse, a quo tandem cogitur?
 A quolibet, certe a potentiore. Non ergo ab ipso corpore
 <cogi> potest. Nullo enim modo ullo animo ullum corpus
 potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi
 quod suae potestati subditum est. Nec ullo modo animus
 potestati alterius animi nisi suis cupiditatibus subditur.
 Cogit ergo ille animus non amplius quam quantum eius
 quem cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cupidi-
 tatem non posse animum habere, ut corpus sit. Illud etiam
 manifestum est ad nullam suae cupiditatis expletionem
 pervenire, dum amittit omnem cupiditatem; et amittit,
 dum corpus fit. Non igitur potest ab eo cogi, ut fiat, qui
 cogendi ius nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde
 quisquis animus alterum animum habet in potestate, magis
 eum necesse est velit in potestate habere quam corpus et ei
 vel bonitate consulere vel malitia imperitare. Non ergo
 volet, ut corpus sit.

22. Postremo iste animus cogens aut animal est aut
 caret corpore. Sed si caret corpore, in hoc mundo non est;
 et si ita est, summe bonus est nec potest velle alteri tam
 turpem conmutationem. Si autem animal est, aut animal
 est etiam ille, quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad
 nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentio-
 rem, qui

19 cf. *Retract.* 1,5,3

9 corpus sit *des.W*

1 corpus cogitur *U* 3 cogi *edd. exc.p, om.codd.* 4 aliquid] aliquibus
T 5 potestatem *P* 8 cogi *T pael* sinunt] si sunt *P* cupiditatem]
 cupidum *P* 9 habere animum *CKL* habere] cogere *Sm2sl.WA,*
om.MTP 12 ab eo potest *S* ut] *add. id CK* ut fiat *om.A* 13 ius]
 vis *CK* 14 in potestatem *S* magis] *add. autem Lac.m2* magis - 15
 potestate *om.M* 15 velit necesse est *A* 16 vel *pr.]* velit *P m* bonitatem
Cac.K malitiam *CK* imperitare] inperitiare *C*, inperitiare *K*, imperare
U 18 postremo] post mortem *P* aut animal] ut animale *K* 19 caret
pr. et alt.] carere *A* 20 alter *K* tam] quam *P* 21 animal est] animale
K est *om.A* 23 nihilum *CK*

in summo est. Si autem in corpore est, ab eo rursus, qui in corpore est, per corpus cogitur, ad quodcumque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim, si esset illo corpus
 5 potentius, quamvis quicquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis est dictum. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus deus est. Qui profecto consulit animae et ideo non ab eo cogi anima
 10 potest, ut convertatur in corpus.

XIV.23. Si igitur nec propria voluntate nec alio cogente id anima patitur, unde id pati potest? An quia invitos nos plerumque opprimit somnus, metuendum est, ne quo tali defectu animus convertatur in corpus? Quasi vero, quoniam
 15 somno membra nostra mareeseunt, ideirco animus fiat ulla ex parte debilior. Sensibilia tantum non sentit, quia, quicquid illud est, quod somnum facit, e corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit et claudit quodammodo, ita sane, ut tali commutationi corporis cedat
 20 anima eum voluptate, quia secundum naturam est talis commutatio, quae reficit corpus a laboribus; non tamen haec adimit animo vel sentiendi vim vel intellegendi. Nam et imagines sensibilibus praesto habet tanta expressione similitudinis, ut eo ipso tempore discerni nequeant ab his rebus,
 25 quarum imagines sunt; et si quid intellegit, aeque dormienti

deest W

2 quocumque *M* cogitur *alt. om. CK* 3 per *om. A* 7 dictum est *U elm*, dictum *pa* 8 animae *CKL* deus] deo *P* 9 consulit *T* 12 animus *edd.* id *alt.*] *add.* corpus *Tm. post. mg.* pati] *add.* corpus *Ssl.* 13 quo] quod *Lac. A* 15 fiat *U*, sit *M*, fit *cet.* 17 somno *K* e] ex *U*, et *L*, a *M* 18 sopit et] id petet (*i s. e pr. l.*) *K* 19 ut *om. P* commutatione *M* 20 voluptate] voluntate *CK* 22 animum *MA* sentiendi vim] sentiendum *CK*, *add.* vel vim *Cm3sl.*, sentiendo vim *M* 23 similitudinibus *K* 24 nequeant] quaeant *P* 25sq. dormientiae vigilantia *CK*, *add.* et *s. ae Cm3*, dormendi ac vigilandi *M*

ac vigilantibus verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit verasque rationes secutus in disputando didicerit aliquid, etiam expergefatto eadem incommutabiles manent, quamvis falsa reperiantur cetera, veluti locus, ubi disputatio, et persona, cum qua disputatio fuisse visa erat, et verba ipsa, quod ad sonum adinet, quibus disputari videbatur, et alia huiusmodi; quae etiam cum ipsis sensibus sentiuntur agunturque a vigilantibus, praetereunt tamen nec ulla ex parte sempiternam praesentiam verarum rationum adsequuntur. Ex quo conligitur tali commutatione corporis, qualis somnus est, usum eiusdem corporis animae, non vitam propriam, posse minui.

XV.24. Postremo, si quamvis locum occupanti corpori anima tamen non localiter iungitur, summis illis aeternisque rationibus, quae incommutabiliter manent nec utique continentur loco, prior adficitur anima quam corpus, nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior, quanto propinquior, et eadem causa tanto etiam magis, quanto etiam corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturae ordine dicta sit. Hoc autem ordine intellegitur a summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est, in quantumcumque est.

20–p. 126,3 cf. *Retract.* 1,5,3

deest W

1 somnum *Sac.LP* 2 secutas *K* 3 eadem *SMLPQ*, eadem *Mm2sl.*, esse dem *C* (vel eadem *m3sl.*), esse idem *K* incommutabilia *Spc.m2* 5 et - disputatio *om.L* 6 visa *edd.*, visum *codd.* sonum] somnum *Sac.P* 7 disputare *A* huiusmodi *U* 8 a *om.P* 10 verarum] verum *M*, verborum *T* secuntur *M* 11 sonus *Spc.T* usum] visum *SMPA* 13 postremo] post mortem *P* occupati *ML* corporis *Lpc.m2* 14 iungitur *om.P* 15 nec] ne *M* 16 loco continentur *edd.* prior] propior *M* 17 prior *pr.*] propior *M* enim - 18 quanto *om.M* 18 etiam magis quanto *om.T* quanto] tanto *S* 19sq. natura *L*, *add.* qua est in quantumcumque est (*falso inserta ex ll. 21sq.*) 20 intellegitur *A* 21 corpore *Cac.* qua] quanta *P*

Per animam ergo corpus subsistit et eo ipso est, quo
 animatur, sive universaliter, ut mundus, sive particulariter,
 ut unumquodque animal intra mundum. Quapropter conse-
 5 aliter posset. Quod quia non fit manente quippe anima in
 eo, quo anima est, <et> corpus per illam subsistit dantem
 speciem, non adimentem, commutari in corpus anima non
 potest. Si enim non tradit speciem, quam sumit a summo
 bono, non per illam fit corpus; et si non per illam fit, aut non
 10 fit omnino aut tam propinque speciem sumit quam anima.
 Sed et fit corpus et, si tam propinque sumeret speciem, id
 esset quod anima. Nam hoc interest eoque anima melior,
 quo sumit propinquius. Tam propinque autem etiam corpus
 sumeret, si non per animam sumeret. Etenim nullo interpo-
 15 sito tam propinque utique sumeret. Nec invenitur aliquid,
 quod sit inter summam vitam, quae sapientia et veritas est
 incommutabilis, et id, quod ultimum vivificatur, id est cor-
 pus, nisi vivificans anima.

Quod si tradit speciem anima corpori, ut sit corpus, in
 20 quantum est, non utique speciem tradendo adimit. Adimit
 autem in corpus animam transmutando.

Non igitur anima sive per seipsam corpus fit, quia non
 nisi manente anima corpus per eam fit, sive per aliam, quia

deest W

3 unumque *P* 4 ut] et *L* (ut *m2sl.*) animam *A* 5 fit] sit *MA*
 quippe *om.P* anima] -mo *L* 6 quo] quod *U* et *add. Fuchs* 9 si per
 illam non fit *M* illam *alt.*] illa *A* aut] aut fit aut *MLPU* aut non
 fit *iter.T* 10 tam] iam *P* quam] qui *K* 11 propinquet *Lac.m2*
 sumeret] sumpserat *T* 12 melior] *add. est CKL* 13 propinquus *Lac.m2*
 propinque] *add. ei CK* autem *om.A* 14 etenim 15 sumeret *Um2mg.*
 15 aliquid *Sm2sl.* 16 sit *U m, om.cet. pael* vitam *om.P* sapientia]
 substantia *A* est et veritas *U* 17 incommutabile *ST* 19 si *om.P*
 anima] -mi *M* sit] fit *M* 20 non] num *A* 21 animam in corpus *A*
 22 fit] sit *MA* 23 anima manente *edd.* corpus] *add. fit MLP, add. fit*
 quod *U*

non nisi traditione speciei fit corpus per animam et ademptione speciei anima in corpus converteretur, si converteretur.

XVI.25. Hoc et de irrationali anima vel vita, quod nec in eam rationalis anima convertitur, dici potest. Et ipsa enim, nisi inferiore ordine rationali subiceretur, aequae sumeret speciem et talis esset. 5

Tradunt ergo speciem a summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et utique, cum tradunt, non adimunt eoque sunt, quae infirmiora sunt, in quantum sunt, quod species, qua sint, eis a potentioribus traditur; quae quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quae non mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore ullo localis magnitudinis eadem specie potentiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior et potentior. Quapropter cum per illam, ut dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus verti nullo modo potest. Corpus enim nullum fit nisi accipiendo per animam speciem. At anima ut corpus fieret, non accipiendo speciem, sed amittendo fieri posset et propterea fieri non potest, nisi forte loco anima continetur et localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quanquam speciosiore, in suam anteriorem vertere speciem, ut ac maior ignem minorem. Sed 10 15 20

deest W

1 specie *T* fit – ademptione *om.P* et ea demptione *T* 2 converteretur] reverteretur *Tac.m2* 4 de] inde *T* inrationabili *CKPU* quod] aquod (!) *Cac.K* 5 dici potest *post* 4 vita *tr.U* 6 inferiori *U* rationalis *M* subiaceretur *K* aequae – 8 ergo *om.A* 8 tradunt] trahunt *K* a summa *om.T* pulchritudinem *T* 10 cum *om.M* eaque *S* infirmiores *Tac.* 11 qua sint] quas *A* eis qua sint *m*, qua sunt eis *pa*, eis quasi *el* potentioribus] potioribus *Tac.m2* 14 timore (u s.i) *S* 15 qua] quam *Cac.KA* 17 illa *M* subsistit *L* 18 verti] converti *P* nullo modo verti *edd.* nullum] nullo *M* 20 amittendo] imitando *Kac.* possit *Cac.KL* 23 speciosiore] spetioem *M*, speciosior est *U*

- non est ita. Moles quippe omnis, quae occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare alia pars eius alibi est et alibi alia. Anima vero non modo universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae illius
- 5 tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, advertitur oculus, lingua loquitur, admoventur manus. Quod non fieret, nisi id, quod animae in eis est partibus, et in pede sentiret; nec sentire, quod ibi factum est, absens posset.
- 10 Non enim nuntio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nuntiat, quia passio, quae fit, non per continuationem molis currit, ut ceteras animae partes, quae alibi sunt, latere non sinat; sed illud tota sentit anima, quod in particula fit pedis, et ibi tantum sentit, ubi fit. Tota igitur
- 15 singulis partibus simul adest, quae tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota, ut candor vel alia huiusmodi qualitas in unaquaque parte corporis tota est. Nam quod in alia parte corpus patitur cum coloris inmutatione, potest ad candorem, qui est in alia parte, non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes et
- 20 ipse a se distare convincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

3-16 cf. Plot. *Enn.* 4,7,7

deest W

1 ita est *A* ita *Sm2sl.* quippe omnis] qui terminis *CK* 2 partibus *om.CK* 3 eius *om.A* alibi] alia ibi *A* universi *T* 4 mole *MK* illius *om.A* 5 enim *om.P* 6 tota *K* corpore cum] corporeum *CK* 7 advertit *elm*, avertitur *p* loquitur lingua *edd.* 8 id *om.P* in eis est] inest *A* partibus est *elm* 9 sentiret] *add.* ea *U* nec] *add.* et *MLPA* possit *L* 10 aliqua *Cac.K* 14 ibi] ab *C* (vel absens *m3mg.*) 15 sensit *Tac.CKP* 16 vel] aut *A* 17 huiusmodi *edd.* corporis] vel data *add.L* 18 cum *om.Ulm* coloris *CKLe*, doloris *STMPAa*, candoris *Uplm* inmutationem *U*, inmutatione *K* 20 partem *P* se *om.P* distantes et] distant esset *CK* 21 a se *om.T* non = 22 probatur *om.A*

DE QVANTITATE
ANIMAE LIBER VNVS

Conspectus siglorum

- S* = Sessorianus XVI (2101) bibl. nationalis Romanae, s. IXmed.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s. IXmed.
D = Monacensis lat. 15826, s. XIin.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s. IX¹
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s. IX¹
L = Augiensis perg. XCV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
V = Darmstadtensis 896, s. IX²
X = Parisinus lat. 13369 bibl. nationalis, s. IXin.
J = Augiensis perg. CXCIV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
Y = Harleianus 3012 bibl. Brit., s. IXmed.
Z = Valencianus 163 (155), s. IXmed.

Laon 55, s. IXmed. (c. 14,24–c. 17,30; c. 36,80.81)

codd. = consensus codicum

- p* = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol. I. Testimonia (Göteborg 1967)

De quantitate animae

1.1. *E(uodius)* Quoniam video te abundare otio, quaeso, ut mihi respondeas de his, quae me movent, non, ut opinor, importune atque ineongrue. Saepe enim, cum abs te multa quaesissem, neseio qua illa graeca sententia me 5 deterrendum putasti, qua prohibemur ea, quae supra nos sunt, requirere. Nunc vero non puto nos ipsos supra nos esse. Quamobrem eum de anima quaero, non sum dignus qui audiam: 'Quod supra nos, quid ad nos?', sed fortasse dignus qui audiam, quid simus nos. 10

A(ugustinus) Enumera breviter, quae audire de anima velis.

E. Faciam; nam sunt mihi ista diuturna cogitatione praeparata. Quaero igitur, unde sit anima, qualis sit, quanta sit, eum corpori fuerit data, eum ad corpus venerit qualis 15 efficiatur, qualis cum abscesserit?

9 cf. Otto, Die Sprichwörter der Römer n. 1714 (p. 335)

2 *Interlocutorum nomina variis siglis in codicibus notantur (cf. Praef. p. XI): A(ugustinus) – Adeodatus STDZ, M(agister) – D(iscipulus) CVX Laon 55, R(atio) – A(ugustinus) JY. Sigla omittunt KL. Euodii nomen Maurini restituerunt Augustini epist. 162,2 adscita 3 iis lm 4 inopportune Y enim] mihi L cum om.K 5 greca illa S 6 super CJ 7sq. nos esse ipsos super nos K 9 super KL quid ad nos] om.J, eras.V quid – 10 audiam om.p 10 quod J (vel quid st.) sumus CKJ 11 – p. 149,19 R(ationis) verba A(ugustino), A(ugustini) verba R(ationi) tribuit, sed rectum interlocutorum ordinem hic illic corrigendo restituit Y de anima audire edd. 13 ista om.J 14 quaero igitur] quae ergo L (id est quero m2st.) 15 et cum lm venerit] advenerit DKLYZac. 16 qualis om.D*

2. *A.* Cum quaeris, unde sit anima, duo quaedam intellegere cogor. Aliter enim dicimus, unde sit homo, quae sit eius patria scire cupientes; aliter unde sit, cum quaerimus, unde constet, id est, ex quibus elementis rebusque compositus. Quid horum scire vis, cum interrogas, unde sit anima? Utrumnam quasi regionem eius et patriam, unde huc venerit, nosse desideras an vero, quae sit eius substantia, requiris?

E. Equidem utrumque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere.

A. Propriam quandam habitationem animae ac patriam deum ipsum credo esse, a quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum; non enim eam puto esse ex his usitatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra neque ex aqua neque ex aere neque ex igni neque ex his omnibus neque ex aliquibus coniunctis horum constare animam puto. Sed quemadmodum, si ex me quaereres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quattuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est; porro si pergeres quaerere, unde ipsa terra vel aqua vel aer vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem; sic cum quaeritur, ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima et corpore; rursum de corpore si quaeras, ad illa elementa quattuor recurram; de anima vero quaerenti tibi, cum simplex

2 homo – sit *om.D* unde sit anima *Sm2mg.* 3 sit] fit *V* 4 constet] consistit *VXJ* 5 unde sit anima *Xm2sl.* 9 et quidem *DKJ* quid] qui *K* 12 crede *K* creatum *Lac.m2* 13 non puto enim eam *K* 14 iis *lm* notatisque *J* corporis] corporalibus *YZ* 15 tangimus *J* (*sim.saepe*) 16 ex *tert.om.Y* 17 horum coniunctis *edd.exc.p* coniunctis – 18 quibus *Tm2mg.* 18 constat *Tac.Vac.X*, constant *Zpc.* 19 quattuor elementa *L*, IIII elim- *J* 21 constet *Sac.m2CKLY* 22 repperimus (*reper- X*) *SX* cum] autem *K* 24 elymenta *L* 25 recurramus *X*

quiddam et propriae substantiae videatur esse, non aliter haeream ac si quaeras, ut dictum est, unde sit terra.

E. Quomodo eam propriam velis habere substantiam, cum dixeris a deo factam, non intellego.

A. Quomodo et terram ipsam a deo factam negare non possum; et tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra, eo ipso quo terra est, et ideo elementum dicitur omnium istorum corporum, quae fiunt ex quattuor elementis. Non ergo sibi adversatur sententia, qua dicimus et a deo animam factam et propriam quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam quandam naturam et suam deus ipse fecit, ut ignis, ut aeris, ut aquae, ut terrae, quo cetera ex his omnibus componerentur.

II.3. *E.* Interim accipio, unde sit anima; quae mecum sedulo retractabo et, si quid me moverit, post requiram. Unde quaeso, explices qualis sit.

A. Videtur mihi esse deo similis. De anima enim, nisi fallor, requiris humana.

E. Idipsum est, quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima deo similis, cum deum a nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso deo factam supra dixeris.

I quiddam] quaedam *SZ*, al. quid *Sm2sl.*, vel quiddam *Zsl.*, quidem *Y* 2 haeream] eam *SYZac.m.post.*, al. haeream *Sm2sl.*, haereamus *C* terra] *add.* simplex animae natura dici potest quia ex aliis naturis non est *YZ ae*, *add.* simplex animae natura dici potest quia ex nullis rebus composita est *Sm2mg.*, *add.* simplex enim est et propria natura quaedam ... *Vm.post.mg.* 5 et *om.TDY* 7 terra *pr. om. Y* 8 quo] quot *T*, quod *CK* terrae *K* 11 hanc – 12 naturam *Xm2* 12 eius *om. J* proprium *L* et deus *C* 13 ut aeris] aeris ut *Y* ut *tert.*] et *YTac.* 15 accipio] accepi *codd.exc. Vm.post. Y* unde sit] ut desit *Tac.* anima] *add.* id est ex deo *Zm.post.sl. lm* 16 tractabo *K* 17 sit] *add.* anima *CLZm.post.* 18 qualis sit anima *tituli loco praemittunt CKVX*, *add.mg.Sm2Zm.post.* *M(agister) ante titulum tr.C* 20 abs] ex *J* explicare *L* 21 similis deo *edd.*

A. Quid? tu difficile putas deo fuisse, ut aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam nobis videas esse concessum?

E. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem immortalē animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur.

A. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia deus fecit?

E. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos immortales a deo facti ad similitudinem nostram quod facimus, immortale esse deberet.

A. Recte dicerēs, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis: nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est.

E. Quomodo ergo sum similis deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille?

A. Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille, ad cuius similitudinem facta est.

III.4. *E.* Et hoc interim satis est; dic nunc, quanta sit anima.

A. Quomodo quaeris, quanta sit? Non enim intellego, utrum eius quasi spatium latitudinis vel longitudinis vel roboris vel horum simul omnium requiras an, quantum valeat, nosse velis. Solemus enim quaerere, quantus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius porrecta fuerit.

1 deo putas *J* aliquid *L* 2 tantam *K* 3 videas nobis *edd. exc. p*
 4 interlocutoris siglum *om. JX* videmus *Vac. J* mortalia] talia *Zac. m.*
post. 5 videtur] *D(isc.)* prorsus videtur *add. X* 7 facit *Sac. CKL* 8
 nonne quidem *J* (vel non equidem *m2sl.*) 9 immortalē *K* suam – 10
 similitudinem *om. D* 11 debere *TD* 12 imaginē eius *J* 13 vero] vere
Z 16 ut ille] utile *D Vac.* 19 similitudine *D* 27 quot] quod *Cac. K*

Et item quantus vir fuerit, id est, quantae potentiae atque virtutis.

E. Utrumque de anima seire cupio.

A. Atqui illud superius dici non potest nec omnino intellegi de anima. Non enim ullo modo aut longa aut lata 5
aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt, ut mihi videtur, et de consuetudine corporum sic animam quaerimus. Ideoque bene praecipitur etiam in mysteriis, ut omnia corporea contemnat universoque huic mundo renuntiet — qui, ut videmus, corporeus est — quisquis se talem 10
reddi desiderat, qualis a deo factus est, id est similem deo; non enim alia salus animae est aut renovatio aut reconciliatio auctori suo. Quamobrem, quanta sit anima, secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum; sed possum 15
adfirmare neque illam longam esse nec latam nec robustam neque aliquid horum, quae in mensuris corporum quaeri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam, si placet.

E. Placet vero ac vehementer exspecto; videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si nihil est horum. 20

A. Prius ergo, si videtur, ostendam tibi multas esse res, quas non possis dicere nihil esse, nec tamen in eis invenire aliqua huiusmodi spatia, qualia in anima requiris, ut non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quod in ea non invenis longitudinem sive aliquid tale, sed eo pretiosior 25

1 et om. *L* 3 interlocutoris siglum om. *Yac. m. post. (s. XV)* utrum *K* 4 interlocutoris siglum om. *Y* atqui] atquin *S*, adquin *TDY*, atque *Cac. KLJ* 6 anima corporea. ista *V* 7 corporum] temporum *S* (al. corporum *m2sl.*) anima *L* (de *sl. add. m2*) 8 mysteriis] ministeriis *V*, mysteris *J* 9 contempnat *Cpc. VXY*, contempnet *Zac.*, condemnat *Lac.* 11 ab *K* similitudinem *Xac.* 12 est aut] est. ut *L*, esse ut *Y* 15 longa *Spc.* 17 solet *Sac. m2Zac.* cur, quur *codd. promiscue (et passim)* existimes *S* 19 placet — 20 mihi *Jm2mg.* expeto *Zpc.* 20 animam *J* 22 posses *K* 23 qualia] *add.* non *L* 24 nihil anima *CKVLXJ*

et pluris aestimanda sit, quo nihil horum habet. Deinde utrum vere nihil horum habeat, videbimus.

E. Utere quo vis ordine ac modo, ego audire et discere paratus sum.

- 5 IV.5. *A.* Recte facis; sed volo interroganti mihi respondeas; fortasse enim ea, quae te docere conor, ipse iam nosti; credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil.

E. Quis dubitaverit?

- 10 *A.* Quid illud? num dubitas iustitiam multo esse hac arbore meliorem?

E. Ridiculum istud quidem <est>, quasi vero ulla sit comparatio.

- 15 *A.* Liberaliter mecum agis; sed illud nunc adtende: cum constet ita esse hanc arborem deteriore[m] quam est iustitia, ut nec comparanda quidem tibi videatur, et hoc lignum non esse nihil confessus sis, placetne tibi ut ipsam iustitiam nihil esse credamus?

E. Quis hoc demens crediderit?

- 20 *A.* Recte omnino; sed fortasse arbor haec propterea tibi videtur esse aliquid, quod longa est pro suo modo et lata et robusta; quae si detraxeris, nihil erit.

E. Ita videtur.

- 25 *A.* Quid ergo? iustitia, quam non nihil esse confessus es, immo quiddam longe divinius hac longeque praestantius, videtur tibi longa esse?

2 habeant *K* 5 interlocutoris siglum *om. Y* volo ut *Z* 7 te non *D* 9 interlocutoris siglum *om. Y* 10 num] non *SXac. Z*, vel num non *V* (non *cancell.*) 11 arborem *Cac.*, hanc arborem *Kac.* 12 istuc *Sac.m2Vpc.*, istoc *Xpc.* est *edd.*, *om.codd.* 15 hanc arborem esse *edd.* 16 nec] ne *T* comparanda] comprobanda *Y* quidem *om. J* videtur *Y* 17 nihil *pr. om. D* placentne *D* inde a 19 usque ad p. 149, 19 interlocutorum ordinem invertit *Y* 21 et lata *om.codd.exc.L* 22 quae] quod *L* 23 videtur] video *S* 24 iustitiam *CK* 26 longe *K*

E. Nullo modo mihi iustitia aut longa aut lata aut tale aliquid cogitanti potest occurrere.

A. Si igitur nihil horum est iustitia et tamen ipsa nihil non est, cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit? 5

E. Age; iam non mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa nec lata nec robusta sit, sed utrum vere ita sit, nondum a te dictum esse seis. Fieri enim potest, ut multa sint magni aestimanda, quae istis careant; sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto. 10

6. *A.* Scio istud nobis enodandum restare et hoc me deinceps explicaturum promiseram; verum quia res subtilissima est et longe alios mentis oculos quaerit quam humana consuetudo in cotidianae vitae actibus habere solita est, admoneo te, ut per ea, per quae te ducendum existimo, libens pergas nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus aegre tuleris aliquanto te tardius ad id quod eupis pervenire. Nam prius abs te quaero, utrum corpus ullum putes esse, quod non pro suo modo habeat aliquam longitudinem et latitudinem et altitudinem. 15 20

E. Quam dicas altitudinem, non intellego.

A. Illam dico, qua efficitur, ut interiora corporis cogitentur aut etiam sentiantur, si perlucet ut vitrum; quam si demas corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt neque omnino corpora esse recte existimari. Hinc 25 mihi volo aperias, quid tu sentias.

1 nullo] non ullo *L* 3 igitur] ergo *Y* ipsa *om.D* 4 eius] ei *L* longitudine *L* (vel do *m2sl.*) 7 nec *pr. om.L* 8 a te *om.CKVLXJ* esse dictum *codd.*, ita esse dictum *SYZ*, dictum esse *edd.* 9 magna *KJpc.* aestimanda] extimanda (!) *C*, existimanda *K* carent *Z* 11 istue *STC*, istoc *J* 15 per *alt. om.STDYZac.m.post.* quae] qua *SZac.m.post.* 16 defetigatus *Tac.LJ*, defaet- *C*, defit- *VX* 17 tuleris] toleres *STDCKLYZac.m.post.* aliquando *L* 19 putes] potes *K* sui modo *CKL*, modo suo *edd.* 22 qua] quia *Y* 23 vitrum] utrum *KZac.m.post.* quam si] quamquam si hoc *CKVLXJ paem* 25 existimare *CK* hic *YZ* 26 quod *D*

E. Prorsus non dubito corpora omnia his carere non posse.

A. Quid illud? potes cogitare ista tria non esse nisi in corporibus?

5 *E.* Non intellego, quomodo esse alibi possint.

A. Ergo animam non putas esse aliud quam corpus?

E. Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animam videri; nam tale aliquid eam esse cogito.

10 *A.* Corpus quidem ventum esse tam concedo quam si me de fluctu interrogares. Nam nihil aliud quam istum aerem conmotum et agitatum ventum esse sentimus; quod in loco tranquillissimo et ab omnibus ventis quietissimo vel brevi flabello adprobari potest, quo etiam muscas abigentes
15 aerem conmovemus flatumque sentimus. Quod cum even-
rit occultiore quodam motu caelestium vel terrenorum cor-
porum per magnum spatium mundi, ventus vocatur ex
diversis partibus caeli nomina etiam diversa sortitus. An
tibi aliter videtur?

20 *E.* Mihi vero nihil et probabile esse accipio quod dicis. Sed ego animam non ipsum ventum, sed tale aliquid esse dixi.

A. Dic mihi prius, utrum ipsum ventum, cuius mentio-
nem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem et
25 altitudinem sentias. Deinde videbinus, utrum tale aliquid

1 omnia] omnino Zac. 3 potest SCac.K non om.DK V X J 5 alibi
esse edd. 6 quam] quod Y 7 A(deod.) ante negare tr.STD confitearis
Spc.m2, confiteris TD 8 ea D 10 tam concedo esse J 11 fluctu] flatu
SL interrogas STDYZac.m.post. 11sq. istum aerem] isto mare K 12
et] ac edd. ventum om.TD 14 flavello DVac.Xac.YZac. 15 flatuque
TD evenierit] venerit Sac.m2KY 16 motum Cac.K 18 diversa] divisa
D 20 et] ex KY 21 sed] sicut Yac., si Ypc. 23 die mihi] add. obsecro
V 24 et om.CKXJ

anima sit, ut hoc modo etiam, quanta sit, investigare possimus.

E. Quid hoc aere longius et latius et altius facile inveniri potest, quem commotum ventum esse nunc abs te mihi persuasum est? 5

V.7. *A.* Recte dicis; sed numquidnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo?

E. Ita puto.

A. Intrinsecus tantum, ut tanquam utrem impleat an tantum forinsecus velut tectorium an et intrinsecus et extrinsecus eam esse arbitraris? 10

E. Hoc sentio, quod ultimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur; nisi esset extrinsecus, non etiam in cute leviter possit sentire pungentem. 15

A. Quid ergo amplius quaeris, quanta sit anima, cum videas esse tantam, quantam ipsa spatia corporis patiuntur?

E. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro.

A. Recte facis nihil quaerere amplius quam docet ratio. 20
Sed haec ratio videtur tibi firmissima?

E. Quando aliam non invenio, videtur. Suo enim loco quacram, quod me multum movet, utrum haec figura eadem maneat, cum corpore excesserit; nam hoc inter discutienda ultimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero 25

9sq. cf. J. Pépin, *Rev. ét. aug.* 66 (1964) 62sq.

1 sit anima *J* possumus *Cac.K* 3 et longius *CKVLZ* et *pr.*
om.STD et *alt. om.D* invenire *J* 6 numquidnam, numquidnam
codd.promiscue (et passim), numquoquam *C* animum tuum *X* 7 tuo]
suo *K* 8 ita] *add. iam Isl.* 9 tantum] tamen *Y* uterem *J* 10
tectorium] iectorium *C* 14 posset *SCYZ* 17 quanta *codd.exx.CKZ* 20
A(ug.) recte – amplius *Tm2mg.* 22 *D(isc.) s. videtur tr.C* 23 figura]
add. tum C, cum Sac.Xac. cet.

animarum quaerere ad quantitatem mihi videtur pertinere.
non esse hoc loco praetereundum existimo.

A. Non incongrue existimas, sed prius de spatio eius,
quod me adhuc movet, explicemus, si placet, ut etiam ego
5 aliquid discam, si tibi iam satisfactum est.

E. Quaere, ut vis; nam tua ista simulata dubitatio
dubitare me verissime facit de hoc ipso, quod iam peractum
esse praesumpseram.

8. *A.* Dic mihi, quaeso te, utrum ea, quae adpellatur
10 memoria, non tibi nomen inane videatur.

E. Cui hoc videri potest?

A. Animae hanc esse arbitraris an corporis?

E. Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim? exanime
corpus meminisse aliquid credi aut intellegi potest?

15 *A.* Meministine tandem urbis Mediolanensis?

E. Valde memini.

A. Nunc ergo, quia eius facta mentio est, recordaris,
quanta et qualis sit?

E. Recordor sane ac nihil recentius atque integrius.

20 *A.* Nunc ergo, cum oculis eam non videas, animo vides.

E. Ita est.

A. Meministi, credo etiam, quanto spatio terrarum
nunc a nobis longe absit.

E. Ita et hoc memini.

25 *A.* Vides itaque animo etiam ipsam locorum distan-
tiam.

E. Video.

2 preter eundem *Vac.L* 5 discam si tibi] de istis ibi *Xac.* 6 quaere]
qua re *D* ista tua *Z* 7 peractum] pactum *Y*, factum *J* 8
praesumpseram *STD**Cac.m3* 9 ea] et *Zac.*, et ea *Sac.m2* 10 videatur]
add. esse *VXJ* 12 anima *Cac.K* 13 quod *SCKVL* ex anima *S* 15
meministi *Sac.m2V* tandemne *V* 19 *interlocutoris siglum om.X* ac]
an *X*, *om.D* 20 vides *CK* 22 etiam credo *T*, etiam *Xm2sl.* 23 nunc]
hinc *Y* 25 vide *CK* ipsa *L*

A. Cum igitur anima tua hic sit ubi corpus, nec ultra spatium eius porrigatur, ut superior ratio demonstrabat, unde fit, ut illa omnia videat?

E. Per memoriam hoc fieri puto, non quod illis locis sit praesens. 5

A. Imagines ergo illorum locorum memoria continentur.

E. Ita sentio; nam et quid nunc ibi agatur ignoro; quod utique non ignorarem, si animus meus usque ad ea loca porrigeretur praesentiaque sentiret. 10

A. Verum mihi videris dicere; sed certe istae imagines corporum sunt.

E. Ita necesse est; non enim aliud sunt urbes terraeque quam corpora.

9. *A.* Numquamne intuitus es parva specilla aut numquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidisti? 15

E. Immo saepe.

A. Cur multo brevior quam est adparet?

E. Quid enim velles aliud quam ut pro modo speculi videretur? 20

A. Necesse est ergo imagines corporum, si parva sunt corpora, in quibus adparent, parvas adparere.

E. Necesse omnino.

A. Cur ergo, cum tam parvo spatio sit anima quam corpus est eius, tam magnae in ea possunt exprimi imagines, ut et urbes et latitudo terrarum et quaeque alia ingentia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo dili- 25

1 interlocutoris siglum om. V 3 fit] sit Y omnia videat Zm.post.sl. videatur L (-antur pc.m2) 4 hoc] haec SDYZac. quod V, quo Xpc.Zac.cet. 8 ibi nunc edd. 9 ea loca (loca Xm2sl.) XJZ aelm, illa loca V, ea SCKLY p, eam TD 13sq. terrae//quamque K, terrae que (dam sl.) quam X, terrae quam quedam Z (quedam m.post.sl.) 15 specula SZ, speculla Lpc., specie illa CK 16 tua D 19 velis Xpc. specille Y 25 eius est J 26 et pr. om.D

gentius, quanta et quam multa memoria nostra contineat,
 quae utique anima continentur. Qui ergo fundus est, qui
 sinus, quae immensitas, quae possit haec capere, cum et eam
 tantam, quantum corpus est, superior ratio docuisse videatur?
 5

E. Non invenio quid respondeam, nec satis explicare
 possum, quantum me ista moveant, et multum me ipse
 derideo, qui superiori rationi tam cito consenseram, ut ex
 isto corporis modo quanta sit anima terminarem.

10 *A.* Non ergo iam tibi tale aliquid videtur, qualis ventus
 est?

E. Nullo modo; nam etiamsi aer iste, cuius quasi fluctum
 ventum esse probabiliter creditur, universum istum
 mundum possit implere, innumerabiles tales tantosque
 15 mundos secum anima imaginari potest, quas imagines quo
 spatio contineat, suspicari non possum.

A. Vide ergo, ne melius sit eam credere, ut superius
 dixeram, nec longam nec latam nec altam, sicut mihi de
 iustitia concesseras.

20 *E.* Facile adsentirer, nisi me plus conturbaret, quo
 rursum pacto tantorum spatiorum imagines innumerabiles
 nulla sua et longitudine et latitudine et altitudine capere
 possit.

VI.10. *A.* Inveniemus hoc fortasse, quantum licet, si
 25 prius diligenter discutiamus haec tria, id est longitudinem,
 latitudinem et altitudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem,
 quae adhuc nullam latitudinem adsumpserit.

2 fundus] profundus *CK* 3 et *om. CKVLXJ. exp. Z* 8 tam cito] ta//cito *J* tam cito rationi *V* 9 isto] ipso *J* (vel isto *m2sl.*) 10 aliquid tale *Z* 12 aer iste] aeris *Y* fluctum] flatum *SL ae* 13sq. mundum istum *D* 14 posset *Tpc. Zpc.* 15 imaginare *Y* 15sq. quo spatio] quos ratio *CK* 16 possumus *X* 20sq. quo rursum] quorum sum *DZac.* 22 et latitudine *om. DCKVX* 24 interlocutoris siglum *om. D* 26 et latitudinem *D* latitudinem et altitudinem *Zm. post. mg.* 27 adsumserit *Sac. m2TXZac.*

E. Nihil possum tale cogitare; si enim filum araneae in animo constituerem, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen et longitudo per se et latitudo et altitudo; quae qualescumque sint, esse tamen negare non possum.

5

A. Non usquequaque absurda est responsio tua, sed certe, cum tria ista esse in araneae filo intellegis, discernis haec et quid inter se differant nosti?

E. An aliter potui videre nihil horum deesse huic filo?

A. Quo igitur intellectu haec discrevisti, hoc potes etiam seiunctis illis solam longitudinem cogitare; nec aliquod corpus volvas animo; nam quodcumque fuerit, his omnibus non carebit. Incorporeum est enim, quod te nunc intellegere cupio; nam sola longitudo non nisi intellegi animo potest, in corpore inveniri non potest.

15

E. Iam intellego.

A. Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto non posse; nam si potest, inest etiam latitudo.

E. Manifestum est.

20

A. Hanc igitur longitudinem meram et simplicem, si tibi placet, lineam vocemus; hoc enim nomine a multis doctis adpellari solet.

E. Voca quicquid vis; non enim mihi de nominibus laborandum est, cum res aperta sit.

25

11. *A.* Bene facis, et non solum adprobo, verum etiam moneo, ut semper rerum curam magis quam verborum te

2 constituerem *C*, constituere *K* solemus *Y* 3 tamen] tantum *Y* per] pro *SDCLXYZ* 4 esse *om. KY* 7 in araneae filo esse *edd.* 8 et *om. Y* deferant *J*, different *Y* 9 quidni quid differant nossem? an aliter ... *Troyes 1921 (s. XII) a* (quid nisi) *elm* potuit *D* 10 igitur] ergo *Y* potest *K* 11 illis] aliis *VXac. J* cogitare] *add. si edd. exc. p* 14 nisi] si *Cac. m2* 16 interlocutoris siglum *eras. Y* 17 secari *VXJ* 21 igitur] ergo *Y* 22sq. doctis multis *edd. exc. p*

habere delectet. Sed linea ista, quam iam, ut opinor, bene intellegis, si porrigatur sive ex una sive ex utraque parte, qua in longum porrigi potest, cernis nullum esse finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuae?

5 *E.* Contemplor omnino ac nihil facilius.

A. Vides ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud quam ut illa linea porrigatur.

E. Quam dicas figuram, nondum intellego.

VII. *A.* Figuram interim voco, cum aliquod spatium
10 linea lineisve concluditur, tamquam si circum faceres aut quattuor lineas finibus suis sibimet iungeres ita, ut nullius finis ab alterius copulatione liber esset.

E. Quid dicas figuram, iam me videre arbitror; sed utinam tam viderem, quo ista tendant aut quid ex his
15 effecturus sis, ut ego, quod de anima requiro, sciam.

12. *A.* Hoc initio te admonui et postulavi, ut patienter ferres aliquantum circuitum nostrum; quod item quaeso, ut facias. Non levis res quaeritur, non facilis ad cognoscendum; nosse hoc enim plane ac tenere volumus, si fieri potest.
20 Aliud est enim cum auctoritati credimus, aliud cum rationi. Auctoritati credere magnum compendium est et nullus labor; quod si te delectat, poteris multa legere, quae magni et divini viri de his rebus, necessaria quae videbantur, salubriter imperitioribus quasi nutu quodam locuti sunt credique
25 sibi voluerunt ab his, quorum animis vel tardioribus vel

11-p. 153, 14 *geometrica schemata illustrandi causa addunt TXJYZ*

1 dilectet *J* ut iam *J*, ut *om.XY* 3 qua] quam *T plm*, quod *D*
6 si *om.L* nihil] nisi *Lpc.m2* 8 intelligo *Vm.post.sl.* 9 aliquot *V* 10
aut] a *Y* 11 iungeres] ingeres *D* 13 quid] quam *Y* 14 his] eis (*h s.e*)
K 15 sis ut *om.CK*, sis *add.sl.Cm3* animo *X* sciamus *C* 18 facies
KXac. 19 enim hoc *edd.exc.p* volumus *J* 20sq. aliud cum ratione
auctoritati credere, magnum *S* 22 te *om.X* dilectet *J* 24 quodam
credique] quae *C'K* credi *Dpc.* 25 voluerat *Y*

implicatioribus alia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum faeilime decipiuntur et in varias noxiasque opiniones ita labuntur, ut emergere inde ac liberari aut numquam aut aegerrime queant. His ergo utilissimum est excellentissimae auctoritati credere et secundum hoc agere vitam. Quod si tutius putas, non solum nihil resisto, sed etiam multum adprobo. Si autem cupiditatem istam refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione pervenire ad veritatem, multi et longi eireuitus tibi tolerandi sunt, ut te non ratio adducat nisi ea, quae sola ratio dicenda est, id est vera ratio; et non solum vera, sed ita certa et ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen ullo modo haec ab homine inveniri potest, ut nullae disputationes falsae aut verisimiles ab ea te possint traducere.

E. Nihil iam praepropere desiderabo: agat ac ducat ratio qua vult, dummodo perdueat.

VIII.13. *A.* Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus aut certe de his maxime deprecandus est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si et quid sit linea et quid sit figura iam tibi notum est, dic quod abs te quaero, id est, utrum putes ullam figuram fieri posse, si linea ex utraque parte aut ex altera per infinitum dueatur?

E. Nullo modo id fieri posse confirmo.

A. Quid igitur agendum est, ut figuram faciamus?

1 posset] potest *Xac.J* 2 rationem *K* 4 noxiasque] noxias atque *C*, noxias atque in *K* 5 emergere] emergi *Z* 7 auctoritate *D* 8 sed] sicut *Yac.* 11 tollerandi *C*, tollendi *Xac.* non ratio te *aelm*, te et ratio non *p* rationem *Cac.*, ratione *K* ducat *Vpc.* 13 sed] sicut *Yac.* 14 si tamen] sit. A me *D* ullo *VJY*, nullo *Sac.Cac.Xac.cet.* inveniri] iniri *CKXac.*, *add.* sic *Y* 15 te *Zm.post.sl.* 17 praepropere *om.C* siderabo *C* agit *K* 18 qua] quo *STDY* 19 qui aut] quia aut *D*, quia ut *Xac.*, qui hoc *Zac.* 20 rebus *om.TD* 21 quid *pr.*] quod *K* 22 id est] idem *Y* 24 dicatur *D*

E. Quid, nisi ut illa linea infinita non sit et ducatur in
circulum, ut ex alia parte se contingat? non enim video,
quomodo aliter possit ex una linea concludi aliquod spa-
tium; quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem figura
5 non erit.

A. Quid, si rectis lineis figuram facere velim? potest
feri, ut de una linea fiat, an non potest?

E. Nullo modo.

A. Quid, duabus?

10 *E.* Ne hoc quidem.

A. Quid, tribus?

E. Video posse.

A. Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lincis rectis
facienda est, minus quam tribus non posse. An si ulla tibi
15 adversetur ratio, de hac te sententia devocabit?

E. Plane si quis mihi hoc falsum esse monstraverit,
nihil erit, quod me scire posse confidam.

A. Nunc ergo illud responde, quomodo tribus lineis
figuram feceris.

20 *E.* Cum se finibus iungunt.

A. Quid? ubi se iungunt, nonne videtur tibi angulus
feri?

E. Ita est.

A. Quot ergo angulis haec figura constat?

25 *E.* Totidem quot lineis.

A. Quid? ipsas lineas pares constituis an impares?

E. Pares.

1 linea illa *Y* ducitur *J* 2 continguat *J*, contigat *K* 3 aliquot
V 4 ni *S* 6 velimus *Z* 9 de duabus *Spc.m2* 10 nec *K* quidem]
quid est *D* 13 configura *Cac.m2* tribus lineis *Xac.Zac. cet.* 15 ratio
L. oratio *Tac.Zac. cet.* te *om.L* vel re(vocabit) *Vmg.* 17 erit] est (*K*
24 quod *T* 25 interlocutoris siglum *om.C* quot] quoque *CKXac.* 26
interlocutoris siglum *om.CY* constituis] constituisti *CKVLXJ* impa-
res] pares *Tac.m2* 27 pares *om.L*

A. Quid? anguli tantundem omnes patent an est alius alio contractior vel apertior?

E. Etiam ipsos pares esse video.

A. Potestne fieri, ut in figura, quae tribus rectis paribus lineis facta sit, impares anguli sint an non potest? 5

E. Nullo prorsus modo.

A. Quid? si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli an aliud intellegis?

E. Omnino non possunt. 10

A. Recte dicis; sed dic, quaeso, quaenam tibi figura melior videatur et pulchrior? eane quae paribus, an quae imparibus lineis constat?

E. Quis dubitet eam esse meliorem, in qua aequalitas praevalet? 15

IX.14. *A.* Ergo inaequalitati aequalitatem praeponis?

E. Nescio, utrum quispiam non praeponat.

A. Vide nunc in figura, quae tribus angulis paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est ex altera parte contra positum; utrum linea an angulus? 20

E. Lineam video.

A. Quid ergo? si et angulus angulo et linea lineae contraria sit, nonne fateris aequalitatem esse potiore in ea figura, in qua id accidit?

E. Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video. 25

A. Quid? quattuor lineis potestne hoc fieri?

E. Prorsus potest.

4 potest *C* 6 *A*(deod.) potest nullo prorsus modo *D* 8 constat *C*
 12 videtur *Y* et pulchrior videatur *J* ea neque *DKX*, ea quae *Vpc.*
 paribus] imparibus *L* 13 imparibus] paribus *L* 14 quis] quid *L* 21
 videam *K* 23 potiore] potentiore *C* 25 sed] sunt *Y* quemadmo-
 dum, quemadmodum *codd. promiscue (et passim)* 27sq. potest. *D(isc.)*
 Ne hoc fieri prorsus potest *C*

A. Melior est igitur figura, quae quattuor lineis rectis paribus quam quae tribus constat.

E. Melior certe, siquidem magis in ea aequalitas valet.

A. Quid ergo? istam, quae quattuor rectis paribus lineis
5 confit, censesne posse etiam ita fieri, ut non anguli omnes in ea pares sint, an non putas?

E. Video posse.

A. Quonam modo?

E. Si duo contractiores, duo apertiores sint.

10 A. Videsne etiam, quemadmodum et ambo contractiores et ambo apertiores sibi contrarii sint?

E. Ac verissime atque apertissime.

A. Servatam igitur et hic, quanta servari potuit, cernis aequalitatem; cernis enim profecto fieri non posse, ut cum
15 quattuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes aut certe vel bini anguli pares sint, quaeque tamen paria sunt, sibi ex contrario respondere.

E. Cerno et firmissime teneo.

15 A. Nihilne te movet etiam in his rebus tanta et tam inconcussa quaedam iustitia?

E. Quonam modo?

A. Quia nihil, ut arbitror, dicimus esse iustitiam nisi aequitatem; aequitas autem ab aequalitate quadam videtur adpellata. Sed quae in hac virtute aequitas, nisi ut sua
25 cuique tribuantur? Porro sua cuique nisi quadam distinctione tribui non possunt. An aliter putas?

1 ea figura *C* 1sq. rectis paribus lineis *L* 3 certe melior *CKVLX* melior est *Y* valeat *SXY* 4 lineis paribus *Z* 5 confit] cum fit *VX*, conficit *D*, constat *Lpc.m2* 8 quoniam *CK* 9 sunt *CK* 11 sunt *J* 13 servata *SY* cernis] *om.SCKZac.m.post., add. vides Csl.* 13sq. aequalitatem cernis *TDVLX* 14 aequalitate *SY* 15 quattuor] tribus *J* paribus] partibus *Vac.X* non aut] nam ut *D* 16 vel] aut *Zac., om.J* sunt paria *codd.* 17 responderet *D* 19 nihil *K* 21 quo modo *Cac.* 23 aequitatem] aequalitatem *Xac.* aequitas autem *om.K* aequitate *D* 24 sed] sicut *Y* 26 possunt] potest *Y* alter *J*

E. Manifestum est et prorsus adsentior.

A. Quid? distinctionem arbitrarisne esse ullam, si omnia paria sint, ut nihil omnino inter se differant?

E. Nullo modo.

A. Ergo iustitia servari non potest, nisi in rebus, in quibus servatur, sit quaedam, ut ita dicam, imparilitas et dissimilitudo. 5

E. Intellego.

A. Cum igitur fateamur istas figuras, de quibus agimus, inter se esse dissimiles, illam scilicet quae tribus, et hanc quae quattuor angulis constat, cum ambae paribus lineis fiant, nonne videtur tibi quaedam retenta iustitia, ut illa, quae habere non potest parilitatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum aequalitatem, in hac vero, quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inaequalitatem? Hoc ergo cum me multum moveret, quaerendum abs te visum est, quonam modo ista veritate, aequitate, aequalitate delectarere. 10 15

E. Iam cerno quid dicas, et non mediocriter admiror.

A. Age nunc, quia inaequalitati aequalitatem iure praeponis nec quisquam omnino est, ut opinor, humano sensu praeditus, cui non id videatur, quaeramus, si placet, figuram, in qua summa aequalitas inveniri queat; quaecumque enim erit, ea ceteris sine dubitatione praeferetur. 20

E. Placet vero et quae ista sit scire cupio. 25

2 distinctione *S* arbitraris necesse *Cac.KVac.* ullum *TLac.* 6 sit] *om.V*, sic *D* imparilitas] *imparitas Tac.CK VXJ* 9 cum igitur] cui ergo *Y* 10 se *om.TK* 11 constant *KZ* 12 videntur *K* quaedam tibi *Jac.* iustitia – 13 parilitatem *Km2mg.* 13 inconcussa *D* 14 quia] quae *Y*, cui *Z* 15 amittat *D* 16 *A*(*deod.*) hoc ergo *ST* 17 moverit *VXJZpc.* 18 ista veritate *Jm2sl.* veritatis *Zpc.* aequalitate aequitate *TY* aequalitate *om.V*, *exp.Z* delectarere] -arer *S*, -are *CKVLZ* 19 *E.*] *R*(atio) *Y*, *interlocutoris siglum om.S* te iam cerno *C*, re iam cerno *K* 20 *interlocutoris siglum om.Y* 22 placet] *add.* et *VX* 24 ea] et a *S*

X.16. *A.* Prius ergo responde, utrum tibi illarum figurarum, quarum iam, quantum satis videbatur, facta mentio est, ea videatur excellere, quae quattuor lineis paribus totidemque angulis paribus constet; namque in hac, ut vides, et
 5 linearum aequalitas et angulorum est; et quod in illa, quae tribus lineis paribus clauditur, non inveniebamus, adest huic parilitas contrariorum; nam lineae linea et angulus angulo est, ut cernis, contrarius.

E. Ita vero est, ut dicis.

10 *A.* Habetne summam aequalitatem an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra, ut institueramus, aliam quaerimus; si autem non habet, volo, ut idipsum mihi abs te demonstretur.

E. Videtur mihi habere; nam ubi et anguli pares et
 15 lineae pares sunt, ubi deprehendam inaequalitatem non video.

A. Ego aliud sentio; nam recta linea donec veniat ad angulos, summa aequalitate praedita est; sed cum ex diverso latere alia coniungitur linea et angulum facit, nonne
 20 censes hoc ipsum esse inaequale? An tibi figurae pars, quae linea clauditur, cum illa parte, quae angulo concluditur, congruere videtur aequalitate aut similitudine?

E. Nullo modo et me pudet temeritatis meae; eo enim ductus sum, quod et angulos in ea pares inter se et latera
 25 cernerem. Sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam?

1 *interlocutoris siglum om. Y* illarum tibi *J* 3 videtur *X* 4 ut vides in hac *edd.* 6 cluditur *J* 7 linea lineae *J* 10 aequalitatem] aequitatem *T* 12 autem] hoc *Y* ut *om. TCK Y* 15 pares *edd. exc. p, om. codd.* adprehendam *L*, deprehendendam *Xpc.* aequalitatem *J* non *om. D* 17 erecta *D* 18 praedita] praedicata *K*, praedicta *Jac.* ex *om. C* 19 lateri *C* lineae *T* fecit *T* 20 quae] qua *S* 21 cluditur *LJ* 22 aequalitatem *DK* 24 quod] quo *SY* pares] partes *D* 25 cernerem *om. D* quis] quid *D* laterum] latere *J*

A. Accipe aliud inaequalitatis apertissimum indicium; certe enim cernis vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem vel istam quadratam habere aliquod medium.

E. Cerno plane.

A. Quid? ab eodem medio cum lineas ad omnes figurae partes ducimus, paresne tibi duci lineae videntur an impares? 5

E. Impares prorsus; nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus.

A. Istae in quadrata quot sunt et quot in triangula? 10

E. Quattuor hic, tres ibi.

A. Quid? minimae omnium, quae rursum et quot sunt in figura utraque?

E. Totidem, scilicet eae quae in media latera ducuntur.

A. Verissime mihi videris dicere neque hic opus est diutius inmorari; ad id enim quod volumus satis est. Nam et magnam aequalitatem hic servari, ut opinor, vides et tamen nondum ex omni parte perfectam. 15

E. Omnino video et quae illa figura sit, quae habeat summam aequalitatem, nosse vehementer exspecto. 20

XI.17. *A.* Quam censes nisi eam, cuius et extremitas sibi concors est undique nullo angulo aequalitatem perturbante et a cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineae duci possunt?

E. Iam, ut opinor, intellego; nam illam figuram, quae una linea in circulum ducta terminatur, mihi videris describere. 25

1 indicium] iudicium *K* 2 triangulo *T* 3 aliquot *V* 6 ducimus] diutius *L* (ducis *m2sl.*) lineae *om.S* 8 eas] ea *D*, eius *CK* 9 angulo *D* 10 quot *pr.*] quod *Tac.KZac.* et *om.D* quot *alt.*] quod *Cac.KZac.* 12 sursum *J* (vel *r m2sl.*) *R*(atio) et quot *Y* quot] quod *Cac.KZac.* 14 si licet *D* ea quae *STLYZ*, *add.* hae *Zm.post.sl.*, ea eque *V*, ea aequae *K*, hae que *C* (eque *ac.*) 17 aequalitatem] aequitatem *T*, al. cquitatem *Sm2sl.* 18 perfecta *SY* 19sq. summam aequalitatem habeat *lm* 21 et *om.DCL* 23 pares *Sm2sl.Zsl.*, *om.Y* 24 duci] dici *KXac.*, educi *Vpc.*

A. Recte intellegis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intellegi nec quicquam latitudinis usurpare et ideo per longum quae ducitur dividi non posse, utrum tibi videatur figura quae
 5 bet sine latitudine inveniri.

E. Nullo modo.

A. Quid? ipsa latitudo potestne longitudinem non habere, quamvis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus, an non potest?

10 E. Video non posse.

A. Vides etiam illud, nisi fallor, quod latitudo ab omni parte dividi queat, linea vero per longum non queat.

E. Manifestum est.

A. Quid ergo putas pluris habendum? quod dividi potest
 20 est an id quod non potest?

E. Profecto id quod non potest.

A. Praeponis igitur lineam latitudini. Nam si quod dividi non potest, praeponendum est, praeponamus necesse est etiam id, quod minus dividi potest. Latitudo autem ex
 20 omni parte dividitur, longitudo vero non nisi ex diverso, nam per longum divisionem non admittit; est ergo latitudine praestantior. An tu aliter existimas?

E. Ita prorsus ratio cogit fateri, ut dicis.

18. A. Iam quaeramus, si placet, utrum sit aliquid in
 25 ista ratione, quod omnino non queat dividi; erit enim hoc multo etiam quam illa linea melius. Nam lineam cernis ex diverso innumerabiliter secari posse; itaque tibi ipsi hoc inveniendum dimitto.

2 solam *SZac.* longitudinem *SDZac.* 3 nequiquam *Sac.m2* 5 invenire *V* 11 vides] *add.* ergo *CKLVJ* ni *TCKLVJYZ* 14 plurimis *Xac.*, vel plurius *Jm2mg.* id quod *Y* 17 proponis *D* igitur] ergo *Y* 19 autem] enim *J* 21 divisione *D* 23 cogit ratio *J* 24 iam *om.L* 25 queant *D* 26 nam] non *L*, quam *Ypc.* linea *Y* 27 A(ug.) itaque *J*

E. Ego illud puto non posse dividi, quod medium in figura ponebamus, unde in extrema lineae ducuntur. Nam si dividitur, longitudine aut etiam latitudine carere non potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam unde ducuntur lineae, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desiderat medium, a quo in extrema latitudinis lineae ducantur. Utrumque autem hoc ratio respuit. Id erit igitur quod dividi nequeat. 5

A. Recte dicis. Sed nonne tibi tale aliquid videtur etiam illud, unde linea ducitur, etsi figura nondum sit, cuius medium intellegamus? Illud enim dico lineae principium, a quo incipit longitudo, quod volo sine ulla longitudine intellegas. Nam si longitudinem intellegis, nequaquam profecto intellegis, unde ipsa incipit longitudo. 10

E. Tale omnino. 15

A. Hoc ergo, quod iam te intellegere video, potentissimum omnium, quae demonstrata sunt. Siquidem hoc est, quod nullam divisionem patiatur; punctum vocatur, cum medium tenet figurae. Si autem principium lineae est vel lineis aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat, quod sine partibus intellegendum sit nec tamen obtineat figurae medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum nota medium figurae tenens. Ita fit, ut omne punctum etiam signum sit, non autem omne signum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos convenire, ut minus in disputando circumloqua- 20 25

1 R(atio) ego illud puto *J* 2 linea *D* 3 latitudinem *K* 4 iam non *L* unde] inde *S* 6 in *om.K* extremae *C* latitudine *VX* 7 igitur] ergo *Y*, *om.D* 9 A(ug.) recte *J* R(atio) sed *J* non *T* aliquid tale *edd.* 12 intellegas] -amus *L* 13 intellegis] -as *CK* 15 R(atio) tale omnino *Y* omnino] *add.* est *VJ* 16 A(ug.,!) *Y* video] cupio *V* (vel video *sl.*) potissimum *JZpc.* 18 et punctum *edd.* cum] quam *Y* 19 tenet. figura est autem *K* est] esse *L*, *om.J* 20 notatur *X* 22 dicitur] ducitur *L* 24 omne *pr.*] omnem *L* sit] *om.L*, fit *J* 25 nominibus] omnibus *S* 26 ut *om.L* circumloquatur *L*

mur, quamquam plerique punctum adpellent, non quod omnis figurae medium, sed quod solius circuli vel pilae tenet; tametsi minus nobis de vocabulis laborandum est.

E. Adsentior.

- 5 XII.19. *A.* Vides certe etiam quantum valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur; figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse, nisi ipso angulus claudatur; deinde undecumque secari linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino nullam in se admittat sectionem; nulla linea
10 lineae nisi per ipsum copulatur. Postremo cum ceteris planis figuris – nam de altitudine adhuc nihil diximus – eam praeponendam ratio demonstraverit, quae circulo clauditur, propter summam aequalitatem, quae alia ipsius aequalitatis moderatio est quam punctum in medio constitutum?
15 Multa de huius potentia dici possunt, sed adhibeo modum et tibi ipsi cogitanda plura permitto.

E. Sane, ut videtur; non enim me requirere pigebit, si quid fuerit obscurius. Cerno autem mediocriter, ut puto, magnam huius signi esse potentiam.

- 20 20. *A.* Nunc ergo illud adtende, cum et quid sit signum et quid sit longitudo et quid sit latitudo perspexeris, quid horum tibi videatur alterius et cuius indigere, sine quo esse non possit.

- 25 *E.* Video, quod latitudo longitudine indigeat, sine qua prorsus intellegi non potest. Rursus longitudinem cerno

1 D(isc.) quamquam *X* appellant *X* 2 omnes *J* pyle *J* 3 tamen etsi *K* 4 interlocutoris siglum eras. *X* 5 ab *om.* *K* 6 nulla *D* 7 cludatur *J*, clauditur *Spc.m2C* 8 unde unde undecumque *Cac.*, unde undecumque *K* 9 amittat *DZac.*, admittit *K*, ammittit *L* 10 postremum *CK* 11 altitudinis *C* diximus nihil *Y* eam] ea *D*, nisi cum eam *SZac.*, cum eam *Y*, sed eam *V* 12 praeponenda *D*, proponendam *Zac.* demonstra-
verat *C* cluditur *J* 16 plura cogitanda *S* permitto] committo *S* 17 videatur *VXJ* 18 autem] hoc *Y* 20 si quid signum sit *L* 21 et quid sit latitudo *om.T* 22 et – 23 possit *Cm2mg.* 24 qua] quo *Tac.D* 25 rursus *CVJ*

latitudine quidem non indigere ut sit, sed sine signo illo esse non posse. Illud autem signum per semetipsum esse et nullius horum indigere manifestum est.

A. Ita est, ut dicis; sed diligentius considera, utrum latitudo vere undique secari queat an alicunde nec ipsa sectionem possit admittere, quamvis plus admittat quam linea. 5

E. Nescio prorsus, unde non possit.

A. Credo te non recordari; nam nescire istud nullo modo posses; quare commonefaciam te isto modo. Certe enim latitudinem sic intellegis, ut cogitatione tua de altitudine nihil usurpes. 10

E. Sic omnino.

A. Accedat igitur huic latitudini altitudo, et responde iam, utrum etiam aliquid accesserit, quo magis undique secari queat. 15

E. Mire omnino admonuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex inferiori parte, sed a lateribus quoque admitti posse sectionem nihilque omnino remansisse, unde non queat penetrare divisio. Quare manifestum est et latitudinem ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est altitudo. 20

21. *A.* Quoniam tibi igitur, si non fallor, et longitudo et latitudo et altitudo nota est, quaero, utrum possint deesse duo superiora, ubi aderit altitudo. 25

E. Sine longitudine quidem video esse non posse altitudinem, sine latitudine autem potest.

1 latitudinem *TD* quidem *om.J* 2 posse] potest *Xac.* et *om.CK*
 4 dicas *Cac.K* sed] sicut *Y* 5 aliunde *LY* ipsam *STY* 6 quamvis
 plus admittat *om.L* 9 istoc *VJ*, istuc *LY* 10 posses *SYZ*, potes *cel.*
 communefaciam *K*, commonere faciam *Y*, commonere te faciam *Zac.*
 11 cogitatio *D* 14 igitur] ergo *Y* 17 video] ideo *D* 20 penetraret *K*
R(atio) quare *J* et *om.CKXJ*, *exp.Z* 21 non *om.SY* quas] quam
SZac., qua *K* resurrectura *J* 23 *interlocutoris siglum om.J* quoniam]
 quo *K* igitur] ergo *Y* 25 superiora] priora *CKVJ* 27 non potest *D*

A. Redi ergo ad cogitationem latitudinis; et si eam quasi iacentem animo figuraveris, erigatur in quodlibet latus, tamquam si eam velles per tenuissimam rimam, ubi se clausae ianuae iungunt, educere. An nondum intellegis
5 quid velim?

E. Intellego quid dicas, sed nondum fortasse quid velis.

A. Illud scilicet, ut respondeas, utrum sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinem et latitudinis iam nomen descriptionemque amisisse an adhuc maneat lati-
10 tudo, quamvis ita sit conlocata.

E. Videtur mihi altitudo esse facta.

A. Recordarisne, obsecro, quemadmodum altitudinem definieramus?

E. Recordor plane et me iam sic respondisse pudet.
15 Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo sectionem per longum deorsum versus non admittit. Quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quamvis medium et extrema cogitentur. Secundum autem superiorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti ut recordarer, nulla omnino est
20 altitudo, ubi nihil intus cogitari potest.

A. Recte dicis et sic te omnino meminisse cupiebam. Quamobrem illud iam volo respondeas, utrum falso verum anteponas.

E. Iam hinc dubitare incredibilis dementia est.

25 *A.* Dic ergo, quaeso te, numquidnam vera linea est,

1 M(ag.) redi – 6 velis *Xm2mg.* cognitionem *J* 2 figuraveras *TDY*
quotlibet *K*, quolibet *SDCac.* 3 eam] etia//am *Y* rimam] summam
J (vel rimam *m3sl.*) 4 se *om. Y* clausae] reclusae *Y* ianuae] valvae
K, palpaе *CL* 6 sed *om. Y* 7 utrum] virum *C* (utrum *m.post.sl.*) 8
altitudinem] latitudinem *Yac.* 9 discript- *VLXJ* ammisisse *XY* 10
ita] ista *L* 13 defin-, diffin- *codd.promiscue* 14 *E.*] R(atio) *Y* et me
iam] me etiam *SZ* 15 modo] do *D* latitudo] altitudo *LX* (vel latitudo
mg.) 16 in ea] linea *Y* 18 autem] hoc *Y* 22 volo iam *V* utrum –
23 anteponas *Cm2mg.* 24 dementiae *L* est *om.D*

quae per longum secari potest; aut verum signum, quod ullo modo secari potest; aut vera latitudo, quae cum erecta est, ut diximus, sectionem per longum deorsum versus admittit?

E. Nihil minus.

5

XIII.22. *A.* Umquamne igitur oculis istis corporeis vel tale punctum vel talem lineam vel talem latitudinem videristi?

E. Omnino numquam. Non enim sunt ista corporea.

A. Atqui si corporea corporeis oculis mira quadam rerum cognatione cernuntur, oportet animum, quo videmus illa incorporalia, corporeum corpusve non esse. An tu aliter existimas?

E. Age, iam concedo corpus non esse animum vel quicquam corporeum. Quid est tandem? dic mihi.

15

A. Vide interim, utrum confectum sit carere illum omni illa quantitate, de qua nunc quaestio est; nam quid sit animus, oblitum te esse miror priore inter nos quaestione discussum. Meministi enim te quaesisse primitus, unde esset; quod duobus modis a nobis tractatum esse memini: uno, quo quasi de regione eius quaesitum est, altero, utrumnam ex terra vel igne vel alio quopiam istorum elementorum esset vel ex omnibus vel ex aliquibus horum. In qua quaestione constitit inter nos non magis hoc quaerendum esse quam unde sit terra vel si quid aliud elementorum singulorum. Intellegendum est enim, quamquam deus fece-

20

25

1 quae] quem *K* aut – 2 potest *om.L* 2 quae] quem *K* erecta] recta *Zac.m.post.* 3 sectione *D* 5 nihilominus *Cac.K* 6 igitur] ergo *Y* 9 numquam omnino *J*, umquam *Zac.m.post.* 10 atquin *STD* 11 cognatione] cogitatione *Sm2mg.TDX*, cognitione *a* videamus *T* 12 corpus *Cac.m2* 14 concede *D* 16 vide] unde *L* 16sq. illa omni *edd.* 20 duobus] vobis *D* tractum *L* 21 quo] quoque *V*, quod *J* quaesitum – 22 istorum *om.D* altero] alter *T* 23 esset *JY*, esse *Cac.Xac.Tac.cet.* eorum *J*

rit animum, habere illum certam substantiam, quae neque
terrena neque ignea neque aerea sit neque umida; nisi forte
arbitrandum est deum terrae dedisse, ut nihil aliud sit
quam terra, et non dedisse animo, ut nihil aliud quam
5 animus sit. Si autem definiri tibi animum vis et ideo quaeris,
quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur esse
substantia quaedam rationis particeps regendo corpori ad-
commodata.

XIV.23. Itaque illud potius adtende, unde ambigitur
10 nunc, utrum quantitas et quasi, ut ita dicam, locale spa-
tium animo ullum sit. Nam profecto, quia corpus non est –
neque enim aliter incorporea ulla cernere valeret, ut supe-
rior ratio demonstrabat –, procul dubio caret spatio, quo
corpora metiuntur, et ob hoc recte credi aut cogitari aut
15 intellegi talis eius quantitas non potest.

Si autem te movet, cur tanta caeli, terrae marisque
spatia memoria contineat, cum sit ipse nullius quantitatis:
mira quaedam vis est, quam tamen ex his, quae a nobis
comperta sunt, quantum ingenio tuo inest luminis, animad-
20 vertere potes.

Si enim corpus nullum est, ut ratio iam ostendit, quod
longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilque eorum
nisi cum aliis duobus esse in corpore potest, animo tamen
etiam solam lineam interiore quodam oculo, id est intelle-
25 gentia, videre concessum est, arbitror nos concedere sic
animum corpus non esse, ut sit corpore melior.

1 animam V illam V quae neque] quinque Xac. 2 aerea
TDCVXJZac. humida codd.exc. CLX, humi D 3 terra aedissee D 6
animus] definitio animi YZac.m.post. esse om. Y 7 rationis] orationis
K 9 ambigitur Cac. 11 in animo S ullum SYZ, nullum cet. nam]
nec L quia STDYZ, quoniam cet. 12 incorporea] in corpore D ulla]
illa STDCLYZac. 13 demonstravit L 14 aut pr. om. L 16 terraeque
VXac.Jpc. 17 ipsa Xpc. Y ipse sit J 19 comparata S (al. comperta
m2mg.) tuo Sm2sl.Zm.post.sl., om. Y animadverti Y 20 potest LX
23 in animo V 24 interiorem Cac.KZ

Quo concesso non opinor dubitandum esse eum etiam
 linea esse meliorem; ridiculum est enim, cum tria illa insint
 corpori, ut corpus sit, non his omnibus esse meliorem qui
 corpore est melior. At ipsa linea, qua melior esse convinci-
 tur animus, ideo ceteris duobus praestat, quia minus quam 5
 illa duo secari potest. Porro illa duo eo magis secantur quam
 linea, quo magis se in spatium distendunt. Linea vero spa-
 tium nisi longitudinis nullum habet, quo sublato nihil om-
 nino remanet spatii. Quapropter quicquid linea melius est,
 necesse est nullo spatio sit et omnino dividi secarique non 10
 possit.

Frustra igitur, ut opinor, quantitatem animi, quae
 nulla est, invenire laboramus, cum eum linea concedamus
 esse meliorem. Et si figurarum omnium planarum illa op-
 tima est, quae circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil 15
 esse melius puncto atque potentius, quod nullo dubitante
 partibus caret, quid mirum, si anima neque corporea sit
 neque ulla aut longitudine porrecta aut latitudine diffusa
 aut altitudine solidata et tamen tantum valeat in corpore,
 ut penes eam sit regimen omnium membrorum et quasi 20
 cardo quidam in agendo cunctarum corporalium motio-
 num?

24. Cum autem oculi medium, quae pupilla dicitur,
 nihil aliud sit quam quoddam punctum oculi, in quo tamen

1 esse *om. SCKYZ*, est *TDVL* 2 lineam *K* 3 sit] *add.* animum
Sm2sl.TD 4 corpori *CK* qua] quam *K* 5 ideo –minus *om. T* 6 eo
 –7 quo *om. L* 7 distendit *D* 9 linea] in ea *VX* est *om. K* 13 laboramus]
add. hoc loco ab animae substantiam (!) corpoream quantitatem excludit
 dicitque quasi linea secari non potest quac omnibus figuris melior est,
 multo magis animus quantitati caret cuius natura potentior adprobatur
K (*nota marginalis falso in textum recepta*) 14 si *om. Sac.m2L* figuram
D omni *X* 15 effingitur] efficitur *SZ*, al. effingitur *Sm2* 16 melius
 esse *edd.* 18 diffusa] defussa *J* 19 altitudine] latitudine *Cac.* 20 penes
 eam] pene seca *K*, eam *om. D* et] ut *D* 21 cunctorum *Sac.m2* 23
 autem] his *Y* 24 quodam *Sac.m2Jac.*

tanta vis est, ut eo dimidium caelum, cuius ineffabile spatium est, ex aliquo eminenti loco cerni conlustrarique possit, non abhorret a vero animum carere omni corporea magnitudine, quae tribus illis differentiis consummatur,
 5 quamvis corporum magnitudines quaslibet imaginari queat.

Sed paucis licet ipso animo animum cernere, id est, ut ipse se animus videat; videt autem per intellegentiam. Huic soli enim licet videre nihil esse in rebus potentius et magni-
 10 centius his naturis, quae, ut ita dicam, sine tumoribus esse intelleguntur; tumor enim non absurde adpellatur corporis magnitudo; quae si magnipendenda esset, plus nobis profecto elephanti saperent. Quod si quisquam eorum cognatus dicet elephantos esse sapientes – sensi enim quamvis admi-
 15 rans, sensi tamen etiam hinc homines saepe ambigere –, illud, quantum opinor, saltem concedet, plus asino sapere apiculam; quorum comparare magnitudines plus profecto est quam asininum.

Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat
 20 aquilae oculum multo quam noster est, esse breviorē? quo tamen illa sublime ita volans, ut a nobis in tanta luce difficile cernatur, latentem sub frutice lepusculum et sub fluctibus piscem videre comperta est.

1 medium *L* 3 corpore *Y* 4 consumatur *D* 8 se *om.L* autem] his *Y* 9 enim soli *Zpc.* potentius] *om.L*, potius *Laon 55 ac.* 11 non *om.S* 12 quae si] quasi *K* magna pepeddi (!) *Xac.m2*, magna pedenda *Vac.* essent *Xac.*, esse *Y* 13 elephantis//apperient *Cac.*, -tis saperent *L* elef- *TD*, elif- *JLaon 55 (item 14)* quisquam] quoque *Y* cognitus *D* 14 dicit *XY* sapientes esse *X* 16 saltem, saltim *codd.promiscue (sim.saepe)* concedit *CK*, concedes *Dpc.* 17 apicula *D* quorum] horum *SY* 18 asininum] asinum *SYac.* 19 dicemus *K* linqueat *D*, liceat *J* 20 est *om.D Laon 55* quo] quod *L* 21 volens *L* a *om.L*

Quod si in ipsis sensibus, quibus nisi corporea sentire non datum est, nihil ad rem, id est ad vim sentiendi, valet corporis magnitudo, metuendumne est, quaeso, ne animus humanus, cuius excellentior et paene solus aspectus est ipsa ratio, qua etiam se invenire molitur, nihil sit, si illum eadem ratio, id est se ipse, omni magnitudine, qua obtinetur locus, carere convicerit? 5

Magna quaedam, mihi crede, magna, sed sine ulla mole de animo cogitanda sunt. Quod facilius contingit his, qui aut bene eruditi ad haec accedunt non studio inanis gloriae, sed divino amore veritatis accensi aut qui iam in his quarendis versantur, quamvis minus eruditi ad investiganda ea venerint, si patienter bonis se dociles praebent atque ab omni corporum consuetudine, quantum in hac vita permittitur, semet avertunt. Fieri autem non potest quadam divina providentia, ut religiosis animis seipsos et deum suum, id est veritatem, pie, caste ac diligenter quaerentibus, inveniendi facultas desit. 10 15

XV.25. Sed ab ista quaestione, nisi quid te adhuc movet, iam recedamus, si placet, et ad alia transeamus. Quicquid autem de illis figuris loquacius a nobis fortasse disputatum est quam volebas, videbis quantum ad alia valebit, si hanc disceptationem aliquid eo adiutam esse concedis; 20

4 (so)lus – p. 175,10 pro(bem) *deest* L

1 quibus *om. T* 3 metuendum. Ne *CK* 4 poene *LJ* 5 qua] quae *X* 6 omni] omnium *J Laon 55ac.* 8 quaedam *om. STDYZac.m.post.* mihi magna crede *S* crede mihi *edd.* 9 sint *J Laon 55* 11 qui iam *STY*, quia *D*, cum iam *cet.* 12sq. investigandae evenerint *C* (-nda *pc.m3*, quae *add.* haec *sl.*), investigande aevenerint *K* 13 si patienter *VJ Laon 55*, sapienter *Xac.m2*, se patienter *cet.* se dociles *Xpc.m2*, dociles *Xac.m2 cet.*, docibiles *pae* praebeant *VXpc.m2J*, *add.* consensum *Jm3sl.* 15 autem] enim *D*, his *Y* 17 pie caste] pietatem *Zac.m.post.* 19 adhuc te *lm*, te adhuc *pae*, te ab hac (!) *Y*, te ab hac *Z* (adhuc *m.post.sl.*), te ad haec *cet.* 21 autem] his *Y* 22 videbas *K* 23 concedas *V*

nam et exercet animum hoc genus disciplinarum ad sub-
 lora cernenda, ne luce illorum repercussus et eam sustinere
 non valens in easdem tenebras, quas fugere cupiebat, liben-
 ter refugiat, et adfert argumenta, nisi fallor, eertissima,
 5 quibus, quod fuerit inventum atque confectum, impuden-
 tem habeat dubitationem, quantum homini talia vestigare
 permissum est. Minus enim ego de his rebus dubito quam de
 his, quas istis oculis videmus cum pituita semper bellum
 gerentibus. Quid enim minus ferendum et audiendum est
 10 quam fateri nos ratione praestare bestiis et eam rem fateri
 esse aliquid, quam corporeo lumine sentimus, quam etiam
 nonnullae bestiae melius cernunt, id autem, quod ratione
 intuemur, nihil esse contendere? Quod si diceretur tale esse,
 quale illud est, quod oculi vident, nihil profecto dici posse
 15 indignius videretur.

26. *E.* Accipio ista libentissime atque adsentior. Sed
 illud me movet, cum corporeae quantitatis non esse ani-
 mam res ita elara sit mihi, ut omnino, quemadmodum
 resistam illis argumentis et quid eorum non concedam,
 20 prorsus ignorem: primum, eam aetate ut corpus crescit, ita
 et anima vel crescat vel crescere videatur. Quis enim neget
 pueros infantes ne bestiarum quidem nonnullarum astutiae
 comparandos? Quis autem dubitet illis crescentibus etiam
 ipsam in eis quodammodo crescere rationem? Deinde, si per

deest L

1 et *om. Y* 2 ea *STDYZac.* 3 cupiebas *VX Laon 55* 5
 impudentem] *add. non Jsl., non pudentem D* 8 pituita *SYZac., vel ta*
Sm2sl. 9 ferendum *VX* audiendum *VXJ* 10 quam] *vel qua Jm2sl.*
 eam *om. TD* fateris *TDac.* 11 quam *pr.]* vel quod *Jm2sl* 12 nonulle
Laon 55 id autem] *in his Y* 13 quod] *vel quid Jm2sl.* si diceretur
om. J 14 profecto] *perfecto Y* 15 videtur *Dax.X* 16 ista accipio *D*
istuc Z assentio *Z* 19 concedat *J*, cedam *Laon 55* 21 excrecere *CK*
 videamus *D* 22 pucros] *om. Y, exp. Z* 23 autem] *his Y (hoc pc.)*

spatium sui corporis anima distenditur, quomodo nullius quantitatis est? Si autem non distenditur, quomodo sentit ubique pungentem?

A. Omnino ea quaeris quae me quoque saepe moverunt. Itaque non sum imparatus tibi respondere, ut mihi soleo; utrum autem bene, ratio quae te agit iudicabit. Qualecumque id tamen sit, plus certe non possum, nisi forte aliquid melius, cum disputamus, in mentem divinitus venerit. Sed agamus, si placet, more nostro, ut duce ratione tu tibi ipse respondeas. 5 10

Ac prius quaeramus, utrum crescentis cum corpore animi certum argumentum sit, quod aetatis accessu aptior humanae consuetudini homo et in ea magis magisque peritus est.

E. Age, ut placet; nam et ego id genus docendi ac discendi maxime probo. Nescio quo enim modo, cum id, quod nesciens quaerebam, ipse respondeo, fit ipsa inventio non modo re, sed admiratione etiam dulcior. 15

XVI.27. *A.* Dic ergo, utrum tibi maius et melius duo quaedam an unum atque idem esse videatur duobus nominibus adpellatum? 20

E. Scio aliud esse quod maius, aliud quod melius dicimus.

A. Quid horum duorum est, cuius esse putes quantitatem? 25

E. Id videlicet quod maius dicimus.

deest L

2 autem] his *Y* (hoc *pc.*) 3 pungentem] pugnans *K* 6 autem] his *Y* (hoc *pc.*) bene ratio] veneratio *D* te] tecum *YZ* iudicavit *Laon* 55 9 more] in ore *K* 10 ipsi *X* respondeas ipse *C* 13 magis *om. D* 14 placeat *K* 16 fit] sit *JY Laon* 55 20 nominibus] modis *Laon* 55 (nominibus *m.al.mg.*) 22 quod *pr. et alt.*] que *Y* diximus *K* 24 interlocutoris siglum *om. Y* putes esse *Laon* 55 26 maius] magis *Dac.*

A. Quid? cum duarum figurarum rotundam quadrata meliorem esse confitemur, quantitasne id facit an quid aliud?

E. Nullo modo quantitas, sed illa, de qua superius egimus, aequalitas huius excellentiae causa est.

A. Nunc ergo illud adtende, utrum tibi videatur virtus aequalitas quaedam esse vitae rationi undique consentientis. Nam si aliud ab alio in vita discrepet, magis, ni fallor, offendimur, quam si aliqua pars circuli maiore minoreve intervallo quam aliae partes distet a puncto. An tu aliter existimas?

E. Immo adsentior et hanc, quae abs te descripta est, probo esse virtutem; nam et ratio non dicenda est aut existimanda nisi vera; et cuius vita per omnia congruit veritati, is est profecto vel solus vel certe maxime qui bene atque honeste vivit; et qui ita sit adfectus, solus habere virtutem et ea vivere iudicandus est.

A. Probe dicis. Sed certe etiam illud vides, ut opinor, similiorem virtuti esse circulum figurarum planarum alia qualibet. Hinc est enim quod apud Horatium magnis laudibus solemus extollere illum versum, quo ait, cum de sapiente ageret:

‘fortis et in se ipso totus teres atque rotundus’.

23 Hor. sat. 2,7,86 (Hagendahl, Test. 412)

deest L

1 quadratam *TCac.K*, quadratae *YZac.* 2 faciat *SZac.*, faciad *Y* quid] aliquid *J* 4 interlocutoris siglum *om. Y* 5 aequalitas] et qualitas *K* causa est] necesse est *J* (causa est *mg.*) 8 nisi *SX* 9 offendimus *YZac.* 10 quam] quod *Yac.* distenta puncto *SY* 12 abs te] absque *Y* 14 congruet *K* 15 veritati is est] veritatis est *K Y*, veritati, sed *C* (vel et *m3sl.*) profecto] perfecto *Y* certe *om. D* 16 qui] quid *Y* 19 esse virtuti *edd.* circulum] *add.* quam *STDCK YZac.* 19sq. aliam quamlibet *STDCK YZac.* 20 oratium *codd.* 22 ageretur *Y* 23 teres] tres *C* (teres *sl.*)

Et recte; nam neque in animi bonis quicquam invenis, quod
magis sibi ex omni parte consentiat quam virtutem neque
in planis figuris quam circum. Quamobrem si circulus non
magnitudine spatii, sed quadam conformatione ceteris
praestat, quanto magis de virtute existimandum est, quod 5
non maioris loci occupatione, sed divina quadam congruen-
tia rationum atque concordia ceteras adfectiones animi
superat?

28. Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem
magis quam ad virtutem proficere dicitur? an tibi non 10
videtur?

E. Manifestum est.

A. Non igitur tibi debet videri animus sicut corpus
crescendo cum aetate proficere; proficiendo enim ad virtu-
tem pervenit, quam fateamur nulla spatii magnitudine, sed 15
magna vi constantiae pulchram esse atque perfectam. Et si
aliud est maius, aliud melius, ut iam dedisti, quicquid
anima cum aetate proficit composque rationis fit, non mihi
videtur fieri maior, sed melior. Quod si membrorum id
faceret magnitudo, eo quisque prudentior esset, quo longior 20
aut validior; quod se aliter habere non, opinor, negabis.

E. Quis istud negaverit? Sed tamen, cum proficere
animam per aetatem etiam tu concedas, miror qui fiat, ut
omnis quantitatis expers, etiamsi non membrorum spatio,
at certe temporis adiuvetur. 25

deest L

I recte] *add.* oratius dicit *K* animo *YZac.* bono *Y*, boni *Sac.m2*
invenis] -ies *V*, -ri *J* (vel invenis *sl.*), -imus *Laon 55* (vel *s sl.*) 4
magnitudinis *K* conformationem *Ypc.* 6 non *om.D* sed] deus *Y* 7
ratione *SYZ* ceteros *Y* 9 autem] his *Y* (hoc *pc.*) 10 non tibi *lm* 13
debet tibi *J* sicut] his *Y* 15 qua *D* fateamur *Jpc.Laon 55* 16
constantiae] conscientiae *S* (al. stantie *m2sl.*) 17 dedisti] didicisti
DXpc.m2 18 fit] sit *Laon 55* 20 facere *D* 21 aliter] taliter *Y* ut opinor
XJ Laon 55 (ut *m.al.mg.*) 22 istud] istuc *YZLaon 55*, istunc *K*, tunc
SC, istud *Sm2sl.* 23 qui] quid *D* 25 at] aut *SX*, haut *J* (tamen *m3sl.*),
om.Y

XVII.29. A. Desine mirari; nam et hic tibi simili ratione respondeo. Ut enim membrorum magnitudo ideo nihil adfert argumenti, cur animam adiuvet, quod inulti exilioribus brevioribusque membris prudentiores inveniuntur quibusdam magna mole corporis praeditis, ita quoniam iuniores nonnullos senioribus plerisque magis industrios atque strenuos videmus, non video, cur putanda sint spatia temporis in aetatibus incrementa ut corporibus, sic animis dare, cum et ipsa corpora, quibus per tempus crescere atque ampliora spatia tenere concessum est, saepe sint annosiora breviora, non modo senilia, quae magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, sed etiam puerorum, quos animadvertimus his breviores esse corpore, quibus sunt aetate maiores.

Si igitur porrecta in plurimum tempora ne ipsis quidem corporibus magnitudinis adferunt causam, sed omnis illa seminis vis est et quorundam naturae numerorum sane occultorum et difficilium ad dinoscendum, quanto minus arbitrandum est longo tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus usu rerum atque adsiduitate multa didicisse?

30. Quod si te illud movet, quod solemus eam, quam Graeci macrothymian vocant, longanimitatem interpretari, animadvertere licet a corpore ad animum multa verba

deest L

1 rationi Y 2 respondebo Jac. 3 adfert] defert Laon 55ac.m.al. anima Y 5 praedictis C 6 plerisque om. VJ Laon 55 7 sunt V 9 et] ex Y 9sq. atque ampliora] amplioraque CK 11 senilia] senum Zpc.m.post. 12 et trahuntur Jac. 13 breviora S corpora SZac. 16 causas CK 18 dignoscendum elm 19 est om. Laon 55 longe Y longiorem animam fieri CK VJ Laon 55 20 quia] qua Y 22 illum D ea K 23 ΜΑΚΡΟΘΥΜΙΑΜ Laon 55, macrothymian CK, macrothimiam (-thym Vpc.) TVJ, magrothimiam D, machrotymiam X, machrotimiam SYZ

transferri, sicut ab animo ad corpus; nam si 'montem
improbum' et 'iustissimam tellurem' dixit Virgilius,
quae verba cernis ab animo ad corpora esse translata, quid
mirum, si mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa
nisi corpora esse non possint? Ea vero, quae inter virtutes 5
adpellatur animi magnitudo, ad nullum spatium, sed ad
vim quandam, id est ad potestatem potentiamque animi
relata recte intellegitur, virtus eo pluris aestimanda, quo
plura contemnit. Sed de hac post loquemur, cum quaere-
mus, quanta sit anima, sicut quaeri adsolet, quantus fuerit 10
Hercules factorum excellentia, non mole membrorum; ita
enim supra distribuimus.

Oportet autem nunc te recordari, quod de puncto iam
satis egimus; nam id potentissimum esse maximeque in
figuris dominari ratio docebat. Potentia vero atque domina- 15
tus nonne ostendant quandam magnitudinem? Et in puncto
tamen nullum spatium reperiebamus. Non igitur magnum
vel ingentem animum cum audimus aut dicimus, quantum
loci occupet, sed quantum possit, cogitandum est.

Quamobrem, si iam primum argumentum tuum, quo 20
tibi per aetatem cum corpore animus crescere videbatur,
satis discussum est, transeamus ad aliud.

XVIII.31. *E.* Nescio utrum omnia, quae me non frustra
movere adsolent, persecuti fuerimus, et fieri potest, ut re-

Isq. Verg. Aen. 12, 687; Georg. 2, 460 (Hagendahl, Test. 933. 955)

deest L

1 sicut] si *Y* si *om.K* 2 virgilius dixit *C(verg-)KLaon 55* 3
translata - 5 esse *Cm2mg.* esse translata *post cernis tr.Laon 55* 5
corporea *DZ* inter virtutes quae *edd.* 6 animo *Y* ad *pr.]* et ad *Y*
8 aestimanda] exist- *YZ* 9 post] quo *J* (vel post *mg.*) loquimur *J*
queramus *K*, quaerimus *JZac.* 10 sicut] si *Y* solet *Cpc.* 11 hercules
J 12 super *Xac.* 13 autem] haec *Y* 16 nonne] non *C* ostendant
aelm, ostendat *CJ*, ostentat *Cpc. cet. p* 17 tamen] tam *V* 18 audivimus
Y, audiamus *Zac.* 20 quo] quod *SD* 23 Ad(eod., !) *Y* ad omnia *CK*
24 persecuti *Tpc.*

cordationem meam aliqua fugiant. Verumtamen, quod nunc in mentem venit, videamus, quale sit quod puer infans non loquitur atque id crescendo adsequitur.

5 *A.* Facile est istud; nam credo videri tibi ea lingua quemque loqui, qua loquuntur homines, inter quos natus educatusque sit.

E. Nemo id ignorat.

A. Constitue ergo quempiam ibi natum atque altum, ubi homines non loquerentur, sed nutibus membrorumque
10 motu cogitationes suas sibimet expromendas signarent. Nonne censes eum talia esse facturum neque locuturum, qui loquentem neminem audierit?

E. Nolo me hoc interrogas, quod fieri non potest. Qui enim tales homines, inter quos quemquam natum cogitare
15 possim?

A. Itane? tu non vidisti Mediolani adolescentem honestissimi corporis et elegantissimae urbanitatis, mutum tamen atque ita surdum, ut neque alios nisi motu corporis intellexeret neque ipse aliter quae vellet significaret? hic
20 enim est notissimus. Nam ego novi rusticum quendam loquentem de loquente uxore filios omnes mares atque feminas quattuor fere aut eo amplius – non enim satis nunc commemini – mutos surdosque genuisse. Nam ex eo, quod loqui non poterant, muti, ex eo autem, quod nulla signa nisi
25 oculis conligebant, etiam surdi intellegebantur.

deest L

1 fugient *Y* verumtamen] verum tunc *Y* 2 mente *D* 3 id crescendo] in cresc- *m* 4 istuc *SVJYZ*, vel hoc *Vmg.* videntibus *V* (vel videri tibi *m.post.mg.*) 8 ibi] ubi *VY*, ibi *Vmg.* alitum *Tpc.* 9 nutu *Zac.* 10 expromendas] exprim- *Spc.m2DXpc.* 13 qui] quis *SYZ*, quid *J* 14 inter *ante* tales *add.Sm2* inter quos *om.S* cogitari *X* 15 possit *STDYZ* 16 mediolanum *CK* 18 atque ita *edd.exc.p.* ita atque *codd.* 19 hic] hinc *K* 22sq. nunc commemini] mecum quot memini *J* 24 autem] haec *Y* 25 intellegebatur *D*

E. Illum vero ego bene novi et de istis nescio quibus credo tibi. Sed quorsum ista?

A. Quia dixisti non te posse cogitare inter tales homines nasci quempiam.

E. Nec nunc aliud dico; nam istos, nisi fallor, inter eos 5 qui loquerentur natos esse concedis.

A. Non equidem negaverim. Sed cum iam inter nos constet nonnullos tales homines esse posse, quaeso cogites, si ex hoc genere mas et femina iungerentur atque in aliquam quocumque casu delati solitudinem, ubi tamen vivere valerent, gignerent filium non surdum, quemadmodum esset 10 cum parentibus iste locuturus?

E. Quemadmodum censes, nisi ut parentes ei dabant, ita gestu signa redditurum? Sed tamen puer parvus ne hoc quidem posset. Quare illa ratio mea manet integra. Quid 15 enim refert, utrum loqui an gestum facere crescendo adsequatur, cum ad animam utrumque pertineat, quam fateri nolumus crescere?

32.*A.* Iam mihi videris etiam, cum in fune quisque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam quam 20 eos, qui id facere nequeunt.

E. Hoc aliud est. Quis enim hoc non videat esse artis?

A. Cur, obsecro, artis? an quia didicit?

E. Ita vero.

A. Quare tibi ergo etiam, si aliud quisque discat, non 25 artis videtur?

deest L

1 vero ego] ergo *K*, vero *Cm2sl.* 3 cogitasse *K* 5 interlocutoris siglum *om.D* M(ag.) nam istos *X* 7 Ad(eod.) *D*, M(ag.) *eras.K* nonne quidem *Xac.Y* 8 constat *Y* 9 mas] masculus *SCXYZ*, masc. *K* 14 ita gestu] ista iesta (!) *Y* tamen] tunc *Y* hoc] id *YZ* 15 possit *VXJ* 16 refert] differt *Z* 19 funem *K* 21 qui id] quid *Tac.DCac.KVac.XY* 22 alius *K* artis *om.K* 23 cur] cum *K* didicit] discitur *Z* 25 interlocutoris siglum *om.Y*

E. Plane quicquid discitur, artis esse non nego.

A. Non ergo ille didicit a parentibus gestum facere?

E. Didicit sane.

A. Oportet igitur et hoc non animae crescendo amplioris, sed imitatoriae cuiusdam artis esse concedas.

E. Non possum hoc concedere.

A. Ergo non omne quod discitur artis est, quod nunc concesseras.

E. Artis omnino.

A. Non ergo ille didicit gestum, quod item non minus dederas.

E. Didicit, sed hoc non est artis.

A. Atqui tu paulo ante dixisti artis esse quod discitur.

E. Age, iam concedo et loqui et gestum facere eo, quod ea didicimus, artis esse. Tamen aliae sunt artes, quas, dum in alios intendimus, discimus, aliae, quae a magistris nobis inseruntur.

A. Quas tandem istarum putas animam ex eo, quod amplior fiat, adipisci? anne omnes?

E. Non omnes puto, sed illas superiores.

A. Nonne tibi ex hoc genere videtur in fune ambulare? Nam et hoc videndo, ut arbitror, qui id faciunt adsequuntur.

E. Ita credo. Sed tamen non omnes, qui haec spectant et magno studio intuentur, adsequi possunt, sed qui huius rei magistros patiuntur.

deest L

1 *interlocutoris siglum om. Y* dicitur *Y* **6** *Ad(eod., !)* *Y* **7** *A(ug., !)* *Y* non omne *Ym2sl.* **8** *conseras Cac.m2* **9** *interlocutoris siglum om. X* **10** *interlocutoris siglum om. X* **11** *dederas] desideras C* **12** *non est hoc J* **13** *atqui – artis Ym2mg. atquin STDZ* dicitur] dicitur *K* **14** *concede D* **15** *discimus V* esse] vel sunt *Jm2sl.* **16sq.** *inseruntur nobis edd.* **18** *A(ug., !)* *Y* putes *K* **19** *ante omnes anne omnes K* **21** *ex] et Y* videretur *Y* **22** *qui id] quid DKXac. Y* **24** *sed – spectant Xm2mg.* expectant *Y*, expectant *Zac.*

A. Bene sane dicis; nam hoc tibi etiam de locutione responderim; multi enim Graeci et aliud linguae genus crebrius nos loquentes audiunt quam funiambulū spectant; qui ut linguam nostram discant, quemadmodum nos, cum ipsorum nosse volumus, saepe magistris traduntur. Quae cum ita sint, miror, cur animae incrementis tribuere velis, quod loquuntur homines, quod autem in fune ambulant, nolis.

E. Nescio quo modo ista confundis. Nam qui ut linguam nostram discat magistro traditur, novit aliam quandam suam, quam eum, quod eius anima creverit, puto didicisse; cum autem discit alienam, non ampliori animae, sed arti tribuo.

A. Quid? si ille, qui inter mutos natus atque altus est, sero ac iam iuvenis in alios homines incidens loqui didicisset, cum aliam linguam nullam nosset, eo tempore putares animam eius crevisse, quo loqui didicerat?

E. Numquam istuc ausim dicere; et iam cedo rationi nec puto amplioris animae argumentum esse, quod loquimur, ne et alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam. Quod si dixero, illud sequetur absurdum, de- crescere animam, cum quidque obliviscitur.

deest L

1 et hoc *edd.* 2 genus linguae *edd.* 3 funambulū *Cpc.Zpc.*, funiambulant *X* (-tem *pc.m2*) expectant *X* 6 ita] ista *T* 8 nolis] non vis *J* (vel nolis *m2sl.*), nobis *X* (non vis *m2pc.sl.*) 9 interlocutoris siglum *om.X* qui *om.D* 11 quam] *add.* ut *Y* eum] eius *VX* creveris *D* 12 autem] haec *Y* discit] didicit *YZ*, disci *Xac.m2* aliena *VJ* amplior *Y* 14 altus] alitus *Tpc.Xpc.* 17 quo] quod *K*, ut *Sac.m2Z* didiceret *Y*, didicerit *Zpc.* 18 numquam] num *J* istud *SZ*, istum *VXJ*, vel istud *Vm.post.mg.* dicere et] diceret *C* 19 argumenta *Zac.* quod] quid *Dpc.* 20 ne et] nec *D* artes omnes *Y* cogas *Sac.m2YZac.* 21 sequetur] sequi *CK*, sequimur *Zac.m.post.* absurdum -- 22 quid(que) *om.CK* 22 quidque] quisque *SYZac.m.post.*

- XIX.33. A. Bene intellegis et verum ut audias, recte dicitur anima discendo quasi crescere et contra minui dediscendo, sed translato verbo, ut superius ostendimus. Tantum illud cavendum est, ne quasi spatium loci maius occupare videatur, dum dicitur crescere, sed maiorem quandam vim peritior quam imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert, qualia sint illa ipsa quae discit, quibus quodammodo videtur augeri. Nam ut in corpore tria sunt genera incrementorum, unum necessarium, quo naturalis convenientia impletur in membris, alterum superfluum, quo a ceteris membris integra valetudine augendo aliquid discrepat, per quod interdum evenit, ut senis digitis nascentur homines, et pleraque alia, quae, cum praeter consuetudinem nimia sunt, monstrosa numerantur, tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur – nam etiam sic membra crescere dicuntur et re vera locum occupant ampliorem, sed expugnata bona valetudine –, ita in animo quaedam quasi naturalia incrementa sunt, cum honestis et ad bene beateque vivendum adcommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus, quae mirabilia quam utiliora sunt, quamquam nonnullis rebus plerumque opportuna, supervacanea tamen et de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim, si quidam tibicen, ut Varro auctor est, ita populum delectavit, ut rex fieret, ideo animum nostrum illo artificio

22–24 Varro frg. incert. (Hagendahl, Test. 670)

deest L

2sq. minui dediscendo] invade discendo *D* 3 tantum] tamen *edd.* 6 quam imperitior *om. V* 6sq. magni tamen] magnitudinem *D* 7 illa] alia *Zac.m.post.* 8 corpora *K* 14 monstrosa *Sac.m2Dac.C'K Vac.XJZac.* numerantur *codd. pa.* nominantur *elm* 15 quod] quam *K* accidat *Zac.* sic] si *K* 16 sed] et *V* (sed *m.post.mg.*) 19 vivendum] videndum *Sac.T* 21 nonnullis] nullis *D* supervacuanea *VJ*, superbacanea *Y* 22 de illo *om.Z* 23 tybicen *S*, tybicinem *Zac.* Varro] u *K* 24 delectavit ut rex] delectabitur ex *Cac.K* animum] omnium *K* illo] ullo *J*

augendum putare debemus, quia nec maiores quam humani sunt, dentes habere vellemus, si audissemus a quopiam, quod tales habuerit, morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur; nam et odore ac sapore mire diiudicare pulmenta et quo lacu piscis captus sit vel quotenne vinum sit, nosse dicere quaedam est miseranda peritia; et his artibus cum quasi crevisse anima videtur, quia neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud quam tumuisse vel etiam contabuisse iudicanda est.

XX.34. *E.* Accipio ista et adsentior; nec tamen nihil angor ex eo, quod imperita omnium rerum et bruta est anima, quam in puero recens nato, quantum licet, inspicimus. Cur enim nullam artem secum adtulit, si aeterna est?

A. Magnam omnino, magnam et qua nescio utrum quicquam maius sit, quaestionem moves, in qua tantum nostrae sibimet opiniones adversantur, ut tibi anima nullam, mihi contra omnes artes secum adtulisse videatur nec aliud quicquam esse id, quod dicitur discere, quam reminisci et recordari.

Sed vide, ne huius temporis non sit, utrum ista habeant ita sese, requirere. Nunc enim agimus, ut adpareat, si potest, non eam secundum loci spatia parvam magnamve no-

17–19 *cf.* *Retract.* 1,7,2 18sq. *cf.* *Cic. Tusc.* 1,57 (Hagendahl, *Test.* 294)

deest L

2 sunt] sed *Y* quopiam] copiam *Y* 5 odore] honore *CK*, odore *Cm3sl.* 6 quodenne *CX*, quod lene *Cpc.m3*, quodtenne *S*, quod tenue *YZ*, quo tenue *Zac.* vinum] unum *D* 8 quia] quae *edd.* 9 quam tumuisse vel] quantum vis se velle *Y* diiudicanda *D* 10 adsentior] *add.* ista *Y* 11 angor] agor *Y* 14 utrum *om. Y* 15 in qua tantum] in quantum *VY*, tantum *Vpc.* 16 nullas *Y* 18 quicquam *om. Y* 20 sed] et *VX*, sed *Vmg.* vide ne *codd.p.*, videsne quam *aelm* 21 sese] se *Sac.m2YZac.m.post.* sese ita *VX* 22 spatia parvam magnamve] spatiam (!) parvamve *Cac.m2*

minari; aeternitatem autem eius, si ulla est, opportune
 scrutabimur, cum illud quod quartum posuisti: 'Cur corpori
 fuerit data', quantum fas est, tractare coeperimus. Quid
 enim ad talem eius quantitatem adtinet, semperne an non
 5 semper fuerit futurave sit aut quod nunc perita nunc impe-
 rita est, eum et longum tempus ne corporibus quidem ad-
 ferre magnitudinis eausam superius probaverimus et peri-
 tiam notissimum sit posse nullam adesse ereisentibus ac
 saepe senescentibus opportunam esse multaque alia dicta
 10 sint satis, ut opinor, ad demonstrandum non cum magnitu-
 dine corporis, quam aetas adfert, etiam animam fieri am-
 pliorem?

XXI.35. Quare videamus, si placet, illud alterum argu-
 mentum tuum quale sit, quod per totum spatium corporis
 15 taetus sentitur ab anima, quam spatii nullius esse volumus.

E. Sinerem iam ad illud transiri, nisi de viribus dicen-
 dum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc, quod auctiora
 per aetatem corpora vires praebent animae ampliores, si
 cum his amplior non fit anima? Quamquam enim virtus
 20 animae, vires autem corporis putari soleant, numquam
 tamen ab anima eas abiudicaverim, cum videam in exani-
 mis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicuti
 sensibus, uti animam non negandum est; tamen quando ista
 sunt viventis officia, quis haec dubitaverit ad animam po-

deest L

1 autem] haec *Y* 2 scrutabimus *K* cum] tum *C* 3 data – 5 fuerit
Cm2mg. ceperimus *DKVY* 4 talem eius *edd.*, eius talem *codd.* 5 sit]
 scit *D* nunc perita *om.C* nunc imperita *om.Y* inperitia *C* nunc
 imperita nunc perita *aelm* 6 nec *SYZac.* 10 sunt *KXpc.* 14 corporis]
 temporis *X* 15 sentiuntur *YZac.* 16 Ad(eod., !) *Y* 16sq. aliquid
 dicendum *J* 17 quid – 18 praebent *om.D* hoc enim *codd.p.*, enim hoc
aelm 19 non fit *Cm2sl.* enim *om.K* 22 per *om.D* sicuti *J*, si *Y*, sicut
cet. 23 quando] quoniam *Y edd.* 24 dubitaverit] putaverit *V* (vel
 dubitaverit *m.post.mg.*)

tius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quam in infantibus esse videamus ac deinde adulescentes iuvenesque in dies viribus praestent, donec rursus corpore senescente minuantur, non leve, quantum mihi videtur, crescentis cum corpore ac deinde senescentis animae indicium est. 5

36. *A.* Non usquequaque absurdum est quod dicis. Sed ego vires non magis in amplitudine corporis aetatisque incrementis quam in exercitatione quadam et conformatione membrorum esse soleo putare; id adeo ut tibi probem, quaero abs te, utrum alium alio pertinacius ambulare ac minus defatigari maiorum virium esse arbitreris? 10

E. Ita sentio.

A. Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam sine defectu, cum aucupandi studio in ambulando exerce- rer, quam adulescens, cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebar, contulissem, si accedenti aetati et per hanc animae crescenti vires ampliores tribuendae sunt? Deinde in ipsis luctatorum corporibus palaestritae non molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorum et destri- ctos toros figuramque omnem corporis sibi congruentem peritis- sime inspiciunt et hinc potius argumenta virium conligunt. Quae tamen omnia parum valent, nisi vis artis et exercita- tionis accedat. Saepe etiam visum est ingentis corporis viros 20

1–10 pro(bem) *deest L*

2 in *om. VXJY* 3 corpore *om. T* 4 senescentem *TDK* minuatur *Xac. Y* 5 dein *CKV* desenescentis *Z* (al. dein senesc- *m. post. mg.*) 8 amplitudinem *D* corporis] *add. et conformatione X* 9 confirmationem *D* 10 id adeo] ideo *Z* (id autem *pc. m. post.*) 12 fatigari *V*, defitig- *J*, defetig- *Tac. CL* 15 aucupandi *J*, accubandi *K*, aucubandis *L* exercere *LYac.* 17 accedente *L*, accendi *D* accedentia etate *V* aetate *L* et *om. L* 18 animae *VXJZpc.*, homini *Zac. cet. pal* 19 palaestritae] palestri *D*, *add.* qui *CK* 20 nodos] nudos *C* destri- ctos *SLY*, districtos *Zpc.*, describtos *C*, descriptos *cet.* 21 thoros *SLYZ* 22 hinc] inde *Z* argumentum *S* virium *om. K* 23 tamen] tunc *Y* valet *LY* 24 visus *Y*

ab exiguis brevibusque superari vel in movendis vel in
 ferendis ponderibus vel in ipso etiam luctamine. Nam olym-
 pionicum quemlibet lassari citius in itinere quam circumfo-
 ranum aliquem mercatorem, qui uno illius digito conlidi
 5 possit, cui est incognitum? Quare si et ipsas vires non perae-
 que omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus et
 corporum lineamenta magis et figurae quam magnitudines
 valent plurimum et si exercitationes tantum adferunt, ut
 celeberrime creditum sit hominem tollendo cotidie vitulum
 10 parvum egisse, ut eum etiam taurum sine sensu maioris
 oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere pos-
 set, nequaquam amplioris aetatis vires cum corpore ani-
 mam crevisse significant.

XXII.37. Quod si amplius aliquid animalium maiora
 15 corpora eo ipso, quo maiora sunt, habent virium, illa causa
 est, quod lege naturae cedunt pondera minora maioribus
 non modo, cum ad proprium locum suoapte nutu feruntur,
 ut umida et terrena corpora in ipsius mundi medium locum,
 qui est infimus, rursus aerea et ignea sursum versus, sed
 20 etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut re-
 pulsu, eo quo non sponte ferrentur, vi aliena ire coguntur.
 Nam si ex alto dimiseris, quamquam simul, duos lapides
 disparis quantitatis, citius quidem maior terrae pervenit;

1 immovendis *L* 2 olympionicum] olimp- *D Vac. Y*, olympionicam
STK, olimpunicam *C*, olympi cum *L*, olympi cum *Z* 3 in itinere citius
edd. circumforaneum *L* 4sq. possit conlidi *X* 5 et si *Y* 6 per *add.*
ante omnes Zm.post. 10 parvum egisse] partium egis (!) *K* etiam eum
Y maiores *L* 11 possit *XJ*, vel e *Jm2sl.*, possent *D* 12 ampliores
STDKLZac. 14 ad aliquid *C*, aliquod *Vpc.Zpc.* 15 corpora eo ipso]
 corporeo ipso *L* 16 legi *S* minora pondera *J* a maioribus *K* 17
 suoapte] suapte *Cpc.*, suo *STDYZ*, vel suapte natura *Zm.post.sl.* feruntur]
 fuerunt *D* 19 infimus *L*, infirmus *C* aerea *TDCXpc.JZac.* sursum
Vpc. versum *D*, versa *S* 20 iactu] tactu *J* 21 quo] quod *S* ferentur
KVpc., feruntur *Zpc.* 22 exalte *Y* 23 dispares *SYZac.* quantitates
Yac. terrae] ad terram *Im*

sed si ei minor subiciatur eoque inevitabiliter occupetur,
 cedit profecto simulque in solum deducitur. Item si deicitur
 desuper maior, minor autem contra sursum versus iacitur,
 ubi obviam venerint, percussio minoris et retrocessio fiat
 necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quod minor contra 5
 naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore im-
 petu locum suum petebat; facito, ut maior in superna iacu-
 letur et minori occurrat in terras deiecto: videbis nihilomi-
 nus repulsum minorem in caelum cogi, sed percussu ipso
 cadere in aliam partem, ut qua expeditum est, in ima defe- 10
 ratur.

Item si ambo non motu naturali, sed a duobus quasi in
 campo pugnantibus adversum invicem iacti sibimet in me-
 dio spatio complodantur, quis dubitaverit minorem maiori
 esse cessurum in eam partem, unde ipse et quo ille fereban- 15
 tur?

Quae cum ita sint, id est, cum minora, ut dictum est,
 pondera maioribus cedant, multum tamen refert, quanto in
 sese agantur impetu. Nam si maiore impetu minor velut
 vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori vel 20
 laxius iaculato vel iam languescenti, quamvis ab eodem
 resiliat, retardat illum tamen aut etiam retro agit pro modo
 ictuum atque ponderum.

1 ei] et *J* in ea vitabiliter *L* 2 deducitur] dicitur *VXac.*, deducitur
Vmg. 3 iaciatur *Y* 4 ubi *om. K* obviam venerint] obviam veniebant
L, obviaverunt *Y*, obviaverint *Z* percussu *V* 6 maiore impetu]
 maiorem peto *Cac.m3* 8 minor *T* 9 cogis sed *K* percussu *K*,
 percusi *J*, percursu (-um *pc.*) *Z* ipsum *Zpc.* 10 differatur *Y* 12
 ad duobus *L*, a vobis *D* 13 punctuantibus *Y* sibimet *Sm2sl.* 13sq.
 in medio spacio *Sm2mg.* 15 ferebatur *KYZac.* 17 ita] ista *Y* minora
 ut] minora aut *Tac.DCac.KXac.* 18 tamen multum *D* quantum *XY*
 19 nam – impetu *om. Y* maiori *S* 20 maiori] -ra *L*, minori *D* 21
 iaculatus *Zpc.m.post.* 22 illud *X* aut] *Sm2sl.Zm.post.sl.*, *om. Y* agit]
 ait *Y*

38. His praeiactis atque intellectis, quantum praesens negotium postulat, vide nunc eas quae dicuntur in animalibus vires, utrum rationi huic congruant. Nam corpora omnium animalium quis negat suo pondere praedita? Quod
 5 pondus nutu animae actum, quo inclinaverit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animae ad movendum corporis pondus nervis quasi tormentis utitur; nervos autem vegetat mobilioresque efficit siccitas calorque moderatus, contra eos laxat atque infirmat umidus rigor. Itaque
 10 somno, quia eum frigidum et umidum dicunt medici et probant, membra languescunt atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliae et vini vis et acutae febres, id est tot calida plus nimio nervos
 15 tendunt atque durant, maioribus viribus quam integra valetudine reluctari et multa facere manifestum est, cum eorum corpus sit aegritudine adtenuatius et exilius.

Si igitur et nutu animae et nervorum quodam machinamento et pondere corporis confiunt eae quae vires vocantur,
 20 voluntas nutum exhibet, qui pronior fit spe vel audacia, retunditur autem timore, sed multo magis desperatione – nam in metu cum aliqua spes subest, vehementiores vires adparere adsolent –, machinamentum configuratio quae-

1 postiacis *D*, praeiectis *Z*, vel praefatis *Sm2mg.* intellegis *Cac.K*
 3 ratio *D* congruunt *K* omnia *codd.exc.VXZpc.m.post.* 5 nutum *Y*,
 natu (!) *V* (motu *m.post.mg.*) actum] factum *SYZac.* quo] quod *SY*
 8 moderatur *L* 9 humidus *codd. exc. CVXJ* 10 humidum *codd.exc.*
CVXJ 11 adprobant *Y* 12 aenervis *L* 13 lethargicis *CKL*. letharg-
V, lethargicis *J* at] ut *D*, atque *Zac.* freneticos *T*, freneticos *cet.* 14
 acuta febris *YZac.m.post.* 15 in integra *STVLZ*, integra in *K* 17
 attenuatus *D* 18 quadam *D* 19 confiunt] cum fiunt *Z* (vel conficiuntur
m.post.sl.), conficiunt *DVpc.*, conficiuntur *pa* eae quae] ea quae *D*,
 aequae *L*, aequae *J*, hae quae *V*, vel hae *Cm2sl.*, hae quae *aelm*, hee quae
p 20 voluntas] *add.* autem *Vsl.* vel] aut *K* 21 autem] aut *D*

dam corporis coaptat, temperatio modificat valetudinis, confirmat exercitationis industria, pondus dat moles membrorum, quam aetas et nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui aequaliter praevalent, mirandus est viribus et tanto est alius alio invalidior, 5 quanto plus eum ista deficiunt. Fitque saepe, ut pertinacituti, meliore machinamento alius, quamvis parvum pondus corporis egerit, alium maiore mole praeditum vincat. Rursusque nonnumquam tanta moles est, ut, etiamsi inbecilliore nisu agatur, opprimat tamen parvum adversarium 10 multo vehementius innitentem. Cum vero non pondus corporis nec moderatio nervorum, sed nutus ipse, id est animus cedit, ut omnino valentior ab omnimodo invalidiore, sed tamen timidior ab audaciore superetur, nescio, utrum viribus adtribuendum sit. Nisi quis dicat habere suas quasdam 15 vires animam, quibus ei maior audacia vel fiducia pariat; quae cum alteri adsunt, desunt alteri, tunc intellegitur, quantum animus corpori suo etiam in eo, quod per corpus agitur, antecellat.

39. Quamobrem cum infanti puero solus ad trahendum 20 aliquid vel repellendum nutus sit integer, nervi autem et propter recentem minusque perfectam conformationem inhabiles et propter umorem, qui illi aetati exuberat, marcidi et propter nullam exercitationem languidi, pondus vero adeo sit exiguum, ut ne ab alio quidem impactum graviter 25

1 quoac//tat *Y* modifica *Y* valetudo *Sac.m2Zac.m.post.*, valetudines *Tpc.K* 2 exercitationes *Tpc.Kac.* 3 comparant – 4 nutrimenta *om.CK* 4 autem] ex *Y* qui] quia *D* quae qualiter *KVac.* 6 quanto] q(ua)n(do) *J* ista *om.V* deficiunt] defugiunt *Zpc.m.post.* 8 predictum *L* 9 molis *J* 12 est] *add.* ipse *STDLY* 13 omnino valentior ab *om.VXJ* omnino] omni modo *STDCKLYZ* 14 audicioire *DCac.Y*, audit- *K*, audact- *Z* 15 quasdam suas *STDYZ edd.* 17 alteri desunt *edd.* 20 attrahendum *SL* 21 et – 22 inhabiles *om.D* 22 confirmationem *SZac.* 22sq. inhabile sed *Cac.K* 23 humorem *codd. exc.VX*

urgeat, opportuniusque sit ad accipiendam quam ad inferendam molestiam: quis est qui, cum haec omnia, quae desunt, contulisse annos viderit viresque per eos datas cognoverit, crevisse animam, quae his in dies amplioribus
 5 utatur, recte ac prudenter existimet? Potest enim iste, si ab aliquo iuvene, quem velamine interposito non conspiciat, parvos ac leves calamos laxo arcu, quantum potest, iaculatos viderit non longe ire moxque recidere ac post paululum sagittas iam ferro graves, pennulis vegetas, nervo intentis-
 10 simo emissas caelum remotissimum petere fidesque facta fuerit pari conatu hominis utrumque esse factum, crevisse illum tantillo tempore atque auctum viribus arbitrari. Quo quid dici potest perversius?

40. Deinde si anima crescit, vide quam sit inscitum
 15 incrementa eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarum non credere, cum illis solum adcommodet nutum, hoc sola possideat. At si crescere animam putamus, cum additur viribus, minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senecta, demitur in labore studiorum; atque his
 20 temporibus doctrinae adgerari atque exstrui solent neque ullo modo eodem tempore simul augeri quicquam et minui potest.

Nullum igitur crescentis animae argumentum est vires in maiore aetate maiores. Multa alia dici possunt. Sed si tibi
 25 iam satisfactum est, modum adhibeo, ut ad alia transcamus.

1sq. sit quam (*sl.*) ad inferendam accipiendamque molestiam *J* ad *pr.Sm2sl.* 7 parvos] patruos *Y* 8 post viderit *interp.C'V* recedere *C* 9 pinnulis *STDVac.Y* vegetas *L*, vegetatas *J*, vegetatas *Zpc.*, vectas *DXpc.* intentissime *C* 10 emissis *L*, missas *C*, remissas *Z* 11 pari] parvo *STDp* homines *Y* 12 auctum] actum *Y* quo] quod *LX* 14 anima si *aelm*, si *om.p* 15 quopia *Y* 17 at] ac *DX*, ad *KY*, ut *Zac.* animum *L* 18 demitur *pr.*] demittitur *Cac.* 19 autem] haec *Y* atqui *L* 20 aggregari *DL* exstrui] extrahi *STDYZ* 24 maiore] -res *Y* si *om.D* 24sq. iam tibi *elm*

E. Mihi vero satis persuasum est maiores vires non ex eo esse, quod anima creverit. Nam, ut alia omittam, quae abs te subtiliter dicta sunt, insania et morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores quam sano 5 esse solent, nemo nescit. Unde mihi maxime videtur in nervis esse omne quod miramur, cum praeter spem vires in quopiam reperiuntur. Quare, oro, adgredere iam illud, cui totus intendo: cur anima, si non tanti spatii magnitudinem habet quanti corpus est, ubique illius sentit cum tangitur? 10

XXIII.41. *A.* Age vero, adgrediamur quod vis, sed multo te mihi adtentiore opus est quam fortasse te existimas esse debere. Quare facito, ut quam maxime adsis ac respondeas mihi, quidnam tibi videatur esse iste sensus, quo anima per corpus utitur; nam ipse iam nomine proprio 15 sensus dicitur.

E. Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi atque tangendi; plus quid respondeam nescio.

A. Partitio ista vetustissima est et fere in contionibus 20 celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus, ut eadem definitione omnia illa includerentur neque aliud quicquam quod sensus non esset, in ea intellexeretur. Sed si id non potest, nihil urgeo. Illud enim, quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare. 25

2 aliam *Y* 3 subtiliter] sublimiter *VXJ*, vel subtiliter *V m.post.mg.* corporibus *D* 4 recrescere *D* 5 freneticus *codd.p* cui *edd.*, cuius *codd.* sani *L* 6 solent] solere *CK* nemo] homo *Cac.m2* 6sq. in nervis videtur *J* 8 quare] quaere *L* cui] ubi *STDYZ*, cuius *K* 9 totum *STDYZ* tantis *L*, tantum *X* 10 illius] illa *Vpc. YZ pae*, vel ictus *Zm.post.sl.*, ictus *l* 11 quovis *Y* 12 te *alt. om.LZ ael* te fortasse *m* 14 quidnam] quinnam *Dac.CK Vac.J*, quinam *TVpc.* videtur *LJ* esse *om.STDYZ* iste esse *elm* sensum *D* 17 – p. 184,7 interlocutorum sigla *om.C* esse] est *K* 20 fere] vere *K* contionibus] contentionibus *L* 22 cluderetur *Zac.m.post.* 24 potest] potes *TDVJY* nihil] non *J* urgeo *K* 25 potes] potest *CK* refellere] revellere *Y*

E. Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo; non enim et hoc semper est facile.

A. Adtende ergo. Nam sensum puto esse non latere animam quod patitur corpus.

5 *E.* Placet mihi haec definitio.

A. Adesto ergo huic tamquam tuae ac tuere illam, dum a me paulisper refellitur.

E. Tuebor sane, si tu adiuveris; sin minime, iam mihi displicet; non enim frustra tibi visa est refellenda.

10 *A.* Noli nimis ex auctoritate pendere, praesertim mea, quae nulla est; et quod ait Horatius: 'Sapere aude', ne non te ratio subiuget priusquam metus.

E. Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processe-
rit; non enim errare me sines. Sed iam 'incipi si quid
15 habes', ne differendo potius quam adversando defatiger.

42. *A.* Dic igitur, quid patiatur corpus tuum, cum me vides?

E. Patitur omnino aliquid. Nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt; qui si nihil paterentur, quomodo te
20 viderem?

A. At non est satis, ut persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiam quid patiantur ostenderis.

E. Quid tandem nisi ipsum visum? Nam vident. Si enim me rogares, quid pateretur aegrotans, aegritudinem
25 responderem; quid cupiens, cupiditatem; quid metuens,

11 Hor. ep. 1,2,40 (Hagendahl, Test. 415) 14sq. Verg. eclog. 9.32

8 sanc *om.L* sin] si *Vac.XJ*, sint *Y* nam iam *Z* 9 tibi frustra
VX 10 ex] et *L* mea] ea *D* 12 te ratio] iteratio *L* 13 ego] ergo *CLY*
precesserit *S*, processerint *VXJ* 14 sinis *K* 15 defatiger *STD*, defetiger
CKLYZ, defetiges *VX*, defatiges *Xpc.*, defitiges *J* 16 patitur *V* 18
paciatur *YZac.* nisi] ni *CKVLXpc.* 20 viderim *L* 21 satis est *edd.*
22 ostendens *D*

metum; quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti, quid videns patiat, non recte visum ipsum respondeam?

A. Sed enim gaudens gaudium sentit. An negabis?

E. Immo adsentior.

A. Hoc et de ceteris perturbationibus dixerim.

5

E. Sic habeo.

A. Quicquid autem oculi sentiunt, hoc vident.

E. Nullo modo istud dederim. Quis enim dolorem videat, quem tamen saepe oculi sentiunt?

A. Adparet te de oculis agere. Bene vigilas. Itaque vide, utrum ut gaudens gaudento gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum.

10

E. An aliter potest?

A. Quicquid autem videns videndo sentit, id etiam videat necesse est.

15

E. Non est necesse. Quid enim? si amorem videndo sentiat, num et amorem videt?

A. Cautissime ac sagacissime; gaudeo, quod difficile deciperis. Sed nunc adtende. Quoniam constitit inter nos non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur, videri, putasne hoc saltem verum esse omne quod videtur, sentiri?

20

E. Hoc sane nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod videmus?

A. Quid? omne quod sentimus, nonne et patimur?

25

E. Ita est.

1 gaudiens *JY* M(ag.) cur ergo *V* 2 ipsum visum *edd.* 5
interlocutoris siglum om.X 6 M(ag.) sic habeo *X* habebo *TJ* 7
interlocutoris siglum om.X oculis *L* 8 istuc *SY* 9 oculi saepe *S* 10
agere] habere *J* (vel agere *m2sl.*) vigilas *KJ*, vel vigelas *Jm2sl.* 11
gaudiens *Y* 12 sentio *K* 13 *interlocutoris siglum om.SY* 14
interlocutoris siglum om.SY 16 si enim *codd.exc.V* 17 vidit *Vac.I*,
videat *CK* 18 A.] Ad(eod.) *S*, *interlocutoris siglum om.X* 19 nunc *om.Y*
20 oculis *L* omne *alt.*] omnino *STDYZac.* 21 videri] vides *S* saltim
CKLXJ 24 quod] quo *CZ* videamus *D* 26 R(atio) ita est *Y*

A. Igitur si omne quod videmus, sentimus et omne quod sentimus, patimur, patimur omne quod videmus.

E. Nihil resisto.

A. Pateris ergo me ac vicissim te ego, cum invicem nos
5 videmus.

E. Sic existimo et ad hoc me ratio instanter cogit.

43. A. Accipe cetera. Nam credo absurdissimum et stultissimum videri tibi, si quis adfirmet ibi te pati aliquod corpus, ubi non est ipsum corpus quod pateris.

10 E. Videtur absurdum et ita esse opinor, ut dicis.

A. Quid illud? nonne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum?

E. Manifestum est.

A. Sentiunt autem corpus meum oculi tui; et si senti-
15 unt, utique patiuntur; nec possunt ibi pati, ubi id quod patiuntur non est; nec tamen ibi sunt illi, ubi corpus meum est. Ibi igitur patiuntur, ubi non sunt.

E. Ego quidem illa omnia concessi, quae non concedere absurdum videbam. Sed hoc ultimum, quod ex his confec-
20 tum est, ita est absurdius, ut illorum potius aliquid temere me dedisse quam hoc verum esse consentiam. Nam oculos meos ibi sentire, ubi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem.

A. Vide igitur, ubi obdormieris. Quid enim tibi tandem
25 elaberetur incautius, si ut paulo ante vigilares?

1sq. et omne quod sentimus *Sm2mg.* 2 videmur *D* 4 me *om. Y*
me ac] mea *L* vicissim te] vicissime *Y* in vice *D* 6 interlocutoris siglum
om. D sic] si *C* cogit ratio instanter *Y* 8 videri] -eris *D* adfirmet]
absistat *Y* atfirme tibi *C*, affirme tibi *Xac.* 9 ubi - corpus *om. L*
pateris] paciatur *Y* 10 esse *Sm2sl.* opinor esse *D* 13 est *om. TCK*
14 autem] haec *Y* 15 ibi] ubi *D Y* 17 igitur ibi *edd.* 21 me *om. L* 22
quidem *om. J* 23 auferem] -eremus *X*, ut viderem *Y* 24 quid] quod
Y tibi tandem *SY edd.*, tandem tibi *et.* 25 elaboretur *Vac. LXac. J*
si ut] sicut *KXac. Zac.*

E. Enimvero idipsum mecum sedulo pertracto ac revolve. Nihil tamen satis elucet, quod me dedisse paeniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt, cum videmus. Visus namque ipse forsitan sentit.

A. Immo ita est; is enim se foras porrigit et per oculos 5
emicat longius, quaquaversum potest lustrare quod cernimus. Unde fit, ut ibi potius videat, ubi est id quod videt, non unde erumpit, ut videat. Non ergo tu vides, cum me vides?

E. Quis hoc insanus dixerit? omnino ego video, sed 10
emisso per oculos visu video.

A. At si tu vides, tu sentis; si tu sentis, tu pateris nec potes ibi pati aliquid, ubi non es. Ibi autem me vides, ubi ego sum; ibi igitur pateris, ubi ego sum. At si, ubi <ego> sum, 15
tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro.

E. Visu, inquam, porrecto in eum locum, in quo es, video te, ubi es. At me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum, si virga te tangerem, ego utique tangerem idque sentirem neque tamen ego ibi essem, ubi te tangerem, ita 20
quod dico visu me videre, quamvis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse videam.

44. *A.* Nihil ergo temere concessisti. Nam et oculi tui hoc modo defendi possunt, quorum est quasi virga visus, ut

2 tamen] tam *Cac.KX* elucet satis *edd.* 5 interlocutoris siglum *om.*
JV is] his *KLJY* 6 quaquaversum] *add.* est *Y* 7 ibi] ubi *Y* 8 M(ag.)
non ergo *V*, R(atio) non ergo *J* 10 interlocutoris siglum *eras.C* 11
demisso *L* visu per oculos *TD* *edd.* 12 interlocutoris siglum *eras.C* 13
potest *T* ubi] ibi *D* 14 ibi – sum *alt. om.* *Y* si *om.* *CKVXJ* ego sum
edd., sum *codd.* 15 viderim *Cac.K* 17 interlocutoris siglum *om.C* visum
K 18 ubi es] ibi esse *STD p* at] aut *D* M(ag.) at me *X* D(isc.) sed
quem *X* 19 utique] *add.* te *codd.exc.STDY* idque] atque *Sm2pc.T*,
adque *D* 20 tamen ego ibi *TD*, ibi tamen ego *cet.* esse *KL* 20sq. ita
quod] itaque *LZac.m.post.* 21 visu me] visum me *K*, visum est *L* sum
C 22 qui] cum *STD* 23 interlocutoris siglum *om.C*

dicis, neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, ubi non sunt. An tibi aliter videtur?

E. Ita sane est ut dicis. Nam et illud nunc animadverti, quod, si ibi viderent oculi ubi sunt, etiam seipsos viderent.

5 *A.* Rectius diceres non 'etiam seipsos', sed 'tantummodo seipsos viderent'. Nam ubi sunt, id est, quem locum tenent, soli tenent; nec nasus ibi est ubi illi, nec quicquid illis vicinum est; alioquin etiam tu ibi esses, ubi ego sum, quia iuxta invicem sumus. Quae cum ita sint, si tantum ibi
10 viderent oculi ubi sunt, nihil amplius quam seipsos viderent. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire posse illos videre, ubi non sunt, sed etiam omnino non posse nisi ubi non sunt.

E. Nihil est quod hinc dubitare me faciat.

15 *A.* Ergo non dubitas ibi eos pati, ubi non sunt. Nam ubi vident, ibi sentiunt; ipsum enim videre sentire est, sentire autem pati; quare ubi sentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident quam ubi sunt; ibi igitur patiuntur, ubi non sunt.

E. Mirum est quam vera ista existimo.

20 XXIV.45. *A.* Recte fortasse existimas. Sed responde obsecro, utrum omne quod per visum cognoscimus, videamus.

E. Ita credo.

25 *A.* Credis etiam omne, quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere?

2 sunt] sinit *Y* 4 si ibi] sibi *LZac.* oculi viderent *X* seipsos] *add.* sed tantummodo se ipsos *Y* (*cf.* 5sq.) 5 vel rectius est si non diceret *Jm2mg.*, si non diceret *XZ p* 5sq. sed tantummodo seipsos *om. Y* 7 tenent *pr. om. CK* est ibi *edd.* illum *Z* 8 vicinum illis *VX* 9 ibi] ubi *Y* 10 viderunt *KY* 11 autem] hacc *Y* 12 illos] illud *D* etiam] iam *D* 13 nisi *Sm2sl.* 14 hic (*sl.*) me dubitare hinc *X* 15 ibi] *add.* me *D* ubi] ibi *Dpc.* 16 ipsum – 17 sentiunt *om. L* 17 ubi] ibi *D* ibi] ubi *D* 18 ubi *pr. om. codd. exc. VX* quam sunt *Jm2sl.* ibi] alibi *K* igitur] vel ergo *Jm2sl.* 19 ista vera *elm* 21 cognovimus *YZac.* videamus – 24 cognoscimus *Cm2mg.* 25 nos] nosse *D*

E. Et hoc credo.

A. Cur ergo plerumque fumum solum videndo ignem subter latere cognoscimus, quem non videmus?

E. Verum dicis. Et iam non puto nos videre quicquid per visum cognoscimus; possumus enim, ut docuisti, aliud videndo aliud cognoscere, quod visus non adtigerit. 5

A. Quid? illud, quod per visum sentimus, possumusne non videre?

E. Nullo modo.

A. Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere? 10

E. Omnino aliud. Nam sentimus fumum, quem videmus, et ex eo ignem, quem non videmus, subesse cognoscimus.

A. Bene intellegis. Sed vides certe, cum hoc accidit, corpus nostrum, id est oculos, nihil pati ex igne, sed ex fumo, quem solum vident. Etenim videre sentire et sentire pati esse iam supra consensimus. 15

E. Teneo et adsentior.

A. Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur unus de quinque memoratis, sed cum ipsa passio non latet. Namque ignis ille non visus nec auditus nec olfactus nec gustatus nec tactus a nobis non tamen latet animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quamvis alia, id est ex alterius rei visione coniectatum est atque compertum. 25

3 laterem *K* non videmus] novimus *D*, non vidimus *C* 4 quicquid] quid (*add. o s.i*) *X* 6 quod] quo *Y* 7 per visum] *add. non* *X* 8 non *om.X* 11 nam] *add. si* *J* fumus *Y* quem] quod *D* 12 videmus] *add. fumus Y cognoscamus L* 14 intellegisti *Y* hoc *om.L* 15 oculus *DL* 16 videt *C* sentire *pr. om.Y* sentire (!) videre *D* et sentire *Sm2mg.* 17 consentimus *C* 21 ille ignis *edd.* 22 auditur *Y* olephatus *L*, olfactus *X* gustus *SJYZac.* tactus] *add. vocatur Cm3sl.* 26 ex] et *L* 27 coniectatum] coniectum *CK*

E. Intellego et optime video istud congruere ac favere illi definitioni tuae, quam ut meam mihi defendendam dedisti. Nam ita memini esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud, quod
 5 fumus videtur, sensum vocamus; passi sunt enim eum oculi videndo, qui sunt corporis partes et corpora. Ignem autem, ex quo nihil corpus est passum, quamvis cognitus fuerit, sensum non vocamus.

46. *A.* Memoriam quidem tuam probo et sequacem
 10 intellegentiam; verum munitio illa definitionis labascit.

E. Cur, quaeso?

A. Quia non negas, ut opinor, nonnihil pati corpus, cum crescimus vel senescimus; neque id nos ullo sensu sentire manifestum est nec id tamen animam latet. Non igitur eam
 15 latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen sensus iste adpellari potest. Videndo enim maiora ea, quae aliquando minora videramus, et videndo senes eos, quos iuvenes ac pueros fuisse constat, coniectamus aliquam talem mutationem nostra corpora etiam nunc, dum loquimur, pati. Neque
 20 in eo fallimur, ut opinor. Nam proclivius est, ut me falli dicam quod video, quam quod intellego capillos meos nunc crescere corpusque per momenta mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est, quod nemo negat, nec nunc sentitur a nobis nec tamen animam latet, quia nos non latet, patitur,
 25 ut dixi, corpus quod non latet animam, nec sensus est

1 istuc *YZ* 2 defendam *D* 3 abs] ex *TD* cum] quo *L* 4 anima *Y* quod] quo *Zpc.* 5 eum] cum *Y* 6 autem] haec *Y* 7 est corpus passum *D* cognitum *D* 8 non *om.STDZac.m.post.* 10 munitio] monitio *SVXY*, munitio *Z* labascit *STCZac.* 13 id] in *YZac.* sensus *L* 14 eam] animam *CK* 17 videremus *L* 18 coiectamus *Y* talem] tamen *VXJ* mutationem] veterationem *VXm2sl.J.* uel motationem *Jsl.* 19 nostram *X* 20 proclivius] procul dubius (-ium *D*) *TD*, proclius *Y* 22 crescere] canescere *Zac.* corpusve *edd.* 23 nunc] non *KY* consentitur *K* 24 latet *pr.]* lateat *Sac.YZac.* 25 non *om.K* lateat *STDC'KYZac.*

tamen. Quare illa definitio, quae nihil, quod sensus non esset, debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est.

E. Nihil mihi restare video quam ut te petam, ut aut definias aliter aut hanc recures, si potes. Nam eam ista ratione, quam vehementer probo, vitiosam esse negare non possum. 5

A. Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas; facies enim, mihi crede, si bene intellexisti, ubi peccet.

E. Num alibi quam ubi aliena comprehendit?

A. Quo tandem modo? 10

E. Quia quod senescit corpus, quamvis in iuvene, non potest negari pati aliquid; idque cum scimus, non latet animam quiddam, quod patitur corpus, neque tamen ullo sensu percipi potest. Nam nec video me modo senescere neque id auditu aut olfactu aut gustatu aut tactu sentio. 15

A. Unde ergo istud nosti?

E. Ratione id conligo.

A. Quibus argumentis ratio tua nititur?

E. Quod alios video senes, qui, ut ego nunc sum, iuvenes erant. 20

A. Nonne sensus est, quo eos vides, unus de quinque?

E. Quis negat? Sed ex eo, quod illos video, me quoque, cum id non videam, coniecto senescere.

A. Quid verborum ergo illi definitioni, quo perficiatur, addendum putas, cum sensus non sit, nisi non lateat ani- 25

2 esset] esse *K*, est (?) *Y* debeat *V* *Yac.* clusit *C* 3sq. aut definias] audi//fias *Y* 4 recures] recuses *CKZ*, recurras *Zpc.* potest *TDCac.LXJY* istam *K* 5 vitiosa *D* 7 ista *D* audies *XZac.*, audias *Vac.* 8 facies] facile est *YZ*, facias *CVac.* credere *SK* 9 interlocutoris siglum *om.CY* num] nam *CKac.* ante alibi *add.sl.* ubi *Cm3* 10 – 24 pro *A*(ug.) et *E*(uod.) *pos.* *M*(ag.) et *D*(isc.) *C* 10 – 17 interlocutorum ordinem invertit *Y* 12 aliquid pati *D* 13 nullo *TK* 15 olfatu *SL* gustatu] gustu *SLYZ* aut actu *L* 16 illud *edd.* 19 ego] ergo *D* 23 coniecto] et coniecto (!) *D*, cumiecto *K* 24 interlocutoris siglum *eras.C*

mam corporis passio nec tamen ita, ut eam per aliam passionem aut per aliud quodlibet intellegat?

E. Dic, quaeso, istud paulo planius.

XXV.47. *A.* Geram tibi morem et multo libentius retardanti quam festinanti. Sed fac totus adsis: valebit enim
5 hoc ad plura quod dicam.

Definitio nihil minus, nihil amplius continet quam id quod susceptum est explicandum; aliter omnino vitiosa est. Utrum autem huiusmodi vitiis careat, conversione explora-
10 tur; quod his exemplis tibi fiet apertius.

Si enim me rogaes, quid esset homo, et eum hoc modo definirem: 'homo est animal mortale', non continuo, quia verum dictum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est 'omnis', convertere illam et
15 intueri, utrum etiam conversa vera esset, hoc est, utrum quemadmodum verum est 'omnis homo animal mortale est', ita esset verum, 'omne animal mortale homo est', quo aliter invento improbare definitionem propter illud vitium, quo aliena comprehendit; non enim solus homo est animal
20 mortale, sed etiam quaevis bestia.

Haec igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali 'rationale'. Nam homo est animal mortale rationale atque ut omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est.

1 ita ut] id aut *TDCK* eam *om.TDCK* 5 fac] *add.* ut *CKL* totus] *om.CKL*, *add.* ut *J*, *add.* quod sit desinitio (!) *Y* valebit] iuvabit *S* (vel valebit *m2sl.*) 8 post est *interp.* *Y* 9 autem] haec *Y* huiuscemodi *K* conversatione *Zac.* 11 quid] quod *K* esset] est et *Y* 12 definire *D* animal] animam *Y* 13 dictum *om.* *Y* 14 est] *add.* conversa *X* converte *Vpc.* 15 intueri *Vpc.Zac.* etiam *om.* *J* esset] est. et *Y* 17 est *pr.* esse *D* ita - homo est *Cm3mg.* esset] est. et *Y* 19 quo] quod *V* (quo *mg.*) animal est (*sl.*) *V* 21 addit *K* 22 mortali] -e *SX* mortale rationale *STD*, rationale mortale *cet.*, *add.* est *Vac.Xac.* 23 atque - mortale est *Vm.post.mg.* atque - 24 mortale *Xm.post.mg.* rationale] *add.* est *Y* mortale - 24 animal rationale post p. 191,1 continendo *tr.* *Y* ita - 24 mortale *Cm3mg.*

Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat; bestiam enim cum homine continebat. Ista perfecta est; nam et omnem hominem et nihil plus quam hominem tenet.

Tenendo autem minus ita vitiosa est, si addas ‘grammaticum’; quamquam enim omne animal rationale mortale grammaticum homo sit, plures tamen homines, qui grammatici non sunt, hac definitione non continentur; et ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est, cum autem convertitur, vera. Falsum est enim ‘omnis homo animal rationale mortale grammaticum est’; sed verum est ‘omne animal rationale mortale grammaticum homo est’.

Cum autem neque per primam propositionem neque per conversionem enuntiata vera est, his singulis est profecto vitiosior, ut sunt istae duae ‘homo est animal candidum’ aut ‘homo est animal quadrupes’. Nam et si dicas ‘omnis homo animal candidum est’ aut ‘animal quadrupes’, falsum dicis, et si convertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit – nam plerique sunt homines candidi –, haec altera in neminem; non enim quisquam homo quadrupes.

Haec pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conversione iudicentur. Sunt alia multa, de hoc genere quae docentur, et verborum plena et tenebrarum, quae paulatim, ubi opportunum videbitur, conabor, ut discas.

1 continentur *D* erat] est *J* (vel erat *m2sl.*), erit *K* 3 tenet *om. Y* 4 autem] haec *Y* ita] ista *K* 6 qui] quam *LZac.* grammatici – 7 non *alt. om. K* 7 non sunt *Sm2sl.* ob] ab *D* 8 autem] haec *Y* 9 est *om. J* enim] autem *K* 10 grammaticum *Jm3mg.* 12 autem] haec *Y* 13 conversionem] conversationem *CZac.* hi *Cac.m2K* 13sq. profecto vitiosior est *V* 15 quadrupes *Jpc.*, quadrupis *Dac.* nam – 16 quadrupes *om. L* 16 quadrupes *Jpc.* 18 homines *om. L* sunt] sed *Y*, *om. L* 19 candidi *Jm2sl.* altera *Sm2sl.* 20 quadrupes *Jpc.* 22 conversatione *Zac.* 23 doceantur *CK* 25 discas] dicas *Dac. KYac.*

48. Nunc converte animum ad illam definitionem nostram et eam peritior, cum discusseris, corrige; inveneramus enim eam, cum definitio sensus esset, complecti aliud, quod sensus non esset, et ideo non esse, cum convertitur, 5 veram. Fortasse enim verum est 'omnis sensus passio corporis est animam non latens', ut verum est 'omnis homo animal mortale est'. At ut falsum est 'omne animal mortale homo est', quia id est et bestia, ita falsum est 'omnis passio corporis non latens animam sensus est', quia nunc nobis 10 ungues crescunt neque animam latet – id enim scimus – neque id sentimus, sed coniectatione cognoscimus.

Quemadmodum ergo illi definitioni hominis, ut perficeretur, additum est 'rationale', quo addito bestiae, quae simul continebantur, exclusae sunt nihilque praeter hominem 15 atque omnem hominem tali definitione comprehendimus, nonne censes aliquid etiam huic addendum esse, quo inde seiungatur quod tenet alienum, nec quicquam in ea nisi sensus et omnis sensus intellegatur?

E. Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro.

20 *A.* Sensus est certe omnis passio corporis non latens animam. Sed converti non potest haec enuntiatio propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel decrescit scientibus nobis, id est, ut non lateat animam.

E. Ita est.

25 *A.* Quid? haec passio per seipsam non latet animam an per aliud?

2 ea *D* 3 aliud] aliquid *STD* 4 esse] esset *Y* 6 est *pr.*] et *D* ut] at *Y* 7 ut *om.CL* 8 homo est] est homo est *L* 10 unges *Y* nec *edd.* 11 sed] et *X* coniectatione] coniectione *DCV*, vel coniectatione *Vm.post.mg.* 12 definitionis *K* 14 exclusae *T* 15 definitioni *V* 17 iungatur *XJ*, vel seiungatur *Jm3sl.* nequicquam *DZac.* 19 addi] addidit *D* 20 est] *add. enim Jsl.* 21 post potest *interp. VXY* nuntiatio *L* 22 qua] quae *SZac.* vel decrescit *om. V'XJ* 24 ita] ista *K* 25 quid] quo *D* hanc *Y*

E. Per aliud plane; aliud est enim videre unguēs maiores, aliud scire quod crescant.

A. Cum ergo crescere ipsum sit passio, quam nullo sensu adtingimus, magnitudo autem illa, quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit passio, manifestum est talem passionem non per seipsam scire nos, sed per aliud. Si ergo non per aliud animam non lateret, nonne sentiretur potius quam coniceretur? 5

E. Intellego.

A. Cur ergo dubitas, quid illi definitioni sit addendum? 10

E. Iam video sic esse definiendum, ut sensus sit ‘passio corporis per seipsam non latens animam’. Nam et omnis sensus hoc est et omne hoc, ut opinor, sensus est.

49. *A.* Si hoc ita est, fateor definitionem esse perfectam. Sed temptemus eam, si placet, utrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa hominis, cui ‘grammaticum’ est additum. Nam meminisse te oportet, quod esse hominem dictum est animal rationale mortale grammaticum eoque peccare istam definitionem, quod conversione vera est, cum prima enuntiatione sit falsa. Namque falsum est ‘omnis homo animal rationale mortale grammaticum est’, quamvis verum sit ‘omne animal rationale mortale grammaticum homo est’. 15 20

1 unges *L* 2 crescunt *S* 3 quam] quod *V* 4 autem] aut *Y* 5 passionem *D* 6 se ipsa *D*, se ipsum *X* 7 aliud] *add.* sed per se ipsam passio corporis *Jm2mg.*, *add.* sed si per se ipsam *Cm3mg.* 10 cur] quid *V* definitioni – 11 definiendum *om.D* 12 se ipsa *C* 13 hoc *alt. om.K* ut *om.Y* 14 interlocutoris siglum *om.C* 15 temptemus *SCac.*, tent- *Y* 16 vacillet *L* quo] quod *D* homini *Y* 17 meminisset eo portet *T* esse] est *D*, est.et *Y* 19 ista *L* conversionem *K* 19sq. prime nuntiatione *Tac.*, primae n. *L*, pri (!) enunt *Zac.m.post.* 20 hominis *L* 21 quamvis – 22 grammaticum *Km2mg.* 23 est *om.K*

Ergo ideo vitiosa est haec definitio, quod nihil quidem praeter hominem, sed non omnem hominem tenet, et haec fortasse talis est, de qua velut perfecta gloriamur. Quamquam enim omnis passio corporis per seipsam non latens
 5 animam sensus sit, non tamen omnis sensus istud est. Quod sic intellegas licet; bestiae nempe sentiunt ac paene omnes quinque illis sensibus vigent, quantum cuique natura tributum est. An tu id negabis?

E. Nihil minus.

10 XXVI. *A.* Quid? hoc nonne concedis scientiam non esse nisi cum res aliqua firma ratione percepta et cognita est?

E. Concedo.

A. At bestia ratione non utitur.

E. Et hoc concedo.

15 *A.* Non igitur scientia cadit in bestiam. Cum autem non latet aliquid, utique scitur. Non igitur sentiunt bestiae, si omnis sensus est, cum passio corporis per seipsam non latet animam; sentiunt autem, ut paulo ante concessum est. Quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quae omnem
 20 sensum circumplecti minime potuit, siquidem bestiarum sensus exclusus est?

50. *E.* Fateor me deceptum, cum tibi concessi scientiam tunc esse, cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines, cum hoc rogabas, intuebar. Nam neque possum
 25 dicere ratione uti bestias nec eis possum scientiam dene-

1 quod] qui *J* (vel quod *m2sl.*) 2 praeter] propter *Y* 3 talis est fortasse *Y* velut] ut *Zac.m.post.* 4 se ipsa *K* 6 nempe] neminem *S* (al. nempe *m2sl.*), nemine *K*, nemphe *JYac.* presentiant *S* poene *JY*, pone *K* 7 vigent] vincent *CK* nature *SYZac.* 8 id *om.D* 10 quid] quis *D* quid hoc? *S* hoc] autem *Xpc.m2* 11 et cognita *Jm3sl.* 13 interlocutoris siglum *om.X* at bestia - 14 concedo *Xm2mg.* 18 autem] haec *Y* quid] quod *K* 21 exclusum *D* 23 tunc] tecum *Y*

gare. Sciebat enim, ut opinor, dominum suum canis, quem post viginti annos recognovisse perhibetur, ut taceam de ceteris innumerabilibus.

A. Dic mihi, oro te, si duae quaedam res tibi proponantur, una ad quam perveniendum sit, altera per quam pervenire possis, quam istarum pluris pendis et quam cui praeponis? 5

E. Quis dubitat eam praestare, ad quam sit perveniendum?

A. Ergo cum sint duae res quaedam scientia et ratio, 10 per scientiam pervenimus ad rationem an per rationem ad scientiam?

E. Utraque res sibimet, quantum arbitror, ita nexa est, ut per alterutram ad alteram perveniri possit. Namque ad ipsam rationem non perveniremus, nisi ad eam perveniendum esse sciremus. Praecessit ergo scientia, ut ad rationem 15 per eam perveniremus.

A. Quid? ad ipsam scientiam, quam dicis praecedere, sine ratione pervenitur?

E. Numquam hoc dixerim. Nam est ista summa temeritas. 20

A. Per rationem igitur?

E. Non ita est.

A. Ergo per temeritatem?

E. Quis hoc dixerit? 25

A. Per quid igitur?

E. Per nihil, quia insita est nobis.

Isq. cf. Hom. Odyss. 17, 291–327

1 suum *om. codd. exc. SVY* quem] vel qui *Jm2sl.* 4 interlocutoris siglum *om. C* oro] queso *D* proponetur *Zac. m. post.* 5 perveniri *S* 10 scientia et ratio *om. D* 11 per *pr. om. D* 14 alterutrum *D* pervenire *YZac.* 16 R(atio) praecessit *J* scientiam *D* 17 perveniremus per eam *L* 18 interlocutoris siglum *om. J* 20 est] et *J* ista est *Y* 25 dixerat *Xac.* 27 quia] *add. scientia Zm. post. sl. Paris. lat. 1939 (s. XI) m*

51. *A.* Oblitus mihi videris, quid inter nos superius convenerit, cum rogassem, utrumnam putares tunc esse scientiam, eum res aliqua firma ratione percipitur. Nam respondisti, ut opinor, hanc tibi videri humanam scientiam.
- 5 Nunc vero dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum rem nulla ratione perciperit. Quis autem non videat nihil sibi esse adversius quam ista duo sunt, et non esse scientiam, nisi cum res aliqua firma ratione percipitur, et esse cuiusdam rei scientiam nulla ratione perceptae. Itaque
- 10 nosse cupio, utrum horum deligas; nam utrumque verum esse nullo pacto potest.

- E.* Hoc eligo, quod paulo ante dixi. Nam illud superius temere me dedisse confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quaeramus idque fiat rogando et respondendo, quo-
- 15 modo posset ad summam perveniri, qua concluditur ratio, nisi aliquid prius concederetur? Concedi autem recte qui posset quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inveniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad ineognitum duceret, nihil omnino per illam discerem nec eam prorsus rationem nominare.
- 20

Quamobrem frustra mihi non adsentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquam scientiam, unde ipsa ratio sumat exordium.

1 *interlocutoris siglum om.X* **2** *rogassent D* *tunc] tecum Y* **3** *scientia YJ* **5** *nunc] non Jac.* *vero] autem D* *dici X* **6** *re D, res Vac.* *nullam DCK* *ratio D, rationem TK* *percoeperit K, percipit J* *autem] enim K, aut Y* **7** *adversius (-sus p) esse edd.* *adversi Vac.J,* *vel ius Jm2sl.* **7sq.** *scientiam non esse D* **9** *percepta DZac.m.post., perceptam Y* **10** *delegas D, diligas Cac.KZac., eligas Tpc.edd.exc.p* **12** *dixit CY* **13** *dedisse] dixisse L* **14** *rogando] interrogando Tpc.* **15** *possit VLXJZpc., add. vel e Jm2sl.* *pervenire Xac.Zac. m* **15sq.** *rationi si KLYZac.* **16** *prius aliquid edd.* *autem] haec Y* *qui] quid VXpc., vel quid Jm2mg., quis K* **17** *possit KVLZpc.* *ratio nisi] rationis L* *inveniret] perveniret Zac.* **18** *cognitum Zac.m.post.* **19** *ea Y* **21** *adsentires K*

A. Geram tibi morem et te quidem, ut institui, quotiens alicuius dati paenitet, emendare permittam. Sed ne, quaeso, abutaris ista licentia et neglegenter, cum interrogo, adtendas, ne adsidue male concessa etiam de his, quae bene conceduntur, dubitare te cogant. 5

E. Perge potius ad cetera. Quamvis enim addam vigilantiae meae quicquid possum – nam et me pudet de sententia cadere totiens –, numquam tamen deterrear pudori huic reniti et lapsum meum te praesertim manum dante corrigere. Neque enim est ideo suscipienda pertinacia, quia optanda constantia. 10

XXVII.52. A. Proveniat tibi plane ista constantia, quam citissime potest; ita mihi placitam sententiam protulisti. Sed nunc fito quam praesentissimus ad ista quae volo. Quaero enim abs te, quid tibi interesse videatur inter rationem et ratiocinationem. 15

E. Non satis valeo ista discernere.

A. Hoc ergo intueri, utrum existimes homini iam adulescenti vel viro aut – ut omnem ambagem auferam – sapienti sine intermissione inesse rationem, dum mente sanus est, sicut bonam valetudinem corpori, dum peste ac vulneribus caret, an sicut ambulare, sedere, loqui, modo inesse, modo deesse. 20

E. Sanae menti semper puto inesse rationem.

1 moram *Sac.m2* quoties *SVZac.* 2 alicui *Y* emendari *CK* sed *om.K* 3 abuteris *Xac.* licentia] liquentia *J* 4 assidua *TLDYJ*, -uam *Dpc.*, adsidua *Vac.* 8 toties *TZac.* 9 reniti] retineri *TD*, al. retineri *Sm2sl.* manu *Y* 10 ideo est *J* 12 perveniat *V* plane] plene *J* ista *edd.*, ipsa *codd.* 13 quam] aquam *L* citissime] scit- *KL* D(isc.) ita mihi *V* 14 M(ag.) sed nunc *V* fito] sito *Z* praesertissimum *Y* 15 quaero] quae *J* (quaero *mg.*) 16 ratiocinationem] rationalem *D* 18 intueri *K* 19 aut] *eras.X, exp.J, add.Vsl.* ut *om.K* auferam] aut feram *Cac.m3K* 19sq. sapienti auferam *X* sapienti *Jm2sl.* 20 mentes annus *Zac.m.post.* 21 sicut] si cui *C* (sicut *m3sl.*) bona *D* corporis *DY* dum *om.S* 22 ambularet *K*, ambularer *L* 24 mentis *L*

A. Quid hoc? dum per ea, quae conceduntur ac manifesta sunt, vel interrogando alium vel conectendo alia perducimus nos ad alicuius rei cognitionem, videtur tibi aut nos aut quivis sapiens semper facere?

- 5 E. Non semper; non enim semper homo quilibet aut sapiens, quantum opinor, vel secum vel cum alio quaerit aliquid disserendo. Nam qui quaerit, nondum invenit; ita si semper quaerit, numquam invenit. Sapiens autem iam invenit, ut nihil aliud dicam, vel ipsam sapientiam, quam,
10 cum esset stultus, disserendo fortasse aut quoquo modo alio poterat, requirebat.

- A. Recte dicis. Quare intellegas volo non esse istam rationem, dum per ea, quae conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid incognitum ducimur; hoc enim non semper,
15 ut iam consensimus, inest menti sanae, ratio autem semper.

53. E. Intellego; sed quorsum ista?

- A. Quia paulo ante dixisti propterea me tibi debere adsentiri scientiam nos habere ante rationem, quod cognito aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit. Nunc
20 autem invenimus non rationem vocandam esse, dum hoc agitur; non enim sana mens agit hoc semper, cum semper habeat rationem. Sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur, ut ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est aspectus illius per ea quae

2 conectendo] coniectendo J, coniectando Zpc.m.post. 4 quisvis V, quis Zac.m.post. semper – 6 sapiens Km2mg. semper Jm2sl. 5 aut om.CK 7 nam] add. sicut Zsl. qui] quod Sm2pc., quid Tac.D ita] ista Y si] qui codd.exc.VXJ 8 autem] haec Y 10 quoquo modo] quomodo DCY 13 ea] eam D quae om.L conceduntur] cum ceduntur X 14 aliquod Zpc. ducimur] -mus C, docuimus K hoc] hec Zpc. enim] autem L 15 mentis L autem] haec Y 17 interlocutoris siglum om.D 18 scientiam] sciam Y quod] vel quae Jm2sl. 19 nitimur Xpc.Zpc., add. ad incognitum Xsl. cognitum K ducit] ducat Xpc., dicit LY 20 autem] haec Y non] hanc Y 21 agatur J 22 recta L ratiocinatio L 23 sit Sm2sl. sit quidam] quidem Y 24 autem] haec Y rationis] -ne T D Vac.XJ, vel ne Sm2sl., -num K

aspicienda sunt motio. Quare ista opus est ad quaerendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aspectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam videt illam, scientia nominatur; cum autem non videt mens, quamvis intendat aspectum, inscitia vel ignorantia dicitur. Non enim et his corporalibus oculis omnis qui aspicit videt; quod in tenebris facillime animadvertimus. Ex quo liquet, ut opinor, aliud esse aspectum, aliud visionem; quae duo in mente rationem et scientiam nominamus, nisi quid te adversus haec movet aut parum dilucide ista distincta arbitraris. 5 10

E. Per mihi haec distinctio placet et libenter adsentior.

A. Vide ergo nunc, utrum aspicere nos putes, ut videamus, an videre, ut aspiciamus.

E. Hinc vero ne caecus quidem quisquam dubitaverit, aspectum esse propter visionem, non visionem propter aspectum. 15

A. Fatendum igitur visionem pluris quam aspectum esse pendendam.

E. Fatendum omnino. 20

A. Ergo et scientiam pluris quam rationem.

E. Consequens video.

A. Placetne tibi meliores aut feliciores esse hominibus bestias?

E. Avertat deus tam immanem amentiam. 25

2 quem *edd.*, quam *codd.* 4 scientiam *DZac.* nominatur] vocatur *V* autem] haec *Y* 5 inscitia] inscientia *codd.exc.TDL* 7 liquet] libet *DKac.*, licet *J* 9 mentem *K* quid] qui *Y* 10 parum] parvum *L* distincte *Sac.m2Y* 12 per] pro *J* (porro *mg.*) 13 nunc] hunc *Y* nos aspicere *edd.* 14 an] quam *Y* 15 nec *CKVpc.* 16 non visionem *om.K* sed propter *Y* 17 aspectum] *add.* esse propter visionem propter aspectum *Km2mg.* 18 fatendum – 19 esse *Km2mg.* fatendum] *add.* est *Csl.* qua *S* 19 pendendum *L* 23 placet non *V* (ne *mg.*) aut feliciores *om.J* 25 inmane manentiam *Vac.L*

A. Recte sane exhorruisti. Sed ad id nos cogit sententia tua; dixisti enim eas habere scientiam et non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad scientiam pervenitur. Sed ut concedam facile perveniri, quid nos
 5 adiuvabit ratio, ut bestiis nos anteponendos putemus, cum illae habeant scientiam et hanc pluris quam rationem pendendam esse compertum sit?

XXVIII.54. E. Cogor omnino aut scientiam bestiis non concedere aut nihil recusare, quin mihi merito anteponan-
 10 tur. Sed, quaeso, explica illud, quod de cane Ulixidis commemoravi, qualenam sit. Nam eius admiratione conmotus tam inaniter latravi.

A. Quid autem hoc putas esse nisi vim quandam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos multae bestiae superant,
 15 cuius rei causam non hic locus est ut quaeramus, mente autem, ratione, scientia nos illis deus praeposuit. Sed ille sensus ea, quibus tales animae delectantur, accedente consuetudine, cuius magna vis est, potest discernere atque eo facilius, quod anima beluarum magis corpori adfixa est,
 20 cuius sunt illi sensus, quibus utitur ad victum voluptatemque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima propter rationem atque scientiam, de quibus agimus, quod sunt ista longe praestantiora sensibus, suspendit se a cor-

10 cf. p. 195, 1sq.

3 autem] haec Y 4 pervenire KZac. 5 adiuvavit Y, -abat Xac.Zac. 8 a bestiis J 9 concedere] cedere D, contendere VJ, add. concedere Vm.post.mg., vel haberi Jsl. 10 quaeso] quero C, quae (!) L illum D 12 vel immaniter Zsl. 13 autem] haec Y putes Ypc. sentiendi] sciendi L 14 non sciendi om. D bestiae multae lm 16 autem] haec Y ratione] add. et Sm2sl. sed] sit D 17 ea] ad ea ST, Ad(eod.) ea D 19 veluarum L affixa D 20 cuius] cui X sint Sac.YZac. illi sunt edd. 20sq. voluptatemque quam] voluntatem quemquam K, voluntatemque quam J 22 propter] per m scientiam] om. L, -ia D 23 longe] longitudine L praestantiora] -ore D, praesentiora VXac.J, praestantiora Vm.post.mg., vel praestantiora Jsl.

pore, quantum potest, et ea quae intus est, libentius fruitur voluptate; quantoque in sensus declinat magis, tanto similiorem hominem pecori facit.

Inde est, quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores a ratione sunt, tanto facilius discernunt sensu etiam contactum coniunctionemque nutricum nec odorem aliarum possunt sustinere, cum quibus consuetudo non fuit.

55. Quamobrem, quamvis aliud ex alio inciderit, libenter tamen in eo sermone demoror, quo admonetur anima, ne se ultra quam necessitas cogit, refundat in sensus, sed ab his potius ad seipsam conligat et repuerescat deo; quod est novum hominem fieri vetere exuto; a quo incipere propter neglectam dei legem certa est necessitas, quo neque verius neque secretius quicquam scripturis divinis continetur. Vellem hinc plura dicere ac meipsum constringere, dum quasi tibi praecipio, ut nihil aliud agerem quam redderem mihi, cui me maxime debeo, atque ita deo fieri, quod ait Horatius: ‘amicum manepium domino’. Quod omnino fieri non potest, nisi ad eius reformemur imaginem, quam nobis ut pretiosissimum quiddam et carissimum custodiendam dedit, dum nos ipsos nobis tales dedit, qualibus nihil possit

2sq. cf. Eph. 4,22.24; Col. 3,9-10 14–17 cf. Retract. 1,7,3 18 Hor. sat. 2,7,2.3 (Hagendahl, Test. 411a)

2 voluptate] voluntate *L* in sensus *om.L* sensu *D* tanto magis *elm* 4 vagiantes *KLZac.* 5 a *om.L* contactum] con (!) *L* 6 nutricum] nutricium (-tium *DX*) *TDCKYZac.X, om.L* aliorum *K* 9 tamen] tunc *Y* 10 cogitare fundat *K* ab his] *add. se Zsl.* 11 potius] *add. se Tsl.* se ipsa *D* conligat] collat *V* (colligat *m.post.mg.*) repuerascat *Spc.m2J* (id est se iuveniscat *Jsl.*), repueriscat *Xpc.* (se iuveniscat *m2mg.*), se iuveniscat et repuerescat *Vac.*, reparescat *K* 13 dei *om.L* legem dei *D* certe *DK* 16 nil *L* agere *CK* reddere *STDK* cui] cum *L* 17 me *om.YZac.m.post.* horacius *Y*, oratius *cet.* 18 amicum] animi cum *D* 19 eiusdem *Vac.Xpc.Jpc.* 21 qualibus] quibus *K* posset *STDCKZac.*

praeter ipsum anteponi. Hac autem actione nihil mihi videtur operosius et nihil est cessationi similis neque tamen eam suscipere aut implere animus potest nisi eo ipso adiuvante cui redditur. Unde fit, ut homo eius clementia reformatus sit, cuius bonitate ac potestate formatus est.

56. Sed ad propositum redire cogimur. Quare vide, utrum tibi iam probatum sit feras non habere scientiam totamque illam velut imaginem scientiae, quam miramur, vim esse sentiendi.

10 *E.* Probatum sane; et si quid de hoc diligentius quaerendum est, aliud tempus aucupabor. Nunc nosse cupio, quid hinc conficias.

XXIX. *A.* Quid aliud putas nisi definitionem illam sensus, ut antea, quod nescio quid plus quam sensum includebat, ita nunc contrario vitio vacillare, quod non omnem sensum potuit includere?

Habent enim ferae sensum nec habent scientiam. Quicquid autem non latet, scitur et omne quod scitur ad scientiam profecto pertinet. De quibus omnibus iam mihi tecum
20 convenit. Aut igitur non est verum sensum esse passionem corporis non latentem animam aut eo carent bestiae, quia scientia carent. Sensum autem concedimus bestiis: definitio ergo illa vitiosa est.

E. Fateor nihil me invenire quo resistam.

1 hanc *K Vac.* autem] haec *Y* actionem *K* 1sq. videtur nihil mihi *Y* 3 eo] *eras. J.* eos *D* adiuvante] auxiliante *CKL* 4 reddimur *STDCKZ p.* reddimus *LY* (-mur *pc.*) clementia] potentia *VX*, vel clementia *Xmg.* 5 formatus] factus *D* (vel formatus *mg.*) 6 cogitur *XJ*, vel mur *Jsl.* 8 quam] *add.* et *VJ* 9 sentiendi] sciendi *Zac.m.post.* 10 -p.217,18 interlocutorum sigla *om.C* diligentius de hoc *Y* 11 aucupabor *KVY*, aucip- *J* 12 hic *Spc.T* 15 vacillare *Y*, bacillare *L* omne *L* 17 nec] non *Zac.* 18 autem] haec *Y* 20 vere *Zac.* 21 animam] -um *X*, *om.STDCKZac.*, animam non latentem *Zm.post.* 22 autem] haec *Y* 23 illa *om.L* 24 me nihil *Z*

57. *A.* Accipe aliud, quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius, cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis ‘homo est animal quadrupes’. Nam sive ‘omnis homo animal quadrupes est’ sive ‘omne animal quadrupes homo est’ qui dicit atque adfirmat, insanit profecto, si non iocatur.

E. Verum dicis.

A. Quid? si in hoc etiam vitio ista nostra deprehenditur, putasne quicquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandum de animo?

E. Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tamdiu detineri atque interrogatiunculis agitari.

A. Nihil est quod metuas; iam enim confectum est negotium. An tibi nondum persuasum est, cum de differentia ferarum et hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire?

E. Immo maxime.

A. Aliud ergo sensus, aliud scientia.

E. Ita est.

A. Non autem sentimus ratione, sed aut visu aut auditu aut olfactu aut gustatu aut tactu.

E. Adsentior.

1 nos] non *C* 4 est vera *CK* illa est *VXY* illa hominis est *Z*
 est *alt. om. STDCLY*, post 5 quadrupes *tr. K* 5 quadrupe *V* nam – 6
 est *om. L* nam – 6 quadrupes *pr. om. KX* omnis – 6 sive *Sm2mg.* 5sq.
 est quadrupes *edd.* 6 dicat *J* 7 iocatur] locatur *Y* 10 explodendum]
 exemplo dendum *C* 11 anima *STDZac.* 12 quis id] qui sit *K*, quasi
 id *L* Ad(eod.) quis id – 13 agitari *Sm2mg.* sed *om. X* 13 interrogati
 unculis *CY*, interrogati ungulis *KVD*, interroganti vinculis *D* 14 quod]
add. hinc V 15 nondum] *add. enim K* est] esse *L* 16 agetur *D* 19
 aliud *pr.* – 20 ita est *Xm2mg.* 21 autem] aut *Y* 22 olfatu *S* aut gustatu
Xm2sl. gustu *JZpc.*

A. Et omne, quod scimus, ratione scimus. Nullus igitur
sensus scientia est. Quicquid autem non latet, ad scientiam
pertinet. Ad nullum ergo sensum pertinet non latere, ut
nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista
5 nostra definitio suscepta tua non solum alienos terminos
invasisse neque aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino
habuisse proprium totumque alienum occupasse convicta
est.

E. Quid ergo agemus? Patierisne illam de iudicio ita
10 discedere? Quamquam enim ego ei defensionem qualem
potui praebuerim, tu tamen ipsam litis formulam, quae nos
decepit, composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non
potui, bona fide adfui, quod mihi satis est; tu vero si prae-
varicationis arguaris, quid facias, a quo et producta est, ut
15 iurgaret audenter, et oppugnata, ut turpiter cederet?

A. Numquidnam est hic quisquam iudex, a quo huic
vel mihi metuendum sit? Ego te privatim quasi adhibitus
iuriconsultus instruendi causa refellere volui, ut cum ad
iudicium ventum fuerit, paratus adsistas.

20 58. E. Est ergo aliquid, quod pro ista proferas, quam
mihi invalidissimo temere defendendam tuendamque con-
mendas?

A. Est certe.

XXX. E. Quidnam id est, obsecro?

1 ratione scimus *om.K*, rationes scimus *Dm3sl*. 2 scientie *K*
autem] haec *Y* 5 tua *Sm2sl*. 6 sui *om.J* iuris] viris *L* relinquisse
ST, relinquesse *Zac*. 9 paterisne *YZac*. 10 defensionem] definitionem
V (vel defensionem *mg.*) 14 argueris *YZ* facies *Zpc*. 15 obiugaret
Vac. et] aut *VJsl*. oppugnata ut] obpugnaret aut *V*, oppugna ut *C*
(at *pc.*), oppugnat aut *DXJ*, oppugnaret *Dpc.*, vel ret *Jm2sl*. cederet]
cedere et *L*, crederet *Xac.*, concederet *V* 16 interlocutoris siglum *om.VY*
17 M(ag.) ego te *V*, R(atio) ego te *Y* adhibitus] habitus *Zac.m.post*. 18
instruendi] -dis *D*, instituendi *L* 20 proferas] feras *X* 21 validissimo
X commendaras *Zpc.m.post*.

A. Quia, quamquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrique commune est, ut ipsi homini et bestiae, quamvis plurimum differant, animal tamen esse commune est. Non latet enim, quicquid animae adparet sive per temperationem corporis sive per intellegentiae puritatem; atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicavit.

E. Manet ergo illa definitio tuta et probata?

A. Manet vero.

E. Ubinam ergo deceptus sum? 10

A. Ubi rogavi, utrum omne quod non latet, sciatur; tu enim huic rogationi temere adsensus es.

E. Nam quid velles dicerem?

A. Non continuo esse scientiam, si quid non latet, sed si per rationem non latet; cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdam philosophis et peracutis visum esse ne idipsum quidem, quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiae, nisi tam firma comprehensio sit, ut ab ea mens nulla ratione queat demoveri? 15 20

59. E. Accipio ista gratissime. Sed quaeso, quoniam quid sit sensus, subtilissime, quantum arbitror, explicatum est, referamus nos ad illam quaestionem, propter quam hoc explicandum suscepimus.

2 illud] aliud *S* utrisque *YZac.* ut] sicut *CK* 3 et] vel *J* 4 latet] al. valet *Sm2sl.* enim latet *K* 5 per temperationem] partem per rationem *K*, per obtemperationem *Xpc.m2*, per contemperationem *Zpc.m.post.* 6 sensus] *add.* hoc est *Y* autem] haec *Y* 7 sibi *om.D* vindicavit *Spc.m2Dac.*, vindicabit *X* 8 interlocutoris siglum *om.Y* tuta] tua *STDZac.* 9 A(ug.,!) *Y* vero] ergo *C* 10 interlocutoris siglum *om.Y* ubinam vero ubinam ergo *TD* ergo] ego *X* 11 interlocutoris siglum *om.V* M(ag.) tu enim *V* 13 velles] *add.* ut *V* 14 si *om.CK* sed – 15 latet *Dm3mg.* 16 se ipsa *CKJ*, se ipsum *Y* 19 ut *om.J* 20 ratio nequeat *Y* demoveri] demorari *VX*, dinoveri *Zpc.edd.exc.p* 23 referemus *L*

Adtuleram enim ego argumentum, quo tantam proba-
rem animam esse, quantum eius est corpus, eo quod tangen-
tem a capite usque ad pedis extremum pollicem sentit,
quaquaversum tetigeris; atque inde ad sensus definitionem
5 morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus.
Itaque ipsum fructum tanti operis iam ostende, si placet.

A. Est omnino atque uberrimus. Nam totum, quod
quaerebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis
passio per seipsam non latens animam, quod ut firmissime
10 teneremus, diutius quam velles sermocinati sumus, memini-
stine tandem nos comperisse ibi sentire oculos, ubi non
sunt, vel potius ibi pati?

E. Memini.

A. Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas
15 dandum fuisse, animam multo quam totum corpus est, esse
meliorem ac potentiolem.

E. Hinc vero dubitare nefarium puto.

A. Age, si corpus potest ibi pati aliquid, ubi non est,
propter quandam cum anima contemperationem, quod ocu-
lis in cernendo accidere inventum est, adeone animam cras-
20 sam et pigram putamus, per quam ipsi oculi tantum pos-
sunt, ut eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, ubi
passio ipsa contingit?

60. E. Multum me movet ista conclusio et ita multum,
25 ut omnino stupeam et non solum quid respondeam, sed
prorsus ubi sim non inveniam. Quid enim dicam? Sensum
non esse, cum corporis passio per seipsam non latet ani-

1 tantum *K* 3 pedes *Vac.X* 4 tetigerit *CK* assensus *Sac.m2*,
ascensus *Zac.m.post.* definitio *D* 5 dilati *SZac.*, delatissimus *J* 6
operis *om.L* 7 esto *J* 8 est *alt.Sm2sl.*, *om.YZac.m.post.* 9 se ipsa *CK*
ut *om.D* infirmissime *DL* 10 velle *K* 11 non *om.Y* 12 ibi] ubi *Y*
14 ne modo *C*, nemo *K* 17 R(atio) hinc vero *Y* 18 A(ug.,!) *Y* potest]
est *Y* 20 grassam *C* 21 pigram] pinguem *SLYZ*, al. pigram *Sm2sl.*,
vel pigram *Zsl.* 22 si] *om.T, exp.S* 24 ita] tam *XJ* 26 sum *Y* 27
se ipsa *C* lateat *Jpc.*

mam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est. Eos ibi pati ubi sunt? At seipsos non vident nec ubi sunt, quicquam est praeter ipsos. Non esse oculis animam potentio-rem, cum eadem sit istorum potentia? Nihil est dementius. An hoc dicendum est, potentius esse ibi pati, ubi quidque sit, quam ubi non sit? Sed si hoc verum esset, non esset praestantior visus ceteris sensibus.

A. Quid, quod ictum aliquem vel incidens quippiam vel umoris perturbationem cum ibi patiantur oculi ubi sunt, neque hoc animam latet nec ista passio visus, sed tactus vocatur? Et tamen talia pati oculus posset etiam in ex-animo corpore, quamvis deesset anima, quam passio non lateret; illud autem, quod pati non potest oculus, nisi adsit anima, id est, quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, ubi non est?

Ex quo cui non videatur nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum non loco suo patitur, quod numquam sine anima pateretur.

61. E. Quid igitur faciam, quaeso te? Nonne istis rationibus confici potest animas nostras non esse in corporibus? quod si ita est, nonne ubi sim nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum?

A. Ne perturbare ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio et consideratio ad nosmetipsos nos invitat et, quantum licet, avellit a corpore.

1 (Mag.) quid erit V 2 eos Paris.lat.2699 (s.XI) edd.exc. p, om.cet. at] an CK 5 dementia Lac. 6 quidque] quisque CK, quique Sac.m2Y Zac. 6sq. quam ubi non sit Zm.post.mg. 7 visus] usus K 9 interlocutoris siglum om.codd. quod] quo C, quando D ictum] dictum DCK 12 talia] alia CL oculis D possit VLLJ exanimi D 14 autem] haec Y 20 interlocutoris siglum om.STD qui dicitur C 22 ubi] ibi Zac. 23 anima Zm.post.sl. 24 ne] noli Vpc. perturbare SLXYZac., vel e s. a Sm2 facto L sis] si VXac.J 25 nos om.TD 26 avellet Xac.

Quod autem tibi visum est non esse animam in corpore
viventis animantis, quamquam videatur absurdum, non
tamen doctissimi homines, quibus id placuerit, defuerunt
neque nunc arbitror deesse. Sed, ut ipse intellegis, res est
5 subtilissima et ad quam eernendam mentis acies satis pur-
ganda est.

Nunc adtende potius, quid aliud adferas, quo convin-
cas animam vel longam vel latam esse vel quid eiusmodi.
Nam illud argumentum tuum de tangendi sensu sentis non
10 adtingere veritatem nec valere aliquid, ut eam per totum
corpus tamquam sanguinem diffusam esse convineat; aut si
iam quod adferas nihil habes, videamus quae restant.

XXXI.62. *E.* Nihil haberem fortasse, nisi recordarer,
quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum
15 eaudas amputatas a cetero corpore; quem motum sine
anima fieri nullo modo mihi persuadere possum neque quo
pacto fiat, ut nullum sit animae spatium, quando praeiidi
etiam eum corpore potest, intellego.

A. Possem respondere aerem et ignem, quae duo per
20 animae praesentiam tenentur in corpore terreno et umido,
ut omnium quattuor fiat temperatio, dum post eiusdem
animae abscissum ad superna evadunt ac sese expediunt,
movere illa corpuseula tanto concitatus, quanto plaga re-

3 doctissimi homines] *cf.* J. Pépin, *Rev. ét. aug.* 66 (1964) 56sq.

1 autem] haec *Y*, *om. J* 7 adtende] aude *Z* (autem dic *pc.*) 9 nam
om. STDYZ, enim *Zm. post. sl.* tangendo *codd. exc. YZpc.* sensus *D post*
sentis interp. TX 11 diffusa *D* aut] ut *L* 11sq. si iam] suam *L* 12
quod] quo *TD*, vel quo *Sm2sl.* adferas] differas *SY*, afferas *Sm2sl.*,
deferat *Zac.* 14 solemus *Vac. XZpc.* lacertorum *TDYZac.* 15 cetero]
certe ergo *C* 17 ut *om. K* animo *L* 18sq. R(atio) intellego et possum
VJ, A(ug.) intellego posse (-em *Zac.*) *SZ*, M(ag.) intellego posse *X* 19
possum *VJY*, possum *L* responderi *Zpc.* 20 humido *codd. exc. LX* 21
ut] et *J* (ut *sl.*) temperatio *codd. exc. Y* 22 obcessum *L* adsuperne
STac. CLJac. vadunt *STac. DCLJac.* 23 plage *Spc. m2TDXac.* 23sq.
plagare (plac- *L*) centiore *CVL* recentiores *Spc. m2*, -ora *K*

centiore subito erumpunt, dein porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum evolat.

Sed ab hoc me revocat, quod his hausi oculis paene serius quam credi potest, sed certe non serius quam deberem. 5

Cum enim nuper in agro essemus Liguriae, nostri illi adulescentes, qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animadverterunt humi iacentes in opaco loco repantem bestiolam multipedem, longum dico quendam vermiculum; vulgo notus est, hoc tamen, quod dicam, numquam in eo expertus eram. 10

Verso namque stilo, quem forte habebat unus illorum, animal medium percussit. Tum ambae partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt tanta pedum celeritate ac nihilo imbecilliore nisu, quasi duo huiuscemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti causaeque curiosi ad nos, ubi simul ego et Alypius considebamus, alacriter viventia frustra illa detulerunt. Neque nos parum conmoti ea currere in tabula, quaquaversum poterant, cernebamus; atque unum ipsorum stilo tactum contorquebat se ad doloris locum nihil sentiente alio ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Temptavimus, quatenus id valeret, atque vermiculum, immo iam vermiculos in multas partes concidimus. Ita omnes movebantur, ut nisi a nobis illud factum 15 20

1 subito *om. Y* deinde *Y* 2 fit] sit *J* 3 evolvat *TDZac.*, al. evolvat *Sm2sl.* 4 ab] ad *Zac.m.post.* hausi] ausi *SVX*, autsi *TCK*, auxi *YZac.m.post.* 5 credere potes *Zac.* 6 essemus in agro *J* luguriae *J* 7 adulesc-, adulisc-, adolesc-, adolisc- *codd.promiscue (sim. saepe)* tunc] tecum *Y* 9 vestiolam *C* vermiculum] *add. qui Vsl.* 12 stilo *om.L* 14 contrario *Z* (-um *pc.m.post.*) 15 invecilliore *LZac.*, inbelcilliore *C*, imbicilliore *J* quam si *elm* animantia] animalia *L* 17 considebamus] considerabamus *VXJY*, vel considebamus *Ym2sl.*, consederamus *Xpc.*, consedebamus *DK* 18 frustra] frustra *DVac.YZac.* 20 tactum] actum *J* (vel t *m2sl.*) 21 alibi] alio *Zpc.*

esset et comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos ac sibi quemque vixisse crederemus.

63. Sed tunc ego, quod illis adolescentibus dixi, cum intenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim
 5 tantum processimus, ut, nisi tibi aliter respondero, quod secundum meam causam probabiliter valet, tota nostra intentio per tam longum munita sermonem ab uno vermiculo penetrata succubuisse videatur.

Illis autem praeceperam, ut in studiis, sicuti coeperant,
 10 suum cursum tenerent; ita eos opportunius aliquando ad quaerenda et discenda ista, si res moneret, esse venturos. Sed quae illis discedentibus cum Alypio sermocinatus sum, cum uterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur et coniectaret et quaereret, si exponere velim, longe plura
 15 nobis dicenda sunt quam ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te tamen tacebo quod sentio. Nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quae inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quae subtilissime atque abstrusissime propter hanc
 20 ipsam quaestionem disseruntur, ad dandam palmam his, qui corpus esse animam dicunt, declinarem.

Quapropter te, ut possum, etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros aut in disputationes loquacissimorum hominum nimiumque sensibus his corporeis credentium te praecipites, donec corrigas firmesque vestigia, quae
 25

1 compararent *L* 2 quemquam *Y* 4 intenti me] intentissime *K*
 6 valeat *CKLZpc.* tota] tanta *Vac.XJ*, al. tanta *Sm2sl.* 7 intenti
 opertam *L* 8 penetratas *L* 9 autem] aut *Y* sicut *V* ceperant *DK*
 10 cursum] cor *VXJ* 10sq. atquerenda *D*, adquirenda *Xpc.Zac.* 12 sed]
 et *Vac.X* discedentibus *Tac.*, descend- *L* 13 uterque] utique *V*
 (*exp.m.post.*) uterque – modulo *Vm.post.* nostrum – quisque *om.VXJ*
 quisque] quaeque *Z* modulos *VXJ*, *exp.Vm.post.* recordatus *K* 14
 et coniectaret *om.J* plura] plus *YZac.* 15 a nobis *YZac.* 18 corpore
L 19 abstrusissime *LY* 20 deseruntur *Zac.m.post.* 23 temere] tempore
Xac.m2, *add.* iam *Xm2* 24 corporis *m*

usque ad ipsum deum animam ducunt, ne ab illo secretissimo et tranquillissimo mentis habitaculo, a quo nunc, dum haec incolit, peregrina est, studiis facilius et laboribus quam inertia desidiaque avertaris.

64. Nunc autem accipe contra illud, quo, ut sentio, 5
multum moveris, non quod robustius de multis, sed quod brevius, neque quod mihi probabilius quam cetera, sed quod tibi aptius eligere potui.

E. Dic, oro te, quam citissime potes.

A. Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in 10
concisione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc uno ita perturbari oportere, ut tam multa, quae superius luce clariora tibi visa sunt, falsa esse arbitremur.

Fieri enim potest, ut huius rei causa nos lateat, quae 15
vel humanae naturae occultata est vel sit alicui homini cognita nec iste a nobis interrogari possit; aut etiam hoc ingenio simus, ut satisfacere nobis interrogatus non possit. Numquidnam ex eo, quicquid ex contraria parte firmissime didicimus ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque 20
extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quae interrogatus certa et indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quamquam vivacitatis et numerositatis eius causam non valeamus adferre.

Si enim apud te de aliquo fixum inmotumque constaret, quod esset vir bonus, eumque in latronum convivio, 25

1 ducunt] dicunt *Y* 2 nunc] nec *Y* 3 peregrinata *STDLYZac*.
4 desidiaque *Ypc*. averteris *C* 5 autem] aut *L*, haec *Y* ut sentio]
adsentio *V* (*add.* u s. a) 7 brevius] *add.* sit *Jm2sl*. 8 quod] quo *Y*
elegere *Y* 9 ditissime *J* potest *L* 10 maxima *K* 11 corporum] -ra
S 12 ut] et *S* 15 humana *K* occulta *Dac.Vpc*. 16 ista *KL* aut]
ut *S* 17 ingenio simus *Spc.TDCKLJ pael*, ingenio usi sumus *SZ*, ingenio
usi sumus *Y*, ingeniosissimus *Cpc.m2VX*, vel ingenio sumus *Vmg.*, inge-
nio si simus *Zpc.*, ingenio ipsi simus *m* 19 dicimus *XJ* 20 atquin
STDZac. 21 certae *CK* indubita *L* 23 causa *Y* valeam *VXJ* 24
aliquo] alio *X* fixo *Y* 25 eumque *om.K*

quos persequerere, deprehenderes atque aliquo easu, antequam abs te posset interrogari, moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis coniunctionis atque convivii, etiamsi te semper lateret, quam scelus et societatem. Cur ergo non, cum tam multis argumentis superius editis atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi faetum sit non loco animam contineri atque ob hoc nullius esse talis quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus vivat, non eam tamen quod cum corpore anima conecidi potuerit? Quam si reperire non possumus, quaerenda non⟨ne⟩ est potius vera quam falsa credenda?

XXXII. 65. Deinde quaero abs te, utrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonum, aliud quod sono significatur.

E. Ego utrumque idem puto.

A. Dic mihi ergo, sonus ipse unde procedat, cum loqueris.

E. Quis dubitet a me procedere?

A. Abs te ergo sol procedit, dum nominas solem?

E. De sono me, non de re ipsa interrogasti.

A. Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus.

Tu autem utrumque idem esse dixeras.

E. Age, iam concedo aliud esse significentem sonum, aliud rem quac significatur.

1 per se quaerere *SVJ*, persequeris *Zpc.* 2 possit *VXJ*, possent *K* interrogare *L* interrogari posset *edd.* moraretur *K* 3 coniunctionis *elm*, coniunctionem *codd. pa* 4 convivii *elm*, -ium *codd. pa* scelus *elm*, sceleris *codd. pa* societatem *elm*, societatis *codd. pa* 5 cur] cum *K* 7 ob] ab *CKL* 8 talis esse *edd.* qualem] talem *J* 11 animam *S* quam si reperire] qua scire perire *L* 12 nonne *edd.*, non *codd.* 15 aliud *pr.*] alium *STDVXJZac.*, altum *CK* 17 utrum *Y* 20 interlocutoris siglum *om. D* 22 me *om. D* 24 tu autem *Zm. post. sl.* autem] haec *Y* idem *VXJ*, id *cet.* dixeras - 25 significantem *om. Y* dixeras - 25 esse *Zm. post. mg.* 26 qua *Y*

A. Dic ergo, utrum posses gnarus latinae linguae nominare in loquendo solem, si non intellectus solis praecederet sonum.

E. Nullo modo possem.

A. Quid? antequam ipsum nomen de ore procedat, si 5
volens id enuntiare aliquamdiu te in silentio teneas, nonne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus est?

E. Manifestum est.

A. Quid? cum ipse sol tantae sit magnitudinis, num illa 10
notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa aut lata aut quid eiusmodi videri potest?

E. Nullo modo.

66. A. Age, iam dic mihi: cum ore ipsum nomen erumpit tuo atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante 15
vocem et cum ipsa voce cogitasti et nunc fortasse ambo cogitamus, nonne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret?

E. Videtur.

A. Cum ergo nomen ipsum sono et significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nonne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni? 20

E. Nihil mihi videtur similis. 25

1 *interlocutoris siglum om. Y* possis *JZpc.* ignarus *Sac. LYZac.*
2 loquendo] coquendo *Z* (colloq- *pc.m.post.*) praecideret *Y* 5 nomen]
nunc *J* (vel nomen *sl.*) ore *codd. p.* de ore *aelm* 6 volens] volet *D* 7
cogitatione] in cognitione *L* maneat *K* 10 sit *om. L* num illa] nulla
J (vel illa *m2sl.*) 11 cogitatione] cognitione *J* (vel cogitatione *sl.*) 12
huiusmodi *VXJ* 15 quem] que *L* 18 abs] ex *VJ* deportares per aures
J deportare *Y* 19 *interlocutoris siglum om. YZac.m.post.* 20
interlocutoris siglum om. YZac.m.post. 21 significatio – 23 corpus *om. K*
22 nomine] homine *D* velut] veluti *L*, *add. iam V* 23 corporis *Zac.*
quasi] tamquam *Y* 23sq. soni quasi animam *Z*

A. Adtende nunc, utrum nominis sonus per litteras dividi possit, cum anima eius, id est significatio, non possit, siquidem ipsa est, quam paulo ante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

5 *E.* Prorsus adsentior.

A. Quid? cum per litteras singulas sonus ille dividitur, videtur tibi significationem illam retinere?

E. Quomodo possunt singulae litterae significare, quod nomen, quod ex his confit, significat?

10 *A.* At cum perdita significatione discerptus in litteris sonus est, num aliud putas esse factum quam dilaniato corpore discessisse animam et quasi mortem quandam nominis contigisse?

15 *E.* Non solum adsentior, sed ita libenter, ut nihil me magis in hoc sermone delectaverit.

67. *A.* Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari, accipe nunc, quomodo frustra ipsa corporis, cum anima non secta sit, vivere possint.

20 *Iam enim concessisti et recte, ut opinor, significationem, quae quasi anima soni est, dum nomen editur, per seipsam nullo pacto dividi posse, cum ipse sonus, quod velut corpus eius est, possit. Sed in solis nomine ita soni est facta divisio, ut nulla pars eius significationem aliquam*
 25 *retineret. Itaque illas litteras dilacerato corpore nominis tamquam exanima membra, id est significatione carentia, considerabamus.*

2 significatio non] significatione *Zac.m.post.* 8 significare] singulare *D* 9 quod *Sm2sl.* confit] confidit *Z* (conficitur *pc.m.post.*), conficitur *Tm2* 10 at] ac *Y* significationem *Y* discerptus] discertus *TK*, discretus *Tpc.* 11 dilaniato] *add.* esse *J* 17 dissecto] disiecto *V* 18 frustra] frustra *CVac.Xac.Zac.* 18sq. secta non sit *edd.* 19 possit *SXac.YZac.* 20 concessi *C* et *om.SY* 21 animam *CK* 25 retinere *D* dilacerato] dilaceras *CK* 26 exanima] et anima *L*, exanimia *XZpc.*

Quamobrem, si aliquod nomen invenerimus, quod divisum queat etiam singulis partibus quippiam significare, concedas oportet non omnimodam veluti mortem tali praecisione factam esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia et quasi spirantia videbuntur. 5

E. Concedam omnino et ut iam idipsum sonet, flagito.

A. Accipe. Nam dum viciniam solis adtendo, de cuius nomine superius egimus, Lucifer mihi occurrit.

Qui profecto inter secundam et tertiam syllabam scissus nonnihil priore parte significat, cum dicimus ‘luci’, et 10 ideo in hoc plusquam dimidio corpore nominis vivit. Extrema etiam pars habet animam. Nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Qui enim posses obtemperare, si quis tibi diceret ‘fer codicem’, si nihil significaret ‘fer’? Quod cum additur ‘luci’, ‘lucifer’ sonat et significat stellam; cum au- 15 tem demitur, nonnihil significat et ob hoc quasi retinet vitam.

68. Cum autem locus et tempus sit, quibus omnia, quae sentiuntur, occupantur vel potius quae occupant, quod oculis sentimus, per locum, quod auribus, per tempus divi- 20 ditur. Ut enim vermiculus ille plus loci totus quam pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet, cum ‘lucifer’ dicitur, quam si ‘luci’ tantummodo diceretur.

Quare si hoc significatione vivit in ea diminutione temporis, quae diviso illo sono facta est, cum eadem signifi- 25

1 inveniremus *L* divisum *om. Y* 3 omnimodo *Ypc.* veluti mortem] velut in mortem *DL* 4 considerato *S* 6 et ut *exp. Z* ut iam] utinam *Spc.* iam] etiam *LZ* sonet flagito] non efflagito *X*, sone flagito *Z* (nomen flagito *pc.sl.*) 7 viciniam *Dac. KL* 8 Lucifer *C*, lucifer *cet.* 9 syllabam *Tpc. DCpc. Zpc.* 10 nonnihil] nichil *D* priores *C* partes *L* 13 iuveris *CK*, iusseris *Vpc.* qui] quid *SVJ* possis *VJZpc.* 15 luci *om. TDCY* autem] haec *Y* 17 vitam] animam *J* (vel vitam *m2sl.*) 18 autem] haec *Y* locis *L* omnia] somnia *C* 19 occupantur *om. Y* 22 occupat *KL* 24 significationem *KJ* eadem//monitione *D* diminutione *VLJZpc.* 25 diviso] divisio *Sac. TDJZac.*

catio divisa non sit – non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus –, ita existimandum est secto vermiculi corpore, quamquam in minore loco pars eo ipso, quo pars erat, viveret, non omnino animam sectam nec loco minore minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Non enim locum ipsa, sed corpus, quod ab eadem agebatur, tenebat, sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis litteras suas moras ac tempora possidentes velut
 5
 10 animaverat atque compleverat.

Hac similitudine interim contentus sis peto, qua te sentio delectatum. Quae autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita ut non similitudinibus, quae plerumque fallunt, sed rebus ipsis satis fiat, ne in praesentia exspectes.
 15 Nam et concludendus est tam longus sermo et multis aliis, quae tibi desunt, animus ad haec intuenda et dispicienda praecolendus est, ut possis intellegere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur, ita sese habeat, animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus
 20 posse partiri.

69. Nunc accipe a me, si voles, vel potius recognosce per me, quanta sit anima non spatio loci ac temporis, sed vi ac potentia. Nam ita, si meministi, propositum ac distributum iamdiu nobis est.

18–20 *cf.* J. Pépin, *Rev. ét. aug.* 66 (1964) 85 n.3

1 divisa] dimisa *VXac.* 2 existimanda *Y* 3 quamquam] quam *J* in *om.K* minori *CK* quo] quod *V* 4 minore *om.TL* minorem *om.DCK* 6 possiderit *VL*, possideret *Z* (-erint *ac.*) locum *om.L* 7 tene *Sac.m2* 11 contentus *Y*, contemptus *Zac.* peto] rogo *V* quate] quae *Y* 14 fiant *K* 16 quae tibi] quae et ibi *K* despicienda *Sac.TDYZ* 17 praecolendus] recolligendus *S* (al. precolendus *m2sl.*), recolendus *YZac.* 21 velis *L* 23 ita] ista *CK* praepositum *S*

De numero vero animarum nescio, quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quaestionem pertinere putaveris; citius enim dixerim non esse omnino quaerendum aut certe tibi nunc differendum quam vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem vel tam involutam quaestionem modo a me tibi posse expediri. 5

Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera nec una res simul et beata et misera potest esse. Si unam simul et multas dicam esse, ridebis; nec mihi facile, unde tuum risum comprimam, suppetit. Sin multas tantummodo esse dixero, ipse me ridebo minusque me mihi displicentem quam tibi perferam. 10

Audi ergo, quod ex me bene te audire posse polliceor; quod vero aut ambobus aut alteri nostrum ita onerosum est, ut fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis. 15

E. Cedo prorsus et quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, exspecto ut exponas.

XXXIII.70. *A.* O utinam doctissimum aliquem neque id tantum, sed etiam eloquentissimum et omnino sapientissimum perfectumque hominem de hoc ambo interrogare possemus, quonam ille modo, quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud deum, cui mundissima proxima est et in quo habet summum atque omne suum bonum, dicendo ac disputando explicaret. 20

Nunc autem, cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse. Sed hoc mercedis est, quod dum, quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipse valeam, securus experior. 25

1 vero *om. Y* 4 nunc *om. L* multitudine *J* 5 quantitatem *L* 6 modo] *mo Y (exp.)* 7 conturbaberis *TDCKJac.*, conturbaberis *L* 8 misero *K* 9 una *D* 10 comprimam *V* 11 si *TD* deridebo *Z* (*de sl.*) 14 alteri] lateris *K* 15 ne] me *J* 16 cedo] credo *V* 17 age *Y* 20 perfectum *L* 21 possumus *CL* quoniam *KLX* valeret] *add. id J* 23 bonum suum *edd. exc. p* 24 explicare *YZac.* 25 autem] haec *Y* 26 non *om. J* 27 anima *Sm2sl.* 28 securior *D*

In primis tamen tibi amputem latissimam quandam et infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debemus, si nobismetipsis curae sumus.

5 Haec igitur primo, quod cuivis animadvertere facile est, corpus hoc terrenum atque mortale praesentia sua vivificat, conligit in unum atque in uno tenet, diffluere atque contabescere non sinit, alimenta per membra aequaliter suis cuique redditis distribui facit, congruentiam eius
10 modumque conservat non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo.

Sed haec homini etiam eum arbustis communia videri queunt; haec enim etiam dicimus vivere, in suo vero quidque illorum genere custodiri, ali, crescere, gignere videmus
15 ac fatemur.

71. Aseende itaque alterum gradum et vide, quid possit anima in sensibus, ubi evidentior manifestiorque vita intellegitur. Non enim audienda est nescio quae impietas rusticana plane magisque lignea quam sunt ipsae arbores, quibus patrocinium praebet, quae dolere vitem, quando uva
20 decerpitur, et non solum sentire ista, cum caeduntur, sed etiam videre atque audire credit. De quo errore sacrilego

19sq. cf. Conf. 3,10,18

1 tamen] *add.* ut *Zsl.* latissimum *L* 2 infinitam] *add.* et *Y* de omni anima] de anima omnino *J* 3 sola *D* 4 curae sumus] curae debemus *C*, curare debemus *K* 5 A(ug.) haec igitur *D* cuivis] cuius *DCKY*, *add.* et *J* 7 colligat *YZ* defluere *YZac.* 8 tabescere *C* aequabiliter *TDY* 9 cuique] quibusque *SYZac.* distribui] distribuit *Vac.LZpc.* congruentia *L* 10 conservat] reservat *J* (vel con *m2sl.*), servat *Yac.* 12 haec] *add.* omnia *VJ* etiam homini *m* 13 hae *L* vivere] ut vere *D* quidque] quaeque *Y*, unumquidque *Zpc.* 14 generi *K* custodire *Y* ali] *om.* *Y*, alii *KX* videamus *K* 15 atque *aelm.*, *om.p* 18 qua *CKXYZac.* 19 plane] sane *CK* ipsae] istae *Jac.* 20 dolere] dolore *Vac.JZac.* vitae *Y* 21 cum] quae *D*

alius est disserendi locus. Nunc quod institueram, intende,
 quae sit vis animae in sensibus atque in ipso motu manife-
 stioris animantis, quorum nobis cum his, quae radicibus
 fixa sunt, nulla potest esse communio. Intendit se anima in
 tactum et eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, 5
 levia, gravia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles
 differentias saporum, odorum, sonorum, formarum gu-
 stando, olfaciendo, audiendo videndoque diiudicat. Atque
 in his omnibus ea, quae secundum naturam sui corporis
 sunt, adsciscit atque adpetit, reicit fugitque contraria. Re- 10
 movet se ab his sensibus certo intervallo temporum et
 eorum motus quasi per quasdam ferias reparans imagines
 rerum, quas per eos hausit, secum catervatim et multiplici-
 ter versat; et hoc totum est somnus et somnia. Saepe etiam
 gestiando ac vagando facilitate motus delectatur et sine 15
 labore ordinat membrorum concordiam; pro copulatione
 sexus agit, quod potest, atque in duplici natura societate
 atque amore molitur unum. Fetibus non iam gignendis
 tantummodo, sed etiam fovendis, tuendis alendisque con-
 spirat. Rebus, inter quas corpus agit et quibus corpus sus- 20
 tentat, consuetudine sese innectit et ab eis quasi membris
 aegre separatur; quae consuetudinis vis etiam seiunctione
 rerum ipsarum atque intervallo temporis non discissa me-
 moria vocatur. Sed haec rursus omnia posse animam etiam
 in bestiis nemo negat. 25

1 institueram] instrueram *D* 2 motum *T* 5 et] *add.* tactus *Y* 7
 formarum] *add.* et *J* 8 videndoque] vivendoque *VX* 10 asciscit
STDYZ, ascissit *L*, adsciscat *X*, assciscat *J*, adsiscitat *C* removetque
X 11 ab] a *L* his *om.L* certe *C* 13 hausit] auxit *SZac.*, auxit *Y*,
 ausit *V* catervatim] certatim *L* 14 versat *Sm2sl.* etiam] *add.* et in
Xsl. 15 gestiando] gestando *J*, gestigendo *V* 17 atque] at quoque *J*
 in *om.J* societatem *S* 18 amorem *S* foetibus *LJYZ* 19 fovendi
 stuendi.salendisque *C* salendisque *L* 20 agit *om.K* sustentat]
 sustineat *CK* 21 consuetudine *Cm2mg.* consuetudine sese] consuetudi-
 nes esse *L* 22 separatur] *om.L*, separatus *Y* seiunctionem *CK* 23
 discissa] discussa *L*

72. Ergo adtollere in tertium gradum, qui iam est homini proprius, et cogita memoriam non consuetudine inolitarum, sed animadversione atque signis commendarum ac retentorum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorum cultus, exstructiones urbium, variorum aedificiorum ac moliminum multimoda miracula, inventiones tot signorum in litteris, in verbis, in gestu, in cuiuscemodisono, in picturis atque figmentis, tot gentium linguas, tot instituta, tot nova, tot instaurata, tantum librorum numerum et cuiuscemodi monumentorum ad custodiendam memoriam tantamque curam posteritatis, officiorum, potestatum, honorum dignitatumque ordines, sive in familiis sive domi militiaeque in republica sive in profanis sive in sacris adparatibus, vim ratiocinandi et excogitandi, fluvios eloquentiae, carminum varietates, ludendi ac iocandi causa milleformes simulationes, modulandi peritiam, dimetiendi subtilitatem, numerandi disciplinam, praeteritorum ac futurorum ex praesentibus coniecturam.

Magna haec et omnino humana. Sed est adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis.

73. Suspice igitur atque insili quarto gradui, ex quo bonitas incipit atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam universi partem agit, sed ipsi etiam universo corpori audet praeponere bonaque eius bona

2 cogita] cogit V memoria Y 3 inolitarum] *add.* vel inditarum V commendatarum] commentarum CK 5sq. variarum urbium aedificiorum J 7 huiuscemodi *STDLYZac.*, cuiusquemodi J 8 in figmentis *LZac.* tot *om.L* 10 huiuscemodi *STDLYZac.*, cuiusquemodi J 11 tantamque] tamquam Y potestates K 12 dignitateinque Y 13 militiae et quae YZ prophanis DL 14 apparatis *Jac.m2* rationandi *VLZac.* 15 varietate S, -atem *YZac.* causam X 16 dimitiendi Y, demetiendi *Vac.X*, dimentiendi K 17 subdilitatem L 20 partim *pr.* - indoctis *om.K* mali D 22 suspice *Cpc.m2KZpc. lm*, suscepe *Cac.*, suscipe *Zac. cet.* 23 enim *om.Y* 24 partim *VXJac.*, pariter K

sua non putare atque potentiae pulchritudinique suae comparata discernere atque contemnere et inde, quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere a sordibus totamque emaculare ac mundissimam et comptissimam reddere, roborare se adversus omnia, quae de proposito ac sententia demovere moliuntur, societatem humanam magni pendere nihilque velle alteri, quod sibi nolit accidere, sequi auctoritatem ac praecepta sapientium et per haec loqui sibi deum credere.

In hoc tam praeclaro actu animae inest adhuc labor et contra huius mundi molestias atque blanditias magnus acerrimusque conflictus. In ipso enim purgationis negotio subest metus mortis saepe non magnus, saepe vero vehementissimus; non magnus tum, cum robustissime creditur – nam videre hoc utrum sit verum, non nisi perpurgatae animae licet – tanta dei providentia iustitiaque gubernari omnia, ut nulli mors inique accidere possit, etiamsi eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum et illud eo creditur infirmius, quo sollicitius quaeritur, et eo ipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est investigandis obscurissimis rebus pernecessaria.

Deinde quo magis sentit anima eo ipso, quo proficit, quantum intersit inter puram et contaminatam, eo magis timet, ne deposito isto corpore minus eam deus possit quam se ipsam ferre pollutam. Nihil autem difficilius quam et

1 pulchritudinis quae C, -inisque K 2 se om. VXJ 3 electat K abstraheres L sordis J 4 reddere et comptissimam edd. contissimam C 5 praeposito KXac. 6 dimovere Zpc.edd.exc.p humana D 7 sequi] qui L 8 haec] hoc Kpc. 13 saepe non magnus om. Y vero om. Z 14 tum] tam D, om. L 16 tanti L 17 posset VX 20 et om. D quo] quod K 21 investigandi subobscurissimis Y 23 quo pr.] quam X magis] add. ac L magis magisque aelm quo alt. SVXJ, quod cet. 25 disposito L isto] Sm2sl., om. Y minus] add. vel etiam V possit deus codd. 26 se ipsam STDK, se ipsa cet. et] add. non Y

metuere mortem et ab inlecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare.

Tanta est tamen anima, ut etiam hoc possit adiuvante sane iustitia summi et veri dei, qua haec universitas sustentatur et regitur; qua etiam factum est, ut non modo sint
5 omnia, sed ita sint, ut omnino melius esse non possint. Cui sese in opere tam difficili mundationis suae adiuvandam et perficiendam piissime tutissimeque committit.

74. Quod cum effectum erit, id est, cum fuerit anima ab
10 omni tabe libera maculisque diluta, tum se denique in seipsa laetissime tenet nee omnino aliquid metuit sibi aut ulla sua eausa quicquam angitur.

Est ergo iste quintus gradus; aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem, et alia prorsus actio, qua se inquina-
15 tam redintegrat, alia, qua non patitur se rursus inquinari.

In hoc gradu omnifariam concepit, quanta sit; quod cum conceperit, tunc vero ingenti quadam et incredibili fidueia pergit in deum, id est in ipsam contemplationem veritatis, et illud, propter quod tantum laboratum est,
20 altissimum et secretissimum praemium.

75. Sed haec actio, id est adpetitio intellegendi ea, quae vere summeque sunt, summus aspectus est animae, quo perfectiorem, meliorem rectioremque non habet. Sextus ergo erit iste actionis gradus; aliud est enim mundari ocn-
25 lum ipsum animae, ne frustra et temere aspiciat et prave

7 se *STDYZac.* in opere] inope se *L* mundationis] vel mundationis mutationis *V*, mutationis *X* (vel mundationis *m2mg.*) 8 piissime tutissimeque] piissimeque *TD* committat *D*, committitur *T* 9sq. ab omni tabe anima libera *edd.* 10 a maculis quae *L* 11 laetissimam *Y*, latissime *D* metuit aliquid *K* 12 angitur] agitur *LY*, arguitur *J* (vel n *sl.m2*) 13 efficere] effingere *T*, efigere *D*, *add.* n *s.* c *S* 14 et *om.VXJ* 15 qua] quae *D* rursus *STDYZ*, rursum *cet.* 16 omnifarie *Z* concoepit *K*, concepit *Zac.* 17 conceperit] ceperit *L* 22 quo *om.L* 24 gradus actionis *edd.* 25sq. prave videat] praevideat *STDKLYZac.* p

videat, aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem,
 aliud iam serenum atque rectum aspectum in id, quod
 videndum est, dirigere. Quod qui prius volunt facere quam
 mundati et sanati fuerint, ita illa luce reverberantur verita-
 tis, ut non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea 5
 putent esse atque ab ea nomen veritatis abiudicent et cum
 quadam libidine et voluptate miserabili in suas tenebras,
 quas eorum morbus pati potest, medicinae maledicentes
 refugiant. Unde divino adflatu et prorsus ordinatissime
 illud a propheta dicitur: 'Cor mundum crea in me, 10
 Deus, et spiritum rectum innova in visceribus
 meis'. Spiritus enim rectus est, credo, quo fit, ut anima
 in veritate quaerenda deviare atque errare non possit. Qui
 profecto in ea non instauratur, nisi prius cor mundum fu-
 erit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac 15
 faece rerum mortalium sese cohibuerit et eliquaverit.

76. Iamvero in ipsa visione atque contemplatione veri-
 tatis, qui septimus atque ultimus animae gradus est neque
 iam gradus, sed quaedam mansio, quo illis gradibus perve-
 nitur, quae sint gaudia, quae perfructio summi et veri boni, 20
 cuius serenitatis atque aeternitatis adflatus, quid ego di-
 cam? Dixerunt haec, quantum dicenda esse iudicaverunt,
 magnae quaedam et incomparabiles animae, quas etiam
 vidisse ac videre ista credimus. Illud plane nunc ego audeo
 tibi dicere, nos si cursum, quem nobis deus imperat et quem 25
 tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, perven-

10sq. Ps. 50,12

3 est videndum *J* 6 putent esse] putantes se *L* adiudicent *Cac.m2*
 7 voluptate] voluntate *J* miserabili] separabili *X* (inseparabili *pc.m2*)
 9 refugient *Y* 10 profeta *J* 11 et - 12 meis] usque meis *J* 11 innova]
 renova *L* 12 quo] quod *DVac.* 14 ea] eo *D* instauratus *X*, stauratur
L 20 fructio *K* veri et summi *J* 21 atque aeternitatis *om.XJ* 24
 credidimus *STDCKZac.* ego nunc *edd.exc. p* 25 si nos *L* deus nobis
X 26 suscipimus *YZac.* perventuros] perveniamus *Y*

turos per virtutem dei atque sapientiam ad summam illam causam vel summum auctorem vel summum principium rerum omnium vel si quo alio modo res tanta congruentius adpellari potest; quo intellecto vere videbimus, quam sint
 5 omnia sub sole vanitas vanitantium. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi vel fallentes vel utrique intelleguntur.

Licet tamen dinoscere, quantum inter haec et ea, quae vere sunt, distet et quemadmodum tamen etiam ista omnia
 10 deo auctore creata sint et in illorum comparatione nulla sint, per se autem considerata mira atque pulchra. Tunc agnoscemus, quam vera nobis credenda imperata sint quamque optime ac saluberrime apud matrem ecclesiam nutriti fuerimus quaeve sit utilitas lactis illius, quod apo-
 15 stolus Paulus parvulis se potum dedisse praedicavit; quod alimentum accipere, cum quis matre nutritur, saluberrimum, cum iam grandis est, pudendum, respuere, cum opus est, miserandum, reprehendere aliquando aut odisse sceleris et impietatis, tractare autem ac dispensare commode laudis
 20 et caritatis plenissimum est.

Videbimus etiam naturae huius corporeae tantas commutationes et vicissitudines, dum divinis legibus servit, ut

5 *cf.* Eccles. 1,2 14sq. *cf.* ICor. 3,2

1 dei] domini *Y* atque] ad *J* (vel atque *m2sl.*) 2 auctorem] actorem *L* 3 restant incongruentius *CKL* 4 intellectu *K* vidimus *L* 5 vanitatis *K* vanitatum *CXpc.* 6 vanitantes] vanitates *Tac.LXYac.*, vanitatum *Xpc.* 8 tamen] tunc *Y* 9 vere] vera *KYZac.* sunt *om.L* 10 a deo *C* sunt *X* in *om.J* nulla] mala *Zac.* 11 mira considerata *V* 12 agnoscimus *Kac.X* 13 ac] atque *J* 14 sit utilitas] fit utilitatis *K* 16 matre *SX*, a matre *V*, matri *cet.* nutritus *J p.* nutritur *VXZ aelm., om.cet.* saluberrimum *VXJZ*, add. est *Vsl.*, *om.cet.*, utilissimum *Oxford Bodl.Auct. T II 23 (s.XI) edd.* 17 cum *pr. VXJZ, om.cet.* iam] add. vero *J* 18 miseriam dum *L* 19 autem] haec *Y* commode] quoquomodo *Zac.m.post.*

ipsam etiam resurrectionem carnis, quae partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, ut certius nobis non sit solem, cum occiderit, oriturum. Iamvero eos, qui ad exemplum salutis nostrae ac primitias a filio dei potentissimo, aeterno, inconmutabili susceptum hominem eundemque natum esse de virgine ceteraque huius historiae miracula inrident, sic contemnemus tamquam eos pueros, qui, cum pictorem propositis tabulis, quas intueatur, pingentem viderint, non putent posse hominem pingi, nisi aliam picturam, qui pingit, aspexerit. 5 10

Tanta autem in contemplanda veritate voluptas est, quantacumque ex parte eam quisque contemplari potest, tanta puritas, tanta sinceritas, tam indubitanda rerum fides, ut neque quicquam praeterea scisse se aliquando aliquis putet, cum sibi scire videbatur, et quo minus impediatur anima toti tota inhaerere veritati, mors, quae antea metuebatur, id est ab hoc corpore omnimoda fuga et elapsio, pro summo munere desideretur. 15

XXXIV.77. Audisti, quanta sit animae vis ac potentia. Quod ut breviter conligam: quemadmodum fatendum est animam humanam non esse, quod deus est, ita praesumendum nihil inter omnia, quae creavit, deo esse propinquius. 20

Ideoque divine ac singulariter in ecclesia catholica traditur nullam creaturam colendam esse animae – libentius enim loquor his verbis, quibus mihi haec insinuata sunt –, sed ipsum tantummodo rerum quae sunt omnium creato- 25

1 etiam ipsam *edd.* ipsa *D* 3 sit *om.* *L* 5 potentissime *C* 7 sic] si *D* contemnemus *L*, contem(p)nimus *KXac. VJ* 8 cum] *add.* fratres quem *CK* praepositis *D*, in propositis *Y* tabulis] talibus *L* intuetur *CK* 9 hominem pingi posse *L* 11 in *om.* *J* contemplandam veritatem *SY* voluptas] voluntas *JYZac.* 14 neque quicquam] nequaquam *S* (al. neque quicquam *m2sl.*) praeterea] praeter eam *SLZ* scisse se] si esse *L* 16 toti *om.* *S* tota] tanta *L* 17 omnimodo *K* 19 vis sit animae *edd.* 20 breviter] *add.* sit *Jac.* 21 non esse humanam *VX* 24 colendum *L* 25 loquar *X*

rem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, id est
 inconmutabile principium, inconmutabilem sapientiam, in-
 conmutabilem caritatem, unum deum verum atque perfec-
 tum, qui numquam non fuerit, numquam non erit, num-
 5 quam aliter fuerit, numquam aliter erit, quo nihil sit secre-
 tius, nihil praesentius, qui difficile invenitur, ubi sit, diffici-
 lius, ubi non sit, cum quo esse non omnes possunt et sine
 quo esse nemo potest, et si quid de illo incredibilius, conven-
 nientius tamen atque aptius homines dicere valemus.

10 Hic ergo solus deus animae colendus est neque discrete
 neque confuse. Quicquid enim anima colit ut deum, necesse
 est, ut melius esse quam seipsam putet. Animae autem
 natura nec terra nec maria nec sidera nec luna nec sol nec
 quicquam omnino, quod tangi aut his oculis videri potest,
 15 non denique ipsum, quod videri a nobis non potest, caelum
 melius esse credendum est. Immo haec omnia longe deter-
 riora esse quam est quaelibet anima, ratio certa convincit,
 si modo eam veri amatores ducentem per insolita quaedam
 et ob hoc ardua constantissime atque observantissime sequi
 20 audeant.

78. Si quid vero aliud est in rerum natura praeter ista,
 quae sensibus nota sunt, et prorsus quae aliquod spatium
 loci obtinent, quibus omnibus praestantiorum animam hu-
 manam esse diximus; si quid ergo aliud est eorum, quae
 25 deus creavit, quiddam est deterius, quiddam par: deterius,
 ut anima pecoris, par, ut angeli, melius autem nihil. Et si

1 quem] quo *D* 2 inconmutabile principium] -lem aeternitatem
STDYZ p, inc. principium *Zm.post.mg.* principium = sapientiam] inc.
 veritatem, inc. aeternitatem, inc. virtutem, inc. caritatem *ael* sapien-
 tiam] veritatem *STDYZ p*, sapientiam *Zm.post.mg.* 3 caritatem *om. Y*
 verum deum *STDYZ* 4 numquam non erit *om. Y* 5 aliter *pr.*] alter
L fuerit] querit *CK* numquam aliter erit *Sm2sl.* sit *Sm2sl.* 9
 valeamus *J* 10 est *om. L* 11 enim *om. K* anima *om. C* 16 esse *Sm2sl.*
 est *om. Y* 17 qualibet *CK* 18 veri *om. L* docentem *Sac.m2Zac.* 21
 si qui *J*

quando est aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen non usque adeo fit deterior, ut ei pecoris anima praeferenda aut conferenda sit. Deus igitur solus ei colendus est, qui solus eius est auctor. Homo autem quilibet alius, quamquam sapientissimus et perfectissimus, vel prorsus quaelibet anima rationis compos atque beatissima amanda tantummodo et imitanda est eique pro merito atque ordine, quod ei congruit, deferendum. Nam 'Dominum deum tuum adorabis et illi soli servies'.

Errantibus vero cognatis animis et laborantibus, quantum licet atque praeceptum est, opem ferendam esse sciamus ita, ut hoc ipsum, cum bene agitur, deum per nos agere intellegamus.

Neque quicquam nobis proprium vindicemus inanis gloriae cupiditate decepti, quo uno malo a summo in ima demergitur. Neque vitiis oppressos, sed ipsa vitia, neque peccantes, sed ipsa peccata oderimus. Omnibus enim subventum velle debemus, etiam qui nos laeserunt aut laedere aut omnino laedi volunt. Haec est vera, haec perfecta, haec sola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animae, de qua quaerimus, magnitudinem, qua se libertate dignam facit. Nam ille ab omnibus liberat, cui servire omnibus utilissimum est et in cuius servitio placere perfecta et sola libertas est.

Sed video me paene excessisse metas propositi mei ac sine ulla interrogatione tamdiu tibi multa dixisse; neque id

8 Matth. 4,10

1 hoc] *Sm2sl.*, ac *KVLXac.*, hac *C*, *om.Y* **1sq.** non nature quo tamen non usque adeo fit *Km2mg.* **2** quo] quod *STDYZac.* **6** compos] concors *V* **7** et] etiam *T* **12** ut] aut *CK* **14** quicquam] quicquid *T* **16** demergimur *edd.* oppressum *Spc.*, oppressus *K* vitia *om.Y* **18** debemus] demus *L* ledere *S* (al. delere *m2sl.*) **20** reconciliari] *add.* possumus *Zm.post.mg.* **22** liberat] liber.ac *S* omnibus servire *codd.* *p* **23** placeret *Y* perfecta et] perfecte *codd.exc.CK* **25** excessissem (a)etas *Dac.Lac.J* **26** tibi *om.L*

me paenitet. Nam cum sint ista per tam multas ecclesiae
scripturas dispersa, quamquam ea non incommode conle-
gisse videamur, plene tamen intellegi nequeunt, nisi quis-
que in illorum septem quarto gradu fortiter agens pietatem-
5 que custodiens et ad ea percipienda sanitatem ac robur
comparans inquirat omnia singillatim diligentissime ac sa-
gacissime. Namque illis omnibus gradibus inest distincta et
propria pulchritudo, quos actus melius adpellamus.

XXXV.79. Quaerimus quippe de animae potentia et
10 fieri potest, ut haec omnia simul agat, sed id sibi solum
agere videatur, quod agit cum difficultate aut certe cum
timore. Agit enim hoc multo quam cetera adtentior. Ascen-
dentibus igitur sursum versus primus actus docendi causa
dicatur animatio, secundus sensus, tertius ars, quartus vir-
15 tus, quintus tranquillitas, sextus ingressio, septimus con-
templatio.

Possunt et hoc modo adpellari: de corpore. per corpus.
circa corpus, ad seipsam, in seipsa, ad deum, apud deum.

Possunt et sic: pulchre de alio, pulchre per aliud, pul-
20 chre circa aliud, pulchre ad pulchrum, pulchre in pulchro.
pulchre ad pulchritudinem, pulchre apud pulchritudinem.

De quibus omnibus post requires, si quid videbitur
aperiendum; nunc ideo volui totiens ista signare vocabulis.

2 dispersas *D* incommode] commode *Cac.m2L* collegis *J* 3
videamus *K* tamen plena *VXac.J*, plane tamen *D* 4 in *om.J* illorum]
illo//rerum *L* 6 singulatim *SXpc.Z* 7 namque *CKXJ*, nam neque
STDVpc.LYZac. 8 adpellamus] enuntiamus *J* (vel appellamus *sl.*) 9
animae] *add.* vi ac *Z* 10 sibi] ibi *Y* solum sibi *edd.* 12 timore] amore
CKVLXJ adtentior] anterior *S* (vel attentior *m2sl.*) 13 sursum]
rursum *Y* versus] verbis *Zac.m.post.* 14 dicatur] vocetur *KL* 18 ad
se ipsum *D* in se ipsam *SYZ* 19 possunt – 21 pulchritudinem *alt. prave*
interp.CK 19sq. pulchre circa aliud *om.Zac.m.post.* 20 ad] apud *Z*
pulchre in pulchro *om.YZac.m.post.* 21 pulchre ad pulchritudinem
om.YZac.m.post. *p* pulchre apud pulchritudinem *om.L p* 22 si quid]
ac si *D* videtur *YZac.m.post.* 23 toties *TYZac.* signare] signa se *J*

ne te moveat, cum alii aliis nominibus eadem vocant aut aliter etiam partiuntur, et ob hoc aut ista aut illa improbes. Innumerabilibus enim modis eadem res et adpellari et dividi possunt rectissime ac subtilissime, sed in tanta copia modorum utitur quisque, quo se congruenter uti existimat. 5

XXXVI.80. Deus igitur summus et verus lege inviolabili et incorrupta, qua omne quod condidit regit, subicit animae corpus, animam sibi et sic omnia sibi neque in ullo actu eam deserit sive poena sive praemio. Id enim iudicavit esse pulcherrimum, ut esset, quicquid est, quomodo est, et ita naturae gradibus ordinaretur, ut considerantes universi- 10 tatem nulla offenderet ex ulla parte deformitas omnisque animae poena et omne praemium conferret semper aliquid proportionem iustae pulchritudini dispositionique rerum omnium. 15

Datum est enim animae liberum arbitrium; quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur, usque adeo caeci sunt, ut ne ista ipsa quidem vana atque sacrilega propria voluntate se dicere intellegant. Nec tamen ita liberum arbitrium animae datum est, ut quodlibet eo moliens 20 ullam partem divini ordinis legisque perturbet. Datum est enim a sapientissimo atque invictissimo totius creaturae domino.

1 alii aliis *SYZ*, aliis alii *Vac.cet.* 2 partiuntur] patiuntur *DVac. Xac.* aut illa aut ista *CKVLXJ* 3 modis *om.J* eadem *XY*, eadem *Tac.cet.* 4 possunt] potest *Z* 5 existimas *C*, existimant *K* 7 subiecit *Jpc.* 8 ullo] nullo *D* 9 eam] eandem *STDYZac.m.post.* 10 ut] *add.* et *CK* quoquo modo *L* 13 poenam *Z*, paene *K* 14 proportioni *ael* iustae] iustitiae *L* pulchritudinis *STac.VYZ ael*, pulchritudine *KXac.* dispositioneque *K*, positioneque *STYZac.m.post.* 16 quod] *Sm2sl.* *om.Y* 17 rationationibus *L* 18 ipsa ista *CKY* vana] bona *L* 19 intelligunt *S* 20 datum – 21 perturbet *om.X*, *add.Sm2mg.* est – 21 datum *om.J* molliens *K* 21 perturbat *L* 22 creaturae] *add.* suae *CKL*, creatore *YZac.*

Sed ista, ut videnda sunt, videre paucorum est neque ad hoc quisquam nisi vera religione fit idoneus. Est enim religio vera, qua se uni deo anima, unde se peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Innectit ergo animam in
 5 illo actu tertio atque incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo. Atque hoc fit alias citius, alias tardius, ut quaeque amore ac meritis valent: omnia tamen deus iustissime, moderatissime, pulcherrime facit. quoquo modo sese habere voluerint de
 10 quibus facit.

Iamvero etiam puerorum infantium consecrationes quantum prosint, obscurissima quaestio est, nonnihil tamen prodesse credendum est. Inveniet hoc ratio, cum quaeri oportuerit, quamquam et alia multa iamdiu quaerenda tibi potius aliquando quam cognoscenda protulerim.
 15 Quod fiet utilissime, si duce pietate requirantur.

81. Quae cum ita sint, quis est, qui iuste stomachetur, quod agendo atque administrando corpori anima data sit, cum tantus et tam divinus rerum ordo connecti melius non
 20 possit, aut quaerendum putet, qualis in hoc mortali et fragili corpore efficiatur, cum et in mortem propter peccatum iure contrusa sit et virtute hic etiam possit excellere, aut qualis post hoc corpus futura sit, cum et poena mortis

3 qua se] quam se *K*, quasi *Zac.* se *om. L* 4 religat *I*, relegat *Y*, religatur *cel.* 6 pascet *YZac.* 7 fit hoc *Y* 8 valens *L* 9 quoquo modo
 10 facit *om. Y* quoquo modo] quod quomodo *J* sese] esse *I X J Zac. m. post.* habuere *J* voluerit *STD Zac. m. post.* 11 consecrationis *K* 12 prosint] possunt *J* 13 invenit *DY* cum quaeri] conqueri *C* 15 quam] *add. nunc CK* 17 stomachetur *J* (vel stomachetur *mg.*) 18 administrando] ministrando *STDY Zac. m. post.* anima data] animata *Sac. m2 Zac. m. post.* 19 connecti] coniecti *L*, neeti *Zac. m. post.* 20 posset *STDCKLY Zac. m. post.* quaerendum] quaendum *C*, quem] dum *K* 22 et virtute – 23 futura sit *Sm2mg.* 23 poenam *CK*

necessario manere debeat manente peccato et virtuti pietat-
 tique sit deus ipse, id est ipsa veritas, praemium?

Quare iam, si placet, tam longum sermonem termine-
 mus aliquando et implendis dei praeceptis vigilantissime et
 religiosissime operam demus; non enim est alia fuga de 5
 tantis malis. Si quid autem obscurius a me dictum est quam
 velles, facito, ut memoriae mandatum alias opportunius
 requiras. Neque enim deerit nobis quaerentibus se, qui
 desuper magister est omnium.

E. Ego vero et hac oratione tua ita sum adfectus, ut eam 10
 interpellare nefas putaverim. Et si tibi modus sermonis hic
 placet tresque illae quaestiones, quae remanebant, tam
 breviter perstringendae in praesentia visae sunt, cedam
 iudicio tuo ac deinceps tam magnis rebus investigandis non
 modo tempus propter tuas occupationes, sed etiam meip- 15
 sum opportuniorem observabo.

1 debeat] habeat *L* virtute *D* 2 ipsa *om. TD, del. S* veritas ipsa
YZ edd. exc. p 3 si iam *edd.* 4 in implendis *V* et *alt. om. STDY* 5
 est enim *lm*, est *om. LY* 6 dictum] datum *Y* 9 est magister *edd.* 10
interlocutoris siglum om. DCJ R(atio) ego vero *Y* et *Sm2sl. Zm. post. sl.,*
om. Y 11 interpellare] interpolare *SYZ* nephas *Laon 55* 12 tresque]
 et tres *Z* 13 prestringendae *K*

INDICES

Tribus prioribus numerorum notis pagina, duabus posterioribus linea indicatur, e.g. 00301 = pagina 3, linea 1

Index locorum e sacra scriptura adhibitorum

Gen.	16,8: <i>cf.</i> 00708
1,26: <i>cf.</i> 00901	16,13: <i>cf.</i> 00702
Ps.	I Cor.
50,12: 22310	3,2: <i>cf.</i> 22414
	13,13: <i>cf.</i> 00605; 01008;
	02007–02312; 03511
Eccles.	15,54: <i>cf.</i> 00618
1,2: <i>cf.</i> 22405	
	Gal.
Matth.	4,9: <i>cf.</i> 00711
4,10: 22708	
7,8: <i>cf.</i> 00705; 01001	Eph.
	4,22: <i>cf.</i> 20102
	4,24: <i>cf.</i> 20102
Ioh.	
6,35: <i>cf.</i> 00706; 00707	Col.
6,48: <i>cf.</i> 00706	3,9–10: <i>cf.</i> 20102

Index locorum ex aliis scriptis adhibitorum

Aug.	Cic.
Conf. 3,10,18: <i>cf.</i> 21819	ac. 1,24: <i>cf.</i> 04216; 10110
Retract. 1,4,2: <i>cf.</i> 00501; 00515	ac. 2,66: <i>cf.</i> 01515–01517
Retract. 1,4,3: <i>cf.</i> 00718; 02218;	ac. 2,144sq.: <i>cf.</i> 01612–01614
03502; 03705	fin. 4,48: 05203
Retract. 1,4,4: <i>cf.</i> 09514–09516	Hort. frag. 74 BK: <i>cf.</i> 00615
Retract. 1,5,2: <i>cf.</i> 10113; 10204;	inv. 1,27: <i>cf.</i> 08409–08411
10211–10213; 10621	Tusc. 1,57: <i>cf.</i> 17318
Retract. 1,5,3: <i>cf.</i> 12319; 12520–	Tusc. 1,68–70: <i>cf.</i> 00801–00809
12603	Tusc. 3,73: <i>cf.</i> 01414–01416
Retract. 1,7,2: <i>cf.</i> 17317–17319	Tusc. 4,54: <i>cf.</i> 02921–03001
Retract. 1,7,3: <i>cf.</i> 20114–20117	Verr. 4,135: 06911

Hom.
Odyss. 17,291–327: *cf.* 19501

Hor.
ep. 1,2,40: 18211
sat. 2,7,2.3: 20118
sat. 2,7,86: 16423

Pacuv.
frg. 397: 08502

Plat.
Phaed. 85c–86d: *cf.* 10219–10310
Phaed. 105d: *cf.* 07703–07705

Plot.
Enn. 4,7,7: *cf.* 12803–12816

Quintil.
decl. min. 282: *cf.* 08703–08705

Varro
frg. incert.: 17222–17224

Verg.
Aen. 12,687: 16701
eclog. 9,32: 18214
Georg. 2,460: 16702

?Cornelius Celsus: 03307

Index nominum

In hoc indice alphabetico calculatoris electronici ope distributo casuum formae isdem litteris compositae non distinguuntur. Nominis forma siglo + affecta Augustini non est.

Academici: Academicos 01515
Achilles: 08802
Alypius: 20917; Alypio 21012;
Alypium 01302; 01306; 01307;
01309; 01422
Andromacha: 06902
Celsus: Cornelio Celso 03305
Cicero: Ciceronis 02616

Daedalus: 07202; Daedali 07208;
Daedalum 07118; 07205;
07209

Graecus: Graeci 16623; 17102

Hector: 06901
Hecuba: 06809
Hercules: 06902; 13427; 16711
Horatius: 18211; 20117; Hora-
tium 16420

Liguria: Liguriae 20906
Lucifer: 21508
Medea: 08416; 08509; Medeam
08410
Mediolanensis: 14015
Mediolanum: Mediolani 16816
Myro: + Myronis 06911

Paulus: 22415
Plato: 01502
Plotinus: 01502
Priamus: 06812; Priamum 06812

Roscius: 06809

Stoici: 01614

Ulixes: Ulixis 20010

Varro: 17223
Virgilius: 16702

Index verborum

In hoc indice alphabetico calculatoris electronici ope distributo casuum temporumve formae isdem litteris compositae non distinguuntur. Adverbiorum, coniunctionum, praepositionum, pronominum necnon verborum saepissime usitatorum non loci singuli sed frequentiae indicantur. Verborum formae siglo + affectae Augustini non sunt.

Tribus prioribus numerorum notis pagina, duabus posterioribus linea indicatur, e.g. 00301 = pagina 3, linea 1

A: 131; ab 95; abs 28	accendere: accenditur 07718;
abditus: abditissimo 05420	accensi 16111
abesse: abest 05921; 08110;	accessus: accessu 16312
08406; absens 12809; absit	accidere: 03304; 09512; 10310;
14023; absunt 06017	11502; 11713; 11714; 11819;
abhorre: abhorret 16003	17705; 20620; 22107; 22117;
abicere: abicit 02013	accideret 10921; acciderit
abigere: abigentes 13814	01318; accidit 11714; 14724;
abiudicare: abiudicaverim 17421;	17215; 18714
abiudicent 22306	accipere: 22416; acceperis 02408;
abnuere: abnuo 04021	acceperunt 00919; accepimus
abrumper: abruperat 23004	00608; accepisse 11614; 21317;
abscedere: abscesserit 13116;	accepit 05910; acceptam 12708;
abscessum 20822	accipe 00918; 01701; 02313;
absorbere: absorbetur 00618	04010; 15101; 18407; 20301;
abstrahere: 22103	21105; 21417; 21507; 21621;
abstrusus: abstrusissime 21019	acceperent 07206; accipi 11308;
absurdus: absurda 03307; 14306;	accipiatur 10810; accipienda
18601; absurde 07908; 08521;	10801; accipiendam 18001;
11114; 11210; 11524; 16011;	accipiendo 12719; 12720; acci-
absurdissima 10626; absurdissi-	pio 01301; 13315; 13820; 16216;
mum 18407; 20702; absurdus	17310; 20521; accipit 03914
05106; 11906; 18420; absurdum	acerr: acerrimo 03219; acerrimus-
05510; 07921; 11801; 17121;	que 22112
17507; 18410; 18419; 20802	acies: 14404; 20805
abundare: 13102	actio: 10315; 10324; 22214; 22221;
abuti: abutaris 19703	actione 10524; 20201; actionis
ac: 102	22224
accedere: accedat 15514; 17524;	actus: 22808; 22813; actibus
accedente 20017; accedenti	13714; actu 22110; 22909;
17517; accedunt 16110; acces-	23005
serit 15515	acus: acu 09702

- acutus: acutae 17814; acute 03612
 ad: 232
 adcommodare: adcommodata 15807; adcommodatis 17219; adcommodatum 08402; adcommodavi 01510; adcommodet 18016
 addere: addam 19706; addas 19104; addebatur 17611; addendum 18925; 19216; 19310; addetur 02209; addi 19219; addito 19213; additum 19213; 19316; additur 18018; 19021; 21515
 adducere: adducat 14511; adducor 05116; 06707; adducorque 01914
 ademptio: ademptione 12701
 adeo: 5; adeone 1
 adesse: 03413; 17408; aderit 09806; 15525; adest 11704; 12805; 12815; 12816; 15006; adesto 08214; 18206; adfui 20413; adfuturum 04506; adsis 18113; 19005; adsit 20714; adsum 05415; adsunt 02807; 17917
 adfectio: adfectione 03005; adfectiones 16507; adfectioni 04005
 adferre: 17406; 21123; adferas 20807; 20812; adferens 02701; adfert 10705; 16204; 16603; 17411; adferunt 16616; 17608; adtuleram 20601; adtulisse 17317; adtulit 17313
 adficere: 11217; adfectos 03909; adfectus 16416; 23110; adfici 01417; adficit 11216; 11217; 11220; adficitur 12516
 adfigere: adfixa 20019
 adfirmare: 05322; 13515; adfirmamus 09505; adfirmantur 11022; adfirmat 20307; adfirmet 11419; 18408
 adflatus: 22321; adflatu 22309
 adgerare: adgerari 18020
 adgredi: adgredere 18108; adgrediamur 04005; 04504; 04505; 18111; adgredienda 02415
 adhibere: adhibeo 15415; 18025; adhibitus 20417
 adhuc: 19
 adicere: adicienda 02016
 adiectio: adiectione 05313
 adimere: adimentem 12607; adimit 11706; 12422; 12620; 12620; adimunt 12710
 adipisci: 02915; 17019
 aditus: 03210
 adiuuare: 01610; 10206; adiutam 16123; adiuuabit 20005; adiuuandam 22207; adiuuante 06318; 20203; 22203; adiuueris 18208; adiuuet 16603; adiuuetur 16525
 adloqui: adloquimur 06217
 administrare: administrandas 02618; administrando 23018
 admirari: admiranda 01009; admirans 16014; admiror 14919
 admiratio: admiratione 16318; 20011
 admittere: 07705; 07707; 15506; admisit 07710; admittat 14915; 15409; 15506; admitti 15519; admittit 15221; 15616; 15703; admittitur 09413
 admonere: admonemur 00505; 00609; admoneo 13715; admoneris 09414; admonetur 20109; admonitus 00602; admonueris 01104; admonui 14416; admonuisti 15517
 admonitio: admonitione 03511
 admovere: admovetur 12807
 adnumerare: adnumerari 08718; adnumeratur 07305

- adorare: + adorabis 22709
 adparatus: adparatibus 22014
 adparere: 08713; 14122; 17823;
 adpareat 02901; 04913; 05807;
 17321; adparebit 04402; 06017;
 adparent 05912; 14122; adpare-
 rent 06220; adparet 05806;
 06110; 08402; 11111; 14118;
 18310; 20504
 adpellare: 08605; adpellamus
 22808; adpellandum 06419;
 adpellari 06718; 14323; 18816;
 22404; 22817; 22903; adpellas
 08816; adpellata 14824; adpel-
 latum 16321; adpellatur 14009;
 16011; 16706; adpellent 15401
 adpetere: adpetant 03416; adpe-
 tendas 02617; adpetierit 12211;
 adpetimus 06907; adpetit
 06609; 21910; adpeto 03018;
 08819
 adpetitio: 01018; 02808; 2221
 adpetitus: 12214; adpetitu 06807;
 adpetitum 06604; 12221
 adprobare: adprobari 13814;
 adprobatur 11414; adprobo
 01316; 14326; 14509
 adseiscere: adsciseit 21910
 adsentiri: 03305; 19818; adsensus
 20512; adsentiar 01915; 07404;
 adsentior 02822; 03120; 07003;
 08515; 09105; 14901; 15404;
 16216; 16412; 17310; 18304;
 18718; 19912; 20323; 21405
 21414; adsentirer 14220; ad-
 sentiris 19621; adsentitur
 05008; 05015
 adsequi: 01408; 17025; adsequa-
 tur 16916; adsequitur 01421;
 16803; adsequuntur 12510;
 17022
 adserere: adserensque 07022
 adsiduitas: adsiduitate 16620
 adsiduus: adsidue 19704
 adsimilare: adsimilabat 06812;
 adsimilati 06913
 adsistere: adsistas 20419
 adsolere: adsolent 16724; 17823;
 adsolet 16710
 adsuescere: adsuescens 03610
 adsumere: adsumpserit 14227
 attendere: 00604; attendam
 00914; attendas 19704; atten-
 dat 05905; 11720; attende
 04214; 05414; 05712; 05720;
 06116; 06203; 06519; 07501;
 07817; 09101; 13614; 15420;
 15809; 16406; 18203; 18319;
 20807; 21401; attendendum
 12003; attendenti 08215; ad-
 tendi 03014; 03014; attendis
 08413; attendo 21507
 attentus: attentior 22812; ad-
 tentiore 18112
 attenuatus: attenuatius 17817
 adtestari: adtestantur 06016
 adtinere: adtinet 12506; 17404
 attingere: 20810; attingerit 18706;
 atingimus 19304
 attollere: 22001
 adtribuere: adtribuendum 17915
 adulescens: 17516; adulescentem
 16816; adulescentes 17502;
 20907; adulescenti 19718; adu-
 lescentibus 21003
 adulescentia: 07512
 adumbrare: adumbrati 06912
 advenire: adveni 00713
 adversari: adversando 18215;
 adversante 06915; adversantur
 10822; 17316; adversatur
 13310; adversentur 10820;
 adversetur 14615
 adversarius: adversarium 17910
 adversitas: adversitatibus 00611
 adversum: 17713
 adversus: adversius 19607
 adversus: 06617; 11212; 19909;
 22105

- advertere: adverti 07410; advertit 07520; advertitur 12807
aedificium: aedificiorum 22005
aeger: aegerrime 14506; aegre 13717; 21922
aegrescere: aegrescendo 10817
aegritudo: aegritudine 17817; aegritudinem 02513; 18224
aegrotare: aegrotans 18224; aegrotanti 02008
aequalis: aequalia 05901; aequalibus 05822; 06110; aequaliter 09213; 17904; 21808
aequalitas: 14714; 14803; 14923; 15005; 16405; 16407; aequalitate 14823; 14918; 15018; 15022; aequalitatem 14716; 14723; 14814 14914; 14920; 15010; 15117; 15120; 15122; 15413; aequalitatis 15413
aeque: 01601; 01603; 01718; 10221; 12425; 12706
aequitas: 14823; 14824; aequitate 14918; aequitatem 14823
aer: 12724; 13221; 14212; aere 13215; 13903; aerem 13812; 13815; 20819; aeris 13313
aerius: aeria 15802; 17619
aes: + aere 06911
aestas: aestatis 00805
aestimare: aestimanda 13601; 13709; 16708
aestuarē: aestuo 02801
aestus: 06517
aetas: 17411; 17903; aetate 07521; 10524; 16220; 16514; 16518; 16614; 18024; aetatem 08009; 16523; 16721; 17418; aetates 10815; aetati 17517; 17923; aetatibus 16608; aetatis 16312; 17612; aetatisque 17508
aeternitas: aeternitatem 17401; aeternitatis 22321
aeternus: aeterna 00715; 01004; 09802; 10719; 10720; 17313; aeternisque 12514; aeterno 22505; aeternum 10721
aevum: aevo 00809
ager: agro 20906; agrorum 22005
agere: 10314; 14507; 18310; 22712; 22811; actum 11417; 17805; agam 00315; 00406; 02613; agamus 16309; agantur 17719; agat 14517; 22810; agatur 10409; 14108; 14407; 17910; age 03620; 09003; 13706; 14920; 15714; 16315; 17014; 18111; 20618; 21225; 21314; agebatur 07913; 21607; agemus 20409; agendi 12221; agendo 10424; 15921; 23018; agendum 10417; 14526; 17206; agens 22804; agente 02216; 10501; agentem 05715; agerem 01304; 20116; ageremus 03815; ageres 01303; ageret 16422; ageretur 20316; agi 21717; agimus 01201; 03706; 14909; 17321; 20022; agis 00312; 13614; agit 10202; 10202; 10315; 11002; 16306; 17722; 19821; 21917; 21920; 22024; 22811; 22812; agitur 02718; 09805; 10414; 17919; 19821; 22712; ago 01107; agunt 06615; aguntur 10502; agunturque 12508; egerint 07306; egerit 08003; 17908; egimus 16405; 16714 21508; egisse 09314; 17610
agitari: 20313; agitaris 02602; agitatum 13812
agnoscere: agnoscatis 05001; agnoscemus 22412; agnoscit 00903; agnosco 08304
aio: ait 00304; 00306; 03305; 16421; 18211; 20117
alacer: alacriter 20917
albescere: albescat 07604; albescantis 03608
album: albo 10824

- alere: alendisq̄ue 21919; ali 21814
 ales: alitibus 08409; + alites 08502
 alias: 11
 alibi: 11
 alicubi: 04217; 10102; 10110
 alicunde: 10901; 15505
 alienare: alienato 11814
 alienus: aliena 00613; 00614; 14514; 17621; 18909; 19019; alienam 17112; alieni 14116; alieniores 20104; alienissimum 07611 08201; alienorum 08008; alienos 20405; alienum 01001; 06912; 07305; 08202; 19217; 20407
 alimentum: 22416; alimenta 21808
 alioquin: 10719; 11508; 18608
 aliquamdiu: 21306
 aliquando: 22
 aliquantus: aliquanto 13717; aliquantum 01610; 02417; 02517; 02519; 07911; 14417
 aliquis: 3; alicui 2; alicuius 7; aliqua 26; aliquae 1; aliquam 14; aliquem 4; aliquibus 2; aliquid 103; aliquo 15; aliquod 12; aliquos 2
 aliter: 45
 aliunde: 04702; 12118
 alius: 11; alia 40; aliae 5; aliam 9; aliarum 2; alias 11; alii 2; aliis 5; alio 25; alios 5; aliosque 1; aliud 132; alium 5
 alter: 2; altera 4; alteram 1; alteri 8; alterius 6; altero 5; alterum 9
 alteruter: alterutram 19514
 altitudo: 14304; 15514; 15522; 15524; 15525; 15611; 15620; altitudine 05504; 14222; 15411; 15511; 15822; 15919; altitudinem 13720; 13721; 13825; 14226; 15526; 15608; 15612; altitudinis 15619
 altus: 17114; altam 14218; alteque 03904; altissimum 22220; altius 13903; alto 17622; altum 16808
 alvearium: alveariis 06103
 amare: 00416; 00604; 01213; 01215; 01217; 01221; 02420; 03410; 03511; 03810; amabit 02211; amabo 03718; amanda 22706; amans 01213; amarem 01210; amari 03407; amas 01212; 01214; 01216; 02507; 04612; 04624; amasne 02419; amat 00416; 03720; amata 03418; amatur 03411; 03411; 04504; amet 02020; amo 00908; 01210; 01218; 01220; 01222; 01222; 03412
 amarus: amara 03817
 amator: 03401; amatorem 01108; amatores 03501; 22618; amatoribus 03405
 ambages: ambagem 19719; ambagibus 07812; 21015
 ambigere: 16015; ambigendum 02216; ambigit 06617; 06814; 09204; 11012; ambigitur 15809
 ambire: ambiatur 01011; ambio 01011
 ambo: 04919; 14810; 14811; 17712; 21316; 21720; ambae 14911; 20913; ambobus 21714
 ambulare: 17021; 17511; 19722; ambulando 17515; ambulans 17107; ambulat 16920
 amen: 01110; 01110; 05711
 amentia: amentiam 09216; 19925
 amicare: amiciri 08709
 amicitia: amicitiae 01414
 amicus: 01408; amici 01216; 02511; amiciores 03418; amicos 01212; 01222; 03414; ami-

cum 01412; 01416; + amicum 20118	anima: 00801; 01223; 02106; 02201; 02213; 02301; 04902; 04903; 05019; 05022; 05101; 05201; 05201; 05202; 05208; 05217; 05309; 05411; 05412; 05907; 05908; 06605; 07715; 07718; 07802; 07804; 09203; 09301; 09803; 10814; 10915; 10917; 10918; 10919; 10923; 11807; 12408; 12409; 12412; 12420; 12514; 12516; 12604; 12605; 12606; 12607; 12610; 12612; 12612; 12618; 12619; 12622; 12623; 12702; 12704; 12705; 12716; 12719; 12721; 12803; 12813; 12821; 13108; 13111; 13114; 13201; 13205; 13223; 13225; 13315; 13318; 13321; 13418; 13422; 13503; 13505; 13506; 13513; 13520; 13523; 13524; 13704; 13706; 13901; 13916; 14101; 14124; 14202; 14209; 14215; 14415; 15917; 16221; 16301; 16517; 16710; 17111; 17202; 17308; 17312; 17316; 17415; 17419; 17421; 18014; 18102; 18109; 18115; 20019; 20021; 20109; 20619; 20713; 20715; 20719; 20723; 20816; 21211; 21402; 21417; 21418; 21421; 21622; 21717; 21721; 21727; 21802; 21817; 21904; 22023; 22123; 22203; 22209; 22312; 22516; 22611; 22617; 22626; 22703; 22706; 23003; 23018; animae 00813; 02002; 02110; 02205; 02715; 05118; 05212; 05309; 07719; 08106; 08113; 09714; 10101; 10622; 10810; 10921; 11007; 12409; 12512; 12808; 12812; 13101; 13211; 13512; 14012; 17004; 17106; 17112; 17119; 17418; 17420; 17505; 17518; 17805; 17806; 17818;
amissio: amissionem 02509; amissionis 02505	
amittere: 12123; 12202; amisisse 10726; 15609; amittat 12121; amittendo 10625; 12720; amit- tit 00601; 12311; 12311	
amor: 02802; 03415; 03517; 04503; amore 01903; 02211; 03405; 12009; 16111; 21918; 23007; amorem 18316; 18317; amori 04503	
amplecti: amplectenda 03018	
amplitudo: amplitudine 17508	
amplus: ampla 02820; amplior 17019; 17419; ampliora 16610; ampliorem 16920; 17216; 17411; ampliores 17418; 17518; 18105; ampliori 17112; amplioribus 18004; amplioris 17004; 17119; 17612; amplius 20; amplo 02911	
amputare: amputatas 20815; amputavi 02805; amputem 21801	
an: 87; anne 2	
anfractus: anfractibus 21016	
angelus: angeli 22626	
angere: angitur 22212	
angor: 17311	
anguis: anguibus 08410; + an- gues 08502	
angulus: 14621; 14720; 14722; 15007; 15407; anguli 14701; 14705; 14708 14805; 14816; 15014; angulis 14624; 14718; 14911; 15004; 15025; angulo 14719; 14722; 15008; 15021; 15122; angulorum 14914; 14915; 15005; angulos 15018; 15024; 15109; angulum 15019	
angustiae: angustias 05617; an- gustiis 05702; 09706	

- 18023; 20017; 20504; 20817;
 20820; 20822; 21902; 22110;
 22116; 22222; 22225; 22318;
 22323; 22519; 22524; 22610;
 22612; 22720; 22809; 22908;
 22913; 22916; 22920; animam
 01115; 01210; 01213; 01215;
 02304; 02309; 04013; 04904;
 04907; 05111; 05401; 05513;
 08120; 09717; 10819; 10922;
 11003; 11003; 12521; 12601;
 12604; 12614; 12621; 12701;
 12719; 13217; 13310; 13322;
 13405; 13507; 13710; 13806;
 13808; 13821; 13906; 16217;
 16523; 16603; 16619; 16917;
 16920; 17018; 17117; 17120;
 17122; 17411; 17423; 17424;
 17612; 17916; 18004; 18017;
 18103; 18204; 18720; 18723;
 18804; 18814; 18824; 18825;
 18913; 18925; 19206; 19209;
 19210; 19221; 19223; 19225;
 19307; 19312; 19405; 19418;
 20221; 20602; 20609; 20615;
 20620; 20627; 20704; 20711;
 20717; 20801; 20808; 21021;
 21101; 21207; 21323; 21412;
 21512; 21604; 21619; 21707;
 21924; 22521; 22623; 22908;
 23004; animarum 06315; 14001;
 21701; 00710; animas 01220;
 03105; 05315; 20721
 animadversio: animadversione
 22003
 animadvertere: 02403; 15819;
 16624; 21805; animadverterunt
 20908; animadverti 11313;
 18603; animadvertimus 16613;
 19907
 animal: 01217; 12318; 12321;
 12321; 12603; 19012; 19016;
 19017; 19019; 19022; 19023;
 19024; 19105; 19109; 19111;
 19114; 19115; 19116; 19116;
 19207; 19207; 19318; 19321;
 19322; 20305; 20305; 20306;
 20503; 20913; 21209; animalia
 01215; 01217; 01218; animalibus
 06606; 17802; animalium
 06408; 17614; 17804
 animalis: animali 11119
 animare: animante 21322; animantibus
 20915; animantibus
 05913; animantis 20802; 21605;
 21903; animantium 05918;
 animari 11722; animatum
 11721; 11724; animatur 12602;
 animaverat 21610
 animatio: 22814
 animosus: animosior 00317
 animus: 03721; 07702; 07806;
 07904; 07906; 07907; 09006;
 09008; 09103; 09107; 10106;
 10108; 10202; 10203; 10211;
 10214; 10215; 10310; 10311;
 10701; 10710; 10712; 10714;
 10720; 10803; 10806; 11015;
 11018; 11101; 11104; 11106;
 11107; 11113; 11115; 11120;
 11203; 11205; 11220; 11504;
 11514; 11515; 11616; 11714;
 11715; 11716; 11720; 11723;
 11724; 11803; 11805; 11805;
 11809; 11809; 11818; 11903;
 11910; 11915; 11918; 11920;
 11921; 11922; 11924; 12007;
 12011; 12101; 12118; 12204;
 12206; 12208; 12211; 12220;
 12304; 12305; 12307; 12314;
 12318; 12414; 12415; 14109;
 15718; 15805; 15806; 15905;
 16008; 16103; 16513; 16721;
 17912; 17918; 20203; 21616;
 animi 02601; 02806; 03002;
 03223; 09207; 10801; 11009;
 11103; 12306; 15912; 16312;
 16501; 16507; 16706; 16707;
 17304; animis 01921; 14425;
 16116; 16608; 22020; 22710;

- animo 02512; 03220; 07509; 07712; 07903; 07916; 07920; 08001; 08208; 09205; 09206; 09217; 09308; 09701; 09710; 09806; 10109; 10210; 10215; 10515; 10603; 10604; 10610; 10617; 10618; 10619; 10619; 10620; 10624; 10704; 10707; 10708; 10712; 10718; 11012; 11013; 11016; 11016; 11207; 11302; 11410; 11504; 11513; 11714; 11718; 11802; 11813; 12016; 12019; 12022; 12101; 12120; 12303; 12404; 12422; 14020; 14025; 14302; 14312; 14314; 15602; 15804; 15811; 15823; 16007; 16109; 16701; 16703; 17217; 20311; 20724; animos 07920; 07920; animum 01408; 02708; 03913; 06519; 07616; 07619; 07619; 07907; 08116; 08209; 08812; 10206; 10525; 10620; 10624; 10724; 10808; 11209; 11214; 11216; 11310; 11419 11422; 11506; 11712; 12005; 12016; 12021; 12022; 12309; 12314; 15711; 15714; 15801; 15805; 15826; 16003; 16007; 16201; 16624; 16718; 17224; 19201; + animo 03308; 03312
 annosus: annosiora 16610
 annus: anni 02613; annos 00805; 02613; 18003; 19502
 anser: anseris 06103
 ante: 20
 antea: 2
 antecedere: antecedens 10706
 antecellere: antecellat 17919
 anteferre: anteferri 11908
 antepondere: anteponantur 20009; anteponas 15623; anteponendos 20005; anteponi 20201
 antequam: 4
 antiquus: antiqua 08113
 anulus: anuli 05903; anulo 05816
 aperire: 08103; aperi 00911; 00912; aperias 13726; aperiat 08121; aperiatur 00706; aperiendum 22823; aperiret 03301; aperueris 04008
 apertus: aperta 06316; 14325; aperte 07013; aperti 03508; apertior 14702; apertiores 14809; 14811; apertissime 14812; apertissimum 15101; apertius 06117; 19010
 apicula: apiculam 16017
 apostolus: 22414
 aptus: aptior 16312; aptiores 17606; aptius 21108; 22609
 apud: 11
 aqua: 13215; 13221; aquae 13313
 aquila: aquilae 16020
 aranea: araneae 14301; 14307
 arbitrari: 05808; 18012; arbitrabar 06511; arbitrandum 10517; 15803; 16619; arbitrantur 03111; arbitrarer 08812; 17417; arbitraris 04223; 05108; 13911; 14012; 19910; 21322; arbitrarisne 14902; arbitremur 21113; arbitrer 03006; 05117; 12002; arbitreris 17512; arbitretur 02101; 11713; arbitror 01415; 06714; 07808; 08010; 08101; 08315; 08911; 09314; 14413; 14822; 15825; 17022; 19513; 20522; 20804
 arbitrium: 00813; 06808; 22916; 22920; arbitrio 01705; 08116
 arbor: 04122; 04123; 04201; 04201; 04201; 04314; 04314; 04915; 04919; 13218; 13620; arbore 13611; arborem 04119; 04120; 04123; 04205; 04910; 05810; 13607; 13615; arbores 21819; arboris 04913
 arbustum: arbustis 21812
 arcus: arcu 18007

- ardere: ardeo 03906; arseris 03408
ardor: ardorem 08109
arduus: ardua 03701; 22619
argentum: 03604; 04315; 04315; 08518; 08519; 08601; 08605; 08611; 08613
arguere: arguam 05215; arguaris 20414
argumentum: 12219; 16312; 16720; 17119; 17413; 18023; 20601; 20809; argumenta 16204; 17522; argumenti 10705; 16603; argumentis 16219; 18918; 21205; argumento 10818
ars: 10613; 10614; 10618; 10623; 10703; 10708; 22814; arte 10803; 07313; artem 10608; 10609; 10612; 10616; 10616; 10625; 10806; 17313; artes 17015; 17120; 17317; 22004; arti 07106; 10621; 17113; artibus 09518; 10717; 10722; 17307; artis 16922 16923; 16926; 17001; 17005; 17007; 17009; 17012; 17013; 17015; 17523; artium 17304
articulatus: articulatae 07018
artifex: artifice 10609; artificii 10513; artificis 10513; 10617
artificium: artificio 17224
arx: arce 02707
ascendere: ascende 21816; ascendentibus 22812
asininus: asininum 16018
asinus: asino 16016
aspectus: 01908; 02001; 02110; 02111; 02113; 02116; 02119; 11009; 16104; 19823; 19824; 19902; 22222; aspectu 05302; aspectum 02118; 19905; 19908; 19916; 19917; 19918; 22302
asper: aspera 21905
aspernari: aspernor 03016
aspernatio: aspernatione 02721
aspicere: 02001; 02002; 02418; 19913; aspexerit 02117; 22510; aspiciam 00914; aspiciamus 19914; aspiciat 02004; 02109; 02309; 22225; aspicienda 19901; aspiciendo 02211; aspiciit 02111; 19906
aspirare: 20519
astutia: astutiae 16222
at: 42
atque: 175; + 1
atqui: 05114; 06007; 13504; 15710; 17013; 21120
auctor: 09419; 17223; 22704; auctore 22410; auctorem 22402; auctori 13513
auctoritas: 02902; auctoritate 18210; auctoritatem 22107; auctoritati 14420; 14421; 14507
auctus: auctiora 17417
aucupari: aucupabor 20211; aucupandi 17515
audacia: 17820; 17916
audax: audacior 17914
audens: audenter 20415
audere: audeam 01414; 02412; 02917; audeant 22620; audeas 18515; 18907; audeat 10608; audent 04002; audeo 01814; 02408; 05021; 05322; 21725; 22324; auderem 18423; audes 01412; 05019; 09419; audet 02808; 22025; ausim 17118; + aude 18211
audire: 06015; 13111; 13603; 18117; 21713; 21822; audi 21713; audiam 00911; 13109; 13110; audias 10413; 17201; audienda 21818; audiendi 18117; audiendo 21908; audiendum 16209; audiens 21315; audientes 06011; audierit 16812; audimus 16718; audio 04412; 08501; 09307; audis

- 07615; 10413; 21513; audissemus 17302; audisti 22519; auditorus 21307; auditus 18722; audiunt 17103
 auditus: auditu 06009; 18915; 20321
 auferre: 12022; ablato 05306; auferam 19719; auferat 12016; 12101; auferatur 03208; 03209; 05221; auferendum 12102; auferri 05310; 11504
 augere: auctum 18012; auge 01008; 01009; 01009; augendo 17211; augendum 17301; augeri 04712; 11421; 17208; 17219; 18021; augetur 02801
 aura: auras 03711; 10910
 auris: aures 00911; 21318; 21321; auribus 21520; aurium 06013
 aurora: aurorae 03607
 aurum: 03605
 aut: 232
 autem: 204; + 2
 autumnus: autumnus 00805
 auxiliare: auxiliante 10203
 auxilium: 00316; 00715; 06520
 avellere: avellit 20726
 aversio: 11301; 12124; aversione 12123
 avertere: 09304; 11823; 11901; aversus 11305; avertaris 21104; avertat 19925; 09216; averti 00517; 02608; avertit 11903; avertitur 10204; avertunt 16115
 Balneum: balneis 02810
 beatitudo: 00510; beatitudinis 00503
 beatus: 04702; 04707; beata 00511; 00511; 02122; 02301; 21708; 21709; beateque 17218; beatissima 02212; 22706; beatissimi 01110; beatissimum 09807; beatos 07802; beatum 02116; 04707
 bellum: 16208
 belua: beluarum 20019
 bene: 40
 bestia: 19020; 19208; 19413; bestiae 16212; 19213; 19406; 19416; 20014; 20221; 20503; bestiam 19102; 19415; bestiarum 16222; 19420; bestias 19425; 19924; bestiis 06607; 16210; 20005; 20008; 20222; 21925
 bestiola: bestiolam 20909
 bifrons: bifronte 06914
 bini: 14816
 blandimentum: blandimenta 02708
 blandiri: 04002
 blanditiae: 03816; blanditias 22111
 bonitas: 01010; 22023; bonitate 12316; 20205
 bonus: 12320; 21125; bona 00512; 00513; 00610; 00611; 00703; 00801; 00815; 03015; 17217; 20413; 22025; bonae 03613; bonam 02508; 19721; bonaque 22025; boni 00503; 07815; 22305; 22320; bonis 02706; 16113; 16501; 22020; bonisque 00813; bono 03318; 06906; 09806; 12609; 20724; bonum 00303; 00512; 01013; 02722; 03305; 03313; 03505; 21723; + bonum 03310
 brevis: 05614; brevi 13814; brevibusque 17601; brevior 14118; breviora 16611; breviorum 16020; breviores 16613; brevioribusque 16604; brevissima 10412; brevissime 04509; brevissimum 04719; breviter 00401; 01114; 07813; 07913;

- 08204; 09402; 09407; 13111;
22520; 23113; brevius 21107
brutus: bruta 17311
bucula: + 06911
- Cadere: 00518; 17710; 19708; ca-
dat 11310; cadit 11310; 19118;
19415
caducus: caduca 01004
caecitas: caecitati 04002
caecus: 09119; 19915; caeci 22918
caedere: caedendo 11403; caede-
retur 11402; caeduntur 21821
caelestis: caelestium 13816
caelum: 01907; 01911; 16001;
18010; 17709; 22615; caeli
01912; 03608; 13818; 15816;
caelo 01915
caenum: 03001
calamus: calamos 18007
calidus: calida 10903; 17814;
21905
caligo: caliginem 05705
callis: callibus 08006
calor: 07509; calore 07606; 10909;
calorque 17808
campus: campo 17713
candidus: candidam 07607; can-
didi 19119; candidum 19114;
19116
candor: 12816; candorem 12819
canis: 05803; 19501; cane 20010;
canem 05802
capere: 14203; 14222; capiam
02520; capimus 11019; 11020;
capit 20021; capiuntur 11020;
captus 17306
capessere: capessat 11708
capillus: capillos 18821
caput: capite 20603
cardo: 15921
carere: 11611; 11724; 13801;
15303; 15716; 16003; 16107;
careant 13709; careat 07606;
15822; 19009; carebit 14313;
carent 11719; 20221; 20222; ca-
rentia 21426; caret 08918;
11720; 12319; 12319; 15813;
15917; 19722
caritas: 00606; 02104; 02117;
02305; 02310; 02312; caritatem
01009; 22603; caritati 02208;
caritatis 22420
carmen: 08112; carmine 08011;
carminum 22015
caro: carnis 22501
carus: carissimis 02819; carissi-
morum 02507; carissimum
20120
castitas: 04104; 04108; castitate
04109; castitatem 04112; 04211
castus: 04111; casta 03502; caste
16117; castissima 03407; ca-
stissimo 03402; casto 04108;
04210; castum 04105; 04109
casus: casu 02614; 07604; 16910;
21201; casum 01703
catena: catenam 07912
catervatim: 21913
catholicus: catholica 22523
cauda: caudas 20815
causa: 00904; 01317; 01401; 05722;
08704; 11002; 12013; 12518;
16405; 17615; 20418; 21110;
21114; 22015; 22212; 22813;
causaeque 20916; causam
06404; 12004 16616; 17407;
20015; 21006; 21123; 21202;
21209; 22402; causis 06406;
07911
cautio: cautione 07808; 09605
cautus: caute 04721; cauteque
04404; cautissime 02618; 18318;
cautissimus 08214
cavea: 03709
cavere: cavendum 17204; ca-
vendumque 03705
cedere: cedam 23113; cedant
17718; cedat 12419; cederet
20415; cedimus 00611; cedit

- 17702; 17913; cedo 04626;
 05809; 17118; 21716; cedunt
 17616; cessurum 17715
 celebrer: celeberrime 17609
 celebrare: celebrata 18121
 celer: celerius 10405
 celeritas: celeritate 20914
 cena: 01311; cenam 01422
 cenare: cenaturus 01311
 censere: censeo 01204; 05211;
 19219; censes 01201; 04111;
 15020; 15121; 16811; 16913;
 19216; censesne 14805
 centrum: 09701; 09704; centro
 09706
 cera: 10824; 10901; 10903; 10904;
 10904; 10909; 10911; 10911
 cernere: 15812; 16007; cernatur
 16022; cernebamur 20919;
 cernenda 16202; cernendam
 20805; cernendo 20620; cerne-
 rem 15025; cerni 16002; cerni-
 mus 11907; 18506; 21208; cernis
 08710; 14403; 14813; 14814;
 15008; 15102; 15226 16703;
 cerno 14818; 14919; 15104;
 15418; 15425; cernunt 06711;
 16212; cernuntur 15711
 certus: certa 01004; 01917; 11826;
 12002; 14513; 20113; 21121;
 22617; certam 15801; 22502;
 certe 37; certiore 12006; certis
 10209; certissima 01921; 16204;
 certius 12219; 22502; certo
 10320; 21911; certoque 09504;
 certum 01910; 01911; 02911;
 03121; 08707; 08811; 09012;
 10210; 11712; 16312; certusque
 02703
 cessare: cessandum 04006; cesset
 03910
 cessatio: cessationi 20202
 ceterus: cetera 13; ceteraeque 1;
 ceteraque 2; ceteras 2; ceteri 1;
 ceteris 13; cetero 2; ceteros 1;
 ceterum 1
 cibus: cibo 02809; ciborum 02803
 cimex: cimices 01214
 circa: 22816; 22820
 circuitus: 08003; 09405; 14511;
 circuitu 07912; 13716; circui-
 tum 06118; 14417
 circulus: 09212; 09708; 16503; cir-
 culi 10721; 15402; 16409; cir-
 culo 15412; 15915; circulos
 01713; circulum 09619; 10117;
 14410; 14602; 15126; 16419;
 16503
 circumducere: circumducta 09213
 circumforanus: circumforanum
 17603
 circumire: circumeuntium 00811
 circumloqui: circumloquamur
 15326
 circumplecti: 19420
 cito: 05112; 05116; 14208; citis-
 sime 19713; 21109; citius 01608;
 03608; 08104; 17603; 17623;
 21703; 23007
 civis: civibus 00403
 clamare: clamat 09302; clamet
 09705
 clamor: 06314
 clarus: clara 16218; clariora
 21113; clarioresque 10812
 claudere: claudas 05501; clauda-
 tur 15407; claudit 12418; clau-
 ditur 15006; 15021; 15412; clau-
 sae 15604
 clemens: clementissime 00915;
 clementissimi 04409
 clementia: 20204; clementiae
 03908; clementiam 01104
 coaptare: coaptat 17901
 coarguere: coarguis 00708
 codex: codicem 21514
 coepisse: 10420; coeperam 01520;
 coeperant 21009; coeperimus
 09713; 17403; coepi 01607;

- coepisti 04823; 06620; coepti 10418
 coercere: coercentur 00816
 coetus: 10613
 coexistere: coexistunt 07602
 cogere: coactus 12211; coegerit 06501; cogant 19705; cogar 17120; cogatque 11422; cogatur 12210; 12213; 12213; cogebatur 17517; cogebatur 17706; cogendi 12313; cogens 12318; cogente 12411; cogeret 10922; cogi 12303; 12312; 12323; 12409; 17709; cogimur 11514; 18611; 20206; cogit 11220; 12304; 12307; 12308; 12322; 15223; 18406; 20001; 20110; cogitur 04217; 05505; 07019; 09205; 10824; 12301; 12301; 12402; 12402; 12406; 12407; cogor 03304; 06402; 13202; 18522; 20008; coguntur 17621
 cogitare: 03807; 04603; 04605; 13803; 14226; 14301; 14311; 16814; 16903; cogita 22002; cogitamus 21317; cogitanda 15416; 16109; cogitandum 16719; cogitanti 13702; cogitantibus 08808; cogitari 15617; 15620; 15814; cogitas 02609; 02610; cogitasti 21316; cogitat 10708; cogitata 10714; cogitavi 02615; cogitem 08311; cogitentur 13722; 15618; cogites 14127; 16908; cogito 03303; 13809; 21315
 cogitatio: 09401; 09609; 10210; 20725; 22315; cogitatione 01607; 09703; 10707; 11019; 13113; 14317; 15511; 21307; 21311; 21403; cogitationem 02502; 10711; 15601; cogitationes 16810; cogitationibus 02808; cogitationis 09602; 09606; 09618
 cognatio: cognatione 15711
 cognatus: 16013; cognatis 22710
 cognitio: 03208; 18725; cognitio-nem 01817; 19803
 cognitor: cognitore 05612; 06513; cognitori 05518
 cognoscere: 04013; 04018; 04305; 05519; 05520; 18625; 18706; 18710; cognita 07512; 19411; 19813; 21116; cognito 01821; 01905; 19818; cognitum 19618; cognitus 18807; cognoscenda 04019; 23015; cognoscendas 05321; cognoscendum 14418; cognosci 04020; 05604; cognoscimus 18621; 18624; 18703; 18705; 18712; 19211; cognoverint 08107; cognoverit 18003; cognovimus 08017
 cohaerere: cohaeret 11116
 cohibere: cohibe 03912; cohibuerit 22316
 colere: colendam 22524; colendus 22610; 22704; colit 22611
 color: 07521; 11821; 11825; 11915; 11918; 11920; colore 07603; colorem 07605; 10901; colores 09601; coloris 12818
 comicus: comicorum 06806
 commodus: commoda 04004; commode 22419; commodissime 06316
 communio: 21904
 communis: 22021; commune 20502; 20504; communia 21812; communior 03418
 comoedia: comoediae 06611; comoedias 06802
 comparare: 16017; comparanda 13616; comparandos 16223; comparans 22806; comparant 17903; comparata 22101; comparatam 05606; comparerent 21001

comparatio: 13613; comparatione
 01310; 01822; 03716; 03807;
 22410; comparationis 05608
 compendium: 14421; compendia
 03919; compendio 08816
 comperire: comperi 02711; com-
 perisse 20611; comperisset
 03407; comperit 12221; com-
 perta 09718; 15819; 16023;
 compertum 18727; 20007
 complecti: 19203; complectitur
 10212
 complere: compleverat 21610
 complexus: 03813; complexu
 03402
 complodere: complodantur 17714
 componere: componerentur
 13314; compositum 07016;
 compositus 13204; 13223; com-
 posuisti 20412; + compositi
 03308
 compos: 22706; composque 16518
 comprehendere: 04017; 14503;
 comprehendendam 03122;
 comprehendendi 01508; 05318;
 10415; comprehendimus 06209;
 19215; comprehendit 03504;
 18909; 19019; comprehenditur
 10723; 20518
 comprehensio: 20519
 comprimere: comprimam 21710
 comprobare: comprobatis 21206
 comptus: comptissimam 22104
 conari: conabor 19125; conamur
 06117; conantur 22917; cona-
 retur 11822; conatus 07106
 conatus: 17812; conatu 18011
 concedere: 02606; 15825; 17006;
 18418; 20009; concedam 05511;
 07503; 07514; 16219; 20004;
 21506; concedamus 15913;
 concedas 01702; 16523; 17005;
 21503; concedatur 07112; con-
 cedendum 04319; concederetur
 19616; concedet 16016; con-

cedi 19616; concedimus 04302;
 06418; 20222; concedis 04204;
 06709; 07515; 08217; 08901;
 16123; 16906; 19410; concedit
 02401; concedo 04203; 04212;
 04811; 05817; 09106; 13810;
 15714; 17014; 19412; 19414;
 21225; concedunt 01616; con-
 ceduntur 19705; 19801; 19813;
 concessa 05114; 05211; 09314;
 19704; concesseras 08210;
 14219; 17008; concesserim
 06321; concesserit 07608; con-
 cessero 18323; concessi 04821;
 05509; 07814; 18418; 19422;
 concessisse 05117; concessissem
 05204; concessisti 07618; 07809;
 18523; 21420; concessio 11713;
 15901; concessum 04310; 07909;
 13403; 15825; 16610; 19418
 concidere: concidi 21211; concidi-
 mus 20923; concisum 21209
 concinere: concinunt 00415
 concipere: conceperit 22217;
 concipit 22216
 concisio: concisione 21111
 concitatus: concitatus 20823
 concludere: 05204; 07315; conclu-
 damus 04003; conclude 05402;
 concludendum 11214; conclu-
 dendus 21615; concludetur
 06516; concludi 04007; 14603;
 concludimus 05401; concluditur
 03315; 04207; 10320; 14410;
 15021; 19615; conclusimus
 08222; conclusisti 02604; con-
 clusum 05312
 conclusio: 18601; 20624; conclu-
 sionem 05118; 08216; conclu-
 sioni 04626
 conclusiuncula: conclusiunculis
 00401
 concordia: 00717; 16507; concor-
 diam 21916

- concors: 15122; concorditer 02516; 02912; 03105
 concubitus: concubitus 02706
 concumbere: concumbit 02712
 concupisco: concupita 00316
 condere: condidit 22907
 conditor: 00405; conditore 11615
 conectere: conectendo 19802
 conexio: 10706
 conferre: conferenda 22703; conferret 22913; conferri 02811; contulisse 18003; contulissem 17517
 conficere: confecimus 04401; 05208; 07816; confecta 08204; confectum 05111; 05217; 05219; 15716; 16205; 18419; 20314; confectus 03917; confici 06918; 20721; conficias 20212; conficiebam 17514; conficitur 02201; 04313; 05015; 06404; 10405; 10616; 11320
 confidere: confidam 14617
 confieri: confit 06513; 14805; 21409; confiunt 17819
 configuratio: 17823
 confirmare: confirmat 17902; confirmo 14525
 confiteri: 06502; confessus 13617; 13624; confitemur 13807; 16402; 21119; confitendum 05007; 05009; confiteor 05210; 18518; 19613
 conflare: conflari 07001
 conflictus: 22112
 conformatio: conformatione 16504; 17509; conformationem 17922
 confugere: 02609
 confundere: confundis 17109
 confusio: 00716; confusione 07304
 confusus: confuse 22611
 congruens: congruentem 17521; congruenter 08605; 21716; 22905; congruentius 22403
 congruentia: 14915; 16506; congruentiam 21809
 congruere: 15022; 18801; congruant 17803; congruit 16414; 22708
 conicere: 05323; coniceretur 19308; coniecisti 05617; coniectus 19903
 coniectare: coniectamus 18818; coniectaret 21014; coniecto 18923; coniectatum 18727
 coniectatio: coniectatione 19211
 coniectura: coniecturam 22018
 coniunctio: 03503; 11103; coniunctione 11018; 11216; coniunctionemque 20106; coniunctionis 21203
 coniungere: 06804; coniunctis 13217; coniunctum 11910; coniunctus 11204; 11204; 12009; coniungitur 11113; 11208; 15019
 conlectio: conlectione 04823
 conlidere: conlidi 17604
 conligere: 07020; conlecta 01509; conlegerit 02305; conlegimus 07213; conlegisse 22802; conligam 22520; conligat 20111; conlige 00402; 01114; 07811; conligebant 16825; conligimus 10507; conligit 21807; conligitur 12510; conligo 18917; conligunt 17522
 conlocare: conlocata 15610
 conlustrari: conlustrarique 16002
 commemorasse: commemorini 16823
 commemorare: commemorasti 09111; commemorato 08806; commemoraverit 09508; commemoravi 06820; 20010; commemorares 04306
 commendare: commendabis 00307; commendas 20421; commendatarum 22003
 committere: 13210; commisimus 05701; committe 04407; con-

- mittit 22208; committo 01102; 03908
 conmixtio: 11826; conmixtione 09704
 conmonefacere: conmonefaciam 15510
 conmovere: conmoti 20918; conmotum 13812; 13904; conmotus 08209; 20011; conmove 03001; conmovemus 13815; conmovent 02804; conmoveri 02423; 02505; conmovet 03217
 conmutabilis: conmutabile 11110
 conmutare: conmutari 11111; 12607; conmutet 01318; conmutetur 12204
 conmutatio: 10908; 12421; conmutatione 12511; conmutationem 12321; 12404; conmutationes 22421; conmutationi 12419
 connecti: 23019
 conari: conor 13606
 conqueri: conqueritur 03802
 consecratio: consecrationes 23011
 consensio: consensionem 05102; 06112; consensionis 06305
 consentire: 18611; consenseram 14208; consensimus 18717; 19815; consentiam 18421; consentiat 16502; consentiendum 04218; consentientibus 12408; consentientis 16407; consentio 09423
 consequens: 02513; 05210; 10514; 11311; 12603; 19922
 consequi: 05223; 07308; consecutam 17121; consequitur 02122
 conservare: conservat 21810
 considerare: 03916; 08306; considera 04318; 15201; 15504; considerabamus 21427; considerans 06717; considerantes 22911; considerasti 05214; considerata 21504; 22411; considerem 08311; considero 06413
 consideratio: 20725
 considerare: considebamus 20917
 consistere: 00518
 consopire: consopita 02921
 conspectus: conspectu 03402
 conspicere: conspiciat 18006
 conspirare: conspirat 21919
 constans: constantem 15103; constanter 04407; constantissime 22326; 22619
 constantia: 00718; 10313; 19711; 19712; constantiae 10313; 16516; constantiam 00807
 constare: 10608; 13217; 13220; constaret 21124; constat 02203; 07616; 14624; 14713; 14802; 14911; 18818; constant 13221; constet 11007; 13204; 13218; 13307; 13615; 14708; 15004; 16908; 21320; constitit 09021; constitit 15724; 18319
 constituere: constitue 16808; constituero 14302; constitui 14626; constituti 08110; constitutum 03203; 15414
 constringere: 20115
 consuetudo: 13714; 20107; consuetudine 02020; 11813; 13507; 16114; 20017; 21921; 22002; consuetudinem 17213; consuetudini 16313; consuetudinis 21922
 consulere: 12316; consulat 12216; consulit 12409
 consummare: consuminatur 16004
 contabescere: 21808; contabuisse 17309
 contactus: 02709; contactum 20105
 contaminare: contaminatam 22124
 contaminatio: contaminatione 03502

- contemnere: 02916; 22102; con-
 temnat 13509; contemnemus
 22507; contemnis 02701; con-
 temnit 02013; 16709; contemno
 01822; contemptis 03609; con-
 temptum 03715
 contemperatio: 20821; contempe-
 rationem 20619
 contemplari: 11017; 11120; 22512;
 contemplamur 11019; contem-
 planda 22511; contemplandum
 14404; contemplanti 11201;
 contemplatur 11011; contem-
 plentur 11201; contemplor
 14405
 contemplatio: 11010; 22815; con-
 templatione 22317; contempla-
 tionem 22218
 contendere: 16213; contendunt
 06705
 contentus: 21611; contentam
 02101; contenti 09516; conten-
 tum 11615
 continere: contineat 01818;
 07309; 14201; 14216; 15817;
 continebantur 19214; contine-
 bat 19102; continendo 19101;
 continentur 11021; 12516;
 14106; 14202; 19107; contineri
 07312; 09102; 09204; 11102;
 20717; 21207; continet 11211;
 19007; continetur 09319; 12721;
 20114
 contingere: 09707; contigerit
 02206; 09507; contigisse 21413;
 contingant 21111; contingat
 07711; 10602; 14602; contingit
 03106; 05607; 11302; 11418;
 16109; 20623
 continuatio: continuationem
 12811
 continuo: 10
 contio: contionibus 18120
 contorquere: contorquebat 20920
 contra: 12
 contractus: contractior 14702;
 contractiores 14809; 14810
 contradicere: contradicam 05018;
 contradicendum 06004
 contradictio: contradictiones
 11213
 contrahere: contrahuntur 16612
 contrarius: 11209; 15008; contra-
 ria 10807; 12016; 12022; 12117;
 12121; 12124; 12201; 14722;
 20914; 21118; 21910; contra-
 riam 06003; contrarii 14811;
 contrariis 06406; contrario
 12102; 12103; 14817; 20215;
 contrariorum 07707; 14913;
 14915; 15007; contrarium
 12104; 12111; 12112; 12115;
 12116; 14719
 contravenire: contravenio 04208
 controversia: 08212; controver-
 siam 09021
 contrudere: contrusa 23022
 contumelia: 01417; contumeliam
 08612
 conturbare: conturbaberis 21707;
 conturbaret 14220; conturbor
 06405
 convenire: 15326; convenerit
 19602; convenit 20220
 conveniens: convenientius 22608
 convenientia: 17209
 convertere: 02114; 02904; 19014;
 conversa 19015; conversus
 11303; convertant 03509; con-
 vertas 01105; 19117; convertat
 09611; convertatur 12410;
 12414; converte 19201; conver-
 tendus 02116; converteretur
 12702; 12702; converti 00518;
 12207; 19221; convertis 00619;
 convertitur 02802; 12705; 19109;
 19204
 conversio: conversione 12122;
 19009; 19122; 19319; conversio-
 nem 19113; conversioni 12124

convincere: convicerit 16107;	12604;	12606;	12607;	12609;
convicta 20407; convincas	12611;	12613;	12617;	12619;
01814; 20807; convincat 20811;	12621;	12622;	12623;	12701;
convincerentur 06301; convinci	12702;	12717;	12718;	12718;
06312; convincit 07909; 22617;	12719;	12818;	13115;	13307;
convincitur 10807; 12821; 15904;	13418;	13718;	13806;	13807;
convincuntur 09115	13808;	13810;	14014;	14101;
convivium: convivii 21204; con-	14125;	14204;	14312;	15714;
vivio 21125	15811;	15821;	15826;	15903;
cooperari: cooperatur 05101	16220;	16513;	16701;	17422;
copia: 11701; 18015; 22021; 22904	17817;	17918;	18104;	18110;
copiosus: copiose 01505	18115;	18204;	18216;	18409;
copulari: copulatur 15410	18409;	18412;	18414;	18416;
copulatio: copulatione 14412;	18715;	18724;	18804;	18807;
21916	18812;	18815;	18825;	18911;
cor: 22314; + 22310	18913;	20515;	20602;	20615;
corporalis: corporalibus 19906;	20618;	20718;	20811;	21021;
corporalium 15921	21323;	21423;	21607;	21619;
corporeus: 13510; corporea 05317;	21806;	21920;	21920;	22817;
05512; 11117; 11601; 11904;	22818;	22908;	23023;	corpora
13506; 13509; 15709; 15710;	05922;	08812;	13725;	13801;
15917; 16003 16101; corporeae	11414;	14122;	15814;	16609;
16217; 22421; corporeis 15706;	16703;	16705;	17418;	17615;
15710; 21024; corporco 16211;	17618;	17803;	18806;	18819;
corporeos 12418; corporeum	corpore 02213;	02509;	02515;	
05410; 15712; 15715	03202;	07715;	07718;	07719;
corpus: 01107; 03706; 04222;	08909;	09012;	09020;	10203;
04223; 04902; 05406; 05406;	10204;	10220;	10301;	11313;
05411; 05411; 05412; 06003;	11410;	11601;	11712;	11820;
07522; 08813; 08905; 08907;	11822;	11904;	11915;	11918;
08912; 09010; 09015; 09016;	11919;	12217;	12218;	12302;
09102; 09103; 09106; 09808;	12319;	12319;	12401;	12402;
10203; 10216; 10216; 10302;	12417;	12418;	12519;	12716;
10402; 10403; 10404; 10407;	12806;	13223;	13224;	13907;
10411; 10509; 10510; 10523;	13924;	14315;	15823;	15826;
10923; 11010; 11011; 11314;	15904;	15919;	16311;	16613;
11322; 11413; 11414; 11503;	16624;	16721;	17208;	17503;
11514; 11518; 11525; 11601;	17505;	17612;	20021;	20023;
11608; 11614; 11706; 11713;	20713;	20726;	20801;	20815;
11901; 11916; 12207; 12208;	20818;	20820;	21018;	21211;
12212; 12215; 12218; 12219;	21412;	21417;	21425;	21511;
12301; 12303; 12309; 12312;	21602	21721;	22125;	22517;
12315; 12317; 12402; 12403;	22817;	23021;	corpori 07712;	
12404; 12405; 12406; 12410;	11502;	11505;	11512;	11516;
12414; 12421; 12516; 12601;	11617;	11704;	11706	11713;

- 12513; 12521; 12619; 12722;
 13115; 15807; 15903; 17402;
 17918; 19721; 20019; 21018;
 22025; 23018; corporibus
 05922; 09113; 13307; 13724;
 13804; 16608; 16616; 17406;
 17422; 17519; 20721; 21208;
 corporis 01101; 02005; 02215;
 02302; 02607; 02810; 03216;
 03306; 03717; 03916; 05504;
 07520; 07714; 08119; 08809;
 09121; 09303; 10205; 10219;
 10310; 10419; 10813; 10814;
 11015; 11412; 11605; 11620;
 11621; 11810; 11817; 11818;
 11825; 11919; 11920; 12419;
 12511; 12512; 12804; 12805;
 12817; 13214; 13414; 13417;
 13722; 13917; 14012; 14209;
 16011; 16103; 16301; 16605;
 16817; 16818; 17411; 17414;
 17420; 17508; 17521; 17524;
 17806; 17819; 17901; 17908;
 17911; 18015; 18103; 18219;
 18719; 18726; 18806; 18823;
 19001; 19205; 19209; 19220;
 19222; 19312; 19404; 19417;
 20221; 20505; 20516; 20608;
 20622; 20627; 20913; 21418;
 21909; corporum 05921; 06714;
 10515; 11813; 13309; 13507;
 13516; 13816; 14112; 14121;
 16005; 16114; 17607; 21111;
 corporumque 02708; corpusque
 18822; corpusve 15712; + cor-
 pus 03309; + corpore 03309;
 03313
 corpusculum: corpuscula 20823
 corrigere: 18907; 19709; corrigant
 08314; corrigas 21025; corrige
 19202
 corvus: corvi 06013
 cotidianus: cotidianae 13714
 cotidie: 17609
 cras: 01311; 01315
 crassus: crassam 20620
 creare: creasti 00410; creata
 07313; 13212; 22410; creavit
 22522; 22625; + crea 22310
 creator: creatorem 22526
 creatura: creaturac 00418; 22922;
 creaturam 22524
 creber: crebrius 09512; 17102
 credere: 01323; 03511; 07115;
 09211; 11811; 14217; 14421;
 14507; 16920; 18015; 18016;
 22109; credam 01322; 04908;
 credamus 04506; 04507; 05702;
 13322; 13618; credas 04121;
 credat 02009; 02010; 02018; cre-
 datur 02115; 10221; 11420;
 crede 03712; 04407; 09301;
 09302; 16108; 18908; credenda
 21212; 22412; credendum
 02401; 13220; 13710; 22616;
 23013; credentium 21024; cre-
 dcrem 02422; 08813; credere-
 mus 07119; 21002; credi 14014;
 15814; 20905; crediderit 13619;
 credidi 03909; credimus 01323;
 02817; 03808; 14420; 22324;
 credique 14424; credis 01320;
 04301; 04706; 08907; 13413;
 18624; credit 21822; creditas
 08513; creditum 17609; credi-
 tur 02218; 08511; 09008; 14213;
 22114; 22119; 22502; crediturus
 09420; credo 01121; 01321;
 01418; 01909; 02017; 02714;
 03007; 04105; 04412; 04701;
 08111; 08614; 09716; 13212;
 13607; 14022; 15509; 16804;
 16902; 17024; 18407; 18623;
 18701; 22312; credunt 00709
 credibilis: 03614; credibile 12810
 crescere: 16221; 16224; 16609;
 16721; 16918; 17202; 17205;
 17216; 18017; 18104; 18822;
 19303; 21814; crescant 19302;
 crescat 16221; crescendo 16514;

- 16803; 16916; 17004; 17120;
 21811; crescenti 17518; cre-
 scentibus 16223; 17408; cre-
 scentis 16311; 17505; 18023;
 crescimus 18813; crescit 02722;
 16220; 18014; 19222; crescunt
 19210; creverit 02902; 17111;
 18102; crevisse 17117; 17307;
 17613; 18004; 18011
 crocodilus: crocodilum 06409
 cruciare: crucias 03903
 cruciatus: cruciatu 03409
 crudelis: crudele 08108
 cuiuscemodi: 05916; 06704; 22007;
 22010
 cultus: 22005
 cum: (*coni.*) 288; (*praep.*) 44
 cumulare: 02705
 cunctari: cunctamur 09214
 cuncti: cunctarum 15921
 cupere: 01506; 02614; 02620;
 02715; cuperem 01507; cupias
 03104; cupiebam 03010; 15621;
 cupiebat 16203; cupiendo
 10816; cupiens 18225; cupien-
 tes 13203; cupio 00910; 01115;
 01409; 01518; 03017; 13503;
 14314; 14925; 19610; 20211;
 cupis 01804; 02611; 02912;
 03119; 03713; 04705; 09411;
 13717
 cupiditas: 03002; 03016; cupidi-
 tate 03814; 22315; 22715; cupi-
 ditatem 03012 03102; 12308;
 12311; 14509; 18225; cupidita-
 tes 12308; 12313; 12406; cupidi-
 tatibus 02005; 02903; 12306;
 cupiditatis 12310
 cur: 27
 cura: 03902; curae 02803; 21804;
 curaeque 03908; curam 14327;
 22011; curis 03112
 curare: 21803; curandum 03902;
 curarem 03206; curares 03203;
 cures 00402; curo 05605; 07101
 curiosus: curiosi 20916
 currere: 20918; cucurreris 06409;
 currit 12812; cursura 01315
 cursus: 00802; 00806; cursum
 21010; 22325; cursumque 01318
 custodire: 22301; custodiendam
 20120; 22010; custodiens 22805;
 custodiri 21814; custodit 00809
 custos: 07018
 cutis: cute 13914
 cyenus: cynci 06103

 Daemon: daemones 05920
 dare: 02711; 11513; 16608; da
 01008; 03619; dabant 16913;
 dabis 06506; dandam 21020;
 dandum 11520; 20615; dans
 11709; dante 19709; dantem
 12606; dantur 11311; daret
 03406; das 00706; dasne 05403;
 dat 02010; 11512; 17902; data
 13115; 17403; 23018; datas
 18003; dati 19702; datum
 12713; 16102; 22916; 22920;
 22921; datur 03017; 05323;
 demus 23105; detur 04503;
 dederas 17011; dederim 00916;
 05405; 18308; dederis 05214;
 dedisse 07811; 15803; 15804;
 18421; 18502; 19613; 22415;
 dedisti 02914; 16517; 18802;
 20614; dedit 12023; 20120;
 20121
 de: 186
 debere: 01911; 02101; 18113;
 19817; debeant 08711; debeat
 01120; 08705; 23101; debebat
 18902; debemus 06913; 11811;
 17301; 21803; 22718; debent
 00313; 06819; debeo 20117;
 deberem 20905; deberes 19013;
 deberet 13411; debet 08202;
 11711; 16513; debuisti 01422
 debilis: debilior 12416; 17812
 decet: 03501; 08801; 21120

- decernere: decreveris 02717; decrevi 02707
- decerpere: decerpitur 21821
- decidere: decidatur 08712
- decipere: 08705; decepit 20412; decepti 22715; deceptum 19422; deceptus 00602; 20510; deciperis 18319; decipiant 06615; decipimur 06108; decipique 09416; decipiunt 09603; decipiuntur 14504
- declarare: declaratur 07303
- declinare: declinarem 21021; declinat 20102; declinaverit 02212
- decrementum: decrementisque 00804
- decrescere: 17121; decrescit 19222
- dediscere: dediscendo 17202
- deducere: deducis 00705; deducitur 17702
- deesse: 03413; 14309; 15524; 19723; 20804; 21726; deesset 20713; deest 00718; defuerit 11201; defuerunt 20803; desint 05315; desit 16118; 21725; desunt 17917; 18003; 21616
- defatigari: 17512; defatigatus 13716; defatiger 18215
- defectio: 11416
- defectus: 11306; 11310; defectu 11302; 11419; 12005; 12414; 17515; defectum 11318; 11403
- defendere: defendendam 18802; 20421; defendi 18524; defensa 07315
- defensio: defensionem 20410
- deferre: deferatur 17710; deferendum 22708; delati 16910; 20605; detulerunt 20918
- defetisci: defetiscar 06201
- deficere: 11306; deficiat 09709; deficiendo 11924; deficiunt 17906
- definire: defini 05517; definias 18904; definiendi 07105; 07318; definiendum 05515; 19311; definieramus 15613; definitio 05613; definirem 19012; definiri 11006; 15805; 18121; definita 07102; 07413; definitum 07220; 18803
- definitio: 05613; 18205; 18901; 19007; 19021; 19101; 19203; 19401; 20222; 20405; 20508; definitione 18122; 19107; 19215; definitionem 18125; 19013; 19018; 19201; 19314; 19319; 19419; 20213; 20604; definitiones 07302; 19121; definitioni 18802; 18924; 19212; 19310; definitionis 18810; 20301; 20302; definitionum 07309
- defluere: defluxit 17308
- deformitas: 22912
- deformis: deformius 11416
- defugere: defugerim 12109
- deicere: deiciat 02708; deicitur 17702; deiecto 17708
- deinceps: 13712; 23114
- deinde: 24; dein 1
- delectare: delectandi 06611; delectantur 20017; delectarere 14918; delectari 02805; delectat 02621; 14422; 22103; delectatum 21612; delectatur 21915; delectatus 03013; delectaverit 21415; delectavit 17224; delectet 02919; 02920; 03712; 14401
- delectatio: delectatione 03514; delectationem 04406; delectationemve 07017
- deliberare: deliberandum 05211
- deliberatio: deliberatione 07513
- deligare: deligas 19610; deligatum 08117
- demere: demas 13724; demitur 18018; 18018; 18019; 21516
- demens: 13619; dementis 11907; dementius 20705

- dementia: 08321; 15624
 demergere: demergitur 22716
 deminutio: deminutione 21524
 demonstrare: demonstrabat 14102; 15813; demonstrabit 03408; demonstranda 03601; demonstrandam 06309; demonstrandum 17410; demonstrandus 03606; demonstrantur 07016; demonstrari 01120; 02007; 07913; demonstrat 09114; demonstrata 15317; demonstratum 07914; 20303; demonstratur 01920; demonstraturam 01919; demonstraverit 15412; demonstretur 01119; 15013
 demonstratio: demonstrationem 15618
 demorari: demoror 20109
 demovere: 22106; demoveri 20520
 denegare: 19425
 denique: 22210; 22615
 denominare: denominatur 07001
 dens: dentes 17302; dentium 03220
 deorsum: 15616; 15703
 depingere: depingit 09609
 deponere: deposito 22125
 deportare: deportaret 21318
 deprecari: deprecabor 01104; deprecandus 14520; deprecor 00607; 04413
 deprehendere: deprehendam 15015; deprehenderes 21201; deprehendimus 06114; deprehenditur 20309; deprehenduntur 09605
 deridere: derideo 14208
 descendere: descendis 03904
 describere: 15126; describimus 09701; describitur 00517; descripta 16412
 descriptio: descriptionem 14604; descriptionemque 15609
 deserere: deseramus 08203; 09003; deserat 08202; deserens 10624; desereretur 11615; deseret 08121; deseretur 08122; deseris 01012; 01012; deserit 02304; 11620; 11803; 11804; 11806; 11808; 11809; 11921; 11922; 12013; 22909; deseritur 11805; desertum 11806; 11807; deseruit 11607
 deses: deside 11709
 desiderare: desiderabis 02821; desiderabo 14517; desideranda 02906; desiderant 00314; 01224; 03512; 08202; desideras 01808; 03403; 04414; 13207; desiderat 09311; 13511; 15306; desideratur 07814; desideravi 03010; 03011; desideret 02020; 02118; desideretur 22518; desidero 01017; 01122; 02720; 03702; 08820
 desiderium: desiderio 03112
 desidia: desidiaque 21104
 desinere: 20902; desinat 10420; 11115; desine 16601; desinet 04410; desinit 12122
 desistere: destiti 02614; 02620
 desperare: 08014; desperet 02012
 desperatio: desperatione 03002; 17821
 destituere: destituatur 11612
 destringere: destrictos 17520
 desuper: 15518; 17703; 23109
 deterior: 22702; deteriora 00415; 22616; deteriore 06107; deteriorem 12204; 12723; 13615; deteriores 05914; 09115; deteriori 00617; deterioribus 05901; 05903; 06012; 06111; deterius 05904; 22625; 22625; + deterioris 03311; + deterius 03309
 deterrere: deterrear 19708; deterrendum 13106
 detinere: detineri 03810; 20313

- detractio: detractio 11320
 detrahere: detracto 02203; detrahendo 11407; detrahetur 02209; detrahitur 11320; detraxeris 13622
 deus: (00405 - 00903) 63; 01119; 01317; 01705; 01923; 02315; 04511; 05320; 05323; 05701; 05706; 09006; 09101; 09216; 09806; 12408; 13312; 13404; 13406; 14519; 15726; 19925; 20016; 22125; 22325; 22521; 22610; 22625; 22703; 22906; 23008; 23102; dei 01819; 01916; 02119; 09007; 20113; 22116; 22204; 22401; 22504; 23104; deo 01205; 01208; 01209; 01502; 01804; 01805; 01812; 01821; 01905; 02301; 02314; 02405; 04407; 06318; 13304; 13305; 13310; 13318; 13321; 13322; 13401; 13410; 13415; 13511; 13511; 20111; 20117; 22410; 22522; 22720; 23003; deique 02419; deum 01111; 01115; 01122; 01202; 01206; 01207; 01210; 01302; 01306; 01308; 01314; 01422; 01503; 01802; 01804; 01808; 01811; 01814; 01818; 01919; 02107; 02205; 02205; 02214; 02305; 02407; 02905; 03105; 04013; 04506; 04907; 08118; 08813; 13212; 13321; 15803; 16116; 21101; 21722; 22108; 22218; 22603; 22611; 22712; 22818; 22818; + deus 22311; + deum 22709
 deviare: 22313
 devius: 11711
 devocare: devocabit 14615
 devotus: devotissime 05703
 dextera: dexteram 05709
 dicere: 35; dic 18; dicam 17; dicantur 1; dicas 10; dicat 6; dicatur 7; dicebamus 1; diceba-
 tur 1; dicemus 1; dicenda 5; dicendae 1; dicendo 1; dicendum 2; dicens 1; dicentur 1; dicerem 5; diceremus 1; diceres 3; diceret 4; diceretur 3; dicet 1; dici 24; dicimur 1; dicimus 19; dicis 39; dicit 2; dicitur 40; dico 9; dicta 5; dictum 21; dicturum 1; dicunt 4; dicuntur 4; dixeram 1; dixeras 1; dixerim 5; dixeris 2; dixerit 5; dixero 7; dixerunt 3; dixi 7; diximus 4; dixisse 1; dixisti 13; dixit 1
 dietare: dietari 00313
 dies: 00303; 00803; 02722; 09418; 17503; 18004; die 03618; 03809; diebus 02620; 03220; diem 00802
 diffamare: diffamatus 07202
 differentia: 20315; differentiam 06113; 15026; differentias 06301; 21907; differentiis 16004
 differre: 01717; 01917; 09710; differant 14308; 14903; 20503; differendo 18215; differendum 21704; differendus 03517; differentium 01719; differor 03410; differret 06216; differt 09501; differunt 01716; 01719; 01817; 02317; 06403; 06609; 19117
 difficilis: difficile 00311; 13401; 16022; 18318; 22606; diffcili 22207; difficilium 16618; difficilius 22126; 22606
 difficultas: 05106; difficultate 22811
 diffluere: 21807
 diffundere: diffusa 15918; diffusam 20811
 digitus: digitis 17212; digito 17604
 dignari: dignatur 03709

- dignitas: dignitatemque 02906;
dignitatumque 22012
- dignus: 13108; 13110; dignam
22721; dignum 00406; 01109;
06402; 06909
- diiudicare: 17305; diiudicari
06104; diiudicat 21908
- dilacerare: dilacerato 21425
- dilaniare: dilaniato 21411
- diligere: diligit 01416; diligis
02516; 03104; 03204; diligo
01102; 02505
- diligens: diligenter 04318; 04404;
07520; 08217 09312; 11418;
11622; 12015; 14225; 16117;
diligentissime 07817; 22806; di-
ligentius 05414; 14127; 15504;
20210
- dilucidus: dilucide 19910
- diluere: diluta 22210
- dimetiri: dimetiendi 22016
- dimidius: dimidiam 11406; 11408;
dimidio 21511; dimidium 16001
- dimittere: dimiseris 17622; di-
misi 01607; dimitto 15228
- dinoscere: 22408; dinoscendum
16618; dinoscentes 06113
- dirigere: 22303
- discedere: 20410; discedendo
07711; discedente 07712; disce-
dentibus 21012; discedit 10910;
discesserimus 05422; discesser-
unt 20914; discessisse 21412;
discessit 11607
- disceptatio: disceptionem
16123
- discere: 13603; 17318; didiceram
03221; didicerat 17117; didice-
ris 04614; 07204; 19121; didice-
rit 12503; didicimus 17015;
21119; didicisse 07204; 16620;
17112; didicisset 17115; didicit
07109; 16923; 17002; 17003;
17010; 17012; discerem 19619;
discam 14005; discant 17104;
discas 19125; discat 16925;
17110; discenda 21011; dis-
cendi 16316; discendo 03221;
07108; 09516; 10817; 17202;
discentes 01610; discimus
00613; 07113; 17016; 17220;
discit 10113; 10113; 17112;
17207; discitur 17001; 17007;
17013
- discernere: 06415; 19717; 20018;
22102; discerni 12424; discer-
nis 14307; discernit 21906; dis-
cernunt 20105; discrevisti
14310
- discerpere: discerptus 21410
- disciplina: 01512; 01818; 07004;
07018; 07103; 07108; 07108;
07110; 07217; 07218; 07306;
07309; 07313; 07318; 07409;
07416; 07509; 07903; 07904;
07905; 07917; 08002; 08208;
09014; 09114; 09201; 09205;
09217; 09309; 10102; 10104;
10107; 10107; 10108; 10109;
10110; 10111; 10113 10114;
10208; 10213; disciplinae 03614;
07302; 07401; 07403; 08804;
09015 10118; disciplinam
01612; 07214; 07214; 07222;
07317; 07411; 07412; 07921;
10115; 10119; 10212 22017; dis-
ciplinarum 02316; 16201; 01916;
01921; disciplinas 07405; 08717;
disciplinis 02318; 07316; 09013;
09514; 17219
- discindere: discissa 21923
- discrepantia: 00715
- discrepare: discrepat 17211; dis-
crepet 16408
- discretus: discrete 22610
- discretio: 09413
- discutere: discusseris 19202; dis-
cussum 09715; 15719; 16722;
discutiam 02610; discutiamus
08211; 14225; discutienda

- 13924; discutiendum 06314;
 11418
 disiunctio: disiunctione 10320
 dispar: disparis 17623
 dispensare: 22419
 dispergere: dispersa 22802
 dispicere: dispicienda 21616
 displicere: displicentem 21712;
 displicet 18209
 dispositio: dispositionique 22914
 disputare: 12502; disputamus
 16308; disputandi 07004;
 07311; 07405; 07917; 08205;
 09014; 09016; 09018; disputa-
 ando 12502; 15326; 21724; dis-
 putantem 06312; disputari
 12507; 21612; disputatum
 16121; disputavimus 12014;
 disputo 02909
 disputatio: 12505; 12505; disputa-
 tionem 11108; disputationes
 14515; 21023; disputationis
 07103; 09202
 disputatorius: disputatoriae
 07106
 dissecare: dissecto 21417
 disserere: 09713; disserendi
 08701; 21901; disserendo 19807;
 19810; disseruntur 21020
 dissimilis: 01816; dissimile 06412;
 06414; 06416; 06418; dissimiles
 06301; 14910; dissimilia 06508
 dissimilitudo: 14907; dissimilitu-
 dine 01906; dissimilitudinem
 06302; 06404; 06504
 dissimulare: 02521; dissimulata
 06315
 dissolvere: dissoluta 03710
 dissonantia: 00414
 distantia: distantiam 14025
 distare: 12821; distantes 12820;
 distaret 06221; distet 16410;
 22409
 distendere: distendebatur 21601;
 distenditur 16301; 16302; dis-
 tendunt 15907; distenta 21608
 distinctio: 19912; distinctione
 14825; distinctionem 14902
 distinguere: distincta 07102;
 19910; 22807; distinctum 07221
 distribuere: distribuendi 07318;
 distribui 21809; distribuimus
 16712; distributa 07413; distri-
 butae 00814; distributum
 07221; 21623
 diu: 00302; 01608; 07915; diutius
 10713; 15116; 20610
 diuturnus: diuturna 13113
 diversus: diversa 09410; 13818;
 diversis 05606; 06102; 13818;
 diverso 15018; 15220; 15227
 dives: 03011
 dividere: dividi 05822; 15204;
 15212; 15214; 15218; 15219;
 15225; 15301; 15308; 15910;
 21402; 21422; 22904; dividitur
 15220; 15303; 21406; 21520;
 divisa 21601; diviso 21525;
 divisum 21501
 divinitus: 16308
 divinus: 23019; divina 00713;
 03208; 06917; 16115; 16506;
 divine 22523; divini 14423;
 22921; divinis 20114; 22422;
 divinius 13625; divino 12009
 16111; 22309; divinum 06520
 divisio: 15520; 21424; divisionem
 15221; 15318; divisiones 07302;
 divisionum 07310
 divitiae: divitias 02611; 02617;
 02702; 02821; 03011; 08119
 docere: 01818; 02407; 06620;
 13606; doce 01002; doceat
 03507; 07214; doceatur 09019;
 docebat 07116; 16715; docendi
 16315; 22813; docens 07021;
 docente 02315; docentis 10625;
 docentur 09120; 19123; docere-

- ris 03202; doceri 05618; 09407;
 docet 10625; 13919; 13920; do-
 cuerit 08018; 15202; docuisse
 14204; docuisti 18705; docuit
 15915
 docilis: dociles 16113
 doctus: docti 08312; doctis
 02921; 14323; 22020; doctissimi
 20803; doctissimis 21618; doc-
 tissimum 21718
 doctor: doctore 03510
 doctrina: doctrinae 18020; doc-
 trinarum 18015
 dolere: 03314; 21820; dolebamus
 08016; doleo 08102; dolet
 12806
 dolor: 03216; dolore 03220; dolo-
 rem 03302; 03306; 18308; dolo-
 res 10815; doloris 02506; 20920;
 + dolor 03313
 dominari: 16715; dominamur
 00612; dominaris 00909
 dominatus: 16715
 dominus: domine 00904; 00915;
 domini 04409; domino 22923;
 dominum 19501; + domino
 20118; + dominum 22708
 domus: 00905; domi 22013
 donec: 5
 dormire: dormientes 06708; dor-
 mienti 12425
 dos: dotis 02701
 dubitare: 01812; 06115; 08210;
 08321; 11907; 13607; 14007;
 14013; 15624; 18614; 19705;
 20617; dubitamus 09208;
 19419; dubitandum 05115;
 15901; dubitante 15916; dubi-
 tari 08713; dubitas 01613;
 08904; 13610; 18615; 19310;
 20614; dubitat 09008; 19508;
 dubitaverit 13609; 17424; 17714;
 19915; dubitem 03703; dubitet
 04803; 07006; 10514; 12403;
 14714; 16223; 21220; dubito
 08906; 09105; 13801; 16207
 dubitatio: 14006; dubitatione
 02319; 03319; 05701; 08618;
 14924; dubitationem 16206
 dubium: 09314; 12007; dubio
 01209; 09515; 15813
 ducere: 02716; 03919; 09704;
 23005; duc 03620; 04012; du-
 cam 04010; ducantur 15307;
 ducat 10901; 14517; ducatur
 02910; 14524; 14601; ducendum
 13715; ducentem 22618; duce-
 ret 19618; duci 09706; 15106;
 15124; ducimur 19814; duci-
 mus 09701; 15106; 15109; ducit
 04218; 19819; ducitur 15204;
 15310; ducta 10116; 15126;
 ductus 15024; ducunt 21101;
 ducuntur 10118; 15114; 15302;
 15305; duxerimus 09702
 dudum: 06510
 dulcis: dulcior 16318
 dum: 35
 dummodo: 14518
 dumtaxat: 10811
 duo: 02407; 02411; 04101; 05821;
 08204; 09006; 10304; 10306;
 10306; 10306; 10306; 10812;
 13201; 14809; 14809; 15525;
 15906; 15906; 16319; 19607;
 19908; 20819; 20915; duabus
 07910; 14609; duae 04102;
 04104; 19114; 19504; 19510;
 duarum 16401; duas 01707;
 09702; duobus 07504; 15720;
 15823; 15905; 16320; 17712;
 duorum 16324; duos 01713;
 17622; + duabus 03307
 duplex: duplici 21917
 durare: 07718; durant 17815;
 duratus 08113; duro 03904
 durescere: durescat 10902
 durus: dura 02015; 03701; 21905;
 duro 06309

- dux: 03510; duce 05710; 16309;
 23016; ducem 08203

 E: *I*; ex *I*27; + *2*
 ecce: *4*
 ecclesia: 22523; ecclesiae 22801;
 ecclesiam 22413
 echo: 06012
 ecquid: 08007
 edere: 02804; editis 21206; editur
 21421
 edomare: edomandum 02815
 educare: educatur 07715; educa-
 tusque 16806
 educere: 15604
 effectorius: effectoria 11610;
 11709
 effectrix: 11605
 efficere: 06504; 22213; effectum
 05119; 12206; 12208; 20608;
 22209; effectumque 11607;
 effecturus 14415; efficeret
 03015; efficiat 04707; efficiatur
 13116; 23021; efficit 17808;
 efficitur 11718; 13722
 effingere: effingitur 15915; effing-
 unt 05917
 effringere: effracta 03710
 effugere: effugiam 06501; effu-
 giat 08113; effugit 20902
 effulgere: effulget 03604
 egenus: egenis 00712
 ego: *52*; me *155*; + *I*; mecum *11*;
 mecumque *1*; meipso *1*; meip-
 sum *2*; memetipsum *2*; mihi
137; milique *1*
 eiusmodi: 10205; 10205; 20808;
 21312
 elabi: elaberetur 18425
 elapsio: 22517
 electus: electissimis 03404
 elegans: elegantissimae 16817
 elementum: 13308; elementa
 13219; 13224; elementis 00712;
 13204; 13309; elementorum
 15722; 15725
 elephantus: elephanti 16013;
 elephantos 16014
 eligere: 21108; elegerimus 06307;
 eligendum 07720; eligo 19612
 eliquare: eliquaverit 22316
 eloquens: eloquentissimum 21719
 eloquentia: eloquentiae 22015;
 eloquentiam 08016
 elucere: elucet 18502
 emaculare: 22104
 emendare: 19702
 emergere: 14505; emerserimus
 03805
 emicare: emicat 18506
 eminens: eminenti 16002
 emittere: emissas 18010; emissio
 18511; emissus 17720
 emori: 00519; 08708
 en: 05415
 enavigare: enavigasse 06511
 enecare: enecas 07819
 enervus: enervius 17812
 enim: *310*
 enimvero: 18501
 eniti: enitar 08218; enitere 14226
 enodare: enodandum 13711
 enucleare: enucleatum 09715
 enumerare: enumera 13111; enu-
 meraturus 07813
 enuntiare: 21306; enuntiaretur
 08509; enuntiata 19113; enun-
 tiatur 08506; 08603; enuntietur
 10412
 enuntiatio: 19221; enuntiatione
 08510; 19320
 eo: *3*
 epistula: epistulae 08111
 equus: 06903; equi 05807; equo
 05805
 equidem: *5*
 erga: *3*
 ergo: *174*; ergone *1*

- erigere: erecta 15607; 15615; 15702; erigatur 15602; erigit 00606
- eripere: eripit 20722
- errare: 01516; 18214; 22313; errantibus 22710; errat 00501; 11512
- error: 00501; errore 01016; 21822; errorem 00710; erroribus 05710
- erudire: erudimur 08718; erudiri 02701; erudita 09615; eruditi 09514; 16110 16112; erudito 10708
- erumpere: erumpit 18508; 21314; erumpunt 20901
- eruere: eruunt 09515
- esca: escis 00615
- esse: 504; eram 1; eramus 1; erant 3; erat 14; erit 43; erunt 2; es 12; essem 2; essemus 1; essent 6; esset 1; esset 48; est 1054; + 4; estque 1; esto 5; fore 2; forent 1; fueramus 1; fuerim 1; fuerimus 2; fuerint 4; fueris 1; fuerit 27; fuisse 6; fuit 2; sim 8; simus 5; sint 43; sis 7; sit 258; sum 23; sumus 11; + 1; sunt 176
- essentia: 12005; 12010; 12110; 12111; 12112; 12113; 12114; 12114; 12521; essentiae 12116; essentiam 12205
- et: 836; + 4
- etenim: 4
- etiam: 202
- etiamsi: 15
- etsi: 3
- evadere: 03711; evadendi 06505; evadi 06320; evadunt 20822; evaseris 03902
- evenire: 04411; venerit 13815; eveniat 06313; 08215; eveniens 02503; eveniret 10921; evenit 02422; 09412; 17212; eveniunt 06009
- evidens: evidentiior 21817; evidentiior 12110
- evidentia: 00717
- evigilatio: evigilationis 00504
- evitare: evitandum 00304
- evolare: evolat 20903; evolemus 03708
- evolvere: evolve 05118
- examinare: examinata 08217
- exanimis: 10324; exanime 10324; 14013
- exanimus: exanima 21426; exanimis 17421; exanimo 20712
- exaudire: exaudi 00903; 00903; 00903; 00906; 00906; 00906; 05708
- exaudibilis: exaudibiles 00701
- excantare: excantatus 08113
- excellens: excellentior 16104; excellentissimae 14506; excellentissimam 01104
- excellencia: 16711; excellentiae 16405; excellentiam 11511
- excellere: 15003; 23022
- excedere: excesserit 13924; excessisse 22725
- excidere: excidit 10420
- excipere: excepturum 03205
- excitare: excitat 00605
- excludere: exclusae 19214; exclusus 19421
- excogitare: excogitandi 22014; excogitata 00310
- exemplum: 22504; exemplis 06908; 19010
- exercere: exercendi 03516; exercere 17515; exercet 00802; 10610; 16201
- exercitare: exercitatus 09404
- exercitatio: exercitatione 04006; 17509; exercitationem 09405; 17924; exercitationes 17608; exercitationis 17523; 17902
- exhaurire: exhausta 02920
- exhibere: exhibet 17820

- exhorrere: exhorruisti 20001
 exiguus: exiguis 17601; exiguum 17925
 exilis: exilioribus 16603; exilius 14302; 17817
 exire: 00519
 existimare: existimanda 16414; existimandum 16505; 21602; existimari 13725; existimas 14003; 15222; 15713; 16411; 18113; 18620; existimat 22905; existimem 13517; existimes 19718; existimet 18005; existimo 07406; 13715; 14002; 18406; 18619
 exordium: 11507; 19623; exordio 09109; 11602
 expedire: expedias 09308; expedio 21727; expediri 21706; expeditum 17710; expediunt 20822
 expellere: expelle 00912
 expergefieri: expergefacti 06216; expergefacto 12503; expergefactorum 17811
 experiri: experior 21728; expertus 01605; 11815; 20911
 expers: 16524
 expetere: expetenda 03009
 expletio: expletionem 12310
 explicare: 01803; 14206; explicare 01118; 20010; explicandum 19008; 20524; explicaret 21724; explicari 13320; explicasti 08614; explicatum 20522; explicaturum 13712; explicemus 14004; explices 13317
 explodere: explodat 06314; explodendum 20310
 explorare: explorandas 19121; exploratur 19009
 exponere: 21014; exponas 09402 21717; expositum 02414
 exposcere: exposcit 02313
 exprimere: expressa 21307; exprimi 14125; exprimis 13413; exprimuntur 05913
 expressio: expressione 12423
 expromere: expromendas 16810
 expugnare: expugnata 17217
 execrabilis: 03812
 existere: 02910; existendi 12001; 12013; existente 10803; 10920; 11702; existit 07207
 expectare: expectamus 08007; expectari 10419; expectas 08216; expectatur 10420; expectes 06622; 21614; expecto 04213; 06006; 06620; 07211; 13519; 15120; 21717
 expectatio: 10416; expectatione 10414; 10422; expectationem 10518; 21802
 extinctio: 07719
 extinguere: extincto 07708; 07713; extinguui 07717; 11215; 11220; cxstinguitur 07708
 exstructio: exstrukiones 22005
 extruere: extrui 18020
 exterminare: exterminandum 20311
 exterrere: exterriti 20916
 extollere: 16421
 extorquere: extorqueri 21120
 extra: 00817; 11021
 extremitas: 15121; extremitatis 15123
 extremus: extrema 15302; 15306; 15617; 21511; extremum 00415; 20603
 extrinsecus: 00305; 13910; 13914
 exuberare: exuberat 17923
 exuere: exuis 00619; exuto 20112
 exundare: exundaret 08104
 Fabricare: fabricetur 12216
 fabula: 07016; 07201; 07206; fabulam 07121; 07209; fabulas 07113

fabulosus: fabulosa 07013

facere: 13; fac 7; faceres 1;
faceret 4; faciam 6; faciamus 1;
faciant 2; facias 4; faciat 8;
faciebat 2; faciemus 1; faci-
enda 1; faciendum 1; faciens 1;
faciente 1; facientem 1; facies
2; faciet 1; facimus 2; facio 2;
facis 9; facit 20; facito 4;
faciunt 3; facta 9; factam 6;
facti 1; factorum 1; factum 19;
facturum 2; factus 1; faxit
01705; fecerim 1; feceris 1;
fecerit 2; fecisse 1; fecisset 1;
fecisti 4; fecit 7

facies: 07302; 09607; facie 08702;
faciem 05811; 09517; 14116

facilis: 14418; facile 02622; 02815;
02915; 03106; 06104; 06405;
10715; 12221; 13903; 14220;
15806; 16804; 18202; 18907;
20004; 21710; 21805; facilius
05116; 05405; 05510; 14405;
16109; 20019; 20105; 21103;
facillime 02616; 14503; 19907

facilitas: facilitate 21915

facultas: 08111; 16118

faex: faece 22316

fallacia: 22405; fallaciae 06721;
fallaciarum 00917

fallax: 06603; 06604; 06609; 06613;
fallaces 09606; fallacibus 06609

fallere: 06609; 06610; 12019; falla-
tur 06614; fallendi 06604;
06612; fallendum 02216; fal-
lens 06613; 08512; fallentes
22406; falli 04911; 05004;
05007; 05017; 06112; 09416;
18820; fallimini 04919; 05002;
fallimur 06112; 18820; 05815;
fallit 05821; fallitur 03721;
05015; 05016; 05019; 05806;
12020; fallor 01603; 05302;
13319; 15211; 15523; 16204;
16408; 16905; 18219; 20614;

fallunt 21614; falluntque 09603;
falluntur 01909; 06708

falsitas: 05014; 05022; 05104;
05209; 05221; 05307; 05310;
12017; 12019; 12020; falsitate
03315; 07314; falsitatem 05106;
05120; 06008; falsitates 05101;
06906; falsitatis 05819; 06303;
06404; 14513

falsus: 05801; 05803; 06811; 06901;
06902; 06903; 06904; 08806;
falsa 04201; 04314; 05007;
05602; 05605; 05922; 06403;
06501; 06506; 06620; 06701;
06711; 06807; 06807; 06809;
06817; 06818; 06820; 06901;
07005; 07013; 07015; 07021;
07110; 07206; 08304; 08511;
08512; 08602; 08705; 08814;
12504; 19108; 19320; 21113
21212; falsae 06015; 07012;
14515; falsam 04918; 05810;
05811; 06209; 07213; 08520;
falsamque 05812; falsas 06113;
08616; 09123; falsi 06221;
06402; 06415; 06603; 06913;
07010; 08605; 09601; 22406;
falsis 05008; 05015; 06619; fal-
sissima 10701; falso 09414;
15622; falsorum 02307; falsos
06217; 08616; falsum 01319;
04314; 04315; 04316; 04317;
05004; 05010; 05010; 05012;
05020; 05305; 05307; 05521;
05616; 05716; 05721; 05811;
06204; 06322; 06414; 06417;
06419; 06505; 06509; 06516;
06601; 06718; 06801; 06905;
06915; 07210; 08320; 08401;
08404; 08405; 08414; 08414;
08415; 08417; 08418; 08503;
08504; 08516; 08518; 08520;
08521; 08613; 08714; 08802;
09419; 10709; 11509; 14616;

- 19109; 19117; 19207; 19208;
 19320
 fama: 03015; 08619
 familiaris: 02820; familiarem
 01404; 01412; familiares 02903
 familiaritas: familiaritate 08109;
 09208
 familia: familiis 22012
 famulus: famulum 00918
 fas: 17403
 fateri: 06402; 15223; 16210; 16210;
 16917; 17120; 18522; fateamur
 14909; fateatur 11506; fatebi-
 mur 06918; fatemur 16515;
 21815; fatendum 02410; 06303;
 12004; 19918; 19920; 22520;
 fateor 01914; 02510; 02620;
 02805; 03117; 04220; 04613;
 04922; 05814; 14725; 19314;
 19422; 20224; fateris 01719;
 04219; 14723; fatetur 10116
 favere: 18801
 febris: febres 17814
 felix: feliciores 19923; felicius
 02714
 felicitas: felicitatis 03615
 femina: 16909; feminae 03405;
 feminas 16821
 femineus: 03813; feminea 02708;
 femineis 08708
 ferae: 20217; ferarum 20316;
 feras 20207
 fere: 5
 feriae: ferias 21912
 ferire: feriuntur 03513
 ferre: 21512; 22126; fer 21514;
 21514; feramus 06007; fere-
 bantur 17715; ferendam 22711;
 ferendis 17602; ferendum
 16209; ferrentur 17621; ferres
 14417; fert 05702; feruntur
 17617; tuleris 13717
 ferrum: ferro 18009
 festinare: festinanti 19005
 fetus: fetibus 21918
 fictor: fictorumque 06804
 fides: 00605; 02007; 02115; 02207;
 02217; 02310; 09419; 22513; fide
 01007; 20413; fidei 02016;
 fidem 01007; 01009; 01510;
 02306; 08513; fidesque 18010
 fidueia: 17916; 22218
 fieri: 53; fiam 1; fiant 2; fias 1;
 fiat 18; fieret 6; fiet 3; fit 39;
 fito 19714; fitque 17906; fiunt
 4
 figmentum: figmenta 07020;
 figmentis 05919; 22008
 figura: 09106; 13923; 14522; 14604;
 14613; 14624; 14704; 14707;
 14711; 14718; 14724; 14801;
 14815; 15113; 15119; 15204;
 15302; 15310; figurae 09113;
 09202; 15020; 15105; 15319;
 15321; 15323; 15402; 17607;
 figuram 09319; 14406; 14408;
 14409; 14413; 14523; 14526;
 14606; 14619; 14923; 15102;
 15125; 15406; figuramque
 17521; figurarum 15001; 15914;
 16401; 16419; figuras 09121;
 14909; figuris 15411; 16121;
 16503; 16715
 figurare: figuraveris 15602
 filius: filio 22504; filios 16821;
 filium 16911
 filum: 14301; filo 14307; 14309
 fingere: ficta 07206; fingentis
 06808; fingi 09618; fingit
 06601; 09401; fingunt 06615;
 finguntur 05913
 finis: 02119; 10419; 10422; 14412;
 15320; fine 08703; finem 02121;
 10408; 10413; 10509; 11408;
 14403; finibus 14411; 14620
 firmare: 22301; firmesque 21025
 firmitas: firmitate 03504
 firmus: firma 19411; 19423;
 19603; 19608; 20519; firmeque
 04721; firmissima 13921; fir-

- missime 14818; 20609; 21118; 21206
 fixus: fixa 21904; fixis 00814; fixum 21124
 flabellum: flabello 13814
 flagitare: flagitanda 02414; flagito 21506
 flagrare: flagrantes 03406
 flatus: flatumque 13815
 flere: 03904; flebis 04618; flebo 04623; flevisi 03913
 fluctus: fluctibus 16023; fluctu 13811; fluctum 14212
 fluvius: fluvios 22014
 fluxus: fluxa 01004
 fodere: fodis 03904
 foedus: 03812; foedius 11416
 foras: 18505
 forinsecus: 13910
 forma: 07508; 09102; 11821; 11825; 11915; formae 09602; formam 10902; formarum 21907
 formare: formatum 09016; formatus 20205
 formidare: 09716; formidamus 06906; formidandae 11004; formidandum 06514; 11410; 11717; formidatur 22118; formido 03218; 04406
 formido: formidinis 12004
 formula: formulam 20411
 forsitan: 12207; 18504
 fortasse: 37
 forte: 24
 fortis: fortiter 22804; + fortis 16423
 fovere: fovendis 21919
 fractus: fractius 17812
 fragilis: fragili 23021
 frenum: frenisque 00811
 frigesce: frigescatque 10903
 frigidus: frigida 21905; frigidum 17810
 frigus: frigore 08708; frigusque 08114
 fructus: fructum 20606
 frui: 02517; fruendam 11207; fruere 03204; fruitur 20101
 frustum: frusta 20918; 21418
 frustra: 9
 frutex: frutice 16022
 fuga: 22517; 23105
 fugere: 16203; fugerem 03201; fugiant 16801; fugiebam 00919; fugienda 03705; fugiendum 02706; fugientem 00918; fugimus 00610; fugit 05503; 07504; fugitque 21910; fugiunt 06820
 fugitivus: fugitivum 00915
 fulgere: fulget 02404
 fulgor: 03301; 03607; 04010; fulgore 03513
 fumus: 18805; fumo 18716; 18723; fumum 18702; 18711
 fundere: fundunt 09602
 fundus: 14202
 fungi: fungitur 03803
 funiambulans: funiambulans 17103
 funis: fune 16919; 17021; 17107
 furere: furens 06014; 06708; furens 05911
 futurus: 08706; 10422; futura 01312; 02303; 04711; 23023; futurarum 10416; futurave 17405; futuri 03418; futuro 10505; futurorum 10519; 22017; futuros 04716; futurum 04711; 10418
 Gaudere: gaudebis 04616; gaudendo 18311; gaudens 18301; 18303; 18311; gaudentem 01702; gaudeo 18318; gaudeam 01820; gavisurum 01821; 01906
 gaudium: 18301; 18303; 18311; gaudia 05112; 07910; 22320; gaudii 02521; gaudiorum 07815
 gemere: 07806
 geminus: geminis 05815; 05902

- gens: gentium 22008
 genus: 02520; 04204; 05906; 06407;
 06603; 06620; 06705; 06803;
 07714; 07720; 08218; 09511;
 11801; 16201; 16315; 17102;
 17304; genera 05821; 06009;
 06409; 07221; 17208; genere
 01420; 01915; 05919; 06001;
 06709; 06720; 10812; 12716;
 13710; 16909; 17021; 17222;
 19123; 21814; generis 02913
 geometres: 01818
 geometricus: geometrica 01512;
 09110; 09120; 10708; geometri-
 cae 09202; geometricam 01609;
 01811
 gerere: geram 19004; 19701;
 gerendus 06214; gerentibus
 16209; gerit 04009
 gestire: gestiendo 21915; gestien-
 dum 02517
 gestus: gestu 16914; 22007; ge-
 stum 16916; 17002; 17010; 17014
 gignere: 10719; 21814; genuisse
 16823; gignatur 06406; gignen-
 dis 21918; gignendo 05913;
 05914; 21811; gignente 11524;
 gignerent 16911; gigneret
 10720; gignit 00719; 00719;
 11508; gignitur 11525
 glacies: glacie 08113
 gloria: gloriae 16110; 22715
 gloriari: gloriamur 19403
 gnarus: 21301; gnari 07918
 gradus: 10402; 22213; 22224;
 22318; 22319; gradibus 22319;
 22807; 22911; gradu 22119;
 22216; 22804; gradui 22022;
 gradum 05212; 21816; 22001
 graecus: graeca 13105; graece
 09401
 grammatica: 07006; 07017; 07103;
 07107; 07217; 07313; 07315;
 grammaticam 07013; 07015
 grammaticus: grammatici 19106;
 grammaticum 19104; 19106;
 19110; 19111; 19316; 19318;
 19321; 19322
 grandis: 22417
 grandiusculus: grandiusculis
 17501
 gratia: 02712; 11407; 12501;
 20908; gratiam 04403; gratias
 01303; 01304
 gratus: gratissime 20521
 gravis: graves 18009; gravia
 21906; graviores 03304; gra-
 vioris 03808; graviter 03914;
 17925; gravius 01706
 gremium: gremio 05420
 gubernare: gubernari 22116
 gustare: 06106; gustandi 18118;
 gustando 21907; gustata 02807;
 gustatus 18722
 gustatus: gustatu 18915; 20322
 Habere: 43; habeant 2; habeat
 16; habebat 1; habebo 1;
 habebunt 1; habemus 1;
 habenda 1; habendum 1;
 habent 9; habentia 1; habeo 8;
 haberem 2; haberes 1; haberet
 6; haberetur 1; haberi 2; habes
 6; + 1; habet 39; habetne 1;
 habuerit 2; habuisse 1
 habitaculum: habitaculo 21102
 habitare: 00601; 06008; 09120;
 09302
 habitatio: habitatione 01109;
 habitationem 13211
 habitator: habitatorem 01109
 habitus: habitu 06912; 08615;
 habitum 06912
 haecenus: 05219
 haerere: haeream 13302; haere-
 mus 00615
 harmonia: 10219; 10221; 10301;
 10310

- haurire: hausi 20904; hausit 21913; hausto 00707
 hesternus: hesterno 03809
 hic (*adv.*): 18
 hic: 5; hac 28; hae 1; haec 76; hanc 23; has 1; his 68; hoc 269; horum 24; hos 1; huic 15; huius 21; hunc 4
 hiemis: 00805
 hinc: 19
 historia: historiae 22506
 histrio: histriones 06909; 08617
 hodie: 03616
 homo: 01217; 05722; 05723; 06805; 06810; 06904; 07720; 13202; 13223; 16313; 19011; 19012; 19016; 19017; 19019; 19022; 19023; 19024; 19106; 19109; 19111; 19114; 19115; 19116; 19120; 19206; 19208; 19320; 19323; 19805; 20003; 20204; 20304; 20305; 20306; 20404; 22704; homine 05205; 06607; 09507 14514; 19102; hominem 00902; 05204; 05802; 05805; 05808; 17609; 19103 19103; 19214; 19215; 19317; 19402; 19402; 19605; 20103; 20112; 21720; 22505; 22509; homines 01216; 01218; 01219; 03103; 05916; 06214; 14501; 16015; 16805; 16809; 16814; 16903; 16908; 17107; 17115; 17213; 19106; 19118; 19119; 19424; 20803; 22609; homini 16206; 19718; 20502; 21115; 21812; 22002; hominibus 13406; 19923; hominis 03314; 05806; 06805; 06904; 10109; 18011; 19021; 19212; 19316; 20304; hominum 06802; 20316; 21024; 02505
 honestus: honesta 08703; honeste 16416; honestis 17218; honestissimi 16816
 honor: 00905; 08613; honore 02902; honores 02619; 02905; 02914; 08120; honoresque 03011; honorum 22012
 honoratus: honorati 02905
 horologium: horologiis 06013
 horribilis: 03812
 horror: horrore 02721
 hortari: hortaris 05706
 hostis: hostem 08705; 17303
 huc: 08306; 13206
 huiuscemodi: 05919; 10722; 12507; 12817; 20915
 huiusmodi: 02720; 06307; 09618; 13523; 19009
 humanus: 07806; 10214; 10311; 10702; 16104; humana 09716; 13319; 13713; 20021; 21803; 22019; humanae 07019; 16313; 21115; humanam 19604; 2106; 22521; 22623; humani 17301; humanis 08708; humano 14921; humanum 10302; 10724
 humus: humi 20908
 Iacere: iaceat 20622; iacentem 15602; iacentes 20908
 iacere: iacitur 17703; iacti 17713
 iactare: iactet 03801
 iactus: iactu 17620
 iaculare: iaculato 17721; iaculatos 18007; iaculetur 17707
 iam: 147; iamne 2; iamque 1
 iamdiu: 21624; 23014
 iamiam: 00916; 03904; 09301
 iamvero: 10201; 22317; 22503; 23011
 ianua: 01002; ianuac 15604; ianuam 00705
 ibi: 36
 ibidem: 07713
 ictus: ictum 20709; ictuum 17723
 idcirco: 12415
 idem: 5; eadem 17; eademque 1; eadem 2; eadem 2; eiusdem

- 2; eodem 15; eodemque 1;
eundemque 1; iidem 1
identidem: 11402
ideo: 22
ideoque: 3
idoneus: 09406; 23002; idoneo
06310; idoneum 01019
igitur: 121
igneus: ignea 15802; 17619
ignis: 03606; 07606; 07606; 10909;
13221; 13313; 18721; igne
07509; 15722; 18715; 18724;
ignem 12724; 18702; 18712;
18806; 20819; igni 13216
ignorantia: 04703; 19905
ignorare: 01404; 04122; 08018;
ignorarem 14109; ignoras
06408; 07012; 20517; ignorat
00516; 10210; 16807; ignorem
01417; 16220; ignoro 01006;
01312; 01316; 07014; 14108;
18516; 19219
ignoratio: ignoratione 10725;
ignorationis 08107
ignotus: ignotum 01413; 01418;
09511
ille: 28; illa 112; illae 4; illam 42;
illarum 72; illas 7; illene 1; illi
20; + 1; illis 22; illius 13; illo
22; illorum 10; illos 5; illud
130; illudque 1; illum 14
imus: ima 17710; 22715
imaginari: 14127; 14215; 16005;
imaginando 09619; imaginatae
03816
imaginarius: imaginaria 09704
imaginatio: imaginatione 09617;
imaginationem 04917; imagina-
tiones 09605
imago: 06623; 06904; 09011;
13417; imaginem 00902; 06208;
13412; 20119; 20208; imagines
05918; 12423; 12425; 14106;
14111; 14121; 14125; 14215;
14221; 21912; imaginis 05906;
imaginum 06107; 13402
imbecillis: imbecilliore 20915
imitari: 08411; 11624; imitanda
22707; imitandus 02713; imita-
tur 08411; 08510; 08511; 08513;
08601; 08805; imitentur 09209
imitatio: 06014; imitatione 06909;
08714; 09017; imitationem
08408; 08508; 08517; 08814;
09122
imitatorius: imitatoriae 17005
immanis: immanem 19925
immo: 16
impar: impares 14626; 14705;
15106; 15108; imparibus 14707;
14713
imparatus: imparatus 16305
imparilitas: 14906
impatiens: 04502
impedimentum: 02808; impedi-
mento 03122
impedire: 10207; impediuntur
03707; impediat 03114; 09018;
impediatur 22515; impediēbar
03222; impedit 03219; impedi-
unt 02814
imperare: impera 00910; 03620;
imperat 22325; imperata 22412;
imperavi 02715
imperitare: 12316
imperia: 10715; imperitiam
10704
imperitus: imperita 17311; 17405;
imperitior 17206; imperitiori-
bus 14424; imperito 08208;
09308; imperitorum 07920
impetrare: 11501; impetrat
08513; impetrem 09317
impetus: impetu 17706; 17719;
17719
impietas: 21818; impietatis 22419
impingere: impactum 17925
implere: 09708; 14214; 20203; im-
pleat 13909; implebat 06811;

- implendis 23104; impletur 17210
 implicatus: implicationibus 14501
 implorare: implorasse 06520
 imponere: 02904; 21715
 importunus: importune 13104
 impressio: impressionibus 05903
 imprimere: impressis 05816
 improbare: 19018; 19419; impro-
 banus 00710; improbes 22902;
 improbetur 05614
 improbus: + improbum 16702
 impudens: impudentem 16205;
 impudenter 01308; 01312; 01421
 impudentia: 02602
 impulsus: impulsu 17620
 in: 619; + 5
 inaequalis: inaequale 15020
 inaequalitas: inaequalitatem
 14916; 15015; inaequalitati
 14716; 14920; inaequalitatis
 15101
 inanimis: inanime 11722
 inanis: 16110; 22714; inane 08811;
 08816; 08819; 08819; 08904;
 08904; 08912; 08915; 08917;
 08918; 08918; 08920; 09003;
 09003; 14010; inaniore 06108;
 inaniter 20012; inanius 08818
 inbecilis: inbecilliore 17909
 incautus: ineautius 18425
 inceptum: incepta 08007
 incertus: incerto 08116; incer-
 torum 10209
 incidere: incidat 08008; incidens
 02502; 17115; 20709; inciderit
 20108
 incipere: 20112; incipe 01118;
 08219; incipio 09307; incipit
 15312; 15314; 15406; 22023;
 23005; + incipe 18214
 inclinare: inclinaverit 17805
 includere: 18902; 20216; include-
 bat 20214; includerentur 18122;
 includi 05919; 08810; incluseris
 05502; inclusis 03709; inclusit
 18902
 incognitus: incognitum 17605;
 19618; 19814; 19819
 incolere: incolit 21103
 incolumis: 07715
 incommodum: incommoda 02303
 incommodus: incommode 22802
 incomparabilis: incomparabiles
 22323; incomparabiliter 11908
 incomprehensibilis: 03506
 inconcussus: inconcussa 14820;
 inconcussam 14913
 inconditus: 06314
 incongruus: incongrue 13104;
 14003
 inconmutabilis: 12617; inconmu-
 tabile 22602; inconmutabilem
 22602; 22602; inconmutabiles
 12503; inconmutabili 11304;
 22505; inconmutabilia 11813;
 inconmutabiliter 12515; incon-
 mutabilis 11203
 inconmutabilitas: 11219
 incorporalis: incorporali 11911;
 incorporalia 15712
 incorporeus: incorporea 11605;
 15812; incorporeum 14313
 incorruptibilis: incorruptibile
 11619
 incorruptus: incorrupta 22907
 incredibilis: 15624; incredibile
 06016; 09115; incredibili 22217;
 incredibilibus 09706; incredibi-
 lius 22608
 incrementum: incrementa 16608;
 17218; 18015; incrementis
 00804; 17106; 17509; incremen-
 torum 17209
 incumbere: incumbendum 11005
 indagatio: indagationem 10209
 inde: 12
 indicare: indicat 11622
 indicium: 15101; 17506
 indifferens: 01720

- indigere: 15422; 15501; 15503;
 indigeat 08710; 15424; indigent
 03510; indiget 11702
 indigentia: 00716
 indignus: indignius 16215
 indoctus: 07919; 21727; indoctis
 22020
 indubitare: indubitanda 22513
 indubius: indubia 21121
 inducere: inducam 06520; indu-
 cis 00702; inductam 06313
 induere: induis 00701; indutus
 08705
 industria: 17902
 industrius: industrios 16606
 ineffabilis: 03506; ineffabile 16001
 inertia: 21104
 inesse: 11108; 19720; 19722; 19724;
 inesset 11821; inest 11917;
 14319; 15819; 19815; 21018;
 22110; 22807; insint 15902
 inevitabilis: inevitabiliter 17701
 inexcusabilis: inexcusabiles 08711
 infamis: infame 08618; infames
 08615; 08617
 infans: 16802; infantes 16222;
 infanti 17920; infantibus 17502;
 infantium 23011
 infantia: 07918
 infelix: 03409
 inferior: 11118; inferiore 11519;
 12706; inferiori 15518
 inferre: inferam 07815; inferat
 09718; inferatur 08216; infe-
 rendam 18001; intulerit 22118
 infligere: infixerit 02211
 infimus: 17619
 infinitus: infinita 14601; infini-
 tam 21802; infinite 01711;
 11403; 11403; infinitum 14524
 infirmare: infirmat 17809
 infirmus: infirmior 11118; infir-
 miora 12710; infirmioribus
 12709; infirmis 00712; infir-
 mius 22119
 infligere: inflicta 09710; infliga-
 tur 17720
 infractio: infractionem 05812
 infundere: infunditur 09509
 ingenium: ingenia 08013; ingenio
 15819; 21117
 ingens: ingentem 16718; ingenti
 02211; 22217; ingentia 14126;
 ingentis 17524; + ingentes
 08502
 ingressio: 22815
 inhabilis: inhabiles 17922
 inhaerere: 22516; inhaerens
 11303; inhaeret 11304; 12009
 inhiare: inhient 03417; inhio
 03211
 inimicus: inimicis 00916; inimi-
 cum 00606
 iniquus: 22118; inique 22117
 inire: ineunte 07511
 initium: 10413; initio 07905;
 14416
 iniuria: 12205
 inlecebrae: inlecebris 00615;
 22201
 inligare: inligasti 06319
 inluminare: inluminat 02404
 inluminatio: inluminatio
 00504
 inlustrare: inlustrantur 01922;
 inlustrat 01924; inlustrata
 02318; inlustrentur 02402
 inmensitas: 14203
 inmittere: inmittant 04405
 immobilis: 12009
 inmorari: 06213; 15116; inmora-
 mur 08914; inmoremur 08220
 immortalis: 04611; 07806; 09008;
 09301; 10701; 10918; 10919;
 11107; 11618; 13409; immortale
 13409; 13411; 13413; immorta-
 lem 04607; 04614; 05204; 07616;
 07907; 09303; 10724; 11214
 13404; immortales 04312;

- 13410; immortalia 04313; 04317;
13415
- immortalitas: immortalitate
05118; 05316; 08106; 09007;
10101; 11007; immortalitatem
05212; 10705
- inmotus: inmotumque 21124
- inmutabilis: 09607; 10303; 10307;
10314; 10920; inmutabile
10114; 10319; 10603; 10611;
10623; 11624; inmutabilem
10119; 10616; 10805; inmutabi-
libus 10310
- inmutare: inmutari 07521; 10804;
10814; inmutatam 10512; in-
mutetur 10805
- inmutatio: inmutatione 12818
- innectere: innectit 21921; 23004
- inniti: innitens 19618; inniten-
tem 17911
- innovare: + innova 22311
- innumerabilis: innumerabiles
09705; 14214; 14221; 21906;
innumerabilia 06408; innu-
merabilibus 06211; 08807;
19503; 22903; innumerabiliter
15227; innumerabilium 22004
- innumerus: innumera 06902
- inolescere: inolitarum 22003
- inopinatus: inopinata 06512
- inquam: 03619; 05116; 18517; in-
quit 03307
- inquinare: inquinari 22215; in-
quinatae 02008; inquinatam
22214
- inquirere: inquiramus 03105;
inquirat 22806; inquirendo
03114; inquirentes 09603; in-
quirunt 09604
- inquisitio: 19824; inquisitionem
13514; inquisitionis 08710
- inridere: inridet 22507
- insania: 18103; insaniam 00913
- insanire: insanit 20307
- insanus: 18510; insanos 00703;
02922
- inscitia: 19905
- inscitus: inscitum 18014
- inscribere: inscribi 06308
- inseparabiliter: 07516; 09206;
10220; 10302; 10309; 10312;
10618; 10916; 11821; 11902
- inserere: 02808; inseruntur 17017;
insita 19527
- insidiari: insidiandum 07915
- insilire: insili 22022
- insinuare: insinuata 22525
- insolitus: insolita 22618
- inspicere: inspexit 11505; inspicere
11623; inspiciens 11815; inspi-
cientibus 11622; inspicimus
17312; inspiciunt 17522
- instabilis: 00810
- instanter: 18406
- instare: instabat 07117; instabi-
tur 06506; instandum 02907;
institit 07118
- instaurare: instaurant 17903;
instaurata 22009; instauratur
22314
- instituere: institueram 14521;
21901; institueramus 15011;
institui 19701; instituta 22009;
institutum 06811
- instruere: instruendi 20418
- instrumentum: instrumento
11015
- integer: 17921; integra 02512;
16915; 17211; 17815; 21120;
integri 21605; integris 03707;
integrius 14019
- intellectus: 01421; 01906; 02122;
04904; 21302; intellectu 01405;
01408; 01508; 01604; 05318;
11020; 14310; intellectum
04908; 10206
- intellegentia: 04124; 04707; 09203;
09319; 11907; 15824; intellegen-

- tiae 20505; intelligentiam 11908; 16008; 18810
- intelligere: 01206; 02107; 02206; 02405; 04708; 04710; 10204; 13201; 14314; 15316; 21617; intellectis 17801; intellecto 02301; 22404; intellegam 06020; 07502; intellegamus 15311; 22713; intellegant 22919; intellegantur 09310; intellegas 02407; 04709; 15312; 19406; 19812; intellegat 02214; 19002; intellegatur 10910; 19218; intellegebantur 16825; intellegendi 12422; 22221; intellegendo 04718; 09713; intellegendum 15321; 15726; intellegente 02201; intellegerem 03205; intellegeret 16819; intellegere-tur 18123; intellegi 02401; 02406; 06605; 10615; 11406; 13505; 14014; 14314; 15202; 15425; 15815; 22803; intellegis 08604; 14307; 14402; 14709; 15201; 15313; 15314; 15511; 15604; 17201; 18714; 20804; intellegit 02319; 03804; 07520; 10202; 10203; 10203; 11101; 11903; 12425; intellegitur 02202; 02406; 10205; 11219; 11723; 11804; 11807; 12520; 16708; 17917; 21817; intellego 01206; 07301; 08514; 09107; 09124; 13304; 13423; 13721; 13805; 14316; 14408; 14908; 15125; 15606; 18801; 18821; 19309; 19816; 20818; intelleguntur 11023; 11023; 11101; 11909; 16011; 22407; intellexero 01901; intellexi 01205; intelleximus 15209; intellexisse 11816; intellexisti 18908
- intelligibilis: 00504; 00513; 02315; intelligibili 01916; intelligibilia 02315; 11822; intellegibiliter 00514; 00515
- intendere: intendat 02120; 19905; intende 21901; intendimus 17016; intendit 21904; intendo 18109
- intentio: 10417; 10421; 10509; 10511; 21007; intentione 03222; 10518; intentionem 10714; 11817
- intentus: 04008; 04010; 10516; 01701; intenti 21004; intentissimo 18009
- inter: 37
- intercidere: intercidat 04712
- intercludere: intercludatur 03210
- interdum: 4
- interesse: 08514; 09406; 19715; interest 03002; 10713; 12612; intersit 09318; 22124
- interficere: interficiat 09717
- interim: 10
- interimere: 12021
- interior: 09610; interiora 13722; 15617; interiore 15824
- interire: 04119; 04120; 04207; 04210; 05315; 08222; 09009; 09207; 09305; 11222; 11311; 11419; 11501; 11619; 12202; intereat 04205; 04815; 07804; 08301; 11924; intereundo 07710; intereunte 07610; 09219; intereuntibus 04209; 04309; interierit 04807; 07522; interisse 04808; 08302; 08308; 10525; interit 04114; 04115; 04116; 07702; 08303; 08309; 12014; 12204; interiturus 04807
- interitus: 09305; 10520; 11209; 11801; interitum 09013; 10522; 11307; 11309; 11717
- intermissio: intermissione 19720
- intermittere: intermissum 04502
- interpellare: 23111

interpellatio: interpellatione
02307

interponere: interposito 03403;
12614; 18006

interpretari: 16623

interrogare: 21720; interrogando
06311; 19802; interrogandum
09118; interroganti 04721;
07810; 13605; interrogantur
08217; interrogares 13811;
interrogari 05619; 21116; 21202;
interrogas 13205; interrogasti
01617; 07608; 21222; interrogat
12220; interrogati 10717; in-
terrogatum 01909; 06317; inter-
rogatus 07513; 21117; 21120;
interrogemus 05720; interroges
02810; 03905; 07813; 16813;
interrogo 19703

interrogatio: interrogatione
22726; interrogationibus 05619

interrogatiuncula: interrogatiun-
culis 20313

intervallum: 11408; intervallo
09707; 10411; 11405; 16410;
21911; 21923

intestabilis: intestabilesque 08615

intra: 12603

intrare: 07706

intrinsecus: 00306; 05503; 13909;
13910; 13913

introducere: introducit 23006

intueri: 11824; 19015; intueantur
09601; intueatur 22508; intue-
bar 19424; intuemur 16213;
intuenda 21616; intuens 07010;
intuentis 11103; intuentur
17025; intuere 19718; intue-
rentur 21004; intueris 01907;
intuetur 11010; 11015; 11104;
11910; 12009; intuitus 14115

intus: 15620; 20101

invadere: invasisse 20406

invalidus: invalidior 17905; inva-
lidiores 17913; invalidissimo
20421

invenire: 08315; 08801; 08820;
10719; 13522; 15913; 16105;
20224; inveneramus 19202;
invenerimus 06918; 09013;
21501; inveniam 01017; 20626;
inveniat 04620; 06312; inve-
niebamus 15006; inveniemus
14224; invenienda 05106;
inveniendam 03119; inveniendi
16117; invenendum 15228;
inveniet 06718; 23013; invenie-
tur 12101; invenimus 10717;
10718; 19820; invenio 05617;
13922; 14206; inveniret 19617;
inveniri 03111; 06409; 08804;
13903; 14315; 14514; 14923;
15205; invenis 00401; 13525;
16501; invenisse 00307; 03110;
invenit 00603; 01014; 10721;
19807; 19808; 19808; invenitur
12615; 22606; inveniunt 01007;
inveniuntur 09113; 10812;
16604; invento 19018; inven-
tum 07613; 16205; 20620; in-
venturos 08014

inventio: 03106; 16317; inven-
tione 10720; inventiones 22006

investigare: 08006; 13901; investi-
ganda 16112; investigandis
22121; 23114; investigata 09312

invicem: 5

invictus: invictiores 11413; invic-
tissima 12023; invictissimo
22922

invidentia: invidentiae 11206

invidere: invideo 03415

inviolabilis: inviolabili 22906

invitare: invitat 04010; 20725

invitatio: invitationem 00402

invitus: 07003; invitos 12412

invocare: invoco 00506

- involvere: involutam 21705; involvaris 03208
iocari: iocandi 22015; iocantur 06613; iocatur 20307
iocus: ioca 06721
ipse: 49; ipsa 71; ipsae 4; ipsam 27; ipsarum 2; ipsas 2; ipsi 12; ipsis 8; ipsius 4; ipso 36; + 1; ipsorum 2; ipsos 9; ipsum 61
ire: 17621; 17706; 18008
irrationalis: irrationali 12704
is: 3; ea 96; eae 2; eam 69; eamque 1; eane 1; eaque 1; earum 6; eas 8; ei 25; eique 5; eis 11; eius 53; eo 117; eoque 6; eorum 23; eos 23; eosque 1; eum 28; eumque 2; id 183; idipsum 8; idque 6
iste: 17; ista 108; istae 3; istam 15; istarum 5; istas 3; isti 2; istis 14; istius 1; isto 4; istorum 5; istos 3; istud 26; istum 10
istic: 04215; 04723
istic: istuc 05516; 09118; 17118
ita: 173; itane 4
itaque: 31
item: 18
iter: 08121; itinere 17603; itineris 17514
iterum: 08306
iubere: iube 00910; iubeasque 01106; iuberis 21513; iubes 01704; 03917; iusseris 00914
iucunditas: 02803
iucundus: iucundae 02101
iudex: 20416
iudicare: 09614; iudicabit 16306; iudicanda 17309; iudicandus 16417; iudicat 09611; 09615; iudicatur 04124; iudicaverunt 22322; iudicavit 22909; iudicentur 19122
iudicium: 06001; 20419; iudicio 00708; 13210; 20409; 23114
iugum: + iugo 08502
iungere: iunctis 08409; iungerentur 16909; iungeres 14411; iungit 00606; iungitur 12514; 12722; iungunt 14620; 14621; 15604; + iuncti 08502
iunior: iuniores 16605
iurgare: iurgaret 20415
iurisconsultus: 20418
ius: 12313; iure 01221; 03406; 03802; 06601; 08518; 08614; 11503; 14920; 23022; iuris 00910; 20406
iustitia: 00708; 13615; 13624; 13701; 13703; 14219; 14820; 14905; 14912; 22204; iustitiam 13610; 13617; 14822; iustitiaque 22116
iustus: iustae 22914; iuste 00909; 02714; 23017; iustissimam 01414; iustissime 23008; iustum 01107; + iustissimam 16702
iuvenis: 17115; iuvene 18006; 18911; iuvenes 18817; 18919; iuvenesque 17503
iuxta: 10906; 18609
Labascere: labascit 18810
labefactare: 22917
labes: labe 02005; 11422
labi: 21119; labuntur 14505
labor: 14421; 22110; labore 03107; 18019; 21916; laborem 00313; labores 10815; laboribus 12421; 21103
laborare: laborabis 03115; laboramus 15913; laborandum 14325; 15403; laborante 11709; laborantibus 22710; laboratum 22219; laboratur 09510; laboro 06020
lac: lactis 22414
laceratio: laceratione 06315
lacerta: lacertarum 20814

- lacertus: lacertorum 17520
 laerima: laerimas 03915; lacrimis 03912; 04503; 04621
 laeus: lacu 17305
 laedere: 22718; laedat 03605; laedi 22719; laeserunt 22718
 laetari: laetando 10816; laeteris 01913
 laetitia: 02517
 laetus: laetissime 22211
 languescere: 20901; languescenti 17721; languescunt 17811
 languidus: languidi 17924
 lapis: 05416; 05417; 05421; 05422; 05601; 05601; 08805; lapidem 05514; 08518; 08519; 08805; 10513; lapides 05420; 17622
 lapsus: lapsum 19709
 lassari: 17603
 latere: 08013; 12813; 18203; 18703; 18724; 20403; 20502; lateat 18925; 19223; 20516; 20622; 21110; 21114; latens 19206; 19209; 19220; 19312; 19404; 20609; latent 08618; latentem 16022; 20221; lateret 19307; 20714; 21204; latet 18719; 18721; 18723; 18804; 18814; 18815; 18824; 18824; 18825; 18912; 19210; 19225; 19416; 19417; 20218; 20402; 20504; 20511; 20514; 20515; 20515; 20627; 20711
 latinus: latinae 21301
 latitudo: 14126; 14303; 14319; 15207; 15208; 15211; 15219; 15421; 15424; 15505; 15524; 15607; 15609; 15615; 15702; latitudine 09212; 14222; 15205; 15209; 15221; 15303; 15501; 15527; 15822; 15918; latitudinem 13720; 13824; 14226; 14227; 15511; 15520; 15707; latitudini 15217; 15514; latitudinis 13424; 15203; 15306; 15601; 15608
 latrare: latravi 20012
 latro: latronibus 01220; latronum 21125
 latus: 15603; latera 15024; 15114; latere 15019; lateribus 15518; laterum 15025
 latus: lata 13505; 13621; 13701; 13707; 21312; latam 13515; 14218; 20808; 21404; latissimam 21801; latissime 09518; latius 13903; latum 15305
 laudabilis: laudabili 08703; laudabiliter 16509
 laudatio: 22023
 laus: laudibus 16420; laudis 22419
 laxare: laxat 17809
 laxus: laxius 17721; laxo 18007
 legere: 14422; legant 08313; legentium 00402; legimus 08010
 lenis: lenia 21905
 lenocinari: lenocinante 06111
 lepusculus: lepusculum 16022
 lethargicus: lethargicis 17813
 levis: 14418; leve 17504; leves 18007; levia 21906; leviter 13914
 lex: 00517; 14915; lege 17616; 22906; legem 01414; 20113; legibus 00801; 00809; 00813; 22422; legisque 22921
 libellus: libellum 04007
 libens: 09317; 13716; libenter 16203; 19912; 20108; 21414; libenterque 07503; libentissime 06020; 09111; 16216; libentius 05704; 08404; 19004; 20101; 22524
 liber: 14412; libera 22210; liberum 00813; 22916; 22919
 liber: 00101; 02616; 04501; libri 07805; 07905; 09109; libris 06806; libro 04402; librorum 08008; 22009; libros 21023; librum 04504

- liberalis: liberalemque 02615;
 liberali 02516; liberalibus
 09514; 10717; liberaliter 13614
 liberare: liberandae 08704; libe-
 rari 14505; liberat 05702;
 22722; liberes 00406; 00407
 liberi: liberis 02711
 libertas: 22724; libertate 02715;
 22721
 libido: libidine 22307; libidinem
 02718
 licentia: 19703
 licere: liceat 04621; 10525; licet
 01220; 02403; 05402; 07315;
 10522; 14224; 16007; 16009;
 16624; 17312; 19406; 20726;
 21605; 22116; 22408; 22711
 ligneus: lignea 21819
 lignum: 04314; 04315; 05503;
 05503; 05601; 05610; 05611;
 05612; 05612; 07506; 10513;
 13616; ligno 07508
 lilium: 06101; lilio 06101
 linea: 01513; 01715; 01805; 01809;
 01816; 02411; 09208; 09212;
 09213; 10117; 14401; 14407;
 14410; 14521; 14523; 14601;
 14603; 14607; 14720; 14722;
 15007; 15017; 15019; 15021;
 15126; 15212; 15226; 15305;
 15310; 15406; 15408; 15409;
 15507; 15625; 15902; 15904;
 15907; 15907; 15909; 15913;
 lineae 14722; 15007; 15015;
 15106; 15124; 15302; 15305;
 15306; 15311; 15319; 15410;
 lineam 01520; 01707; 01809;
 14322; 14721; 15202; 15217;
 15226; 15707 15824; linearum
 15005; lineas 01707; 09701;
 14411; 14626; 15105; lineis
 14606; 14613; 14618; 14625;
 14705; 14707; 14713; 14726;
 14727; 14801; 14804; 14815;
 14911; 15003; 15006; 15102;
 15320; 15406; lineisve 14410
 lineamentum: lineamenta 17607
 lingua: 12807; 16804; linguae
 07019; 17102; 21301; linguam
 17104; 17109; 17116; linguas
 22008
 liquere: liqueat 16019; liquet
 19907
 liquidum: 09017; liquidissime
 07618; 21617; liquido 07616
 lis: litis 20411
 litterae: 21408; litteras 21401;
 21406; 21425; 21609; litteris
 00317; 08014; 21410; 22007;
 litterisque 07020
 litteratus: litterata 02622
 localis: 12714; locale 15810; loca-
 liter 11608; 11911; 12514; 12722
 locus: loculos 05501
 locus: 07716; 08701; 11211; 12505;
 16107; 20015; 21518; 21901;
 loca 14109; loci 16506; 16719;
 17204; 17322; 21521; 21622;
 22623; locique 11315; locis
 11021; 14104; loco 02912;
 04222; 04222; 05704; 07506;
 07712; 11102; 12516; 12519;
 12721; 13813; 13922; 14002;
 16002; 18411; 20717; 20718;
 20908; 21018; 21207; 21603;
 21604; locorum 14025; 14106;
 locum 01606; 07710; 07716;
 11401; 11609; 12513; 12801;
 17216; 17617; 17618; 17707;
 18517; 18606; 20921; 21520;
 21606; 21606; locusque 07708
 locutio: locutione 17101
 longanimitas: longanimitatem
 16623; 16704
 longitudo: 09212; 13704; 14303;
 14314; 15220; 15312; 15314;
 15421; 15523; longitudine
 14222; 15202; 15303; 15312;
 15424; 15526; 15822; 15918;

- longitudinem 13525; 13719; 13824; 14225; 14226; 14311; 14317; 14321; 15207; 15209; 15304; 15313; 15425; longitudi-
 nis 13424; 15908
 longus: 21615; longa 13505; 13621; 13626; 13701; 13707; 16704; 21311; longam 13515; 14218; 20808; 21404; longe 14; longaeque 1; longi 14511; lon-
 gior 16520; longiorem 16619; longiores 15108; longius 13903; 18506; longo 16619; longum 01707; 06212; 08815; 14318; 14403; 15203; 15212; 15221; 15616; 15701; 15703; 17406; 20909; 21007; 23103
 loquax: loquacissimorum 21023; loquacius 16121
 loqui: 06215; 16805; 16824; 16916; 17014; 17115; 17117; 19722; 22108; locuti 14424; locuturum 16811; locuturus 16912; loque-
 mur 16709; loquendo 21302; loquente 16821; loquentem 16812; 16820; loquentes 17103; loquentis 06010; loquere 06118; 07819; loquerentur 16809; 16906; loqueris 00703; 21218; loquimur 06308; 17119; 18819; loquitur 01919; 12807; 16803; loquor 22525; loquuntur 16805; 17107
 lucere: 07706; lucent 00515; 00515; 03602; lucet 01713
 lucifer: 21515; 21522
 luctamen: luctamine 17602
 luctari: luctatorum 17519; lucte-
 ris 02718
 ludere: ludendi 22015
 ludibrium: 00918
 lumen: 05709; 07705; 07718; 09509; lumine 07708; 07713; 16211; lumini 06003; luminis 15819
 luna: 00802; 01312; 01315; 03607; 22613; lunae 01318; lunam 01423
 lunaris: lunaribus 00804
 lustrare: 18506
 lustrum: lustra 00806
 lux: 00514; 00906; 02317; 03505; 03506; 07509; luce 02317; 02608; 16021; 16202; 21113; 22304; lucem 02019; 02114; 02814; 03602; 03604; 03708; luci 21510; 21515; 21523; lucis 00504; 00803; 03919; 04008
 Machinamentum: 17823; machi-
 namento 17818; 17907
 macrothymia: macrothymian 16623
 macula: maculisque 22210
 magis: 49; magisque 3
 magister: 07115; 23109; magistri 03612; magistris 17016; 17105; magistro 17110; magistros 17026
 magnanimus: magnanimum 01107
 magnificenter: magnificentius 16009
 magnipendere: magnipendenda 16012
 magnitudo: 16012; 16103; 16520; 16602; 16706; 19304; magnitu-
 dine 16004; 16106; 16504; 16515; 16611; 17410; 17806; magnitu-
 dinem 16716; 17520; 18109; 22721; magnitudines 16005; 16017; 17607; magnitudinis 09608; 12715; 16616; 17407; 21310
 magnopere: 4
 magnus: 22111; 22113; 22114; magna 03611; 06917; 07808; 08703; 09605; 11014; 16108; 16108; 16516; 16605; 20018; 22019; magnae 14125; 22323;

- magnam 00807; 15026; 15117;
 15419; 17314; 17314; ma-
 gnamve 17322; magnas 05617;
 17608; magni 13709; 14422;
 17206; 22106; magnis 07703;
 16420; 23114; magno 06906;
 17025; magnos 00806; ma-
 gnum 04615; 13817; 14421;
 16717
 maiestas: maiestate 01916
 maior: 10807; 12723; 12724; 16519;
 17623; 17703; 17707; 17916;
 maiora 17614; 17615; 18816;
 maiore 12713; 16409; 17706;
 17719; 17908; 18024; maiorem
 02411; 05606; 17205; 21522;
 21606; maiores 16614; 17301;
 17501; 18024; 18101; 19301;
 maiori 17714; 17720; maioribus
 17616; 17718; 17815; maioris
 16506; 17610; maiorum 17512;
 maius 03303; 05608; 11315;
 16319; 16322; 16326; 16517;
 17204; 17315
 maledicere: maledicentes 22308
 malitia: 00418; 12316
 malle: malit 08708; mavis 04610;
 malo 13210
 malus: mala 00610; 00816; male
 01222; 02922; 06321; 19704;
 mali 00304; 22305; malis 00610;
 00814; 22020; 23106; malo
 03208; 03319; 22715; malorum
 00615; malum 00411; 00413;
 03306; 03314; 09801; + malum
 03311
 manare: manant 00815
 mancipium: + 20118
 mandare: manda 00317; man-
 davi 01509
 mandatum: 23107; mandata
 07020
 mandere: mandendo 06410
 manere: 00518; 02212; 02817;
 03123; 03214; 04308; 04309;
 07516; 07519; 08204; 10512;
 11116; 23101; maneat 21120;
 maneat 04308; 04711; 07516;
 07605; 07610; 07902; 07904;
 09607; 10605; 13924; 15609;
 manebit 04801; 04804; manent
 12504; 12515; manente 07518;
 11114; 12605; 12623 23101; ma-
 neret 10920; manet 05309;
 05310; 05314; 07901; 07904;
 07906; 07906; 10603; 10904;
 16915; 20508; 20509; 21307;
 mansura 10624; 04713; mans-
 urum 03211; 04802; 04805
 manifestus: manifesta 19801;
 manifestiores 10811; manife-
 stioris 21902; manifestiorque
 21817; manifestissimum 04719;
 manifestum 01708; 01709;
 08011; 08903; 08919; 09710;
 10512; 10618; 10723; 11115;
 11617; 12018; 12310; 14320;
 14901; 15213; 15503; 15520;
 16512; 17816; 18411; 18413;
 18814; 19305; 21309
 mansio: 22319
 manus: 08008; 12807; manibus
 07121; manum 19709
 marcescere: marcescunt 12415
 marcidus: marcidi 17923
 mare: maria 22613; marisque
 15816
 mas: 16909; mares 16821
 mater: 05819; matre 22416; ma-
 trem 06302; 22413
 materia: 00808
 maximus: maxima 10118; 14502;
 maxime 11; maximeque 4
 medicina: medicinae 22308
 medicus: 03901; 04009; medici
 02013; 03803; 17810; medicum
 02102
 mediocris: mediocriter 14919;
 15418

- medius: media 09502; 15114;
 medio 01712; 09703; 15105;
 15123; 15414; 17713; medium
 09213; 10117; 10117; 15103;
 15301; 15306; 15311; 15319;
 15322; 15323; 15402; 15617;
 15923; 17618; 20913
 mel: 06102; melle 06102
 melior: 10215; 11411; 11824;
 12217; 12218; 12519; 12612;
 12716; 14712; 14801; 14803;
 15826; 15904; 15904; 16519;
 meliora 12712; 12715; meliore
 11526; 11704; 17907; meliorem
 11712; 13611; 14714; 15902;
 15903; 15914; 16402; 20616;
 22223; meliores 19923; melio-
 resque 05708; melioribus 00415;
 melioris 05904; melius 00617;
 04402; 05707; 06310; 08611;
 08617; 10217; 11522; 11804;
 12408; 14217; 15226; 15909;
 15916; 16212; 16308; 16319;
 16322; 16517; 22206; 22612;
 22616; 22626; 22701; 22808;
 23019; meliusque 03804; + me-
 lior 03309; + melioris 03310
 membrum: membra 10512;
 12415; 17215; 17811; 21426;
 21504; 21605; 21808; membris
 16604; 17210; 17211; 21921;
 membrorum 15920; 16519;
 16524; 16602; 16711; 17510;
 17902; 21916; membrorumque
 16809
 meminisse: 14014; 15621; 19317;
 meminini 07811; 08221; 13925;
 14016; 14024; 15720; 18803;
 20613; meministi 14022; 15719;
 20302; 21623; meministine
 14015; 20610
 memorabilis: memorabilem 07707
 memorare: memoratis 18721;
 memoravimus 06623
 memoria: 10415; 10416; 10419;
 14010; 14106; 14201; 15817;
 21923; memoriae 00309; 01509;
 07020; 09509; 23107; memo-
 riam 09409; 10518; 14104;
 18809; 22002; 22011
 mendacium: 07017; mendacio
 09808; mendaciorum 06611
 mendax: 06603; 06608 mendaces
 06615
 mens: 02004; 09610; 19821; 19904;
 20520; mente 09119; 17308;
 19720; 19909; 20015; 20518;
 mentem 01904; 02423; 06406;
 16308; 16802; 21321; mentes
 01920; menti 01919; 19724;
 19815; mentibus 01924; 03223;
 mentis 03005; 11817; 13713;
 14404; 19823; 19902; 20805;
 21102; mentium 03506
 mensis: menses 00804
 mensura: mensuris 13516
 mentio: 14017; 15002; mentionem
 13823
 mentiri: mentientes 06616; men-
 tientibus 06608; mentitur
 06610; mentiuntur 06613
 mercator: mercatorem 17604
 merces: mercedis 21726
 merere: meruerit 06415
 mergere: mersi 03806; merso
 06713
 meritum: merita 00710; meritis
 23007; merito 20009; 22707
 merula: merulae 06013
 merus: meram 00314; 14321
 meta: metas 22725
 metiri: metienda 06715; metiun-
 tur 15814
 metuere: 06503; 22201; metua-
 mus 21122; metuas 20314;
 metuebatur 22517; metuendae
 10819; metuendam 07803;
 metuendo 10817; metuendum
 09801; 11923; 11924; 12413;

- 20417; metuendumne 16103;
metuens 18225; metueres
02509; metuit 22211; metuo
18213
metus: 08112; 18212; 22113; me-
tum 18301; 22121; metu 02506;
02506; 17822; 02505
meus: 6; mea 18; meae 6; meam
5; meas 2; mei 4; meis 2; + 1;
meos 4; meum 7
migrare: migrasse 15608
militia: militiaeque 22013
mille: milia 04119
milleformis: milleformes 22016
mimus: mimi 06610; mimos
06803
minus: minimae 15112; mi-
nime 00709; 01014; 05504;
18208; 19420; minimum 09619
minor: 17701; 17703; 17705; 17719;
22121; minora 17616; 17717;
18817; minore 21603; 21604;
minorem 05607; 12724; 17709;
17714; 21604; minoreve 16409;
minori 17708; minoribus 12714;
minoris 17704; minus 38; mi-
nusque 3; minusve 1
minuere: minuuntur 17504; mi-
nuatur 18104; minui 04712;
11403; 12512; 17202; 18018;
18021; minuitur 11318; 11319;
11319; 11408; minutae 00616;
minuunt 00616; minuuntur
16612
mirabilis: mirabile 06813; mira-
biliora 17220
miraculum: miracula 22006;
22507; miraculo 20916
mirari: 16601; 20814; mirabamur
07208; miramur 18107; 20208;
mirandum 02413; 13418; mir-
andus 02712; 17905; miror
04118; 05718; 06720; 06908;
08304; 15718; 16523; 17106
mirus: mira 15710; 15818; 22411;
miram 08501; mire 15517;
17305; miro 11911; mirum
15917; 16704; 18619; 07416
miser: 04703; misera 21708;
21709; misero 07804; miserum
04627; 04703; 04706
miserabilis: miserabili 22307;
03409
miserari: miseranda 17307; mi-
serandum 22418; miseraretur
08104
miseria: 04704; miseriae 03915;
miseriam 08107
mittere: 07910; mittendae 08111;
mittis 08815
mobilis: mobilioresque 17808
moderatio: 15414; 17912
moderatrix: 07018
moderatus: 17808; moderata
04005; moderatissime 23008
modestus: modeste 03606
modicus: modicum 04008
modificare: modificat 17901
modulari: modulandi 22016
modulus: modulo 21013
modus: 04503; 23111; modis
07504; 10810; 15720; 22903;
modo 117; modorum 22905;
modos 11007; modum 02904;
03414; 03915; 03916; 04105;
08018; 15415; 18025; modum-
que 21810
moles: 12723; 12801; 17902; 17909;
mole 11412; 12713; 16108;
16605; 16711; 17908; molem
17519; moli 12804; molibus
12714; molis 11417; 12812;
12820
molestia: molestiae 02703; mole-
stiam 18002; molestias 02302;
22111
molimen: moliminum 22006
moliri: moliaris 04212; molieba-
ris 09124; moliens 22920; mo-

- lior 00306; 02814; molitur
 16105; 21918; moliuntur 22106
 mollis: molli 10902; mollia 21905
 mollitudo: 06103
 momentum: momenta 10511;
 18822; momento 03712
 monere: moneo 14327; 21022;
 moneret 21011; monuerit 01519
 mons: + montem 16701
 monstrare: monstrantur 08703;
 10917; monstraret 03901;
 monstratum 12003; monstrave-
 rit 14616
 monstrum: 08416; 08419; mon-
 stra 06510
 monstruosus: monstruosa 17214;
 monstruosum 07610
 monumentum: monumentorum
 22010
 mora: moram 21522; morarum
 06518; 10411; 20605; moras
 07815; 21609
 morari: moramur 02415; more-
 mur 06101; moreretur 21202
 morbus: 02015; 03914; 22308;
 morbi 03808; 08219; morbis
 02601; morbo 18103; morbos
 10815
 mori: 03207; 04111; 04210; 05220;
 10517; 10819; 10922; 11723;
 11922; moriatur 07619; mori-
 tur 04111; 07802; 11716; 11803;
 11809; 11921; moriuntur 11808
 morigerus: morigera 02622
 mors: 00618; 00717; 07711; 07719;
 09716; 09802; 10310; 22117;
 22118; 22516; morte 07714;
 09304; 10626; mortem 02302;
 07704; 07803; 21412; 21503;
 22201; 23021; mortis 02506;
 07714; 08112; 09208; 22113;
 23023
 morsus: morsu 17303
 mortalis: 01101; mortale 10319;
 10319; 13414; 19012; 19016;
 19017; 19020; 19022; 19023;
 19024; 19105; 19110; 19111;
 19207; 19207; 19318; 19321;
 19322; 21806; mortalem 09309;
 mortali 19022; 23020; mortalia
 13404; mortalibus 04307;
 04311; mortalius 02005; 22316
 mortuus: 07907; mortua 11719;
 mortuam 08016; mortuo 04210;
 mortuum 11722; 11807
 mos: 06213; more 00906; 16309;
 morem 19004; 19701; 04009
 motio: 19901; motionum 15921
 motus: 00810; 10322; 10418;
 10522; 11622; 11702; 20921;
 21912; 21915; motu 06713;
 10511; 10521; 11701; 11707;
 13816; 16810; 16818; 17712;
 21019; 21902; motum 05812;
 05909; 10421; 10602; 20815;
 20901
 movere: 16724; 20823; motum
 10523; moveant 14207; mo-
 veat 06410; 10406; 10513; 22901;
 movebantur 20924; movendis
 17601; movendum 17806; mo-
 vent 00709; 13103; movente
 10503; 10515; moventis 10509;
 moveret 14917; moveri 04601;
 10405; moveris 01918; 21106;
 moverit 13316; moverunt
 16304; moves 17315; movet
 01914; 05314; 05603; 07112;
 07404; 07410; 07911; 10316;
 10317; 10318; 10321; 10401;
 10403; 10403; 10508; 10510;
 13923; 14004 14819; 15816;
 16119; 16217; 16622; 19910;
 20624; movetur 06211; 10316;
 10316; 10318; 10404; 10407;
 10503; 11609; 11703
 mox: 2; moxque 1
 muliebris: muliebri 08615; 08704
 mulier: 08705; mulieres 08616
 multimodus: multimoda 22006

- multipes: multipedem 20909
 multiplex: multiplicem 04517;
 multipliciter 21913
 multitudo: 14502; multitudinem
 21704
 multus: multa 21; multae 1;
 multaque 1; multarum 1; mul-
 tas 6; multi 4; multis 6; multo
 22; multos 2; multum 19
 mundare: mundari 22224; mun-
 dati 22304; munda 01019
 mundatio: mundationis 22207
 mundus: 00516; 00803; 04801;
 04810; 04815; 08222; 12602;
 mundos 14215; mundum 00409;
 04801; 04804; 04808; 04809;
 04810; 05205; 05206; 08301;
 12603; 14214; + mundum 22310
 mundus: mundi 11314; 13817;
 17618; 22111; 22201; mundis-
 sima 21722; mundissimam
 22104; mundissimus 09403;
 mundo 05315; 12319; 13509;
 mundos 00501; + mundum 22314
 munire: munita 21007
 munitio: 18810
 munus: munere 03803; 22518
 musca: muscas 13814
 musica 10708; musicis 06015
 mutabilis: 10806; mutabile 10302;
 10303; 10317; 10403; mutabi-
 lem 10607; mutabilia 10505;
 10508; mutabilium 00810
 mutabilitas: 11620; 11705; muta-
 bilitate 11623
 mutare: 10824; mutari 10309;
 10321; 10516; 10822; 18822;
 mutato 10308; 10821; mutatum
 10524; 10911; mutatur 10508;
 mutentur 10905; mutet 07605;
 mutetur 10401; 10406; 10508;
 10511; 10907
 mutatio: 10515; 10521; 10521;
 10602; 10801; 10808; 10811;
 10905; 10921; 18822; mutatione
 10520; mutationem 10522;
 10823; 10910; 18818; mutatio-
 nes 10818; mutationum 10923
 mutus: muti 16824; mutos
 16823; 17114; mutum 16817
 mutuus: mutua 16704
 mysterium: mysteriis 13508

 Nam: 185; + 1
 namque: 11
 narrare: narras 07614
 nasci: 05314; 05219; 16904; nas-
 cantur 17212; nascatur 04205;
 nascitur 06813; nascuntur
 05915; nato 09804; 17312;
 natos 16906; 21002; natum
 05509; 16808; 16814; 22506;
 natus 09418; 16805; 17114
 nasus: 18607
 natura: 05209; 05221; 05308;
 05310; 05912; 05913; 06002;
 06407; 06606; 06607; 06810;
 11206; 11526; 11605; 11623;
 11704; 19407; 21917; 22613;
 22621; 22702; naturae 01317;
 12519; 16617; 17616; 21115;
 22421; 22911; naturam 05208;
 05217; 08018; 11511; 11819;
 12420; 13311; 13312; 17706;
 21909; naturarum 11826; na-
 turis 12713; 13214; 16010
 naturalis: 17209; naturali 12709;
 17712; naturalia 17218
 naufragium: 06514
 navigare: navigantibus 05812;
 navigari 01609
 navis: navim 01605
 ne: 75
 nec: 168
 necare: necatum 17303
 necdum: 07522
 necessarius: necessaria 02104;
 02207; 02207; 02311; 14423;
 necessariam 08707; necessario
 10221; 10516; 10818; 10822;

- 11116; 13716; 19622; 20605;
 23101; *necessarios* 02914; *ne-*
cessarium 02105; 02615; 07518;
 17209
necesse: 01505; 02014; 04202;
 04221; 04917; 07902; 07903;
 08210; 10115; 10220; 10505;
 10605; 11318; 11511; 11619;
 12315; 14113; 14121; 14123;
 15108; 15218; 5910; 17705;
 18315; 18316; 22611
necessitas: 02910; 11109; 20110;
 20113; *necessitate* 07019;
 10916; 06808; *necessitates*
 02820; *necessitatibus* 00814
nectere: *nexa* 19513
nefarius: *nefarium* 20617
nefas: 23111
negare: 02514; 04206; 04816;
 05820; 06503; 13305; 13807;
 14304; 18905; *negabis* 04123;
 16521; 18303; 19408; *negabitne*
 07401; *negandae* 06001; *negan-*
dum 17423; *negari* 18912;
negas 07201; 07204; 07408;
 18812; *negat* 04819; 07908;
 08407; 10116; 10119; 10808;
 17804; 18823; 18922 21925; *ne-*
gatum 02919; *negatur* 10706;
 11311; *negaverim* 16907; *nega-*
verit 16522; *negavit* 01721;
negem 05510; *neget* 16221;
nego 01616; 07105; 07203; 17001
neglegenter: 19703
neglegere: *neglecta* 17308; *ne-*
glectam 20113
negotium: 01704; 04014; 04401;
 06614; 17802; 20315; *negotio*
 01605; 22112
nemo: 27; *nemoque* 1; *neminem*
 3; *nemini* 1
nempe: 02315; 19406
nequam: 08619
nequaquam: 15313; 17612
neque: 86
nequire: 01803; *nequeant* 12424;
nequeat 07507; 15308; *ne-*
queunt 16921; 22803; *nequit*
 02008
nervus: *nervi* 17921; *nervis*
 17807; 18107; *nervo* 18009;
nervorum 17818; 17912; *nervos*
 17807; 17814
nescioqui: *nescioquam* 07912
nescire: 02421; 04609; 07109;
 15509; *nesciant* 07921; *nesci-*
antur 06515; *nescias* 01422;
 04411; *nesciens* 00417; 16317;
nescimus 08011; *nescio* 00305;
 00315; 01101 01120; 02915;
 03013; 04009; 04516; 04518;
 04602; 04608; 06908; 07011;
 07219; 07801; 08416; 08609;
 08616; 08910; 09122; 09208;
 13105; 14717; 15508; 16316;
 16723; 16901; 17109; 17314;
 17914; 18119; 20214; 20722;
 21701; 21818; *nesciretur* 19617;
nescit 18106; *nesciunt* 01506
neuter: *neutra* 20304; *neutrum*
 01211
ni: 06510; 16408
niger: *nigrum* 10901
nigrescere: *nigrescat* 07604
nihil: 227; *nihilne* 4; *nihilque* 14
nihilominus: 6
nihilum: 11307; 11309; 11312;
 11312; 11321; 11321; 11404;
 11422; 11708; 12206; *nihilo*
 00409; 02702; 03302; 20915
nimis: 9
nimius: *nimia* 17214; *nimio*
 17814; *nimumque* 21024
nisi: 192
nisus: *nisu* 17910; 20915
niti: *nitens* 10209; *nitentem*
 10207; *nitimur* 03317; *nititur*
 18918; 19819
nitor: 03608; *nitore* 03013
nix: *nivem* 07607

- nobilitas: nobilitate 02913
 nocere: 12018; nocet 00418
 nodus: nodos 17520
 nolle: 06213; nolebat 07115; noli
 04408; 07806; 18210; nolim
 05618; nolis 17108; nolit
 22107; nollem 20312; nollet
 06901; nolo 16813; noluerunt
 01516; noluisti 00501; nolumus
 16918; nolunt 03108
 nomen: 06415; 10824; 14010;
 15609; 20518; 21305; 21314;
 21317; 21320; 21409; 21421;
 21501; 22306; nomina 05608;
 13818; nomine 04911; 06309;
 06402; 08605; 08810; 14322;
 18115; 21322; 21423; 21508;
 nominibus 14324; 15325; 16320;
 22901; nominis 21401; 21412;
 21425; 21511; 21608
 nominare: 06113; 13213; 21301;
 nominamus 19909; nominant
 01521; nominarem 13219;
 19619; nominari 17322; nomi-
 nas 21221; nominatur 07002;
 08619; 10715; 19822; 19904;
 nominetur 06505
 non: 1013
 nondum: 15
 nonne: 49
 nonnihil: 4
 nonnullus: nonnulla 4; nonnullae
 1; nonnullam 3; nonnullarum
 1; nonnulli 2; nonnullis 1;
 nonnullos 2; nonnullum 1
 nonnumquam: 2
 nos: 95; nobis 53; nobiscum 2;
 nobismetipsos 1; nosmetipsos 1;
 nostrum 3
 noscere: norunt 09417; 09604;
 nosci 01410; noscitur 01407;
 nosse 01207; 01302 01308;
 01314; 01405; 01802; 01811;
 04513; 04621; 04713; 07116;
 09505; 13207; 13426; 14419;
 15120; 17105; 17306; 19610;
 20211; nossemus 07117; nosset
 17116; nosti 01207; 01207;
 01302; 01309; 01314; 01521;
 01521; 01601; 01718; 01808;
 01809; 01811; 04621; 13606;
 14308; 14613; 18916; noverim
 04511; 04511; noverimus 09508;
 noverit 01419; 03906; novi
 01005; 01306; 01307; 01406;
 01518; 01522; 01820; 03705;
 16820; 16901; novimus 08013;
 novit 00903; 03802; 07918;
 08109; 17110
 noster: 4; nostra 17; nostrae 6;
 nostram 8; nostras 2; nostri 2;
 nostris 3; nostro 5; nostros 2;
 nostrum 11
 nota: 15322; 15323
 notare: notat 15320
 notio: 21311
 notitia: 01902; notitiam 09506
 notus: 20910; nota 15524; 21017;
 22622; 14522; notisque 13214;
 notissima 13219; notissimo
 00907; notissimum 17408; no-
 tissimus 16820; notum 10704
 novus: nova 22009; novo 06309;
 novum 20112
 nox: nocte 03814; noctem 00803;
 noctis 00804
 noxius: noxiasque 14504; no-
 xium 17214; 17303
 nudus: nudam 03403
 nugatorius: nugatoriis 22917
 nullus: 11; nulla 48; nullae 3;
 nullam 15; nullas 2; nulli 3;
 nullius 7; nullo 56; nullum 12
 num: 11
 numerare: numeramus 07406;
 numeranda 17222; numerandi
 22017; numerandum 08812;
 numerantur 17214
 numerositas: numerositatis 21123

- numerus: numero 13925; 21701;
 numerorum 10607; 16617; nu-
 merum 21704; 22009
 numquam: 25; numquamne *I*
 numquid: 05019; 07118; num-
 quidnam 05002; 05108; 06217;
 07115; 08316; 08319; 09409;
 09412; 13906; 15625; 20416;
 21118
 nunc: 89
 nuntiare: nuntiat 12811
 nuntius: nuntio 12810
 nuper: 20906
 nusquam: 7
 nutare: nutent 05212
 nutrimentum: nutrimenta 17903;
 17904
 nutrire: nutriendus 03517; nu-
 triti 22414; nutritur 22416
 nutrix: nutricum 20106
 nutus: 00912; 17806; 17912; 17921;
 nutibus 16809; nutu 14424;
 17617; 17805; 17818; 17907;
 nutum 17820; 18016

 O: 3; + *I*
 ob: 15
 obambulare: obambulavit 07916
 obdormire: obdormieris 18424
 oberrare: oberratis 08006
 obicere: obiectum 06003
 obiurgare: obiurgato 01706
 oblivio: 09413; 10715; oblivione
 09421; 09501; 09515; 10626;
 10725; oblivionem 09718; 10704
 oblivisci: oblitum 09305; 09408;
 15718; oblitus 19601; oblivisci-
 tur 17122
 oboriri: oboriatur 12203
 obruere: obruatur 03002; obru-
 tas 09515
 obscurus: obscura 02609; obscu-
 rissima 23012; obscurissimis
 22121; obscurius 15418; 23106;
 obscurum 09511
 obsecrare: obsecro 03903; 15612;
 16923; 18621; 20424
 observans: observantissime 22619
 observare: observabo 23116
 obstare: obstat 07419
 obtemperare: 21513; obtemperat
 00720; 02013; obtempero
 04412; 09316
 obtinere: 10805; 20412; obtineat
 15321; obtinebimus 11503;
 obtinent 22623; obtinente
 11705; obtinet 11609; obtine-
 tur 16106
 obviam: 17704
 occasus: occasum 08309
 occidere: occidat 04817; 09222;
 occiderit 04810; 22503; occidet
 04822; occidis 04809; 04810;
 04818; occidit 04809
 occultare: occultata 21115
 occultus: occulta 01317; occul-
 tiore 13816; occultissimis
 06514; occultorum 16618
 occupare: 17204; occupabat
 21522; occupant 17216; 21519;
 occupanti 12513; occupantur
 21519; occupasse 20407; occu-
 pat 11315; 11401; 12801; occu-
 patus 10714; occupet 16719;
 occupetur 17701
 occupatio: occupatione 16506;
 occupationes 23115
 occurrere: 07317; 13702; occur-
 rant 08808; occurrat 01016;
 06402; 17708; occurrerit 04004;
 occurrit 07301; 14302; 21508
 oculus: 03717; 09617; 12807;
 20712; 20714; 20718; oculi
 00410; 01909; 02004; 03508;
 05721; 09709; 14116; 15923;
 15924; 16214; 18218; 18307;
 18309; 18320; 18414; 18503;
 18523; 18601; 18604; 18610;
 18805; 20621; 20710; oculis
 01920; 01924; 02202; 09614;

- 11906; 11908; 14020; 15706;
 15710; 16208; 16825; 18310;
 19906; 20619; 20704; 20904;
 21520; 22614; oculo 15824;
 16019; oculorum 02602; 02719;
 06001; oculos 00912; 02001;
 02003; 02108; 02114; 02607;
 03605; 03920; 04118; 05818;
 08015; 09609; 13713; 18221;
 18421; 18505; 18511; 18715
 20611; 20701; oculum 02211;
 16020; 22224
 odisse: 22418; oderim 01221;
 oderimus 22717
 odor: odore 06102; 17305; odo-
 rem 20106; odorum 21907
 offendere: offendebare 07011;
 offenderet 22912; offendimur
 16409
 offensio: offensiones 10815
 offerre: oblatum 02920; offerren-
 tur 02614
 officium: 02710; 02915; 03614;
 07415; officia 17424; officiorum
 22011
 olere: 03001
 olfacere: 06106; olfaciendi 18118;
 olfaciendo 21908; olfactus
 18722
 olfactus: olfactu 18915; 20322
 olim: 08903
 olympionicus: olympionicum
 17602
 omittere: omittam 10607; 10808;
 18102; omittimus 08007
 omnifariam: 22216
 omnimodus: omnimoda 22517;
 omnimodam 21503; omnimodo
 17913
 omnino: 80
 omnis: 45; omnisque 4; omne 50;
 omnem 9; omnes 28; omni 19;
 omnia 74; omnibus 26; om-
 nium 17; omniumque 1
 onerosus: onerosam 02702; one-
 rosum 21714
 onus: oneris 17611
 opacus: opaco 20908
 opera: operam 02010; 02711;
 23105
 operari: operamur 09406; opera-
 tur 05101; 10522; 12418
 operosus: operosius 09712; 20202
 opifex: opificum 06705; 22004
 opinari: opinati 11811; opinemur
 08011; opinor 03314; 04108;
 04123; 06316; 06709; 07014;
 07408; 08212; 08521; 08620;
 08907; 10811; 13104; 13405;
 14401; 14921; 15117; 15125;
 15901; 15912; 16016; 16418;
 16521; 17410; 18410; 18812;
 18820; 19313; 19501; 19604;
 19806; 19908; 20302; 21420
 opinio: 13724; opiniones 14504;
 17316
 oportere: 21112; oportet 06007;
 11307; 11522; 15711; 16713;
 17004; 19317; 21503; oportuerit
 23014
 opponere: opposuimus 11213
 opportunus: opportuna 17221;
 opportunam 17409; opportune
 17401; opportuniorem 23116;
 opportunius 21010; 23107; op-
 portuniusque 18001; opport-
 unum 19124
 opprimere: oppressos 22716;
 opprimat 17910; 21715; oppri-
 mit 12413
 oppugnare: oppugnata 20415
 ops: ope 10409; opem 02811;
 05702; 22711
 optare: 03008; optabis 02821;
 03115; optanda 19710; optan-
 dum 07715
 optimus: optima 15914; optime
 01103; 03101; 07408; 18801;

- 22413; optimi 03613; + optimum 03310; 03312
 opus: 02003; 03223; 03708; 04502; 09201; 10414; 11701; 12015; 15115; 18112; 19901; 22417; opera 05918; 06802; opere 02215; 22207; operibus 06803; operis 20606
 orare: ora 00316; 04509; oratum 04511; oravi 01111; 01113; 01506; oremus 05706; oro 00915; 01104; 03714; 04012; 05516; 07811; 08306; 18108; 19504; 21109
 oratio: 07916; oratione 08012; 23110
 orbis: orbes 00806
 ordinare: ordinaretur 22911; ordinat 21916
 ordinatus: ordinata 11623; ordinatissime 22309; ordinatissimo 11707
 ordo: 11118; 23019; ordine 03613; 03614; 12520; 12520; 12706; 12709; 13603; 22708; ordinem 01318; 03609; 03619; 03719; 04719; ordines 22012; ordinibus 00808; ordinis 22921
 oriens: oriente 07506
 origo: 11118
 oriri: oriturum 22503
 ortus: 00807; ortumve 11510
 os: ore 21305; 21314
 ostendere: 03515; 03709; 06117; 09124; ostendam 13521; ostendat 03803; 03907; 07104; ostendatur 11502; ostende 01006; 05119; 20606; ostenderis 18222; ostenderit 03318; ostendi 02815; 03410; ostendimus 17203; ostendis 00412; ostendit 11910; 15821
 ostentare: ostentant 08616; 16716
 otiosus: otiose 02912; otiosi 01701
 otium: 08116; otio 02516; 02702; 08112; 13102
 ovis: 05815
 ovum: ova 06204; 06206; 06207; 06420
 Pacatus: pacatissime 06316
 pactum: pacto 01204; 01213; 04701; 05021; 06219; 06820; 10919; 11203; 12216; 14221; 18515; 19611; 20817; 21422
 paene: 9
 paenitere: paeniteat 18502; paenitet 19702; 22801
 palaestrita: palaestritae 17519
 palma: palmam 21020
 palpitare: palpitantem 05708; palpitantes 20814
 panis: panem 00706
 par: 01820; 22625; 22626; pares 01713; 14626; 14627; 14703; 14708; 14806; 14816; 15014; 15015; 15024; 15123; paresne 15106; pari 11522; 18011; paria 14816; 14903; paribus 14704; 14712; 14718; 14802; 14804; 14815; 14911; 15003; 15004; 15006; 15102
 paratus: 00909; 13604; 20419
 parcere: parcendum 03616
 parentes: 16913; parentibus 05915; 16912; 17002
 parere: pariat 17916
 paries: 03602; 04916; 04919; 05301; 05403; 07603; 07603; 07605; parietem 04909; 04910; 04912; 05403; 05404; parietis 04914
 parilitas: 15007; parilitatem 14913
 pariter: 01713; 01714
 pars: 09414; 09713 11314; 11317; 11322; 11708; 12803; 15020; 16409; 21424; 21512; 21521; 21603; 21603; parte 00414; 01712; 06415; 06502; 06508;

- 06915; 08410; 08802; 09105; 00904; 01005; 01015; 01017;
 12416; 12509; 12817; 12818; 01102; 05706
 12819; 14402; 14524; 14602; patere: pateat 01001; patent
 14720; 15021; 15118; 15212; 14701
 15220; 15518; 16502; 20304; pati: 04918; 11403; 12412; 18222;
 21118; 21510; 22512; 22912; 18408; 18415; 18513; 18615;
 partem 01407; 06003; 06410; 18617; 18715; 18717; 18812;
 11407; 17710; 17715; 22024; 18819; 18912; 20612; 20618;
 22921; partes 07221; 10410; 20701; 20702; 20706; 20712;
 11402; 12812; 12820; 15106; 20714; 22308; passi 18805;
 15123; 16410; 18218; 18806; passum 18725; 18807; pass-
 20913; 20923; parti 07304; urum 02704; paterentur 18219;
 partibus 10411; 12802; 12808; pateretur 18224; 20719; pateris
 12815; 13818; 15321; 15322; 18404; 18409; 18512; 18514;
 15521; 15917; 21210; 21502; patiantur 18222; 20710; patia-
 partis 12805; + partibus 03308; tur 15318; 18216; 18302; patie-
 + partis 03310 risne 20409; patimur 18325;
 particeps: 15807 18402; 18402; patitur 00808;
 particula: 12813; 19014; particu- 05907; 05908; 05909; 10121;
 lae 12804 10910; 11318; 12412; 12818;
 particulariter: 12602 18204; 18218; 18804; 18815;
 partim: 10 18824; 18913; 20715; 20715;
 partiri: 21620; partiuntur 22902 20719; 22215; patiuntur 13917;
 partitio: 18120; partitionumque 17026; 18415; 18416; 18417;
 07310 18617; 18618
 parum: 8 patiens: patienter 06007; 14416;
 parvulus: parvulis 22415 16113
 parvus: 16914; parva 09315; patientia: 06518
 11002; 14115; 14121; parvam patria: 00905; 13203; patriae
 17322; parvas 14122; parvo 08704; patriam 13206; 13211
 14124; parvos 18007; parvum patrimonium: patrimonio 02911
 01703; 05212; 17610; 17907; patrocinium: 21820
 17910 pauci: 07918; pauca 07501; pau-
 pascere: pascit 23006 cis 00401; 00403; 00412; 00907;
 passio: 12811; 18721; 18823; 16007; paucissimis 03404; pau-
 19001; 19205; 19208; 19220; corum 23001; paucos 09418
 19225; 19303; 19305; 19311; paulatim: 17611; 19124
 19404; 19417; 20516; 20609; paulisper: 18207
 20622; 20623; 20627; 20711; paulo: 12
 20713; passione 18725; 19305; paululum: 08306; 18008
 passionem 12805; 18719; 19001; peccare: 19318; peccantes 22717;
 19222; 19306; 20220; passiones peccet 18908
 10813 peccatum: 23021; peccata 22717;
 pater: 00502; 00502; 00502; 00503; peccato 00708; 22701; 23003;
 00503; 00503; 00504; 00505; 23101

- pectus: pectoris 03914
 peeus: peecori 20103; pecoris 22626; 22702
 pedetemptim: 05112
 peior: peiore 03207; peius 03205
 pellere: pellatur 03003; 08114
 pendere: 08117; 18210; pendes 08215
 pendere: 22106 pendendam 19919; 20006; pendis 19506
 penes: 15920
 penetrare: 15520; penetrata 21008
 penitus: 01105; 03222; 03705; 09002
 penna: pennae 03707
 pennula: pennulis 18009
 per: 220
 peraeutus: peracutis 20517
 peraeque: 07522; 17605
 peragere: peraetum 14007; peragendi 10421; peragente 20921; peragi 10414; peragunt 00802
 perceptio: 02414; perceptionem 01615
 perceptor: perceptoremque 01108
 percipere: 01804; pereeperit 19606; percepi 03209; perepisti 01604; percepta 07512; 19411; perceptae 19609; perceptum 01803; percipi 01610; 11022; 18914; percipienda 11822; 22805; percipiendis 03210; percipitur 19423; 19603; 19608
 pereutere: percussit 20913
 perdere: perdit 00409; perdita 21410
 perdomare: perdomuisse 03012
 perducere: perducat 14518; perducaturque 07716; perducendi 10509; perducimus 19802; perducit 03107; 11321
 peregrinus: peregrina 21103
 perfectio: perfectione 00806
 perfectus: 02111; perfecta 00414; 02113; 02121; 14719; 19102; 19403; 22719; 22723; perfectam 08017; 15118; 16516; 17922; 19314; perfecte 10410; perfectiorem 22223; perfectisque 03707; perfectissime 04509; perfectissimus 22705; perfectum 22603; perfectumque 21720; 01108
 perferre: perferam 21712; pertuli 03303; 05705
 perficere: perfecisse 08112; perficeretur 19212; perfici 19021; perficiatur 18924; perficiendam 22208; perficiendi 10511; perficitur 14815
 perfructio: 22320
 perfrui: 03417; perfruique 02118
 pergere: pergam 07419; pergas 00308; 13716; perge 01618; 04823; 06619; 08312; 19706; pergeres 13220; pergit 22218
 perhibere: perhibetur 19502
 periculosus: periculosius 02713; periculosum 03514
 periculum: pericula 22201
 perire: 00409; 00604; 08115; pereamus 05713; periremus 00608; peritur 01012; peritura 01902
 peritia: 17307; peritiam 17407; 22016; peritiamque 07105
 peritus: 10626; 16313; perita 17405; peritior 17206; 19202; peritissime 17521
 perlucere: perlucens 05504; perlucet 13723
 permanere: 09220; permaneant 02115; permanent 11813
 permittere: permissum 16207; permittam 19702; permittar 02521; permittet 04411; permittimur 03807; permittis

- 00409; permittitur 16114; per-
mitto 15416
- permotio: permotione 02806
- permulcere: permulceat 01908
- permultum: 01821
- pernecessarius: perneecessaria
22122
- perpetuus: perpetua 09207
- perpurgare: perpurgatae 22115
- persequi: persequi 16724; perse-
querere 21201
- persona: 12505
- perspicere: perspexeris 15421;
perspexisti 21416
- perstringere: perstringendae
23113
- persuadere: 07805; 20816; persua-
deas 18221; persuadeatur
02818; persuadebis 03005;
persuadebit 03317; persuadebo
03109; persuadetur 09221;
persuasisti 14510; persuasit
02616; 07906; 08106; persua-
sum 07804; 08716; 13905; 18101;
20315; persuasurum 02901
- pertimescere: pertimesceas 01703;
pertimeseo 01617
- pertinacia: 19710
- pertinax: pertinaci 17906; perti-
naci 17511
- pertinere: 03719; 04904; 06001;
07013; 12819; 14001; 17501;
21702; 21705; pertineat 02915;
10212; 10501; 16917; 21321;
pertinent 01424; 02309; perti-
net 02710; 05818; 07415; 10405;
20219; 20403; 20403; 22720
- pertrahere: pertracto 18501
- perturbare: perturbante 15122;
perturbari 21112; perturbatus
00810; perturbavit 02503;
perturbare 20724; perturbet
22921
- perturbatio: perturbationem
20710; perturbationibus 02601;
18305
- pervhere: pervexerint 01606
- pervellere: pervellerit 02502
- pervenire: 03203; 03317; 03613;
11312; 11404; 12207; 12311;
13718; 14510; 19505; perveneri-
mus 07812; perveneris 01202;
pervenero 01519; perveniant
09705; pervenias 00316; perve-
niatur 01002; 01006; perveni-
endi 06202; perveniendum
19505; 19508; 19515; perveni-
ens 02121; pervenimus 19511;
perveniremus 19515; 19517;
perveniri 19514; 19615; 20004;
pervenit 16515; 17623; perveni-
tur 03503; 11409; 19519; 20004;
22319; perveniunt 06819; per-
venturos 22326; perventurum
03702
- perversus: perversius 18013
- pervicacia: pervicaciae 06314
- pes: pede 12806; 12808; pedes
13427; pedibus 00917; pedis
12814; 20603; pedum 20914
- pessimus: pessimum 00411;
+ 03311; + 03313
- pestis: 02920; peste 03810; 19721;
pestium 02605
- petere: 18010; petam 18903;
petebat 17707; peto 01012;
02811; 21611
- phantasia: 09401; 09708
- phantasma: 09401
- philosophus: philosophis 07703;
20517
- phreneticus: 18105; phreneticos
17813
- pictor: pictorem 22508; pictorum
06804
- pictura: 06704; 06903; pieturam
22510; picturis 05918; 22008

- pietas: pietate 23016; pietatem-
 que 22804; pietatique 23101
 piger: pigram 20621
 pigere: pigeat 03920; pigebit
 15417
 pignus: pignoris 00505
 pila: 01816; 02411; pilae 15402;
 pilam 01521; 01811; 09616
 pingere: 02705; pictam 05810;
 pictus 06805; pingentem 22508;
 pingeres 13412; pingi 22509;
 pingit 22510
 piscis: 17306; piscem 16023
 pituita: 16208
 pius: pie 16117; piissime 22208
 placere: 22723; placet 03907;
 03907; 04003; 06002; 08203;
 08607; 13518; 13519; 14004;
 14322; 14922; 14925; 15224;
 16120; 16309; 16315; 17413;
 18205; 19315; 19912; 20606;
 23103; 23112; placetne 13617;
 19923; placitam 19713; placue-
 rit 20803; placuit 06317
 plaga: 20823
 planities: planitie 09616
 planus: planarum 15914; 16419;
 plane 17; planis 15410; 16503;
 planissimum 06716; planius
 09512; 19003; planum 06714;
 08913; 09407; 21206
 plenitudo: 00718
 plenus: plena 06611; 19124;
 plene 22803; pleniore 12006;
 plenissimam 20605; plenissime
 02214; 09601; plenissimum
 09808; 22420
 plerique: 2; pleraque 2; plerisque
 1; plerumque 6
 pluma: plumarum 06103
 plumbeus: + plumbeum 05203
 plumbum: 08521; plumbi 08605;
 08612
 plurimus: plurimos 1; plurimum
 15; plurimumque 1
 plus: 24; plura 10; plures 2;
 pluris 7
 plusquam: 21511
 poema: poemata 06611; 06721
 poena: 22909; 22913; 23023; poe-
 nae 00814; poenas 00916
 polus: poli 00801
 pollere: polleat 02913
 pollex: pollicem 20603
 polliceri: polliceor 21713; pollice-
 tur 09808
 polluere: pollutam 22126
 pondus: 17805; 17807; 17902;
 17907; 17911; 17924; pondera
 17616; 17718; pondere 17804;
 17819; ponderibus 17602; pon-
 derum 17723
 ponere: ponebamus 15302; poni
 06002; posita 11023; positum
 14720; positus 01607; posui-
 mus 11603; posuisse 13925;
 posuisti 17402
 popularis: populares 08119; po-
 pulari 08702
 populus: populum 17223
 porrigere: porrecta 13427; 15918;
 16615; 21606; porrecto 18517;
 porrigatur 14102; 14402; 14407;
 porrige 05709; porrigeretur
 14110; porrigi 14403; porrigit
 18505
 porro: 9
 portare: porto 01107
 posse: 91; possem 3; possemus 1;
 possent 2; posses 5; posset 19;
 possim 5; possimus 4; possint
 14; possis 8; possisque 1;
 possit 1; possitne 1; possitque 1;
 possum 34; possumus 14; pos-
 sumusne 1; possunt 32; pot-
 erant 2; poterat 2; poteris 1;
 poterit 5; potero 1; potes 14;
 potest 207; potestne 4; potueri-
 mus 1; potuerit 4; potuerunt 2;

- potui 6; potuimus 2; potuisse 4; potuit 5
 possidere: possederit 21606; possideat 02308; 12215; 18017; possidentes 21609
 post: 14
 postea: 04415
 posteritas: posteritatis 22011
 posterius: 03316
 posthac: 01706
 postremo: 5
 postulare: postulant 22202; postulat 17802; postulavi 14416
 potens: 11519; potentior 11120; 11204; 12304; 12716; potentiora 12709; 12712; 12715; potentiore 11526; 12302; potentio-rem 12323; 20616; 20704; potentioribus 12711; potentissimo 22505; potentissimum 15316; 16714; potentius 11202; 12304; 12405; 15916; 16009; 20706
 potentia: 11118; 11606; 11709; 15415; 16715; 20705; 21623; 22519; 22809; potentiae 13501; 22101; potentiam 13419; 15419; potentiamque 16707
 potestas: 04508; 12223; potestate 03701; 04408; 04507; 08115; 12314; 12315; 20205; potestatem 16707; potestati 12305; 12306; potestatum 22011
 potior: potio-rem 14723; potius 26
 potus: potu 02809; potum 00707; 22415
 prae: 01903
 praebere: praebe 01007; praebent 11207; praebent 16113; 17418; praebet 12016; 21820; praebuerim 20411
 praecedere: 19518; praecedentia 05102; praecederet 21302; praecedit 02416; praecessit 19516
 praeceptum: praecepta 02014; 22108; praeceptis 02013; 09317; 23104
 praecidere: praecidi 20817
 praecipere: 03704; praeeperam 21009; praeeperit 04416; praeceptum 22711; praecipio 20116; praecipitur 13508
 praecipitare: 01704; praecipites 21025
 praecisio: 11321; praecisione 11319; 11416; 21503
 praeclarus: praeclaro 22110
 praecolere: praecolendus 21617
 praedicare: praedicavit 22415
 praeditus: 14922; praedita 15018; 17804; praeditis 16605; praeditum 17908
 praeferre: praeferenda 22703; praefendus 11516; praefertur 14924; praefert 09609
 praeiacere: praeiac-
 tis 17801
 praemium: 22220; 22913; 23102; praemia 00713; 00813; praemio 22909
 praeparare: praeparas 00713; praeparata 13114
 praepedire: praepediuntur 03112
 praepondere: 220251; praepo-
 namus 15218; praeponat 14717; praeponenda 09803; praepo-
 nendam 15412; praeponendum 11506; 15218; praeponis 14716; 14921; 15217; 19506; praepo-
 suit 20016
 praepropere: 14517
 praescribere: praescribitur 01415
 praesens: 02313; 05501; 10421; 14105; 17801; praesente 11606; praesenti 08712; 10707; praesentibus 02805; 22018; praesen-
 tis 10417; praesentissimus 19714; praesentius 22606
 praesentia: 03115; 21614; 21806; 23113; praesentiam 03118;

- 12509; 20820; praesentiaque
14110
praesertim: 11
praestans: praestantior 11824;
12120; 15222; 20707; praestan-
tiora 20023; praestantiozem
22623; praestantius 04107;
13625
praestare: 11617; 16210; 19508;
praesta 00405; praestas 05707;
praestat 02006; 07704; 15905;
16505; praestent 17503
praesto: 12423
praesumere: praesumat 02117;
praesumendum 22521; prae-
sumo 01821; 03905; praesump-
seram 01319; 02501; 14008;
praesumpseras 03816
praetendere: praetende 05709
praeter: 16
praeterea: 22514
praeterire: praetereundum 14002;
praetereunt 12509; praeteri-
tarum 10416; praeteritorum
10518; 22017; praeteritum
10418; 10505
praetermittere: praetermiseras
04921; praetermittitur 07305
praevalere: praevalet 14715;
17904
praevaricatio: praevaricationis
20413
pravus: prave 22225
pretiosus: pretiosior 13525; pre-
tiosissimum 20120
primus: 00101; 22813; prima
12112; 19118; 19319; primam
19108; 19112; primi 09109;
primis 21801; primo 01610;
01816; 02007; 02310; 03601;
04101; 21805; primum 00405;
02612; 04003; 07911; 10606;
10606; 11012; 11107; 11914;
12113; 16220; 16720; 20506;
21110
primitiae: primitias 22504
primitus: 11305; 12117; 15719
principium: 15311; 15319; 22402;
22602; principio 21015
prior: 12516; 12517; 12517; priore
15718; 21510; priori 03106;
prius 21; + prior 03309
priusquam: 18212
privare: privari 10601; privatum
11723; privatur 11420; 12001;
privetur 11503
privatim: 20417
privatio: privatione 11417; pri-
vationem 11421
pro: 21
probabilis: probabile 04706;
13820; probabilia 02408; 02410;
probabiliter 05402 14213; 21006;
probabilius 21107
probare: 18125; 19013; probamus
09619; probant 17811; proba-
rem 20601; probas 07807;
probata 20508; probatum
20207; 20210; probatur 09009;
11618; 12822; probaverimus
04715; 17407; probem 17510;
probes 02516; proba 16316;
16413; 18809; 18905
probe: 16418
procedere: 21220; procedat 21218;
21305; procedit 21221; proces-
serit 18213; processimus 21005;
processisse 06518
proclivis: proclivius 18820
procul: 15813
prodesse: 06818; 23013; prodest
06905; prosint 23012; prosit
04411
producere: producta 20414
profanus: profanis 22013
profecto: 30
proferre: 01423; 08520; profer
07502; proferas 20420; profe-
rentes 09410; protulerim 23015;
protulisti 19713

- professio: professione 01515;
 professionis 07018
 proficere: 16510; 16514; 16522;
 profeci 03920; profecisse 02611;
 02816; 03006; profecisti 02813;
 proficiamus 07211; proficiendo
 16514; proficit 16509; 16518;
 22123
 proficisci: proficiscere 08715
 profiteri: 01518; professus 01819;
 profiteor 01313; profiteri 04410
 progredi: 08711; progreditur
 11408; progressi 03806; pro-
 gressus 03206
 prohibere: prohibemur 13106
 proles: prole 00317
 promittere: promiseram 13712;
 promittit 01918; promittitur
 02019; promitto 03905
 promovere: promoveris 02609;
 promoverit 02605; promovimus
 05313
 promptus: 11621; 12018
 pronuntiare: pronuntiabo 03911;
 pronuntiaveramus 03809
 pronus: pronior 17820
 prope: 07404; propior 09503
 properare: propera 01701
 properatio: properationi 06213
 propheta: 22310
 propinquare: propinquat 11315
 propinquus: propinque 12610;
 12611; 12613; 12615; propin-
 quior 12518; propinquius
 12613; 22522
 propinquitas: 12519
 propitius: 00713
 proponere: proponantur 19504;
 proposita 09713; propositis
 22508; propositum 21623
 proportio: proportionem 22914
 propositio: propositionem 19122;
 propositionem 19108; 19112
 propositum: 20206; propositi
 22725; proposito 22105
 proprius: 04408; 22002; propria
 12411; 17806; 22808; 22919;
 propriae 13301; propriam
 11819; 12512; 13211; 13303;
 13311; 13312; proprie 11307;
 proprio 02215; 18115; proprium
 07305; 17617; 20407; 22714
 propter: 31
 propterea: 8
 prorsus: 54
 prosequi: 06211
 provenire: 05316; provenerint
 02520; 02617; proveniant
 02907; proveniat 19712; prove-
 niunt 08114
 providentia: 16116; 22116
 proximus: proxima 21722; pro-
 ximo 11617
 prudens: prudentemque 01108;
 prudenter 18005; prudentes
 08313; prudentior 16520; pru-
 dentiores 16604
 pudere: pudeat 06312; 20302;
 pudendum 22417; pudet 06304;
 06306; 15023; 15614; 19707
 pudicus: pudica 02622
 pudor: pudori 19708
 puer: 16509; 16802; 16914; 17514;
 pueri 07205; 20104; 20814; pue-
 ris 17501; puero 09804; 17312;
 17920; puerorum 16612; 23011;
 pueros 16222; 18818; 22507
 pueriliter: 21122
 pugio: + pugionem 05203
 pugna: 11112
 pugnare: pugnamus 11513; pug-
 nantibus 17713
 pulcher: pulcherrime 23009; pul-
 cherrimum 00410; 22910;
 pulchra 00513; 00513 02621;
 22411; pulchrae 03405; pulch-
 ram 16516; pulchre 22819;
 22819; 22819, 22820; 22820;
 22821; 22821; pulchri 00503;
 pulchrior 14712; pulchrius

03604; 11415; pulchro 22820;
 pulehrum 00512; 22820
 pulehritudo: 03408; 03802; 22808;
 pulehritudine 01912; 12708;
 21810; pulehritudinem 02210;
 03910; 22821; 22821; pulchritu-
 dini 22914; pulehritudinique
 22101; pulehritudinis 02801;
 03415
 pulex: pulices 01214
 pulmentum: pulmenta 17305
 pulsare: pulsanti 01002; pulsan-
 tibus 00705
 punctum: 15318; 15323; 15324;
 15325; 15401; 15414; 15707;
 15924; puneto 03713 09616;
 15916; 16410; 16713; 16716
 pungere: pungentem 13915;
 16303; pungeret 02501; pungi
 09703
 pupilla: 14116; 15923
 purgare: purganda 20805; purgas
 00712; purgat 23005; purgata
 02006; purgato 11814; purga-
 tus 00603
 purgatio: purgationis 22112
 puritas: 22513; puritatem 20505;
 22214
 purus: pura 02005; puram 22124;
 purum 01107
 putare: 10601; 17301; 17510;
 22101; putabam 02503; puta-
 bamus 00614; putabit 07416;
 putamus 06011; 18017; 20621;
 putanda 16607; 18018; putan-
 dum 09104; putant 00711;
 putantes 09603; putares 04910;
 17116; 19602; 21203; putaretur
 10913; putari 17420; putas
 02611; 04107; 04119; 06816;
 07412; 09117; 09422; 13401;
 13806; 13907; 14508; 14806;
 14826; 15214; 17018; 18925;
 20013; 20213; 21411; putasne
 18321; 20310; putasti 13106;

putaveras 03818; putaverim
 23111; putaveris 21702; puta-
 verit 11114; putemus 20005;
 putent 22306; 22509; putes
 09118; 13719; 14523; 16324;
 17705; 19913; 21214; 21803;
 putet 03801; 05805; 22515;
 22612; 23020; puto 03102;
 03616; 03714; 04224; 08713;
 08819; 09102; 09805; 13107;
 13213; 13217; 13710; 13908;
 14104; 15301; 15418; 17020;
 17111; 17119; 18203; 18704;
 19724; 20617; 21217

Quadratum: 09608; quadrata
 09612
 quadratura: 09209
 quadratus: quadrata 10902;
 15110; 16401; quadratam 15103
 quadrupes: 19115; 19116; 19120;
 20305; 20305; 20306; 20404
 quaerere: 01015; 01118; 01520;
 02716; 03108; 03811; 04118;
 04718; 06318; 06914; 08219;
 09315; 12015; 13220; 13426;
 13920; 14001; quaeram 13923;
 quaeramus 04221; 09020; 12104;
 14922; 15224; 16311; 19614;
 20015; quaerant 09417; quae-
 ras 01203; 13224; 13302; quaere
 14006; quaerebam 16317;
 quaerebamus 07613; 08004;
 20608; quaeremus 08207;
 16709; quaerenda 21011; 21212;
 22313; 23014; quaerendis
 16111; quaerendo 03219; quae-
 rendum 02904; 11418; 14917;
 15724; 19901; 20210; 21703;
 23020; quaerenti 00303; 01016;
 02418; 13225; quaerentibus
 08121; 09807; 16117; 23108;
 quaererem 04303; quaereres
 13218; quaereret 21014; quaeri
 06310; 11013; 13516; 16710;

- 23013; quaerimus 03401; 09508;
 13203; 13508; 15011; 22721;
 22809; quaeris 01618; 09403;
 13201; 13423; 13916; 15805;
 16304; quaerit 00602; 03502;
 13713; 19806; 19807; 19808;
 quaeritur 13222; 14418; 22120;
 quaero 00908; 01321; 02717;
 02720; 02818; 02919; 03103;
 03416; 07102; 08717; 13108;
 13114; 13718; 14522; 15524;
 17511; 19715; 21214; quaesisse
 15719; quaesisses 13105; quae-
 situm 03814; 15721; quaesive-
 ram 01807; quaesivit 01013;
 01014
 quaeso: 00910; 01017; 01305;
 13103; 01512; 01813; 03619;
 03918; 05113; 05713; 06619;
 08505; 09118; 09207 09307;
 13317; 14009; 14417; 14711;
 15625; 16103; 16908; 18811;
 19003; 19703; 20010; 20521;
 20720
 quaestio: 08703; 09311; 11002;
 11014; 12203; 15717; 23012;
 quaestione 15718; 15724; 16119;
 quaestionem 17315; 20523;
 21020; 21702; 21705; quaestio-
 nes 23112; quaestioni 08008;
 08713
 qualis: 13; quale 6; qualem 3;
 quales 1; qualia 6; qualibus 1
 qualiscumque: quaecumque
 16306; qualescumque 14304;
 qualiacumque 07015
 qualislibet: qualem libet 11505
 qualisnam: qualem 20011
 qualitas: 12817
 quam: 173
 quamdiu: 4
 quamobrem: 15
 quamquam: 26
 quamvis: 41
 quando: 23
 quantitas: 15810; 15815; 16404;
 quantitasne 16402; quantitate
 10101; 15717; quantitatem
 14001; 15912; 16324; 17404;
 21705; quantitatis 15817;
 16217; 16302; 16524; 17623;
 21208
 quantus: 3; quanta 14; quantae
 3; quantam 3; quanti 1;
 quanto 18; quantoque 2; quan-
 tum 79; quantumque 1
 quantuscumque: quantacumque
 22512; quantumcumque 11612;
 12108; 12522
 quantuslibet: quantolibet 11401;
 quantumlibet 02705
 quantusvis: quantavis 09615
 quapropter: 5
 quaquaversum: 18506; 20604;
 20919
 quare: 35
 quartus: 22814; quarto 22022;
 22804; 23005; quartum 17402
 quasi: 60
 quatenus: 08711; 10801; 20922
 quattuor: 10305; 10305; 10307;
 11826; 13219; 13224; 13309;
 14411; 14727; 14801; 14804;
 14815; 14911; 15003; 15111;
 16822; 20821
 quattuordecim: 02613
 quemadmodum: 17
 qui: 138; quis 51; cui 32; cuius
 34; qua 79; quae 285; quaeve
 1; quam 70; quarum 3; + 1;
 quas 25; quem 76; quibus 55;
 quid 278; + 1; quidni 2;
 quidve 1; quo 196; quod 481;
 quorum 10; quos 17
 qui: 10805; 16523
 quia: 75
 quicumque: quacumque 1;
 quaecumque 4; quaruncumque
 1; quocumque 1; quodeumque
 2

- quidam: 7; cuiusdam 2; quadam 11; quaedam 28; quandam 12; quasdam 3; quendam 3; quibusdam 10; quiddam 13; quoddam 10; quoddam 1; quorundam 2; quosdam 2
 quidem: 71
 quies: quietem 03414
 quietus: quietissimo 13813
 quilibet: 3; cuilibet 1; quaelibet 5; qualibet 3; quamlibet 2; quaslibet 1; quemlibet 1; quodlibet 5; quolibet 5; quoslibet 1
 quin: 4
 quinam: quaenam 2; quidnam 3; quonam 6
 quinque: 18117; 18720; 18921; 19407
 quintus: 22213; 22815; quinto 23006
 quippe: 8
 quire: queant 14506; queat 06411; 10415; 11404; 11610; 14923; 15212; 15212; 15225; 15505; 15516; 15520; 16006; 20520; 21502; queunt 21813
 quispiam: 5; quaepiam 1; quempiam 3; quippiam 2; quopiam 3
 quisquam: 9; quisquamne 1; cuiquam 1; quemquam 1; quicquam 40; quoquam 1
 quisque: 12; euique 6; quaeque 7; quamque 1; quemque 2; quibusque 1; quidque 5
 quisquis: 9; quicquid 37; quoquo 5
 quisquislibet: quoquolibet 11017
 quivis: 1; cuiusvis 1; cuivis 1; quaevis 2; quavis 1; quovis 2
 quo: 13
 quocumque: 2
 quod: 46
 quodammodo: 6
 quominus: 3
 quomodo: 49
 quoniam: 15; + 1
 quoque: 6
 quorsum: 01618; 16902; 19816
 quot: 7
 quotennis: quotenne 17306
 quotiens: 19701; quoties 11006
 Radiare: radiatum 03605
 radix: radicibus 21903
 rapere: rape 04012
 ratio: 01918; 01924; 02110; 02113; 02121; 03306; 07407; 07905; 09705; 10215; 10216; 10218; 10303; 10307; 10308; 10312; 10312; 10614; 10721; 10916; 10918; 10919; 10920; 11006; 11009; 11107; 11110; 11201; 11205; 11218; 13919; 13921; 13921; 14102; 14204; 14511; 14512; 14512; 14518; 14615; 15202; 15223; 15307; 15412; 15813; 15821; 15915; 16105; 16106; 16306; 16413; 16715; 16915; 18212; 18406; 18918; 19510; 19615; 19617; 19622; 19815; 19819; 19823; 20005; 22617; 23013; ratione 06605; 06606; 06914; 07521; 09016; 10608; 10621; 10912; 11115; 11202; 11210; 11221; 11301; 11414; 11711; 12002; 14502; 14510; 15225; 16210; 16212; 16309; 16601; 18905; 18917; 19411; 19413; 19423; 19425; 19519; 19603; 19606; 19608; 19609; 19613; 20016; 20105; 20321; 20401; 20520; rationem 01221; 07022; 07213; 07405; 08205; 09018; 10607; 10612; 10806; 11121; 11303; 13517; 16224; 19511; 19511; 19515; 19516; 19522; 19619; 19621; 19715; 19720; 19724; 19813; 19818; 19820; 19822; 19903;

- 19909; 19921; 20002; 20003;
 20006; 20022; 20515; rationes
 07805; 10724; 12502; 17310;
 rationi 10820; 11113; 11204;
 14208; 14420; 16407; 17118;
 17803; rationibus 09301; 11004;
 12515; 20720; rationis 11216;
 15807; 16518; 19824; 22706;
 rationum 07912; 10614; 12510;
 14503; 16507
 ratiocinari: 10107; ratiocinamur
 10106; 10201; ratiocinandi
 11005; 22014; ratiocinantes
 10716; ratiocinati 11222; ratio-
 cinatur 10208
 ratiocinatio: 10209; 19822; 19823;
 18004; ratiocinatione 12206;
 ratiocinationem 19716; ratioci-
 nationes 07303; ratiocinationi-
 bus 22917; ratiocinationis
 11507; 11603
 rationalis: 12705; rationale 19022;
 19022; 19023; 19024; 19105;
 19110; 19111; 19213; 19318;
 19321; 19322; rationales 01219;
 rationali 01223; 12407; 12706;
 rationalibus 06606
 ratiuncula: 07111; ratiunculam
 04318
 ratus: rata 04319
 recedere: recedamus 16120; re-
 cesserit 02605
 recens: 17312; recentem 17922;
 recentia 21001; recentiore
 20823; recentius 14019
 recensere: recensenda 09313
 recidere: 18008
 recipere: 09012; recipe 00915
 reclamare: reclamabunt 06420
 recognoscere: recognoscam
 00913; recognosce 21621; reco-
 gnoscimus 09504; recognovisse
 19502
 recolere: 09307; 09507
 reconciliari: 22720
 reconciliatio: 13512; reconcilia-
 tione 23004
 recordari: 09411; 15509; 16713;
 17319; recordarer 15619; 20813;
 recordaretur 21013; recordaris
 09110; 14017; recordarisne
 15612; recordaturus 09420;
 recordor 09111; 14019; 15614;
 12721
 recordatio: recordationem 16724;
 recordationi 09502; recordatio-
 nis 09414
 rectus: 02111; 22312; recta 02113;
 07419; 10209; 15017; recte
 01013; 01014; 01015; 01322;
 02514; 03515; 04317; 05114;
 05802; 05905; 06204; 06219;
 06321; 06322; 06505; 06604;
 06613; 06720; 07101; 07909;
 08319; 08413; 08517; 10107;
 10208; 10910; 13412; 13605;
 13620; 13725; 13906; 13920;
 14711; 15201; 15309; 15621;
 15814; 16501; 16708; 17201;
 18005; 18302; 18620; 19616;
 19812; 19822; 20001; 20404;
 21420; rectioremque 22223;
 rectis 14606; 14613; 14704;
 14707; 14801; 14804; 15406;
 rectissime 22904; rectius 18605;
 rectum 22302; + 22311
 recurare: recures 18904
 recurrere: recurram 13225; re-
 currimus 06116
 recursus: recursu 00806
 recusare: 20009; recusat 00313;
 recuset 20312
 reddere: 01702; 22104; reddam
 13517; redderent 07206; 07207;
 redderer 20116; reddi 13511;
 reddit 06004; redditus 21809;
 redditur 05811; 20204; reddit-
 urum 16914; redduntur 05917;
 07304

- redigere: redigat 11422; redigi 11708
 redintegrare: redintegrat 22215
 redire: 00505; 00519; 06319; 20206; redeam 05710; 08307; redeamus 14521; redeundum 01001; redeunt 03514; 06517; redi 15601
 redundare: redundat 00719
 refellere: 18125; 20418; refellenda 18209; refellitur 18207
 referre: 04001; referamus 20523; refert 16916; 17207; 17718; relata 16708
 reficere: relicit 12421
 reflectere: 10715
 refodere: refodiunt 09516
 reformare: reformandus 20204; reformat 23005; reformemur 20119
 refrenare: 14509
 refugere: refugiant 22309; refugiat 16204; refugientibus 00412; refugiunt 01007
 refundere: refundat 20110
 regere: regendo 15807; regit 22907; regitur 22205
 regimen: 15920
 regio: regione 15721; regionem 13206
 regnum: 00515; regna 00517; regni 01110; regno 00517
 regula: 06715; regulis 07311
 reicere: reicit 21910
 religare: religat 23004
 religio: 22720; 23003; religione 23002
 religiosus: religiosus 16116; religiosissime 23105
 relinquere: 00603; relictæ 04001; relicto 03202; reliquisse 20406
 reliquus: reliqua 08715; reliqui 04001
 relucere: relucetia 06910
 reluctari: 07816
 remanere: 02816; 10913; remaneat 03902; remanebant 23112; remanebit 08212; remanet 11112; 11322; 15909; remansisse 06521; 15519
 reminisci: 17318; reminiscamur 09510
 remove: 11816; remota 02006; removet 21910
 remotus: remotissimum 18010
 remus: remi 05812; remo 06713
 reniti: 19709
 renovatio: 13512
 renuere: renuo 01520
 renuntiare: renuntiem 06507; renuntient 06008; renuntiet 13509
 reparare: reparans 21912
 repellere: repellendum 17921; repellor 06511; repulsum 17709
 repente: 02515; 02520; 09509
 repercussio: 17704
 repercussus: repercussu 17709
 reperenti: 02608; repercussus 16202
 reperire: 21211; reperiantur 12504; reperiebamus 16717; reperirem 13222; reperiri 06411; reperitur 11624; reperuntur 06508; 18108
 repeter: 09507; repetam 06214; repetamus 08203
 replicatio: replicationibusque 00809
 reprehendere: 22418
 reptare: reptantem 20908
 repnerescere: repuerescat 20111
 repugnare: 01106; repugnante 06517; repugnat 04809; repugno 05512
 repulsus: repulso 17620
 requirere: 13107; 15417; 17321; requiram 02918; 13316; requiramus 09202; requirantur 23016; requiras 13425; 23108;

- requirebat 19811; requirenda
 01004; requires 22822; requiris
 06917; 13207; 13319; 13523;
 requiro 13919; 14415; requirun-
 tur 03102; requisisti 13912
 res: 00616; 00905; 01815; 02502;
 02820; 04102; 04104; 04312;
 04915; 05320; 05601; 05605;
 06113; 07520; 08410; 08412;
 08601; 09509; 11508; 11720;
 11819; 11921; 12015; 12116;
 12120; 12121; 12201; 13521;
 13712; 14325; 14418; 16218;
 18213; 19411; 19504; 19510;
 19513; 19603; 19608; 20804;
 21011; 21223; 21708; 22403;
 22903; re 02422; 02503; 05114;
 05322; 05921; 08012; 11418;
 12001; 12119; 16318; 17216;
 21222; rebus 01011; 01703;
 02003; 02504; 03905; 04209;
 04307; 04309; 04310; 05014;
 05822; 05908; 05912; 06111;
 06521; 06718; 07011; 08701;
 08707; 10311; 12424; 14423;
 14520; 14819; 14905; 16009;
 16207; 17221; 21614; 21920;
 22122; 23114; rebusque 13204;
 rei 02711; 06411; 06418; 08206;
 09404; 11208; 11304; 12121;
 12219; 17026; 18726; 19609;
 19803; 20015; 21114; rem
 02011; 02115; 05606; 06309;
 06313; 07216; 07703; 08413;
 08501; 08911; 10211; 11603;
 14520; 16102; 16210; 16509;
 19606; 19903; 21226; 21725;
 rerum 00807; 00810; 01518;
 01612; 01719; 01819; 01906;
 02005; 03101; 03112; 04119;
 04204; 04627; 04703; 04703;
 05208; 05209; 05217; 05221;
 05308; 05310; 05818; 06407;
 08005; 09717; 10213; 10416;
 11211; 14327; 15711; 16620;
 17311; 21913; 21923; 22004;
 22316; 22403; 22513; 22526;
 22621; 22914; 23019
 resecare: resecta 02817
 resilire: resiliat 17722
 resipiscere: resipisco 09307
 resistere: resistam 05413; 16219;
 20224; resistebat 07709; resi-
 stitur 02217; resisto 04806;
 14508; 18403
 resolve: 06319
 respondere: 01911; 02420; 03004;
 04122; 06503; 13223; 13514;
 14817; 16305; 20819; responde
 01501; 01810; 02408; 05103;
 05301; 07309; 14618; 15001;
 15514; 18620; respondeam
 05618; 07219; 14206; 18118;
 18302; 20625; 21701; respon-
 deas 04722; 04901; 05508; 13103;
 13605; 15607; 15622; 16310;
 18114; respondebo 02418; re-
 spondendo 06311; 19614; re-
 spondentem 06317; respondeo
 02421; 15806; 16317; 16602;
 responderem 18225; responde-
 rim 17102; respondero 21005;
 respondi 03012; respondiisse
 15614; respondisti 01802;
 19604; 21121; 21404
 responsio: 07814; 14306
 respublica: respublica 22013
 respuere: 22417; respuis 01401;
 respuir 02102; 15307; respuo
 01403
 restare: 13711; 18903; restabit
 04718; restant 02813; 07501;
 09308; 20812; restaret 06508;
 restat 02108; 02305; 02308;
 03216; 05411; 08001; 09006;
 09222; 11204; 11407; restiterit
 02606
 resultare: 06208; resultando
 05914; 05915; 06002; resultat
 06002

- resurgere: 00518
 resurrectio: resurrectionem 22501
 retardare: retardanti 19004; retardat 17722
 retinere: 21407; retenta 14912; retentorum 22004; retinerent 07206; retineret 21425; retinet 21516
 retractare: retractabo 13316
 retro: 17722
 retroagere: retroageret 03206
 retrocessio: 17704
 retundere: retunditur 17821
 reverberare: reverberantur 22304
 reverti: revertere 09304
 revisere: revisendaeque 09502
 reviviscere: 00519; revixisse 08017
 revocare: 09409; revoca 05710; revocabar 08516; revocas 00704; revocat 07703; 20904; revocatur 00812; revocor 07911
 revolvere: revolveo 18501
 rex: 00904; 17224
 ridere: rideatur 08518; ridebis 21710; ridebo 21711; risisse 09418
 ridiculus: ridiculum 06306; 13612; 14013; 15902
 rigor: 17809
 rima: rimam 15603
 risus: risum 21710
 roborare: 22104
 robur: 22805; roboris 13425
 robustus: robusta 13622; 13707; robustam 13515; robustissime 22114; robustius 15312; 21106
 rogare: rogabas 19424; rogamus 05707; 08118; rogando 19614; roganti 18301; rogantibus 08108; rogares 18224; 19011; rogaris 05707; rogassem 01801; 19602; rogato 01705; rogavi 20511; rogavimus 08118; rogem 00406; rogemus 05703
 rogatio: rogationi 20512
 rotare: rotantur 00801
 rotunditas: 09209
 rotundus: rotundam 10902; 16401; + rotundus 16423
 rursus: 7
 rursus: 12; rursusque 1
 rusticanus: rusticana 21818
 rusticus: rusticum 16820
 Sacer: sacris 22014
 sacrilegus: sacrilega 22918; sacrilego 21822
 saeculum: 00708; saeculorum 00811
 saepe: 21
 sagax: sagacissime 18318; 22806
 sagitta: sagittas 18009
 saltem: 5
 saluber: saluberrime 22413; saluberrimum 22416; salubriter 14423
 salus: 00905; 13512; 14501; salute 01019; salutem 00316; salutis 22504
 salvus: salvo 02515
 sanare: sana 00911; 00912; sanantur 03805; sanari 02012; 02019; sanati 22304; sanatur 02106
 sanguis: sanguinem 20811
 sanitas: 02605; 03510; sanitate 02719; 03003; 03504; 03910; sanitatem 22301; 22805; sanitati 02010
 sanus: 03720; 03721; 03907; 19720; sana 02009; 02309; 19821; sanae 19724; 19815; sane 16; sano 18105; sanos 02108; 02114; 02607; 03808; sanum 03801
 sapere: 03314; 16016; saperent 16013; sapient 00508; 00508; + sapere 18211
 sapiens: 01517; 08706 19804; 19806; 19808; sapiente 16421;

- sapientem 01516; 10809; 12006;
 sapientes 16014; sapienti 19719;
 01615; sapientis 02710; sapien-
 tissime 01103; 02618; sapientis-
 simo 22922; sapientissimum
 21719; sapientissimus 12007;
 22705; sapientium 22108
 sapientia: 00507; 03317 12616;
 sapientiae 00502; 01109; 02819;
 03401; 03407; 03501; 03611;
 08718; sapientiam 01519;
 02902; 03119; 03122; 03203;
 03214; 03305; 03412; 03810;
 08102; 12122; 19809; 22401;
 22602; + sapientia 03312
 sapor: sapore 06103; 17305; sa-
 porum 21907
 sat: 5
 satagere: satagimus 09506
 satis: 49; satisne 3
 satisfacere: 21117; satisfaciat
 08009; satisfactum 14005;
 18025
 sauciare: sauciat 17304
 scleratus: scleratis 21203
 scelus: 21204; scleris 22418
 scena: 06809
 scientia: 01008; 01617; 01720;
 01815; 01819; 04627; 04703;
 04706; 10212; 10213; 19415;
 19510; 19516; 19904; 20016;
 20222; 20319; 20402; 20501;
 20507; scientiae 20208; 20519;
 scientiam 01008; 01518; 01613;
 01614; 02419; 19410; 19422;
 19425; 19511; 19512; 19518;
 19603; 19604; 19605; 19608;
 19609; 19622; 19818; 19909;
 19921; 20002; 20003; 20006;
 20008; 20022; 20207; 20217;
 20218; 20402; 20514
 scilicet: 8; + 1
 scindere: scindi 01707; scissus
 21509
 scire: 00306; 00501; 01112; 01115;
 01121; 01122; 01202; 01313;
 01323; 01420 01422; 01503;
 01506; 01510; 01804; 01808;
 01814; 02412; 04609; 04625;
 08911; 13203; 13205; 13209;
 13503; 14617; 14925; 19302;
 19306; 20317; 22515; sciam
 01321; 14415; sciamus 22711;
 sciatur 11006; 20511; sciebant
 01503; sciebat 19501; sciendi
 12222; 20014; sciendum 01202;
 13209; sciens 00416; scientibus
 19222; scimus 01322; 18912;
 19210; 20401; 20401; scio
 01003; 01211; 01514; 01815;
 04514; 04604; 08214; 13711;
 16322; scirem 01209; 01507;
 04303; sciremus 19516; scires
 01807; 01808; scis 04513; 04515;
 04601; 04603; 04607 04709;
 04710; 04710; 09101; 13708;
 scisne 01512; scisse 01505;
 22514; scit 07110; 08106; 10211
 scitur 19416; 20218; 20218
 scopulus: scopulis 06514
 scribere: scribendi 00313; scri-
 bendum 00312; scribi 08012;
 09707; scripsimus 03616;
 scripta 06806; 08013; scriptis
 08018; scriptos 08010
 scriptura: scripturas 22802;
 scripturis 20114
 scrutari: scrutabimur 17402
 secare: 14317; secantur 15906;
 secari 01711; 10410; 15227;
 15408; 15505; 15516; 15521;
 15701; 15702; 15906; 21417;
 secarique 15910; secatur 15408;
 secta 21418; sectam 21604;
 secto 21602
 discernere: discernenda 06721
 secretus: secretis 10725; secretis-
 simo 02405; 21101; secretissi-

- mmm 22220; secretissimis 05424; 05504; 05720; 06008;
 03901; secretius 20114; 22605; 12418; 17308; 18114; 18116;
 sectio: sectionem 15409; 15506; 18117; 18122; 18123; 18323;
 15519; 15615; 15703; 18720; 18724; 18815; 18825;
 secundum: 20 18901; 18921; 18925; 19203;
 secundus: 04501; 22814; secun- 19204; 19205; 19209; 19218;
 dum 21509; secundo 02311; 19218; 19220; 19311; 19313;
 04004; 11012; 11109; 17222; 19313; 19405; 19405; 19417;
 19315; secundum 04504; 10606; 19421; 20017; 20020; 20102;
 11013; 11917; 20110; 20214; 20319; 20402;
 securitas: 07714; securitate 20501; 20506; 20522; 20604;
 07721; 09315; 20608; 22814; sensibus 01316;
 securus: 05417; 08105; 21728; se- 01609; 04121; 05320; 05323;
 cur 02308; securi 03809; secu- 05410; 05418; 05513; 05910;
 ros 08207; 06110; 06717; 11817; 12508;
 secus: 03719; 13214; 16101; 17423; 19407;
 sed: 342 20023; 20708; 21024; 21817;
 sedere: 17516; 19722; 21902; 21911; 22622; sensibusne
 sedes: 10621; sedem 09303; 01604; sensu 01405; 01406;
 sedulo: 00303; 13316; 18501; 01406; 02202; 02421; 04124;
 semctio: semctione 21922; 05014; 05022; 05120; 05909;
 semingere: semetis 14311; sem- 11020; 11020; 14922; 17610;
 gatur 19217; semingi 07505; 18813; 18914; 19304; 20014;
 semel: 03909; 06201; 20105; 20809; sensum 01424;
 semen: seminis 16617; 04911; 12822; 18203; 18725;
 semper: 59, semperne 1 18803; 18805; 18808; 19420;
 sempiternus: 11515; sempitern- 20214; 20216; 20217; 20220;
 04704; 05201; 10604; 11516; 20222; 20403; 20516; 20626;
 sempiternum 12509; sempiter- sensuum 01401
 nis 11516; sempiternum 05206; sententia 04216; 07702; 08511;
 11511; 11514; 08602; 11413; 13105; 13310;
 senecta: 18019; 14615; 19707; 20001; 22105;
 senescere: 18914; 18923; senes- sententiam 03319; 07420; 08506;
 cente 17504; senescentibus 08520; 19713; sententias 08510
 17409; senescentis 17505; se- sentire: 03807; 04901; 05109;
 nescimus 18813; senescit 18911; 05201; 05401; 05410; 05513;
 senex: senes 18817; 18919; 12809; 13914; 16101; 18422;
 seni: senis 17212; 18616; 18616; 18710; 18716;
 senilis: senilia 16611; 18716; 18813; 20316; 20611;
 senior: senioribus 16606; 21821; sensi 16014; 16015;
 sensibilis: 00808; 11314; sensibili- sensisti 03815; sensuum 03301;
 02203; sensibilia 03705; 05347; sentiam 02604; sentiant 05424;
 12416; sensibulum 02314; 12423; sentiantur 13723; sentias
 sensus: 00516; 01605; 01920; 02515; 13726; 13825; sentiat
 02245; 05016; 05022; 05421; 02015; 10712; 18312; 18317;

- sentiendi 12222; 12422; 16102;
 20013; 20209; sentiente 12810;
 20921; senties 03001; sentimus
 06718; 09806; 13812; 13815;
 16211; 18325; 18401; 18402;
 18707; 18711; 19211; 19304;
 20321; 21520; sentio 01001;
 02418; 02707; 03006; 06202;
 13912; 14108; 15017; 17513;
 18915; 21017; 21105; 21612;
 sentirem 18520; sentiret 12809;
 14110; sentiretur 19307; sentire
 13724; 18322; sentis 04517;
 18512; 18512; 20809; sentit
 10710; 12416; 12805; 12813;
 12814; 12815; 16302; 18110;
 18303; 18311; 18314; 18504;
 20603; 21906; 22123; sentitur
 17415; 18321; 18823; sentiunt
 00410; 18307; 18309; 18320;
 18414; 18414; 18503; 18616;
 18617; 19406; 19416; 19418;
 sentiuntur 11021; 12508; 21519
 separare: 07106; separabitur
 10619; separamus 00610; sepa-
 rari 07508; 11117; 11209; 11215;
 11221; 11609; separatur 11116;
 21922; separatus 11221; sepa-
 raverit 11121; separet 11205;
 separetur 11206
 separatim: 10820; 21001; 21504
 separatio: 11211
 separatus: separatio 11119
 sepelire: sepultum 09421
 septem: 22804
 septimus: 22318; 22815; septimo
 23006
 sequax: sequacem 18809
 sequi: 06808; 22107; 22619; secu-
 tus 12502; sequatur 05610;
 sequentes 07913; sequeris
 06018; sequetur 04717; 04716;
 17121; sequimur 00611; sequi-
 tur 01310; 02110; 02112; 02118;
 05013; 12212; 12213; sequor
 00908; 05817
 serenitas: serenitatis 22321
 serenus: serenum 01907; 22302
 sermo: 21615; sermone 20109;
 21415; sermonem 21007; 23103;
 sermonis 23111
 sermocinari: sermocinati 20610;
 sermocinatus 21012
 sermocinatio: sermocinationes
 06307
 sero: 17115; serius 20904; 20905
 servare: servari 14813; 14905;
 15117; servatam 14813; serva-
 tur 14906; servet 00310
 servire: 00909; 22722; servierim
 00917; servinus 00612; 00711;
 servit 22422; serviunt 00720;
 00720; + servies 22709
 servitium: servitio 22723
 servus: servum 04409
 seu: 3
 sex: 10305
 sextus: 22223; 22815; sexto 23006
 sexus: 21917
 si: 447; + 1
 sie: 36
 siccitas: 17808
 sieubi: 06319
 sicut: 13; sicuti 3
 sidus: sidera 00802; 03607; 22613;
 siderum 00807; 01310
 sigillum: sigillis 05815
 signare: 22823; signarent 16810
 significare: 21408; 21502; signifi-
 cant 17613; significantem
 21225; significantia 21505;
 significaret 16819; 21514; signi-
 ficari 04103; significat 21223;
 21409; 21510; 21515; 21516;
 significatur 21216; 21226
 significatio: 21321; 21402; 21525;
 21608; significatione 21320;
 21410; 21426; 21524; significa-

- tionem 21318; 21323; 21407; 21420; 21424
- signum: 15322; 15322; 15324; 15325; 15420; 15502; 15701; signa 16824; 16914; signi 15419; signis 06209; 22003; signo 01312; 01315; 15501; signorum 22007
- silentium: silentio 04404; 21306
- silva: 05821; 08005
- similis: 05803; 06011; 13318; 13321; 13415; simile 01205; 01208; 01209; 01805; 05902; 05904; 06411; 06414; 06419; 08402; 09503; 13402; similem 05906; 13511; similes 01805; 05915; 05922; simili 01423; 16601; similia 03605; 06204; 06502; 06508; 07510; 09410; similiorem 16419; 20102; similiter 01804; 08509; similius 20202; 21325; simillima 06420; simillimi 06220
- similitudo: 01914; 05807; 05818; similitudine 02314; 06008; 06018; 06107; 06111; 08406; 14513; 15022; 21416; 21611; similitudinem 00812; 00902; 05722; 05801; 06302; 06401; 06504; 06706; 08401; 13409; 13410; 13414; 13419; similitudines 05914; similitudinibus 14503; 21613; similitudinis 12423; similitudinum 06010
- simplex: 13225; 13307; simplicem 04517; 14321
- simul: 23; simulque *I*
- simulacrum: 06704
- simulare: simulata 14006
- simulatio: simulationes 22016
- sin: 18208; 21711
- sinceritas: 22513
- sincerus: sincerius 11816
- sine: 75
- sincere: sinam 04007; sinant 01614; sinat 11611; 12813; sine 08306; sinebar 03220; sinente 02913; sinerem 17416; sines 18214; sinet 08017; sinis 00704; sinit 03404; 21808; sinitur 00811; 07721; 11708; sinunt 12308
- singillatim: 22806
- singularis: 01009; singulare 03505; singularem 02210; singulariter 22523
- singuli: singula 04916; 06214; singulae 21408; singulas 21406; singulis 04916; 12802; 12815; 12816; 19113; 21502; singulorum 15726
- sinister: sinistra 00414
- sinus: 14203
- siquidem: *16*
- sitire: sitiamus 00707; sitimus 00707
- sitis: sitim 08104
- situs: situm 12018
- sive: *46*
- societas: societate 21917; societatem 21204; 22106
- sol: 00802; 01920; 07506; 21221; 21310; 22613; sole 01922; 02402; 02403; 07509; 22405; solem 02603; 03509; 03611; 03718; 03720; 21221; 21302; 21315; 22503; solis 02608; 21302; 21423; 21507
- solaris: 00806
- solere: soleant 17420; solemus 13426; 14302; 16421; 16622; solent 13517; 18020; 18106; solco 16306; 17510; 18117; soleremus 20814; solet 03818; 08405; 09513; 09614; 10808; 14323; 19021; solita 13714
- solidare: solidata 15919
- soliloquia: 06308; soliloquiorum 00101; 04501

- solitudo: solitudinem 00314; 16910
 sollicitare: sollicitat 09714; sollicitatur 02307
 sollicitus: sollicitus 22120; sollicitum 07915
 solum: 17702
 solus: 10; sola 11; solam 7; soli 3; + 1; solis 2; solius 1; solo 3; solos 1; solum 31
 solvere: soluta 08012
 somnare: somniamus 06107; somniantes 06014; somniantium 05911; somniasse 05802
 somnium: 12501; somnia 21914
 somnus: 12413; 12511; 21914; somnis 05723; 06215; 18422; somno 12415; 17810; somnum 12417
 sonare: sonat 06210; 21515; sones 21506
 sonus: 21218; 21223; 21223; 21321; 21401; 21406; 21411; 21422; 21602; soni 21324; 21421; 21423; sono 21215; 21222; 21320; 21525; 22008; sonorum 21907; sonum 12506; 21215; 21225; 21303; 21323
 sopire: sopit 12418
 sordes: sordibus 22103
 sordescere: sordescant 03716
 sordidus: 03812
 sortiri: sortitus 13818
 spatium: 13424; 13817; 14102; 14409; 14603; 15810; 15907; 15907; 16001; 16301; 16706; 16717; 17204; 17414; 20817; 22622; spatia 13523; 13917; 15817; 16607; 16610; 17322; spatii 15909; 16504; 16515; 17415; 18109; spatio 11401; 11405; 14003; 14022; 14124; 14216; 15813; 15910; 16524; 17714; 21622; spatiorum 14221
 species: 04913; 05807; 07508; 11704; 12711; specie 09102; 10812; 11413; 11420; 11422; 11503; 11611; 11706; 12001; 12715; 21018; speciei 11417; 12701; 12702; speciem 06805; 11706; 12521; 12607; 12608; 12610; 12611; 12619; 12620; 12707; 12708; 12719; 12720; 12724
 specillum: specilla 14115
 speciosus: speciosiore 12723; speciosius 11415
 spectamen: spectamina 01916; 02316
 spectare: spectant 17024; 17103
 speculum: 05905; 09602; specula 05916; speculi 14119; speculis 05916; 06910; speculo 05811; 06208; 06701; 06903; 09606
 sperare: 02917; 03511; speramus 09810; sperandum 02302; 02308; speres 02703; 02919; speret 02018; spero 00914; 08101
 spernere: spernenda 01004
 spes: 00605; 00904; 02016; 02116; 02208; 02303; 02310; 02801; 17822; spe 06201; 17820; spem 01009; 02410; 18107
 sphaera: 01715; 01805; 01810; sphaeram 01521; 01712; 01809
 spirare: spirantia 21505
 spiritus: 22312; + spiritum 22311
 splendor: 09518; splendore 01912
 spoliare: spoliat 11422
 sponte: 08808; 17621
 stabilitas: stabilitatis 00812
 stannum: 08520
 stare: stantibus 00810
 statuere: statuas 09318; statui 02804; 06201
 statura: 13427
 stella: stellam 21515
 stilus: stilo 20912; 20920

- stomachari: stomachetur 23017
 strenuus: strenuos 16607
 stringere: stringe 03913
 studere: studendo 10817; studeo 01702
 studiosus: studiosissime 07512; studiosissimis 03612
 studium: 08102; 08718; studia 17516; studiis 21009; 21103; studio 02819; 16110; 17025; 17515; studiorum 18019; 20907
 stultitia: 11301; stultitiae 01616
 stultus: 11420; 19810; stultissimum 18408; stultos 02922; stultum 10809; 12005
 stupere: stupeam 20625
 stupor: 08113
 suavitas: 03817
 sub: 5
 subdere: subditi 12313; subditum 12305; subditur 12306
 subducere: 11816; subduci 09304
 subesse: 10908; 18712; subest 17822; 22113
 subicere: subiceretur 12706; subiciatur 17701; subicit 22907; subiecto 11820; 11915; 11918; 11919; subiectum 00617; 10513
 subiectum: 07516; 07902; 10803; 10804; 10903; 10911; 10915; 11104; 11105; subiecta 07602; subiecti 10823; subiectis 07602; subiecto 07507; 07515; 07518; 07519; 07609; 07610; 07901; 07903; 09206; 09219; 09220; 10219; 10301; 10308; 10803; 10804; 10821; 10821; 10903; 10906; 10907; 10913; 10917; 10920; 11105; 11106; 11112; 11902; 11913; 11917
 subire: 21715; subeo 03018
 subito: 3
 subiugare: subiuget 18212
 sublevare: 03909; 04410
 sublimis: sublime 16021; sublimia 17706
 subrutilare: subrutilat 09518
 subsistere: subsistat 12717; subsistit 11901; 12601; 12606
 substantia: 00715; 10217; 10322; 10322; 10401; 11106; 11113; 11113; 11607; 11609; 11820; 11914; 11916; 11918; 13207; 15807; substantiae 11916; 12117; 13301; substantiam 10217; 13212; 13303; 15801
 subter: 18703
 subtilis: subtiliora 16201; subtilissima 13712; 20805; subtilissime 20522; 21019; 21612; 22904; subtiliter 18103; subtilius 09712
 subtilitas: subtilitatem 22017
 subtrahere: subtrahantur 02807; subtrahi 10121
 subvenire: 08108; subventum 22717
 successio: successione 05316; successionibus 00805
 succumbere: succubuisse 21008
 sufficere: sufficiente 11705
 suffragari: 09005; suffragatur 12110
 suggerere: suggere 01006; suggestum 05713
 suggestus: 08120
 sui: se 135; + 1; secum 5; seipsa 6; seipsam 19; seipso 2; seipsos 6; seipsum 9; semet 1; semetipsum 1; seque 1; sese 17; sibi 30; sibimet 6; sibique 1
 sumere: sumat 10902; 19623; sumeret 12611; 12614; 12614; 12615; 12706; sumit 12608; 12610; 12613
 summus: 22222; 22906; summa 00509; 00717; 00717; 00717; 00718; 00718; 08207; 11218; 12520; 12708; 14923; 15018; 19520; summaeque 00502;

- summam 07811; 12616; 15010;
 15120; 15413; 19615; 22401;
 summe 12011; 12105; 12320;
 summeque 00510; 22222;
 summi 22204; 22320; summis
 12514; summo 03318; 03319;
 12401; 12608; 22518; 22715;
 summum 01013; 03305; 03306;
 03313; 03314; 03715; 21723;
 22402; 22402; + summum 03310;
 03311
 superare: superant 20014; supe-
 rari 17601; superat 16507;
 superetur 17914
 superfluus: superflui 01018; su-
 perfluis 08220; superfluum
 17210
 superior: 14102; 14204; 15202;
 15812; 19101; superiora 11212;
 15525; superiorem 06410;
 11108; 15618; superiores 17020;
 superiori 14208; superioris
 06305; superiorum 07908; su-
 perius 04921; 05211; 05603;
 06603; 07208; 07311; 07314;
 07808; 13504; 14217; 15208;
 16404; 17203; 17407; 19601;
 19612; 21113; 21205; 21508
 supernus: superna 17707; 20822
 superponere: superposita 19014
 supersedere: supersedendum
 08807
 supervacaneus: supervacanea
 17221
 suppetere: suppetit 21711
 supra: 12
 surdus: surdi 16825; surdosque
 16823; surdum 16818; 16911
 surgere: surrectura 15521; sur-
 rexi 02411
 sursum: 17619; 17703; 22813
 suscipere: 20203; suscepamus
 20524; suscepimus 22326; sus-
 cepta 20405; susceptum 19008;
 22505; suscipienda 19710
 suspendere: suspendentes 06112;
 suspendit 20023; suspensor
 03409
 suspicari: 14216; suspicanda
 13506; suspicaris 21209
 suspicere: suspice 22022
 sustentare: sustentari 02911;
 sustentat 21920; sustentatur
 22204
 sustinere: 02820; 16202; 17611;
 20107; sustinet 02302
 suus: sua 14; suae 5; suam 7;
 suamque 1; suas 8; sui 5; suis
 7; suisque 1; suo 14; suopte 1;
 suorum 1; suos 3; suum 8
 syllaba: 10412; syllabam 21509
 Tabes: tabe 03917; 22210; tabem
 02817
 tabula: 20919; tabulam 13412;
 tabulis 22508
 taere: tace 03903; 03903; ta-
 ceam 19502; tacebo 21016;
 taceo 06717
 tactus: 17415; 18722; 20711; tactu
 06104; 18915; 20322; tactum
 21905
 talis: 10; tale 19; talem 6; tales
 13; talesne 1; tali 7; talia 11;
 talibus 3; talium 1
 tam: 44
 tamdiu: 20313; 22726
 tamen: 151
 tametsi: 3
 tamquam: 15
 tandem: 12
 tangere: 06107; tactum 20920;
 tangendi 18118; 20809; tangen-
 tem 20602; tangerem 18519;
 18519; 18520; tangi 09616;
 22614; tangimus 13215; tangit
 04010; tangitur 18110; tetige-
 ris 20604
 tantillus: tantillo 18012
 tantopere: 06906; 08819

- tantummodo: 7
 tantundem: 14701
 tantus: 1; tanta 22; tantae 1;
 tantam 6; tantamque 1; tan-
 tane 1; tantas 1; tanti 1;
 tantis 3; tanto 15; tantoque 1;
 tantorum 1; tantosque 1; tan-
 tum 36
 tardus: tardioribus 14425; tar-
 dius 03608; 10405; 13717; 22501;
 23007
 taurus: taurum 17610
 tectorium: 13910
 tellus: + tellurem 16702
 temerarius: temerariae 06304
 temere: 13
 temeritas: 19520; temeritatem
 08314; 19524; temeritatis
 05215; 15023
 temperare: 22202; temperabis
 04621; temperat 00802
 temperatio: 11818; 11825; 11919;
 11920; 17901; temperationem
 11810; 20505
 temporalis: temporalis 10720
 temptare: 02713; temptatis
 06521; temptavimus 20922;
 temptemus 19315; temptes
 03918
 tempus: 01103; 02313; 09421;
 10404; 10412; 16609; 17406;
 20211; 21518; 21520; 21601;
 21608; 23115; tempora 16615;
 21609; tempore 07919; 10406;
 10407; 10504; 12424; 16619;
 17116; 18012; 18021; 19121
 21018; temporibus 18020; tem-
 poris 03713; 10417; 16525;
 16607; 16611; 17320; 21522;
 21525; 21622; 21923; temporum
 00808; 21911
 tendere: 06202; 09122; 11309;
 11309; 11404; tendant 06005;
 14414; tendat 06805; 10408;
 11320; tendebam 01606; ten-
 denti 01106; tendit 06602;
 06621; 06719; 11306; 11312;
 tendunt 00408; 06710; 06712;
 17815
 tenebrae: 04405; 07712; tene-
 brarum 19124; tenebras 03513;
 03718; 03720; 04001; 07710;
 16203; 22307; tenebrasque
 07706; tenebris 02020; 03708;
 05709; 07709; 19907
 tenebrare: tenebratur 07708
 tenere: 03403; 07121; 14419;
 16610; 22214; teneamus 22502;
 teneant 03417; teneas 21306;
 teneat 14914; teneatur 02305;
 09106; tenebat 21607; tenebi-
 mus 03319; tenemus 07114;
 tenendo 19104; tenendum
 22326; tenens 15323; tenent
 09517; 18607; 18607; tenentur
 20820; teneo 01618; 03211;
 07211; 14818; 18718; teneremus
 07120; 20610; tenerent 21010;
 teneri 06215; tenes 14613;
 21311; tenet 02208; 07109;
 11606; 15319; 15403; 19103;
 19217; 19402; 21522; 21807;
 22211; tenetur 06210; tenueri-
 mus 22326
 tenuis: tenuissimam 15603
 teres: + 16423
 terminare: terminarem 14209;
 terminatam 09021; terminatis
 11406; 11406; terminatur
 15126; 15406; terminemus
 23103
 terminus: terminos 20405; termi-
 num 09318
 terra: 01609; 01923; 02317; 02317;
 13215; 13221; 13302; 13307;
 13307; 13308 15722; 15725;
 15804 22613; terrae 01912;
 05420; 13313; 15803; 15816;
 17623; terraeque 14113; ter-
 ram 01907; 01910; 01915; 13305;

- terrarum 14022; 14126; terras 17708
 terrenus: 03606; terrena 01923; 15802; 17618; terreno 20820; terrenorum 13816; 03712; terrenum 21806
 tertius: 22814; tertia 02104; tertiam 21509; tertio 02311; 11013; 11014; 11112; 23005; tertium 17214; 20302; 22001
 testimonium: 01401
 testis: 06012
 theatricus: 08802
 thyminus: thymino 06102; thyminum 06102
 tibicen: 17223
 timere: timendum 11802; 11802; timeo 03209; 03413; 07711; times 03207; 05609; timet 22125
 timidus: timidior 17914
 timor: timore 17821; 22812
 tinnitus: 06012
 titillare: titillaverit 03817
 titubare: titubarunt 01608
 tolerare: 03920; 06201; toleranda 03018; tolerandi 14511; toleraturum 03302
 tollere: 17611; sublato 15908; tollendo 17609
 tormentum: tormentis 17807; tormento 17620; 17720
 torus: toros 17521
 torquere: torquerer 03220
 tot: 8
 totidem: 4; totidemque 1
 totiens: 19708; 22822
 totus: 7; + 1; tota 13; totam 1; totamque 2; toti 1; totius 2; toto 1; totos 1; totum 27; totumque 1
 tractare: 17403; 22419; tractabo 04404; tractari 09312; tractatum 15720
 tradere: tradendo 12620; tradit 12608; 12619; traditur 12712; 17110; 22523; tradunt 12708; 12710; traduntur 02319; 17105
 traditio: traditione 12701
 traducere: 14516
 tragoedia: tragoedias 06803
 tragoedus: 06811; 06901
 trahere: trahendum 17920; trahunt 05102
 tranquillitas: 22120; 22815; tranquillitate 07721
 tranquillus: tranquillissimo 13813; 21102
 transalpinus: transalpino 08112
 transferre: transferri 16701; translata 16703; translato 17203
 transire: 11707; transeamus 16120; 16722; 18025; transibit 10620; transiri 17416; transit 10418; 10624
 transitio: 00716
 transitus: 03017
 transmittere: transmittuntur 10505
 transmutare: transmutando 12621
 transversim: 01710
 trepidatio: trepidatione 03509; 03610
 tres: 02613; 15111; tresque 23112; tria 02114; 02206; 02308; 02310; 02403; 02405; 13803; 14225; 14307; 15902; 17208; tribus 02002; 02106; 02504; 14611; 14614; 14618; 14704; 14707; 14718; 14725; 14802; 14910; 15006; 16004; trium 02311; 11107
 triangulus: triangula 15110; triangulam 15102
 tribuere: 17106; tribuantur 14825; tribuat 11218; tribuendae 17518; tribui 07106; 12521; 14826; tribuitur 11411; tribuo

- 17113; tributum 19407; tribu-
 unt 01614
 triginta: 02612
 tu: 45; te 182; tecum 10;
 tecumque 1; teipsum 1; tibi
 162; tui 1
 tueri: tueatur 11611; tuebor
 18208; tuendamque 20421;
 tuendis 21919; tuere 18206
 tum: 5
 tumescere: tumuisse 17309
 tumor: 16011; 17215; tumore
 12714; tumoribus 16010
 tunc: 14
 tunica: 08704
 turba: turbae 00402
 turpis: 00418; turpem 12321;
 turpi 08619; turpia 08702;
 turpissimum 08115; turpiter
 08307; 20415; turpius 20303
 turpitude: 00418; turpitudines
 08712
 turris: 05909; turrium 05812;
 06713
 tutus: tuta 20508; tutissimeque
 22208; tutius 02421; 14508
 tuus: 1; tua 18; tuae 7; tuam 11;
 tuarum 1; tuas 2; tui 9; tuis
 5; tuo 8; tuorum 2; tuos 5;
 tuum 13; + 1

 Uber: uberrimus 20607
 ubi: 77
 ubinam: 04301; 20510
 ubique: 16303; 18110
 ullus: 1; ulla 25; ullam 4;
 ullarum 1; ulli 2; ullo 15;
 ullum 6
 ultimus: 22318; ultimum 05516;
 09010; 12617; 13912; 13925;
 18419
 ultra: 14101; 20110
 umbra: 09304; umbrae 05921;
 umbram 06004; umbris 0671
 umidus: 17809; umida 15802;
 17618; umido 20820; umidum
 17810
 umor: umorem 17923; umoris
 20710
 umquam: 3; umquamne 1
 unde: 56
 undecumque: 15408
 undeunde: 01509
 undique: 5
 unguis: unguis 19210; 19301
 unire: unis 00702
 universaliter: 12602
 universitas: 00413; 22204; univer-
 sitatem 22911; universitatis
 00405
 universus: 11621; universae
 00417; 12803; universi 11606;
 11621; 22024; universo 11316;
 11704; 22025; universoque
 13509; universum 11525; 11602;
 11606; 14213
 unus: 5; una 17; unam 3; uni 1;
 uno 11; unum 14; unumne 1
 unusquisque: unaquaque 12817;
 unicuique 12804; unumquod-
 que 12603
 urbanitas: urbanitatis 16817
 urbs: urbes 14113; 14126; urbis
 14015; urbium 22005
 urgere: urgeas 01813; urgeat
 18001; urgeo 18124; urges
 05112; 05413
 usitare: usitatis 13214
 uspiam: 02212; 06516
 usque: 8
 usquequaque: 14306; 17507
 usurpare: 15203; usurpes 15512
 usus: usu 02422; 16620; usuin
 02615; 12511
 ut: 498
 uter: utrem 13909
 uterlibet: utrumlibet 11912
 uterque: 1; utraque 5; utrique 2;
 utroque 1; utrumque 12

- uterus: utero 09805
uti: 01224; 02004; 05320; 17423;
19425; 22905; usi 07912; utar
08815; utatur 18005; utere
13603; utitur 01222; 05323;
17807; 18115; 19413; 20020;
22905; ntuntur 01223; 02215
utilis: utile 01102; utiliora 17220;
utilissime 23016; utilissimi
04409; utilissimum 14506;
22723; utiliter 02715; 03517
utilitas: 22414; utilitatem 07016
utinam: 14414; 21718
utique: 15
utrum: 76; utrumnam 13206;
15721; 19602
uva: 21820
uxor: 02621; 02709; uxore 02909;
03014; 16821; uxorem 02716;
uxoris 03814
Vacare: 11610
vacillare: 20215; 08206; vacillet
19316
vagari: vagando 21915
vagire: vagientes 20104
valde: 2
valens: valentior 17913; valen-
tius 12102
valere: 13417; 20810; valeam
21727; valeamus 21123; valeat
13426; 15405; 15919; 21717;
21727; valebit 16122; 19005;
valemus 08103; 09715; 22609;
valens 16203; valent 03516;
17523; 17608; 23008; valente
02216; valeo 06415; 18201;
19717; valerent 16910; valeret
15812; 20922; 21721; vales
03918; valet 02921; 05201;
07601; 10409; 13418; 14404;
14803; 16102; 17805; 21006;
valuissent 11814
valetudo: 00312; 02512; 17304;
valetudine 03610; 17211; 17217;
17815; valetudinem 02508;
03916; 19721; valetudini 03617;
valetudinis 02811; 07521; 17901
validus: valida 13506; validior
16521; validissima 09421
vanitare: vanitantes 22406; va-
nitantium 22405
vanitas: 22405; 22405
vanus: vana 22918
variare: variantur 09607; variato
09606
varietas: varietate 13402; varie-
tates 22015
varius: varia 00302; varias
14504; variorum 22005
vegetare: vegetat 17808
vegetus: vegetas 18009; vegeti
03508
vehemens: vehementer 15; vehe-
menti 17720; vehementiores
17822; vehementissimus 22113;
vehementius 1791
vel: 154
velamen: velamine 18006
velamentum: velamento 03403
velle: 14; velim 4; velint 2; velis
12; velit 6; vellem 4; vellemus
1; velles 8; vellet 1; vis 24;
volebam 2; volebas 1; volens 1;
voles 1; volet 4; volo 16;
voluerint 1; voluerunt 1; volui
2; volumus 6; volunt 4; vult 4
velut: 15; veluti 7
venire: 03715; venerint 16113;
17704; venerit 07704; 09506;
10711; 13115; 13206; 16308;
veni 00714; veniat 15017;
veniret 02423; venit 06405;
16802; veniunt 01903; ventu-
ros 21011; ventum 20419
ventilare: ventilemus 05716
ventus: 13817; 14210; ventis
13813; ventum 13807; 13810;
13812; 13821; 13823; 13904;
14213

- verbum: verba 04101; 12506;
 16624; 16703; verbi 05722;
 11407; 12501; verbis 04102;
 21215; 22007; 22525; verbo
 17203; verborum 14327; 18924;
 19124
 vereri: verear 05619; vereare
 06318; vereor 01517; 05613;
 21004; vererer 06510; vereris
 01515
 vergere: vergens 09213
 verisimilis: verisimiles 06114;
 14515; verisimilia 05813
 veritas: 00506; 04102; 04115;
 04310; 04311; 04312; 04813;
 04815; 04817; 04820; 04822;
 06310; 07418; 07905; 07906;
 08001; 08002; 08004; 08301;
 08303; 08310; 08316; 08914;
 08915; 09007; 09008; 09011;
 09014; 09019; 09203; 09205;
 09207; 09214; 09222; 09309;
 11304; 12017; 12023; 12023;
 12105; 12107; 12112; 12616;
 23102; veritate 04109; 07611;
 08302; 08620; 08902; 08918;
 09120; 09203; 09711; 14918;
 22313; 22511; veritatem 00702;
 04017; 04106; 04108; 04210;
 04219; 04223; 04309; 04818;
 05107; 06907; 07001; 07402;
 07406; 08205; 08205; 08221;
 08302; 08308; 08817; 08818;
 08820; 08907; 09121;
 12008; 12107; 14510; 16117;
 20810; veritati 06016; 09302;
 09503; 12008; 12107; 14510;
 16117 20810; 12022; 12104;
 16415; 22516; veritatis 00502;
 03301; 05106; 06302; 08310;
 09011; 09123; 09517; 09607;
 09718; 09808; 16111; 22219;
 22304; 22306; 22317
 vermiculus: 21521; vermiculi
 21602; vermiculo 21007; ver-
 miculos 20923; vermiculum
 20909; 20922; 21122
 vero: 75
 versare: versantur 16112; versat
 21914
 versus (*adv.*): 15616; 15703; 17619;
 17703; 22813
 versus: versu 08506; versum
 16421
 vertere: 12724; verti 12718;
 verso 20912
 vertigo: vertigine 06511
 verum: 4
 verumtamen: 16801
 verus: 05301; 05403; 05416; 05417;
 05723; 06804; 06810; 06810;
 06901; 08805; 22906; vera
 00507; 00507; 00508; 00715;
 01502; 01504; 01917; 02306;
 02409; 02503; 03016; 04201;
 04313; 05222; 05308; 05602;
 05605; 06206; 06420; 06817;
 06903; 06904; 07006; 07107;
 07108; 07110; 07207; 07214;
 07218; 07307; 07314; 07407;
 07416; 07417; 07417; 07618;
 08814; 09006; 09210; 09616;
 12107; 12109; 14512; 14513;
 15625; 15702; 16414; 17216;
 18619; 19015; 19109; 19113;
 19319; 20304; 21212; 22023;
 22412; 22719; 23002; 23003;
 verae 00502; 07012; 07401;
 07402; 09015; veram 04120;
 04123; 06418; 07006; 07021;
 07209; 07409; 07411; 09103;
 09107; 09318; 09616; 19205;
 veramque 02210; verane 04216;
 07005; verarum 12510; veras
 06018; 07113; 08510; 08511;
 08513; 09117; 10724; verasque
 12502; vere 00412; 00510; 02120
 02519; 03502; 08509; 09010;
 11518; 11812; 13602; 13707;
 15505; 22222; 22404; 22409;

- vereque 07316; veri 05722; vestigium: vestigia 01608; 21025
 05801; 06008; 06220; 06220; vestis: 03602; vestibus 08708
 06401; 06414; 06515; 06912; vetus: vetere 20112; vetustis-
 08405; 08508; 08517; 08714; sima 07511; 18120
 11010; 11103; 22204; 22320; via: 02415; 03503; viam 00704;
 22618; verior 08706; veris 04005; 06505
 00805; 04210; 04309; 06403; viaticum: 01006
 verissima 02319; verissime vicinia: 04008; viciniam 21507
 10614; 14007; 14812; 15115; vicinitas: vicinitate 03919
 verissimum 03505; 11602; 21119; vicinus: vicinior 09503; vicinum
 verius 04824; 07009; 20113; 18608
 vero 05803; 07009; 16003; veros vicis: vice 16704
 06221; 08617; 08619; verosque vicissim: 05219; 18404
 08617; verum 00315; 00501; vicissitudo: vicissitudine 00803;
 02218; 03318; 04102; 04106; vicissitudines 22422
 04109; 04110; 04114; 04116; victoria: victoriam 00618
 04207; 04312; 04316; 04605; victus: victum 02615; 20020
 04606; 04801; 04804; 04808; videlicet: 06811; 16326
 04808; 04810; 04812; 04817; videre: 43; vide 14; videam 6;
 04820; 04914; 05306; 05307; videamur 1; videamus 16;
 05406; 05409; 05411; 05505; videantur 2; videas 4; videat
 05506; 05511; 05514; 05514; 18; videatur 35; videbam 1;
 05517; 05518; 05520; 05604; videbantur 1; videbare 1; vide-
 05609; 05611; 05612; 05614; batur 6; videbimus 7; videbis
 05616; 06109; 06318; 06512; 3; videbit 2; videbitur 2;
 06513; 06515; 06801; 06817; videbuntur 1; videmur 2; vide-
 06905; 06914; 06915; 07001; mus 30; videnda 1; videndae 1;
 07201; 07203; 07204; 07205; videndam 1; videndi 1; vi-
 08218; 08301; 08302; 08308; dendo 12; videndoque 1; vi-
 08309; 08309; 08310; 08317; dendum 4; videns 3; vident 11;
 08317; 08319; 08407; 08410; videntibus 1; videntur 10;
 08801; 08803; 08901; 08902; videnturne 1; video 62; videor
 08915; 08917; 08919; 09001; 1; videramus 1; viderem 2;
 09010; 09013; 09015; 09017; videremus 1; viderent 5; vide-
 09017; 09416; 09610; 10709; rentur 2; videretur 3; videri 28;
 11010; 11011; 11014; 11104; viderint 1; videris 6; viderit 3;
 11105; 11110; 11509; 11917; videro 4; vides 24; videsne 1;
 12113; 12501; 14111; 14503; videt 8; videtur 84; videturne
 15622; 15701; 17201; 18321; 4; vidisse 2; vidisti 3; vidit 1;
 18421; 18704; 19013; 19016; visa 7; visae 1; viso 3; visum
 19017; 19110; 19205; 19206; 5; visus 1; visuram 2; visurum
 19322; 19610; 19614; 20220; 1
 20308; 20707; 22115; 22603
 vester: vestras 02820
 vestigare: 16206
 vigere: vigent 19407
 vigilans: 05805; vigilanter 07810;
 vigilantes 03814; 06711; vigil-

- anti 12501; vigilantibus 06215;
 12508; vigilantissime 05712;
 07408; 23104
 vigilantia: vigilantiae 19706
 vigilare: vigilares 18425; vigilas
 05207; 18310; vigilemus 00609
 vigilia: vigiliae 17813
 viginti: 19502
 vilis: vile 01407; vilius 01311
 vincere: viceris 02718; vincat
 17908; vincimus 00606
 vindicare: vindica 01015; vindi-
 cavit 20507; vindicemus 22714
 vinum: 17306; vini 17814
 vir: 08706; 13501; 21125; viri
 08313; 14423; viris 02922;
 08012; 21618; viro 19719; viros
 08616; 17524
 virga: 18519; 18524
 virgo: virgine 22506
 virilis: virilem 02708
 virtus: 02112; 02112; 02121; 10313;
 10314; 10315; 16406; 16708;
 17419; 22814; virtute 01008;
 14824; 16505; 23022; virtutem
 01008; 16413; 16417; 16502;
 16510; 16514; 22401; virtutes
 16705; virtuti 16419; 23101;
 virtutis 13502
 vis: 07318; 11216; 11605; 11610;
 11708; 15818; 16001; 16617;
 17523; 17814; 20018; 21902;
 21922; 22519; vi 03216; 11117;
 11526; 16516; 17621 21622; vim
 07105; 07707; 12422; 16102;
 16707; 17206; 20013; 20209;
 22014; vires 17418; 17420;
 17501; 17508; 17518; 17605;
 17612; 17803; 17819; 17822;
 17916; 18023; 18101; 18105;
 18107; viresque 18003; viribus
 11005; 17416; 17422; 17503;
 17815; 17905; 17914; 18012;
 18015; 18018; virium 17512;
 17522; 17615
 viscum: visco 03706
 viscus: visceribus 13913; + 22311
 visibilis: 02317
 visio: 02112; 02119; 02122; vi-
 sione 02212; 11824; 18726;
 22317; visionem 09404; 19908;
 19916; 19916; 19918
 visus: 04416; 12502; 18504; 18524;
 18706; 20707; 20711; visu
 01907; 18511; 18517; 18521;
 20321; visum 18223; 18302;
 18312; 18621; 18625; 18705;
 18707
 vita: 00509; 00718; 00906; 02122;
 02218; 02304; 02312; 03204;
 04620; 04623; 09207; 09714;
 09802; 09804; 10519; 10525;
 10601; 10604; 10604; 10610;
 10621; 10621; 10918; 11411;
 11719; 11721; 11723; 11724;
 11803; 11804; 11805; 11806;
 11806; 11808; 11921; 11922;
 12704; 16114; 16408; 16414
 21817; vitae 00503; 00706;
 07720; 11802; 13714; 16407;
 vitam 02304; 02312; 02507;
 02508; 03118; 03121; 03213;
 03413; 07704; 08707; 11810;
 12512; 12616; 14507; 21517
 vitalis: vitale 13913
 vitare: vitandae 09605
 vitis: vitem 21820
 vitiosus: vitiosa 18902; 19008;
 19101; 19104; 19401; 20223;
 vitiosam 18905; vitiosior 19114
 vitium: 19018; 20303; vitia 22716;
 vitiis 02008; 19009; 22716; vitio
 19315; 20215; 20309
 vitrum: 13723
 vitulus: vitulum 17609
 vivacitas: vivacitatis 21122
 vivax: vivacior 11411
 vivere: 00601; 02819; 02912;
 03104; 03104; 04612; 04624;
 04624; 04708; 04709; 04710;

- 05111; 06215; 09804; 11117;
 11721; 16417; 16910; 21419;
 21813; victuros 04715; vivas
 04709; vivat 05202; 11715;
 21210; vivatur 07801; vivendi
 08018; 08018; 12222; vivendum
 17219; vivens 04707; viventi
 05309; viventia 20917; viven-
 tis 17424; 20802; viveret 21604;
 vivimus 05708; vivit 04708;
 05108; 05202; 06211; 09803;
 10102; 10104; 10112; 10112;
 10214; 10311; 10323; 10323;
 10323; 12020; 16416; 21511;
 21524; vivitur 07721; vivunt
 00509; 00510; vixisse 21002
 vivificare: vivificans 12618; vivi-
 ficat 21807; vivificatur 12617;
 vivificet 12215
 vivus: viva 10401; 10917; 05217;
 vivo 11109
 vix: 8
 vocabulum: vocabulis 15403;
 22823
 vocare: 01613; 07607; 08618; voca
 14324; vocamus 06414; 08601;
 17606; 18805; 18808; 19903;
 vocandam 03101; 19820; vo-
 cant 06018; 16623; 22901; vo-
 cantur 06403; 17819; vocari
 04912; 06308; 06403; 06616;
 18324; 20516; vocatur 02112;
 13817; 15318; 17215; 18720;
 18725; 20712; 21924; vocem
 08405; 08617; vocemus 14322;
 voces 00911; vocetur 08613;
 18724; voco 06608; 14409
 vocula: voculae 06015
 volare: volans 16021; volasse
 07118; 07205; 07209; 08410
 volatus: volatu 07208
 volumen: 04003; 09311; volumini
 09318
 voluntas: 17820; voluntasque
 02802; voluntate 06612; 06809;
 06810; 11206; 11209; 12411;
 22919; voluntatem 01003;
 08609
 voluptas: 22511; voluptate 02810;
 03611; 12420; 20102; 22307;
 voluptatem 03015; voluptatem-
 que 20020; voluptates 08119;
 10816
 volvere: 01608; 03221; volvas
 14312; volventi 00302
 vos: vobis *I*
 vulgaris: 03506
 vox: voce 06011; 21307; 21316;
 vocem 06010; 21311 21316; vo-
 cis 07018
 vulgo: 20910
 vulnus: vulnera 21001; vulnere
 20914; vulneribus 19721
 vulpecula: 06607

DATE DUE

CARR McLEAN, TORONTO FORM #38-297

0 1164 0195661 4

LRBR60 .C6 v.89
Corpus scriptorum
ecclesiasticorum latinorum

872274

DATE

ISSUED TO

872274

